

ადამიანის უფლებათა

ევროპული

კონვენციის მოკლე

მ ე ბ ზ უ რ ი

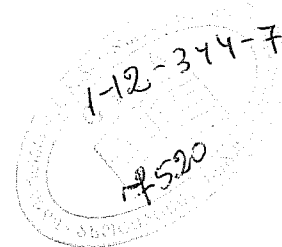
დონა გომიენი,

პროფესორი,

ნორვეგიის ადამიანის უფლებათა ინსტიტუტი,

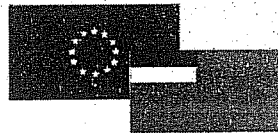
ოსლოს უნივერსიტეტი.

თბილისი
2000



საქართველოს ევროპის საბჭოს
მიზნების მხარდამჭერი ასოციაცია

Georgian Association for the Promotion
of Aims of the Council of Europe



ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მოკლე მეგზური

გამოცემა მოამზადეს ლევან ბოძაშვილმა
და ვანო თავაძემ

რედაქტორი
თამარ დემეტრაშვილი

ასოციაცია მადლობას უხდის ევროპის საბჭოს
ფინანსური ხელშეწყობისათვის

დონა გომიენი,
პროფესორი,
ნორვეგიის ადამიანის უფლებათა ინსტიტუტი,
ოსლოს უნივერსიტეტი.

წინამდებარე მეგზურში გამოთქმული მოსაზრებები ეკუთვნის ავტორს და ევროპის საბჭოს მათზე პასუხისმგებლობა არ ეკისრება. მეგზურში მოხსენიებულ სამართლებრივ დოკუმენტებს არ ეძლევა რაიმე ოფიციალური ახსნა-განმარტება, რომელსაც სავალდებულო ძალა ექნება წევრი სახელმწიფოებისათვის, ევროპის საბჭოს საწესდებო ორგანოების ან ნებისმიერი ორგანოსათვის, რომელიც ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიხედვით შეიქმნა.

შინაარსი

წინასიტყვაობა.....	9
მკითხველის სახელმძღვანელო.....	10
შესავალი.....	13
A. ევროპის საბჭოს წესდება.....	13
B. ევროპული კონვენცია ადამიანის უფლებათა შესახებ.....	14
კონვენციის დეტალური განხილვა.....	15
A. ევროპული კონვენციის 1-ლი მუხლი.....	15
B. სიცოცხლის უფლება: მე-2 მუხლი და ოქმი ნომერი 6.....	18
1. სიცოცხლის განზრახ წართმევა.....	19
2. აბორტთან დაკავშირებული საკითხები.....	20
C. წამება, არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობა ან დასჯა: მე-3 მუხლი.....	21
1. მოპყრობის სისასტიკის ხარისხი.....	22
2. სასტიკი მოპყრობა დაკავებულით მიმართ.....	23
3. ექსტრადიცია და გაძევება.....	24
4. ინსტიტუციონალიზებული პრაქტიკა.....	25
i. დისკრიმინაცია.....	25
ii. სხეულებრივი დასჯა.....	26
D. მონობა და იძულებითი შრომა: მე-5 მუხლი და მე-4 ოქმის 1-ლი მუხლი.....	27
1. მონობა და დამონებული მდგომარეობა.....	28
2. იძულებითი და ძალდატანებითი შრომა.....	30
E. პიროვნების თავისუფლება და უსაფრთხოება: მე-5 მუხლი და მე-4 ოქმის 1-3 მუხლები.....	32
1. დაკავების კატეგორიები.....	38
i. დაკავება სისხლის სამართლის კონტექსტში.....	38
ii. დაკავება სამოქალაქო სამართლის კონტექსტში.....	40
2. პროცედურული გარანტიები თავისუფლების ჩამორთმევის შემთხვევაში.....	44
i. წაყენებულ ბრალდებებზე ინფორმაციის მიღების უფლება.....	44
ii. წინასწარი დაკავება.....	45

iii. Habeas corpus.....	48
3. კომპენსაციის მიღების უფლება.....	52
F. უფლება სამართლიან სასამართლო განხილვაზე: მე-6 მუხლი და მე-7 ოქმის მე-2-4 მუხლები.....	53
1. 6(1) მუხლი: ზოგადი მიმოხილვა.....	57
i. რას გულისხმობს გამოთქმა “სამოქალაქო უფლებები და ვალდებულებები”?.....	60
ii. რა იგულისხმება “სისხლის სამართლის ბრალდების” კეპში?.....	61
iii. რა იგულისხმება “უფლების ან ბრალდების განსაზღვრის” კეპში?.....	64
iv. 6(1) მუხლის სხვა ასპექტები.....	65
a) საშუალებათა თანასწორობის პრინციპი.....	65
b) კანონის შესაბამისად შექმნილი დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი ტრიბუნალი.....	67
c) გონიერული ვადა.....	70
d) სასამართლო განხილვითა საჯაროობა.....	72
e) პრივილეგია თვითინკრძიმირების წინააღმდეგ.....	74
2. უდანაშაულობის პრეზუმფცია.....	74
3. 6(3) მუხლით გათვალისწინებული პროცედურული გარანტიები.....	76
i. პიროვნების უფლება მისთვის გასაკებ ენაზე დაუყოვნებლივ იყოს ინფორმირებული მის წინააღმდეგ წაყენებული ბრალდებების შესახებ: მუხლი 6(3)(a).....	76
ii. ბრალდებულის უფლება ჰქონდეს ადეკვატური დრო და საშუალებები მისი დაცვის მოსამზადებლად: მუხლი 6(3)(b).....	77
iii. პიროვნების უფლება თავად ან საკუთარი არჩევით სამართლებრივი დახმარების მეშვეობით დაიცვას თავი: მუხლი 6(3)(c).....	80
iv. მოწმეთა დაკითხვის უფლება: მუხლი 6(3)(d).....	83
v. თარჯიმნის უფასო დახმარების მიღების უფლება: მუხლი 6(3)(e).....	84
G. თავისუფლება უკუქცევითი ძალის მქონე სისხლის სამართლის კანონმდებლობისაგან: მე-7 მუხლი.....	85
H. კონვენციით უზრუნველყოფილი უფლებებით სარგებლობის შეზღუდვის საფუძვლები.....	89

✓ 1. თანმდევი შეზღუდვების დოქტრინა.....	89
✓ 2. შეზღუდვების დამწესებელი დებულებების მკაცრი ინტერპრეტაციის წესი.....	90
✓ 3. ფრაზების – “კანონის შესაბამისად” და “კანონით გათვალისწინებული” – ახსნა-განმარტება.....	91
✓ 4. ფრაზის – “აუცილებელი დემოკრატიულ სახელმწიფოში” – ახსნა-განმარტება.....	93
5. მე-17 მუხლი.....	96
6. მე-18 მუხლი.....	98
I. უფლებები პირად ცხოვრებაზე: მე-8 მუხლი, მე-12 მუხლი და მე-7 ოქმის მე-5 მუხლი.....	99
1. მე-8 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლებების პატივისცემა.....	101
2. უფლება პირად ცხოვრებაზე.....	102
3. მეთვალყურეობა და ინფორმაციის შეკრება.....	105
4. ოჯახური ცხოვრების /დაქორწინების უფლების/ მეუღლეთა თანასწორობის სამართლებრივი ბუნება.....	109
5. დეპორტაცია, იმიგრაცია და უფლება ოჯახურ ცხოვრებაზე.....	112
6. დაქორწინებისა და ოჯახის შექმნის უფლება.....	113
7. საცხოვრებლის პატივისცემა.....	115
8. მიმოწერის პატივისცემა.....	116
J. ფიქრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლება: მე-9 მუხლი.....	117
K. გამოხატვისა და ინფორმაციის თავისუფლება: მე-10 მუხლი.....	123
1. მე-10 მუხლი და კონვენციის სხვა მუხლები.....	124
2. ტერმინ “გამოხატვის” მნიშვნელობა მე-10 მუხლის მიხედვით.....	127
3. პრესის თავისუფლება.....	129
4. სამაუწყებლო საშუალებების ლიცენზირება.....	136
5. სიტყვის თავისუფლება კომერციის სფეროში.....	139
6. ფიზიკური პირების მოვალეობები და პასუხისმგებლობა მე-10 მუხლის მიხედვით.....	140
i. საჯარო მოსამსახურეთა უფლებები.....	141
ii. დასაქმება საჯარო სამსახურში.....	145
7. ინფორმაციის მიღებისა და გაცემის უფლება.....	146
L. შეკრებისა და გაერთიანების თავისუფლება და პროფკავშირების შექმნის უფლება: მე-11 მუხლი.....	148

1. უფლება მშვიდობიან შეკრებაზე.....	149
2. გაერთიანების უფლება.....	153
3. პროფკავშირების უფლებები.....	157
4. მე-11 მუხლით გათვალისწინებული შემზღუდავი დებულებების სპეციფიკური ასპექტები.....	141
M. საკუთრებით დაუბრკოლებლად სარგებლობის უფლება:	
1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლი.....	162
1. 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლით გათვალისწინებული “ქონების” სამართლებრივი ბუნება.....	163
2. ქონებით “დაუბრკოლებლად სარგებლობა”.....	165
3. საკუთრებით სარგებლობაზე კონტროლის დაწესება.....	168
4. კომპენსაციის მიღების უფლება საკუთრების ჩამორთმევის შემთხვევაში.....	170
5. 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლი და კონვენციის სხვა მუხლები.....	171
N. განათლების უფლება: 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლი.....	172
O. უფლება თავისუფალ არჩევნებზე: 1-ლი ოქმის მე-3 მუხლი.....	181
P. უცხოელთა უფლებები: მე-16 მუხლი, მე-4 ოქმის მე-4 მუხლი და მე-7 ოქმის 1-ლი მუხლი.....	184
Q. დისკრიმინაცია: მე-14 მუხლი.....	187
1. მე-14 მუხლით აკრძალული დისკრიმინაცია.....	189
2. მე-14 მუხლით დასაშვები განსხვავებები.....	193
3. მე-14 მუხლიდან გამომდინარე საკითხების განუმარტებლობა.....	195
✓ R. შიდა სახელმწიფოებრივ დონეზე ეფექტიანი ზომების მიღების უფლება.....	196
1. ეფექტიანი ზომის მიღების უფლების სამართლებრივი ბუნება.....	197
2. ურთიერთკავშირი მე-13 მუხლსა და კონვენციის სხვა მუხლებს შორის.....	201
S. გადახვევები ომისა და სხვა საზოგადოებრივი საგანგებო მდგომარეობის დროს: მე-15 მუხლი.....	202
[გადახვევათა აკრძალვა.....	207
T. დათქმები და ახსნა-განმარტებითი დეკლარაციები.....	208
აღამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის საზედამხედველო ორგანოები.....	215

A. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო.....	215
1. სასამართლოს შემადგენლობა.....	215
2. სასამართლოს სტრუქტურა და იურისდიქცია.....	216
3. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით დადგენილი პროცედურა.....	218
i. უფლება ინდივიდუალურ პეტიციაზე: 34-ე მუხლი.....	220
ii. სასამართლოს სავალდებულო იურისდიქცია: 32-ე მუხლი.....	223
4. სასამართლოში საქმის განხილვის პროცედურა.....	223
i. საქმეთა განსახილველად მიღების პირობები: 35-ე მუხლი.....	223
a) შიდა საშუალებების ამოწურვა.....	224
b) ექვსი თვის წესი.....	227
c) ინდივიდუალური განაცხადების არსებითად განსახილველად მიღების პირობები: 35-ე მუხლის მე-2 და მე-3 პუნქტები.....	228
ii. საქმის არსებითი განხილვა.....	230
a) საქმის განხილვა.....	230
b) მეგობრული მოგვარების პროცედურები.....	230
5. სასამართლოს სხვა პროცედურები.....	232
i. საქმის ამოღება სასამართლოს საქმეთა სიიდან.....	232
ii. მესამე მხარეთა მონაწილეობა.....	232
iii. სამართლიანი დაემაყოფილება: 41-ე მუხლი.....	233
U. ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტი.....	234
V. ევროპის საბჭოს გენერალური მდივანი.....	236
1. გენერალური მდივნის სარატიფიკაციო სიგელების დეპონირებასთან დაკავშირებული ფუნქცია.....	236
2. გენერალური მდივნის სხვა ფუნქციები.....	236
დასკვნითი შენიშვნები.....	237
დანართები.....	239
დანართი I: ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის იმპლემენტაციის მექანიზმი.....	239
დანართი II. ხელშეწყვეტილი მხარეების მიერ კონვენციისა და მისი ოქმების ხელმოწერისა და რატიფიკაციის ამსახველი ცხრილი.....	240
დანართი III. რჩეული ბიბლიოგრაფია ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის შესახებ.....	241

მნიშვნელოვანი დემოკრატიული გარდაქმნების შემდეგ, რასაც ადგილი ჰქონდა ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში ოთხმოცდაათი-ანი წლების ბოლოს, ბევრ ქვეყანაში ევროპის საბჭოს სრულუფლებიანი წევრობა გამოცხადებული იქნა “ევროპაში დაბრუნების” ძირითად მიზნად და აუცილებელ ეტაპად. თუმცა, ორგანიზაციის გახსნა ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპული ქვეყნებისათვის არ უნდა მოხდეს მის მიერ ადამიანის უფლებათა დაცვის მიმართ დადგენილი ნორმებისა და სტანდარტების შემცირების ხარჯზე.

უპირველესი იმ მექანიზმებს შორის, რომელთა მეშვეობითაც ევროპის საბჭომ უზრუნველყო ადამიანის უფლებათა დაცვის მაღალი სტანდარტი მის წევრ სახელმწიფოებში, არის ევროპული კონვენცია ადამიანის უფლებათა და ფუნდამენტურ თავისუფლებათა დაცვის შესახებ და მისი სახელმწიფოებო ორგანოები, კერძოდ, **ადამიანის უფლებათა ევროპული კომისია და სასამართლო.**

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მოკლე მეგზური მომზადდა ევროპის საბჭოს ახალ და პოტენციურ წევრ სახელმწიფოებში კონვენციის სამართლისა და პრაქტიკის შესახებ ინფორმაციის აშკარა საჭიროების პასუხად. იგი ხაზს უსვამს ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებულ ბევრ საკითხსა და პრობლემას, რომლებიც ორგანიზაციის წევრ სახელმწიფოებში გასული დეკადების განმავლობაში წარმოიქმნა და გვიჩვენებს, თუ როგორ მოხდა ამ პრობლემების მოგვარება კონვენციის ორგანოების მიერ. ევროპული კონვენცია ადამიანის უფლებათა შესახებ გარდაიქმნა მსოფლიოში ყველაზე დახვეწილ და ეფექტიან საერთაშორისო შეთანხმებად, რასაც ასახავს ეს **მოკლე მეგზურიც.** ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვისას უნდა მოხდეს კონვენციით განსაზღვრული სტანდარტების დამკვიდრება ევროპის საბჭოს ყველა წევრი სახელმწიფოს მიერ.

მეგზური გამოქვეყნებულია ინგლისურ და ფრანგულ ენებზე. დაგეგმილია მისი გადათარგმნა რიგი აღმოსავლეთ და ცენტრალური ევროპის ქვეყნების ენებზე, რათა ხელმისაწვდომი იყოს იმ სახელმწიფოთა მოსახლეობისათვის, რომლებსაც განზრახული აქვთ ევროპულ სტრუქტურებში რეინტეგრაცია და რომლებიც ახლახანს გაწევრიანდნენ ევროპის საბჭოში, ვისი როლიც, როგორც ადამიანის უფლებათა ევროპული მეგვიდრობის დამცველისა, უმნიშვნელოვანესია.

დანიელ ტარმისი,
ევროპის საბჭოს გენერალური მდივანი
სექტემბერი, 1998 წელი

აკითხვების სახელმძღვანელო

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის ეს მოკლე მეგზური მიზნად ისახავს წარმოადგინოს შემდეგი საკითხების მოკლე მიმოხილვა:

• ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის ირგვლივ არსებული საპრეცედენტო სამართალი;

• კონვენციის შესაბამისად შეტანილი ინდივიდუალური პეტიციების განხილვის პროცედურა ადამიანის უფლებათა ევროპულ კომისიასა და სასამართლოში; და

• ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის, როგორც საზედამხედველო ორგანოსი და გენერალური მდივნის კონვენციის ძალაში შესვლასთან დაკავშირებული ფუნქციები.

როგორც ნაშრომის სათაურიდანაც ჩანს, ჩაფიქრებულია, რომ *მეგზური* მოკლე უნდა იყოს. კონვენციით უზრუნველყოფილი არსებითი უფლებებისადმი მიძღვნილი თავები განიხილავენ კომისიისა და სასამართლოს მიერ მიღებულ მნიშვნელოვან და/ან უახლეს გადაწყვეტილებებს. ისინი არ აანალიზებენ ბევრ საინტერესო, მაგრამ მეორეხარისხოვან საქმე, ისევე, როგორც იმ პეტიციებს, რომლებიც არსებითად განსახილველად არ იქნენ მიღებულნი, თუმცა ასეთი ანალიზი მრავალმხრივ იქნებოდა საინტერესო. მეგზური მიმოიხილავს კომისიისა და სასამართლოს პრეცედენტებს 1997 წლის ბოლომდე.

ქვეთავები კონვენციის საზედამხედველო ორგანოების წინაშე მიმდინარე სამართალწარმოების შესახებ, ძირითადად განიხილავენ ფიზიკური პირების და არა სახელმწიფოთა განაცხადების განხილვის პროცედურას. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია შეცვლილი იქნა კონვენციის მე-11 ოქმით. ეს ოქმი ითვალისწინებს მხოლოდ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ფუნქციონირებას, რომელმაც 1998 წლის 1 ნოემბრიდან შეცვალა ადამიანის უფლებათა ევროპული კომისია და სასამართლო. *მეგზურის* ის ნაწილები, რომლებიც განიხილავენ პროცედურულ საკითხებს,

შეიცავენ მითითებას შესწორებული კონვენციით დადგენილ მუხლებზე.

გამარტივებისათვის *მეგზური* იყენებს ტერმინებს “კონვენცია”, “კომისია” და “სასამართლო”, რომლებიც შესაბამისად აღნიშნავენ ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას, ადამიანის უფლებათა ევროპულ კომისიასა და ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს. გადაწყვეტილებები აღნიშნულია არიან მხოლოდ სახელწოდებითა და თარიღით. მხოლოდ ზოგიერთ შემთხვევაში, როდესაც *მეგზური* მოიხსენიებს განაცხადებს, აღნიშნავს მხოლოდ ნომრით.

იმ მიზნით, რომ გაიოლდეს ნაშრომის წაკითხვა, ზოგიერთ შემთხვევაში მოცემული არ არის საქმის სრული სახელწოდება და შესაბამისი დეტალები. იმისათვის, რომ დაინტერესებულ პირებს გაუადვილდეთ *მეგზურში* განხილული საქმეების მოძიება, მათი სახელწოდება, ასევე, მოცემულია ინგლისურ ენაზე საქმის პირველად მოხსენიებისას. *მეგზური* იყენებს შემდეგი სახის შემოკლებებს:

გან. N ან განაცხადი: აღნიშნავს ადამიანის უფლებათა ევროპული კომისიის გადაწყვეტილებას, შემოსული საქმის არსებითად განსახილველად მიღების თაობაზე.

კომ. (თარიღი) მოხს.: აღნიშნავს ადამიანის უფლებათა ევროპული კომისიის ოფიციალურ მოხსენებას საქმის არსებითი ასპექტების შესახებ. წინამდებარე *მეგზური* კომისიის მოხსენებებზე მითითებას შეიცავს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც იგი წარმოადგენს საბოლოო გადაწყვეტილებას საქმის არსებითი ასპექტების თაობაზე.

(თარიღი): აღნიშნავს იმ წელს, როდესაც მიღებული იქნა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს შესაბამისი გადაწყვეტილება.

მეგზური არ შეიცავს მითითებებს მინისტრთა კომიტეტის რეზოლუციებზე.

მეგზურის კითხვის გაიოლების მიზნით ნაშრომში ერთდროულად გამოიყენება ტერმინები “მაღალი ხელშეწყვეტილი მხარე”, “ხელშეწყვეტილი სახელმწიფო” და “სახელმწიფო”.

მიუხედავად იმისა, რომ კონვენციის ინგლისური და ფრანგული ტექსტები თანაბრად აუთენტურია, *მეგზური* არ განიხილავს ენის მხრივ ორ ევრსიას შორის არსებულ განსხვავებას. ავტორმა გამოიყენა კონვენციის ინგლისური ტექსტი ამ მეგზურის შედგენის დროს.

ევროპული კონვენციის მოკლე მეგზური განზრახ იზღუდება მხოლოდ ადამიანის უფლებათა ევროპული კომისიისა და სასამართლოს პრაქტიკისა და პროცედურების განხილვით. იგი არ განიხილავს მრავალ იმ საკითხს, რომელიც აინტერესებს მათ, ვინც მუშაობს ადამიანის უფლებათა რეგიონალურ და საერთაშორისო სამართლის სფეროში. მაგალითად, იგი არ მოიხსენიებს ევროპის სოციალურ ქარტიას, რომელიც იცავს ევროპის საბჭოს მრავალ სახელმწიფოში ეკონომიკურ და სოციალურ უფლებებს; იგი ასევე არ აანალიზებს ევროპულ კონვენციას წამების აღკვეთის შესახებ და ორ საერთაშორისო სამართლებრივ ინსტრუმენტს უმცირესობათა უფლებების დაცვის შესახებ. მასში ასევე არ განიხილება სხვადასხვა სახის ინიციატივები ადამიანის უფლებათა სფეროში, რომლებიც მიიღება ევროპის საბჭოს პოლიტიკური ორგანოების და ევროპაში უსაფრთხოებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის მიერ; მასში ასევე არ არის განხილული ევროპის თანამეგობრობის როლი ადამიანის უფლებათა დაცვის მხრივ. ამასთანავე, *მეგზური* არ მიმოიხილავს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციისა და მისი სპეციალიზებული დაწესებულებების ფარგლებში შექმნილ ადამიანის უფლებათა დაცვის მექანიზმებს.

მეგზური ვერ შეცვლის ინფორმაციას, რომლის მიღებაც შეიძლება უშუალოდ კონვენციის ორგანოთა გადაწყვეტილებებიდან (იხ. ბიბლიოგრაფია III დანართში).

A. ევროპის საბჭოს წესდება

ევროპის საბჭოს შექმნის დღიდან ადამიანის უფლებათა პატივისცემის პრინციპი წარმოადგენს ორგანიზაციის ერთ-ერთ საფუძველს. პააგაში 1948 წლის შეხვედრაზე ევროპის კონგრესი მოქმედებდა, როგორც ევროპის საბჭოს შექმნის კატალიზატორი, მიიღო რა რეზოლუცია, რომელშიც, კერძოდ, ნათქვამია:

“კონგრესი

მიიჩნევს რომ, შედეგიანი კავშირი ან ფედერაცია ღია უნდა იყოს დემოკრატიულად მართული ყველა ევროპული ერისათვის, რომლებიც ვალდებულია იღებენ პატივი სცენ ადამიანის უფლებათა ქარტიას;

გადაწყვიტა, რომ უნდა შეიქმნას კომისია, რომელიც დაუყოვნებლივ დაისახავს ასეთი ქარტიის შედგენისა და იმ სტანდარტების განსაზღვრის ორმაგ ამოცანას, რომლებიც უნდა შეასრულოს სახელმწიფომ, თუკი იგი იმსახურებს დემოკრატიულის სახელს.”

ამ ორი დებულებიდან პირველის ძირითადი არსი შეტანილი იქნა ევროპის საბჭოს წესდებაში, რომლის მე-3 მუხლის თანახმად, *“ევროპის საბჭოს ყოველმა წევრმა სახელმწიფომ უნდა აღიაროს სამართლის უზენაესობისა და მისი იურისდიქციის ფარგლებში ყველა პიროვნების მიერ ადამიანის უფლებებითა და ძირითადი თავისუფლებებით სარგებლობის პრინციპები”*.

ადამიანის უფლებათა პატივისცემის მნიშვნელობა ხაზგასმულია ევროპის საბჭოს წესდების რამდენიმე სხვა დებულებაში, ხოლო მე-8 მუხლი ადგენს კიდევ, რომ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა სერიოზული დარღვევები წარმოადგენს საბჭოს წევრი ქვეყნის წევრობის შეწყვეტისა და მისი გარიცხვის საფუძველს.

წესდება ხელმოწერილი იქნა 1949 წლის 5 მაისს. ადამიანის უფლებათა ქარტიის შედგენა წარმოადგენდა ახლადშექმნილი ევროპის საბჭოს პრიორიტეტს და წესდების ხელმოწერიდან სულ რაღაც. თვრამეტი თვის შემდეგ ათმა წევრმა სახელმწიფომ ხელი მოაწერა ადამიანის უფლებათა და ფუნდამენტურ თავისუფლებათა დაცვის კონვენციას 1950 წლის 4 ნოემბერს. კონვენცია ძალაში შევიდა 1953 წლის 3 სექტემბერს.

B. ევროპული კონვენცია ადამიანის უფლებათა შესახებ

ადამიანის უფლებათა შესახებ ევროპული კონვენციის შემუშავება არ მომხდარა სამართლებრივ ვაკუუმში. მას წინ უსწრებდა როგორც ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, ასევე ადამიანის უფლებათა და მოვალეობათა ამერიკული დეკლარაცია. ფაქტობრივად, საყოველთაო დეკლარაციას სათანადო ადგილი მიეჩინა ევროპული კონვენციის პრეამბულაში. თუმცა, ევროპული კონვენციის მნიშვნელობა საერთაშორისო დონეზე ადამიანის უფლებათა დაცვის თვალსაზრისით არ უნდა იქნეს დაკნინებული. პრეამბულაში კონვენციით განისაზღვრა მნიშვნელოვანი პრინციპები:

“სოფლიოში სამართლისა და მშვიდობის ... დაცვა ხდება, ერთის მხრივ, ეფექტიანი პოლიტიკური დემოკრატიითა და მეორეს მხრივ, ადამიანის იმ უფლებათა საერთო გაგებითა და დაცვით, რომლებზე ისინი (სახელმწიფოები) დამოკიდებულნი არიან.”

“...ევროპული ქვეყნების მთავრობები, რომელთაც აქვთ მსგავსი აზრი და პოლიტიკური ტრადიციების, იდეალების, თავისუფლებისა და სამართლის წესის საერთო მეგვიდრობა ... დგამენ პირველ ნაბიჯებს საყოველთაო დეკლარაციით განსაზღვრული ზოგიერთი უფლების კოლექტიური აღსრულებისათვის.”

ამდენად, პრეამბულა შეიცავს პოლიტიკური დემოკრატიის ცნებას, რაც არ იქნა ჩართული ევროპის საბჭოს წესდების შესაბამის დებულებებში. ამასთან, არანაკლები მნიშვნელობა აქვს წევრი სახელმწიფოების პასუხისმგებლობას ადამიანის უფლებათა კოლექტიურ აღსრულებასზე.

ევროპული კონვენცია წარმოადგენს ადამიანის უფლებათა პირველ საერთაშორისო სამართლებრივ ინსტრუმენტს, რომელიც ბიძგს აძლევს სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების ფართო წრის დაცვას, იღებს რა მის ხელშეწყვერელ მხარეებზე საეალებულო სამართლებრივი ძალის მქონე საერთაშორისო შეთანხმების ფორმას და ქმნის ქვეყნების შიდა დონეზე უფლებებით სარგებლობის საზედამხედველო სისტემას. მისი ყველაზე რეკლუციური სიახლე, ალბათ, ერთ-ერთ დებულებაში (34-ე მუხლი) მდგომარეობს, რომლის მიხედვითაც მაღალი ხელშეწყვერელი მხარე იღებს ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ზედამხედველობას, იმ შემთხვევებში, როდესაც ფიზიკური პირი და არა სახელმწიფო იწყებს სამართალწარმოებას კონვენციის ორგანოს წინაშე. კონვენციის წარმატების ერთ-ერთი მაჩვენებელია ყველა მაღალი ხელშეწყვერელი მხარის მიერ ინდივიდუალური პეტიციის უფლების აღიარება.

კონვენციის დეტალური განხილვა

A. ევროპული კონვენციის 1-ლი მუხლი

მუხლი 1 - ადამიანის უფლებათა პატივისცემის ვალდებულება

“მაღალი ხელშეწყვერელი მხარეები მათი იურისდიქციის ქვეშ მყოფი ყველა პირისათვის უზრუნველყოფენ ამ კონვენციის პირველ ნაწილში განსაზღვრულ უფლებებსა და თავისუფლებებს.”

ევროპული კონვენციის 1-ლ მუხლს შემოაქვს ახალი მნიშვნელოვანი ელემენტი ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალში, ადგენს რა, რომ მაღალი ხელშემკერევი მხარეები უზრუნველყოფენ კონვენციით განსაზღვრულ უფლებებსა და თავისუფლებებს "მათი იურისდიქციის ქვეშ მყოფი ყველა პირისათვის." გამოთქმა "ყველა პირი", ისევე, როგორც სხვა მსგავსი გამოთქმები, რომლებიც გვხვდება სხვადასხვა საერთაშორისო აქტებში, ხაზს უსვამს კონვენციით აღიარებული ადამიანის უფლებების საყოველთაო და უნივერსალურ ბუნებას: კონვენცია იცავს არა მხოლოდ მოქალაქეების, არამედ უცხოელების, მოქალაქეობის არმქონე და შეზღუდული ქმედუნარიანობის მქონე პირების, ისეთების, როგორიცაა ბავშვები და უმწეო ინვალიდები, უფლებებს.

გამოთქმა – "მათი იურისდიქციის ქვეშ" – პირველი შეხედვით ტოვებს შთაბეჭდილებას, რომ იზღუდება კონვენციით მოცულ ადამიანთა რიცხვი. თუმცა, ფაქტობრივად იგი მიზნად ისახავს დაამყაროს აუცილებელი კავშირი "ყველა პირსა" და წევრ სახელმწიფოებს შორის. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, იმისათვის, კონვენცია რომ გამოიყენებოდეს სახელმწიფოს ფიზიკურად უნდა შეეძლოს დეკლარირებული უფლებების უზრუნველყოფა. არ არის აუცილებელი დადგენილი იქნას სტაბილური სამართლებრივი ურთიერთობები, ისეთები, როგორიცაა "მოქალაქეობა", "ბინადრობა" ან "საცხოვრებელი ადგილი"; საკმარისია, რომ სახელმწიფოს შეეძლოს გარკვეული უფლებამოსილებების განხორციელება ფიზიკური პირის მიმართ. მიუხედავად იმისა, რომ კონვენციას ამჟამად ჰყავს 41 ხელშემკერევი სახელმწიფო, ადამიანის უფლებათა ევროპულ კომისიასა და სასამართლოში ინდივიდუალური პეტიციები ასოცზე მეტი სახელმწიფოს მოქალაქეებმა შეიტანეს.

სახელმწიფოები, რომლებიც კონვენციის რატიფიცირებას ახდენენ, ავტომატურად იღებენ 1-ლი მუხლით გათვალისწინებულ ორმაგ ვალდებულებას. პირველი არის ის, რომ უზრუნველყონ მათი შიდა სამართლის შესაბამისობა კონვე-

ნციასთან. ეს მოთხოვნა 57-ე მუხლით გათვალისწინებულ ზოგადი ხასიათის დათქმების აკრძალვასთან ერთად, გულისხმობს იმას, რომ სახელმწიფოებმა, რომლებიც ახდენენ კონვენციის რატიფიცირებას, უნდა შეასრულონ ეს ვალდებულება მათ ტერიტორიაზე კონვენციის ძალაში შესვლის მომენტიდან. ზოგიერთ შემთხვევაში მათ შეიძლება თავიანთ სამართალსა და პრაქტიკაში ცვლილებების შეტანა დასჭირდეთ ამ ვალდებულებათა შესასრულებლად. მეორე მოთხოვნა მდგომარეობს იმაში, რომ სახელმწიფოებმა, რომლებიც კონვენციის რატიფიკაციას ახდენენ, უნდა აღკვეთონ კონვენციით დაცული არსებითი უფლებებისა და თავისუფლებების ნებისმიერი დარღვევა.

1-ლი მუხლით გათვალისწინებული იურისდიქციის ცნება წარმოადგენდა კომისიისა და სასამართლოს მიერ განხილული რამდენიმე საქმის საგანს. ზოგადად, სახელმწიფოს შეუძლია თავად განსაზღვროს მისი საკუთარი იურისდიქცია, თუმცა უნდა ითვალისწინებდეს საერთაშორისო სამართლით, კონვენციის შესაბამისი მუხლების ჩათვლით; დადგენილ პირობებს. მაგალითად, 56-ე მუხლი ნებას რთავს მაღალ ხელშემკერევი მხარეს, გააერცულოს კონვენციის გამოყენება "ყველა ან რომელიმე ტერიტორიაზე, რომლის საერთაშორისო ურთიერთობებზეც იგი პასუხისმგებელია". ამასთან, კომისიამ დაუშვებლად მიიჩნია სახელმწიფოების მიერ თავიანთი პასუხისმგებლობიდან იმ პირების მიერ ჩადენილი აქტების ან დარღვევების გამორიცხვა, ვისზეც სახელმწიფო პასუხს აგებს და რომლებიც იმყოფებიან მისი უფლებამოსილების ქვეშ, იმ საფუძველზე, რომ აქტი ან დარღვევა მოხდა შესაბამისი სახელმწიფოს ტერიტორიის ფარგლებს გარეთ, ან აქტის ან დარღვევის შედეგი გამოვლინდა სახელმწიფოს ტერიტორიის გარეთ. ამდენად, 1-ლი მუხლით განსაზღვრული იურისდიქციის ცნება შეზღუდული არ არის მხოლოდ ტერიტორიით და იგი მოიცავს სახელმწიფოს იურისდიქციას ფიზიკურ პირებზე სახელმწიფო ორგანოებისა და ხელისუფლების მეშვეობით (უცხო ქვეყნის ტერიტორიაზე სამხედრო ძალების ჩათვლით).

ბ. სიცოცხლის უფლება: მე-2 მუხლი და ოქმი ნომერი 6

მუხლი 2 - სიცოცხლის უფლება

1. ყველა ადამიანის უფლება სიცოცხლეზე დაცულია კანონის მიერ. არავის შეიძლება წაერთვას სიცოცხლე განზრახ, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც სრულდება სასამართლოს განაჩენი პიროვნების ისეთი სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში დამნაშავედ ცნობის შემდეგ, რომლისთვისაც ასეთ სასჯელს ითვალისწინებს კანონი.

2. სიცოცხლის წართმევა არ ჩაითვლება ამ მუხლის საწინააღმდეგოდ განხორციელებულად, თუ იგი წარმოადგენს ძალის გამოყენების შედეგს, რომელიც უკიდურესად აუცილებელია:

a) ნებისმიერი პიროვნების უკანონო ძალადობისაგან დასაცავად;

b) კანონიერი დაპატიმრების განსახორციელებლად ან კანონიერად დაკავებული პირის გაქცევის თავიდან ასაცილებლად;

c) ამბოხებისა ან ჯანყის ჩასახშობად კანონიერად მიღებული ზომების დროს.

ოქმი ნომერი 6 (არსებითი დებულებები)

1. სიკვდილით დასჯა უქმდება. არავის შეიძლება შეფარდოს ასეთი სასჯელი ან დაისაჯოს სიკვდილით.

2. სახელმწიფოს შეუძლია გაითვალისწინოს თავის სამართალში სიკვდილით დასჯა იმ ქმედებებისათვის, რომლებიც ჩადენილია ომის ან ომის აშკარა საფრთხის დროს; ამგვარი სასჯელი გამოიყენება მხოლოდ კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში და მისი დებულებების შესაბამისად. სახელმწიფო უგზავნის ევროპის საბჭოს გენერალურ მდივანს ამ კანონის შესაბამის დებულებებს.

3. დაუშვებელია წინამდებარე ოქმის დებულებებიდან გადახვევა კონვენციის მე-15 მუხლის საფუძველზე.

4. დაუშვებელია დათქმების გაკეთება წინამდებარე ოქმის მიმართ კონვენციის 57-ე მუხლის საფუძველზე.

სიცოცხლის უფლება უეჭველად წარმოადგენს ადამიანის ერთ-ერთ ყველაზე აშკარა და ძირითად უფლებას. ამასთან, უცდილობდა უნდა აღინიშნოს, რომ არც მე-2 მუხლი, რომელიც განსაზღვრავს ამ უფლებას და არც ოქმი ნომერი 6, რომელიც მოუწოდებს სიკვდილით დასჯის გაუქმებისაკენ, მიზნად არ ისახავს თავად სიცოცხლის უპირობოდ დაცვას ან ცხოვრების გარკვეული ხარისხის უზრუნველყოფას. ამ დებულებების მიზანს წარმოადგენს პიროვნების დაცვა სახელმწიფოს მიერ სიცოცხლის თვითნებურად წართმევისაგან.

1. სიცოცხლის განზრახ წართმევა

2(1) მუხლი აცხადებს, რომ “ყველა ადამიანის უფლება სიცოცხლეზე დაცულია კანონის მიერ”. პრაქტიკული თვალსაზრისით ეს ნიშნავს, რომ სახელმწიფოებმა უნდა აამოქმედონ კანონმდებლობა, რომელიც დანაშაულის კვალიფიკაციას მისცემს კერძო პირების მიერ ჩადენილ მკვლელობებს. ეს დებულება არ გულისხმობს, რომ სახელმწიფოებმა უნდა უზრუნველყონ პირადი პოლიცია ან დაცვა იმ პირებისათვის, რომლებსაც ემუქრებათ ძალადობა (მაგალითად, ტერორიზმის ცნობილი მიზნები) ან რომლებიც ცხოვრობენ სამოქალაქო თვალსაზრისით უსაფრთხო რაიონებში (მაგალითად, ჩრდილოეთ ირლანდიაში).

2(1) მუხლი ასევე ნებას რთავს სახელმწიფოებს დააწესონ სიკვდილით დასჯა გარკვეულ პირობებში. თუმცა, კონვენციის მე-6 ოქმი მოუწოდებს სიკვდილით დასჯის გაუქმებისაკენ და ამ სასჯელის გამოყენების ნებართვას იძლევა ძალზედ შეზღუდულ გარემოებებში. 1998 წლის 31 ივლისამდე ოცდარვა ქვეყანამ მოახდინა მე-6 ოქმის რატიფიცირება (იხილეთ II დანართი 240 გვერდზე).

სიკვდილით დასჯის აკრძალვიდან 2(1) მუხლით გათვალისწინებული გამონაკლისის გარდა, 2(2) მუხლი ითვალისწინებს სამ დამატებით გამონაკლისს სიცოცხლის განზრახ წართმევის მიმართ დადგენილი აკრძალვიდან. პირველი არის სიცოცხლის წართმევა ნებისმიერი პირის უკანონო ძალადობისაგან დაცვის დროს; მეორე, სიცოცხლის წართმევა კანონიერი დაპატიმრების ან დაკავებული პირის გაქცევის თავიდან აცილების დროს მიღებული ზომებისას; ხოლო მესამე, სიცოცხლის წართმევა ამბოხების ან ჯანყის ჩახშობის დროს. ამ გამონაკლისების გამოყენებისას სახელმწიფოს უფლებამოსილების განხორციელების მარეგულირებელი პრინციპი არის ის, რომ ნებისმიერი გამოყენებული ძალა უნდა იყოს "უკიდურესად აუცილებელი".

საქმეში *მაკანი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (McCann v. the United Kingdom, 1995)*, რომელშიც დავის საგანი იყო გიბრალტარში ბრიტანეთის უშიშროების ძალების მიერ ირლანდიის რესპუბლიკური არმიის სამი აქტივისტის მკვლელობა, სასამართლომ განაცხადა, მიუხედავად იმისა, რომ ჯარისკაცები მოქმედებისას დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ IRA-ს წევრებისათვის სიცოცხლის წართმევა აუცილებელი იყო სხვათა სიცოცხლის დაცვისათვის, ოპერაციის ორგანიზება, მის განხორციელებაზე კონტროლი და კერძოდ, გაერთიანებული სამეფოს ხელისუფლების მიერ ჯარისკაცებისათვის ოპერაციის მიმდინარეობის დროს მიწოდებული ინფორმაცია არაადეკვატური იყო და ამდენად, დაირღვა მე-2 მუხლი.

2. აბორტთან დაკავშირებული საკითხები

ევროპაში, ისევე, როგორც ყველგან, აბორტთან დაკავშირებული საკითხები ხშირად ქცეულა პოლემიკის საგნად, რადგან ისინი მოიცავენ როგორც მორალურ, პოლიტიკურ, რელიგიურ და ჯანმრთელობასთან დაკავშირებულ, ასევე სამართლებრივ საკითხებს. მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლოს ჯერ-ჯერობით არ განუხილავს აბორტთან დაკავშირებული

საქმე, კომისიამ დაადგინა, რომ ნაყოფის სიცოცხლის აბსოლუტური უფლების აღიარება წინააღმდეგობაში იქნება კონვენციის საგანსა და მიზანთან (გან.N8416/78); თუმცა, მან ასევე დაადგინა, რომ სახელმწიფოს შეუძლია დააწესოს გარკვეული შეზღუდვები აბორტის უფლებაზე, ფეხმძიმე ქალების პირად ცხოვრებაზე მე-8 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლების დარღვევის გარეშე (*ბრიუგემანი და შოიტენი*, კომ. 1977 წლის მოხს.). კომისიამ ღიად დატოვა ნაყოფის უფლებების საკითხი ამ საქმეში. მხედველობაში იქონიეთ, რომ კონვენციის მე-2 მუხლი არ აცხადებს, რომ სიცოცხლე იწყება ჩასახვის მომენტიდან, ისე, როგორც ეს დეკლარირებულია ადამიანის უფლებათა ამერიკულ კონვენციაში.

კომისიასა და სასამართლოს ჯერ არ განუხილავთ ეუთანაზიასა (უმტკივნეულო სიკვდილის პრობლემა) და სხვა მსგავს საკითხებთან დაკავშირებული, ისევე როგორც მე-9 ოქმის დარღვევის თაობაზე შემოტანილი საქმეები.

C. წამება, არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობა ან დასჯა: მე-3 მუხლი

მუხლი 3 - წამების აკრძალვა

არავინ შეიძლება დაექვემდებაროს წამებას, არაადამიანურ ან დამამცირებელ მოპყრობას ან დასჯას.

კონვენციის მე-3 მუხლით დაცული უფლებები პირდაპირ კავშირში არიან ფიზიკური პირის პიროვნულ ხელშეუხებლობასა და ადამიანურ ღირსებასთან. ამდენად, თავისუფლებას წამების, არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობის ან დასჯისაგან უაღრესად სერიოზული ბუნება აქვს. ამავე დროს, იმის განსაზღვრის კრიტერიუმებს, დაარღვია თუ არა სახელმწიფომ ეს უფლებები, მნიშვნელოვანწილად სუბიექტური ხასიათი აქვთ. ამ ორმა ფაქტორმა გამოიწვია ის, რომ კომისიამ და სასამართლომ, უმრავლეს შემთხვევაში, ძალზედ მკაცრად განმარტეს მე-3 მუხლის დებულებები.

1. მოპყრობის სისასტიკის ხარისხი

კომისია და სასამართლო მე-3 მუხლში მოცემულ სამ ძირითად კონცეფციას ერთმანეთისაგან განასხვავებენ ცალკეული მოპყრობის ან დასჯის სისასტიკის ხარისხის მიხედვით. თითოეული სტანდარტი მათ განსაზღვრეს ორ სახელმწიფო-თაშორის საქმეში. საქმეში *დანია, საფრანგეთი, ნორვეგია, შვედეთი და ნიდერლანდები საბერძნეთის წინააღმდეგ (Denmark, France, Norway, Sweden and Netherlands v. Greece)*, (საბერძნეთის საქმე, 1969), კომისიამ ერთმანეთისაგან შემდეგნაირად განასხვავა აკრძალული მოპყრობის ფორმები:

წამება: არაადამიანური მოქცევა, რომელიც მიზნად ისახავს ინფორმაციის ან აღიარების მოპოვებას ან პიროვნების დასჯას.

არაადამიანური მოპყრობა ან დასჯა: ისეთი მოპყრობა, რომელიც განზრახ იწვევს სასტიკ მორალურ ან ფიზიკურ ტკივილს და რომელიც კონკრეტულ სიტუაციაში გაუმართლებელია.

დამამცირებელი მოპყრობა ან დასჯა: მოპყრობა, რომელიც ღიად ამცირებს პიროვნებას სხვების წინაშე ან აიძულებს მას, იმოქმედოს მისი სურვილის ან სინდისის წინააღმდეგ.

საქმეში *ირლანდია გართიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Ireland v. the United Kingdom, 1978)* სასამართლომ ოდნავ შეცვალა სტანდარტები:

წამება: განზრახი არაადამიანური მოპყრობა, რომელიც იწვევს ძალზედ სერიოზულ და სასტიკ ტკივილს.

არაადამიანური მოპყრობა ან დასჯა: ინტენსიური ფიზიკური ან მორალური ტკივილის მიყენება.

დამამცირებელი მოპყრობა: მოპყრობა, რომელიც მიზნად ისახავს მსხვერპლში შიშის, მწუხარების და დათრგუნეულობის აღძვრას, რამაც შეიძლება იგი დაამციროს, დააყენოს მისი ღირსება და გატეხოს ფიზიკური და მორალური წინააღმდეგობა.

საქმეში *ირლანდია გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (1978), სასამართლომ უფრო დეტალურად განსაზღვრა რამდენიმე ფაქტორი, რომელთა გათვალისწინებაც აუცილებელია იმის შეფასებისას, ირლევია თუ არა მე-3 მუხლის დებულებები. ისეთი ფაქტორების ჩამოთვლისას, როგორიცაა მსხვერპლის სქესი, ასაკი და ჯანმრთელობის მდგომარეობა, მან აღნიშნა, რომ მოპყრობამ უნდა მიაღწიოს სისასტიკის გარკვეულ დონეს, რათა სახეზე იყოს მუხლის დარღვევა. მაგალითად, სასამართლომ განაცხადა, რომ ტერმინი “დამამცირებელი” არ გულისხმობს უბრალოდ, მიუღებელს ან არაკომფორტულს. თუმცა, იგი წაეიდა საბერძნეთის საქმეზე (1969) კომისიის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებაზე შორის და განაცხადა, რომ კერძოდ, ისევე როგორც სხვების წინაშე შესრულებული აქტები, შეიძლება იყოს დამამცირებელი მსხვერპლისათვის.

2. სასტიკი მოპყრობა დაკავებულით მიმართ

სახელმწიფოს ქმედების სისასტიკის ხარისხის შეფასების ზემოხსენებული კრიტერიუმები შეიმუშავეს სახელმწიფოთაშორის საქმეებში. აღსანიშნავია, რომ მიუხედავად პატიმართა მიერ მე-3 მუხლის დარღვევის თაობაზე შემოტანილი მრავალრიცხოვანი საჩივრებისა, ასეთ საქმეებში კომისია და სასამართლო ძალზედ იშვიათად ადგენდნენ უფლების დარღვევას. თუმცა, საქმეებში *ტომაზი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Tomas v. France, 1992)*, *აქსოი თურქეთის წინააღმდეგ (Aksoy v. Turkey, 1996)* და *რიბიჩი ავსტრიის წინააღმდეგ (Ribitsch v. Austria, 1995)* სასამართლომ დააფიქსირა მე-3 მუხლის დარღვევა, რადგან შესაბამისმა პირებმა დროულად წარმოადგინეს დოკუმენტაცია მათი დაკავების დროს პოლიციაში მათთვის მიყენებული დაზიანებების თაობაზე, მაშინ, როდესაც ხელისუფლებამ ვერ შეძლო დამაჯერებელი ახსნა-განმარტების წარდგენა მიყენებული ჭრილობების გამომწვევი მიზეზების შესახებ. მოხსენიებულ საქმე-თაგან უკანასკნელში სასამართლომ დაადგინა, რომ პოლიცი-

ის ოფიცირის გამართლება შიდა სასამართლოს მიერ დაზარალებულის საქმესთან დაკავშირებით, არ ათავისუფლებს სახელმწიფოს მე-3 მუხლით მასზე დაკისრებული ვალდებულებისაგან.

3. ექსტრადიცია და გაძევება

ზოგიერთ შემთხვევაში ფიზიკური პირი ამტკიცებს, რომ სახელმწიფოს მიერ მისი ექსტრადიცია ან გაძევება სხვა ქვეყანაში, სადაც იგი შეიძლება დაექვემდებაროს წამებას, არაადამიანურ ან დამამცირებელ მოპყრობას, წარმოადგენს მე-3 მუხლის დარღვევას. მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი საჩივრების უმრავლესობა წარუმატებელი იყო, სასამართლომ დაადგინა მე-3 მუხლის დარღვევა საქმეში *სორინგი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Soering v. the United Kingdom, 1989)*, რომელშიც ახალგაზრდა გერმანელი მოქალაქე, ვისი ექსტრადიციაც მოითხოვებოდა გაერთიანებული სამეფოსაგან შეერთებული შტატების მიერ მკვლელობის ბრალდებით, შეიძლება დიდი ხნით ყოფილიყო დაკავებული “სიკვდილის რიგში” (death row). მიუხედავად იმისა, რომ სიკვდილით დასჯა, როგორც ასეთი, შეერთებულ შტატებში არ არის უკანონო, სასამართლომ დაადგინა, რომ განმცხადებლის დაქვემდებარება “სიკვდილის რიგის ფენომენისადმი” დაარღვევდა მე-3 მუხლით უზრუნველყოფილ მის უფლებებს, რის გამოც პასუხისმგებლობა დაეკისრებოდა გაერთიანებულ სამეფოს.

უკანასკნელ წლებში სასამართლომ გააფართოვა იდეა, რომლის მიხედვითაც პიროვნების გადაცემას ან გაძევებას იმ ქვეყანაში, სადაც იგი შეიძლება აკრძალულ მოპყრობას დაექვემდებაროს, შესაძლოა მოჰყვეს მე-3 მუხლის დარღვევის დადგენა. გაუსვა რა ხაზი სასტიკი მოპყრობის აკრძალვის უპირობო ბუნებას, სასამართლომ განსაზღვრა პრინციპი, რის მიხედვითაც სახელმწიფო, რომელსაც სურს სისხლის სამართლის სერიოზული დანაშაულის ჩადენაში მსჯავრდებული პირის გადაცემა (*აჰმედი ავსტრიის წინააღმდეგ, Ahmed v. Austria, 1996*), ან იმ პირის დეპორტაცია, რომელიც

წარმოადგენს საფრთხეს ეროვნული უსაფრთხოებისათვის (*ჩაჰალი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, Chahal v. the United Kingdom, 1996*) ყველა შემთხვევაში ვალდებულია დამოუკიდებლად შეაფასოს ის გარემოებები, რომლებშიც შესაბამის პირს შეუძლია ყოფნა მოუწიოს მიმღებ ქვეყანაში. იმ შემთხვევაში, თუკი შესაბამისი გარემოებები მიუთითებენ, რომ პიროვნება დაექვემდებარება აკრძალულ მოპყრობას მისი გადაცემის შემდეგ, პიროვნების დეპორტაციით სახელმწიფო დაარღვევს მე-3 მუხლს. თუმცა, მიმღებ ქვეყანაში არსებული ზოგადი ძალადობრივი მდგომარეობა, როგორც წესი, არ იწვევს გადამცემი სახელმწიფოს მიერ მე-3 მუხლის დარღვევას (*H.L.R. საფრანგეთის წინააღმდეგ, 1997*).

მიუხედავად იმისა, რომ როგორც წვერი სახელმწიფოები, ასევე კონვენციის ორგანოები პირველ რიგში განიხილავენ პოლიტიკურ მდგომარეობას მიმღებ ქვეყანაში, როდესაც ახდენენ იმის შეფასებას, წარმოადგენს თუ არა ცალკეული პირის დეპორტაცია მე-3 მუხლის დარღვევას, ერთ-ერთ საქმეში სასამართლომ დაადგინა დარღვევა იმის გამო, რომ მიმღებ ქვეყანაში შიდსის ბოლო სტადიაში მყოფ პიროვნებას არ აღმოუჩინეს მორალური და ფინანსური მხარდაჭერა და გაუწიეს მდარე ხარისხის სამედიცინო მომსახურება (*D გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, 1997*).

4. ინსტიტუციონალიზებული პრაქტიკა

კომისია და სასამართლო იზიარებენ შეხედულებას, რომ ცალკეული პრაქტიკის ინსტიტუციონალიზება შეიძლება წარმოადგენდეს დამამცირებელი მოპყრობის შესახებ მე-3 მუხლის დებულების დარღვევას.

i. დისკრიმინაცია

აღმოსავლეთაფრიკელ აზიელთა საქმეში (*East African Asians case*, კომ. 1973 წლის მოხს.) გაერთიანებულმა სამე-

ფომ უარი უთხრა უგანდიდან, ტანზანიასა და კენიიდან გამოძევებულ ბრიტანული პასპორტების მფლობელ პირებს დამკვიდრებულებს გაერთიანებულ სამეფოში მათი კანის ფერისა და სქესის საფუძველზე. კომისიამ დაადგინა, რომ ასეთი ინსტიტუციონალიზებული რასიზმი წარმოადგენდა მე-3 მუხლის დარღვევას. თუმცა, საქმეში **აბდულაზიზი, კაბალესი და ბალკანდალი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom, 1985)** სასამართლომ განმარტა, რომ სახელმწიფოს განზრახული უნდა ჰქონდეს ვინმეს დამცირება იმისათვის, რომ სახეზე იყოს მე-3 მუხლის დარღვევა: განსხვავება მოპყრობაში უნდა ასახავდეს პიროვნების პერსონისადმი პატივისცემის არარსებობას და მიზნად უნდა ისახავდეს მისი ღირსების დაკნინებას ან მის დამცირებას.

ii. არასრულწლოვანთა სხეულებრივი დასჯა

საქმეში **ტაირერი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Tyner v. the United Kingdom, 1978)** გაერთიანებულმა სამეფომ არასრულწლოვანს მიუსჯა გაროზგვა. სასამართლომ დაადგინა, რომ ასეთი ინსტიტუციონალიზებული პრაქტიკა პიროვნებას აყენებდა ისეთ მდგომარეობაში, რომელშიც მისი ღირსება და ხელშეუხებლობა დგებოდა კითხვის ქვეშ, ეჭვოდნენ რა როგორც “ხელისუფლების ორგანოთა ძალაუფლების ქვეშ მყოფ ობიექტს”. კომისიამ და სასამართლომ განიხილეს რამდენიმე საქმე, რომლებშიც განიხილვის საგანი იყო სხეულებრივი დასჯა გაერთიანებული სამეფოს სკოლებში. საქმეში **უორიკი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Warwick v. the United Kingdom, კომ. 1986 წლის მოხს.)** მამაკაცმა გალახა თექვსმეტი წლის გოგონა სხვა მამაკაცის თანდასწრებით. კომისია მივიდა დასკვნამდე, რომ ასეთი სასჯელი საკმარისად დამამცირებელია, რათა სახეზე იყოს მე-3 მუხლის დარღვევა. თუმცა, სხვა საქმეებში სასამართლომ აღნიშნა, რომ სკოლაში სხეულებრივი

დასჯისადმი დაქვემდებარების საფრთხე (**კემპბელი და კოზენსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, Campbell and Cosans v. the United Kingdom, 1982**) ან შეიდი წლის ბიჭუნას დასჯა, რასაც არ ჰქონდა სასტიკი ან ხანგრძლივი ეფექტები მასზე (**კოსტელო რობერტსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, Costello Roberts v. the United Kingdom, 1993**), არ ჰქონდა დამცირების ან ღირსების დაკნინების საკმარის ზომას იმისათვის, რომ ირღვეოდეს მე-3 მუხლი.

D. მონობა და იძულებითი შრომა: მე-4 მუხლი

მუხლი 4 – მონობისა და იძულებითი შრომის აკრძალვა

1. არავინ შეიძლება იყოს მონობაში ან დამონებულ მდგომარეობაში.

2. არავის მოთხოვება ძალდატანებითი ან იძულებითი სამუშაოს შესრულება.

3. ამ მუხლის მიზნებისათვის ტერმინი – “ძალდატანებითი ან იძულებითი სამუშაო” – არ მოიცავს:

a) ნებისმიერ სამუშაოს, რომლის შესრულებაც ჩვეულებრივ, მოითხოვება ამ კონვენციის მე-5 მუხლის დებულებათა შესაბამისად დაკავებული პიროვნებისაგან, ან ამგვარი დაკავებიდან პირობით გამოშვების განმავლობაში;

b) ნებისმიერ სამხედრო ხასიათის სამსახურს, ან სამსახურს, განსაზღვრულს სავალდებულო სამხედრო სამსახურის ნაცვლად იმ ქვეყნებში, სადაც კანონით არის აღიარებული რელიგიურ-ეთიკური მოტივებით სამხედრო სამსახურზე უარის თქმა;

c) ნებისმიერ სამსახურს, განსაზღვრულს საგანგებო მდგომარეობის ან უბედური შემთხვევის დროს, რომელიც საფრთხეს უქმნის საზოგადოების სიცოცხლესა და კეთილდღეობას;

d) ნებისმიერ სამუშაოს ან სამსახურს, რომელიც ჩვეულებრივ სამოქალაქო ვალდებულებათა ნაწილს შეადგენს.

კონვენციის მე-4 მუხლი ერთმანეთისაგან ცალ-ცალკე განიხილავს ერთი მხრივ მონობასა და დამონებულ მდგომარეობას, მეორეს მხრივ ძალდატანებით და იძულებით შრომას. პირველი ორი ტერმინი მოიცავს ფიზიკურ პირზე კონტროლის შორს მიმავალ ფორმებს და ხასიათდება ყოფის ჩაგრული პირობებით, რომლის შეცვლაც პირს არ ძალუძს და რომლისგანაც თავის დაღწევა შეუძლებელია. ბოლო ორი ფორმა კონცენტრირებულია იმ ცალკეული სამუშაოს ან სამსახურის არანებაყოფლობით ბუნებაზე, რომლის შესრულებაც მოითხოვება გარკვეული დროით და თან სდევს სხვა ვალდებულებებს ან სამოქალაქო გარემოებებს.

1. მონობა და დამონებული მდგომარეობა*

კომისიამ და სასამართლომ მცირე რაოდენობით განიხილეს ისეთი საქმეები, რომლებიც წინ სწევდნენ 4(1) მუხლით გათვალისწინებული მონობისა და დამონებული მდგომარეობის აკრძალვის დარღვევის საკითხებს. ამ საქმეთა უმრავლესობა, რომელთაგანაც არცერთი არ დაკმაყოფილდა, შემოტანილი იქნა პატიმრების მიერ (იხილეთ 4(3)(a) მუხლის განხილვა ქვემოთ).

საქმეში *ვან დროოგენბროეკი ბელგიის წინააღმდეგ (Van Droogenbroeck v. Belgium, 1982)* რეციდივისტი, რომელიც გადაეცა ხელისუფლების ადმინისტრაციულ ორგანო-

* კონვენციის ტექსტში მოცემული ტერმინი "servitude" (ლათინურად servitus – დამონება, ქვეშევრდომობა). ინგლისურ ენაში გულისხმობს პიროვნების ისეთ მდგომარეობას, რომელშიც მას წართმეული აქვს თავისუფლება და ასრულებს გარკვეულ სამუშაოს მისი შრომის ანაზღაურების გარეშე. მიიჩნევა, რომ განსხვავება "სერვიტუტსა" და მონობას შორის მდგომარეობს პიროვნებისათვის თავისუფლების წართმევის ხარისხში. ანუ, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, უკანასკნელ შემთხვევაში პიროვნება დამონებულია დროის გარკვეული ვადით და გარკვეული დროის შემდეგ შესაძლებელია მისი გათავისუფლება (მთარგმნელის შენიშვნა).

ებს გარკვეული სამუშაოების შესასრულებლად, დავობდა, რომ ამგვარი კონტროლისადმი დაქვემდებარება წარმოადგენდა 4(1) მუხლით აკრძალულ დამონებულ მდგომარეობას. სასამართლომ არ დააკმაყოფილა საჩივარი, აღნიშნა რა, რომ ხელისუფლების მიერ მიღებული ზომები იყო დროებითი ხასიათის და ექვემდებარებოდა სასამართლო ზედამხედველობას. მან იქვე აღნიშნა, რომ პატიმრის მიმართ მიღებულ ზომას ზეგავლენა არ ჰქონდა მის სამართლებრივ სტატუსზე იმ ზომით, რომ მიეღწია მონობის ან ყმობის სტანდარტისათვის.

საქმეში *W, X, Y და Z გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (გან. N3435-3438/67) ოთხმა ახალგაზრდამ 15 ან 16 წლის ასაკში განაცხადა თანხმობა ემსახურა საზღვაო ფლოტში ცხრა წლის ვადით. მოგვიანებით ოთხივემ მოითხოვა სამხედრო სამსახურიდან გათავისუფლება, რაზედაც მათ უარი ეთქვათ. თავიანთ განაცხადში ისინი ამტკიცებდნენ, რომ თავდაპირველი შეთანხმების დადების დროისათვის, მათი ასაკის გათვალისწინებით, შეთანხმების აღსრულება წარმოადგენდა 4(1) მუხლით აკრძალულ დამონებას. განაცხადის მიუღებლად გამოცხადებისას კომისიამ განმარტა, რომ სამხედრო სამსახური შეიძლება განხილულ იქნას, როგორც გამონაკლისი 4(2) მუხლით გათვალისწინებული ძალდატანებითი შრომის აკრძალვიდან, მაგრამ არ შეიძლება მისი განხილვა, როგორც 4(1) მუხლით გათვალისწინებული დამონებული მდგომარეობისა. იმის გათვალისწინებით, რომ შიდა კანონმდებლობით სახელმწიფოსაგან მოითხოვებოდა სამხედრო სამსახურში ჩარიცხვის სურვილის მქონე არასრულწლოვანთა მშობლებისაგან თანხმობის მიღება, ხოლო შესაბამისი თანხმობა მიღებული იქნა ოთხივე შემთხვევაში, სასამართლომ შემდგომ დაადგინა, რომ ახალგაზრდები ვალდებულნი იყვნენ დაესრულებინათ სამხედრო მოვალეობების შესრულება. კომისიამ, კერძოდ, აღნიშნა, რომ თანხმობა სამუშაოს ან სამსახურს ართმევს იძულებით ხასიათს.

2. ძალდატანებითი ან იძულებითი შრომა

კომისიამ და სასამართლომ განიხილეს რიგი საქმეებისა, რომლებიც წინ სწევდნენ 4(2) და 4(3) მუხლებით გათვალისწინებულ საკითხებს. პირველი კრძალავს ძალდატანებით და იძულებით შრომას, ხოლო მეორე განსაზღვრავს გამონაკლისებს ამ ზოგადი აკრძალვიდან. დღემდე სასამართლომ მხოლოდ ერთხელ დაადგინა ძალდატანებითი და იძულებითი შრომის აკრძალვის დარღვევა და მაშინაც, ძირითადად, სქესის საფუძველზე დისკრიმინაციის გამო. ამ საქმეში ხელისუფლება მხოლოდ მამაკაცებისაგან მოითხოვდა მეხანძრეთა ბრიგადაში მუშაობას ან ასეთი სამსახურის შეუსრულებლობისათვის განსაზღვრული საზღაურის გადახდას, თუმცა, იგივე პირობები დადგენილი არ იყო ქალების მიმართ (*კარლჰაინც შმიდტი გერმანიის წინააღმდეგ, Karlheinz Schmidt v. Germany*, 1994).

ტერმინის – “ძალდატანებითი ან იძულებითი შრომა” – დამოუკიდებლად განსაზღვრის ნაცვლად სასამართლომ გამოიყენა შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (ILO) შესაბამის კონვენციებში მოცემული დეფინიციები. მაგალითად, საქმეში *ვან დერ მუსელი ბელგიის წინააღმდეგ (Van der Musselle v. Belgium*, 1983) ახალგაზრდა ბელგიელი ადვოკატი ამტკიცებდა, რომ ხელმოკლე კლიენტების სასამართლოში წარმოდგენის ვალდებულება შესრულებული სამუშაოსა და გაწეული ხარჯების ანაზღაურების გარეშე, წარმოადგენდა 4(2) მუხლის დარღვევას. სასამართლომ საქმის განილვა დაიწყო ILO-ს 29-ე კონვენციის მე-2 მუხლის ციტირებით, რომელიც “იძულებით შრომას” განსაზღვრავს, როგორც “ნებისმიერ სამუშაოს ან სამსახურს, რომლის შესრულებაც მოითხოვება ნებისმიერი პირისაგან რაიმე სასჯელის დაკისრების მუქარის ქვეშ, ან რომლის შესასრულებლადაც შესაბამისმა პირმა საკუთარი ნებით არ წარადგინა თავისი თავი.” დაადგინა რა, რომ 4(2) მუხლის დარღვევას არ ჰქონდა ადგილი, სასამართლომ სხვა ფაქტორებთან ერთად აღნი-

შნა შემდეგი ფაქტორები: შესასრულებელი სამუშაო შედიოდა ადვოკატის ჩვეულებრივ მოვალეობებში; პროფესიული მომსახურების გაწევა ხელს უწყობდა ადვოკატის კვალიფიკაციის დონის ამაღლებას; სამუშაოს ოდენობა არ იყო ძალზე დიდი მოცულობის. სასამართლომ ასევე აღნიშნა, რომ ხელმოკლე პირებისათვის ადვოკატების დანიშვნის ბელგიური სისტემა წარმოადგენდა კონვენციის 6(3)(c) მუხლის შესაბამისად დაცვის უფლების უზრუნველყოფის საშუალებას და 4(3)(d) მუხლის შესაბამისად “ჩვეულებრივ სამოქალაქო მოვალეობას”.

კომისიამ განიხილა რიგი განაცხადებისა, რომლებშიც სხვადასხვა პროფესიათა წარმომადგენლები დავობდნენ, რომ მათთვის ცალკეულ რაიონებში გარკვეული სახის მომსახურების გაწევის ვალდებულების დაკისრება, წარმოადგენდა კონვენციის 4(2) მუხლის დარღვევას. როგორც წესი, ამ განაცხადთა უმრავლესობა შეტანილ იქნა იურიდიულ პროფესიათა წარმომადგენლების მიერ. თუმცა, აივერსენის საქმეში (გან. N1468/62), ნორვეგიელი დენტისტი ამტკიცებდა, რომ მისთვის სამსახურის გაწევის ვალდებულების დაკისრება ქვეყნის იზოლირებულ ნაწილში, მას შემდეგ, რაც ხელისუფლება უშედეგოდ ცდილობდა გამოენახა დენტისტი, რომელიც თავისი ნებით დასახლდებოდა შესაბამის რაიონში, წარმოადგენდა 4(2) მუხლის დარღვევას. კომისიის ზოგიერთმა წევრმა დაადგინა, რომ ამგვარი თავსმოხვეული სამსახური შეიძლება გამართლებული იქნას 4(3)(c) მუხლით განსაზღვრულ საფუძველზე: “საგანგებო მდგომარეობა ან უბედური შემთხვევა, რომელიც საფრთხეს უქმნის საზოგადოების სიცოცხლეს ან კეთილდღეობას”. სხვებმა მიიჩნიეს, რომ სამსახურის შეზღუდული დრო, შესაბამისი ანაზღაურება და გასაწევი სამსახურის ბუნება განმცხადებლის პროფესიული არჩევანის თანმდევი იყო.

კომისიამ მიუღებლად გამოაცხადა რამდენიმე საქმე, რომლებიც წინ სწევდნენ 4(3)(c) მუხლის დებულებიდან გამომდინარე საკითხებს. შესაბამისი პუნქტი “ძალდატანები-

თი ან იმულებითი შრომის" ცნებიდან გამორიცხავს რელიგიურ-ეთიკური მოსაზრებით სამხედრო სამსახურზე უარის მთქმელი პირებისაგან გარკვეული ალტერნატიული სამსახურის შესრულებას იმ ქვეყნებში, სადაც აღიარებულია რელიგიურ-ეთიკური მოტივებით სამხედრო სამსახურზე უარის თქმა. ეს დებულება არ ავალდებულებს მაღალ ხელშეშვრულ მხარეებს აღიარონ რელიგიურ-ეთიკური მოტივებით სამხედრო სამსახურზე უარის თქმის ინსტიტუტი და დააწესონ ამგვარი მოტივით სამხედრო სამსახურზე უარის მთქმელი პირებისათვის ალტერნატიული სამსახური იმავე ვადით, რომლითაც მსახურობენ სამხედრო სამსახურში გამოძახებული პირები.

E. პიროვნების თავისუფლება და უსაფრთხოება: მე-5 მუხლი და მე-4 ოქმის 1-3 მუხლები

მუხლი 5 - თავისუფლებისა და უსაფრთხოების უფლება

1. ყველას აქვს უფლება პიროვნების თავისუფლებასა და უსაფრთხოებაზე. არავის წაერთმევა თავისუფლება ქვემოთ ჩამოთვლილი შემთხვევების გარდა და ეს მოხდება კანონით განსაზღვრული წესის შესაბამისად:

- a) პიროვნების კანონიერი დაკავება კომპეტენტური სასამართლოს მიერ მისი დამნაშავედ ცნობის შემდგომ;
- b) პიროვნების კანონიერი დაპატიმრება ან დაკავება სასამართლოს კანონიერი გადაწყვეტილების დაუმორჩილებლობის შემთხვევაში, ან იმ მიზნით, რომ უზრუნველყოფილი იქნეს კანონით განსაზღვრული რაიმე ვალდებულების შესრულება;
- c) პიროვნების კანონიერი დაპატიმრება ან დაკავება, განხორციელებული იმ მიზნით, რომ მოხდეს მისი წარდგენა უფლებამოსილი კანონიერი ხელისუფლების წინაშე, მის მიერ დანაშაულის ჩადენის საფუძვლიანი ეჭვის არსებობის შემთხვევაში, ან როდესაც დაპატიმრება ან დაკავება საფუძვლიანად

განიხილება აუცილებლად მის მიერ დანაშაულის ჩადენის, ან შემდგომ მისი გაქცევის თავიდან ასაცილებლად;

d) კანონიერი ორდერის საფუძველზე არასრულწლოვანის დაკავება მასზე საგანმანათლებლო ზედამხედველობის მიზნით, ან მისი კანონიერი დაკავება უფლებამოსილი კანონიერი ხელისუფლების წინაშე წარდგენის მიზნით;

e) პიროვნებათა კანონიერი დაკავება ინფექციური დაავადებების გავრცელების თავიდან აცილების მიზნით. ფსიქიურად შეშლილი პირების, ალკოჰოლიკების, ნარკომანების ან მანქანალების დაკავება;

f) პიროვნების კანონიერი დაპატიმრება ან დაკავება მის მიერ ქვეყანაში უკანონოდ შესვლის აღკვეთისათვის, ან იმ პიროვნების დაპატიმრება ან დაკავება, რომლის წინააღმდეგაც ზორციელდება ღონისძიებები მისი დეპორტაციის ან ექსტრადიციის მიზნით.

2. ყველა დაპატიმრებულს, მისთვის გასაგებ ენაზე, დაუყოვნებლივ ეცნობება მისი დაპატიმრების მიზეზები და მის წინააღმდეგ აღძრული ნებისმიერი ბრალდება.

3. ამ მუხლის 1-ლი პუნქტის "c" ქვეპუნქტის დებულებების შესაბამისად დაპატიმრებული ან დაკავებული ნებისმიერი პირი დაუყოვნებლივ წარედგინება მოსამართლეს ან სხვა სახელმწიფო მოხელეს, უფლებამოსილს კანონის მიერ განაზო-რციელოს სასამართლო ხელისუფლება და მას უფლება მიეცემა ჩატარდეს სასამართლო გონივრულ ვადაში ან გათავისუფლდეს სასამართლომდე. გათავისუფლება შეიძლება განპირობებული იყოს სასამართლოში გამოცხადების გარანტიებით.

4. დაპატიმრებით ან დაკავებით თავისუფლებააღკვეთილ ყველა პირს უფლება აქვს სამართალწარმოებაზე, რომლითაც მისი დაკავების კანონიერება სწრაფად გადაწყდება სასამართლოს მიერ და გათავისუფლდება, თუკი მისი დაკავება არ არის კანონიერი.

5. ყველას, ვინც დაპატიმრების ან დაკავების მსხვერპლი გახდა ამ მუხლის დებულებათა საწინააღმდეგოდ, აქვს კომპენსაციის მიღების განხორციელებადი უფლება.

მუხლი 1 - ვალის გადაუხდელობისათვის დაპატიმრების აკრძალვა

არავის შეიძლება წაერთვას თავისუფლება საკონტრაქტო ვალდებულების შესრულების შეუძლებლობის საფუძველზე.

მუხლი 2 - გადაადგილების თავისუფლება

1. ყველას, ვინც კანონიერად იმყოფება სახელმწიფოს ტერიტორიაზე, აქვს ტერიტორიის ფარგლებში თავისუფალი გადაადგილებისა და საცხოვრებელი ადგილის არჩევის თავისუფლება.

2. ყველას აქვს ნებისმიერი ქვეყნის თავისუფლად დატოვების უფლება, მისი საკუთარის ჩათვლით.

3. ამ უფლებებზე არ შეიძლება დაწესდეს რაიმე შეზღუდვა იმათ გარდა, რომლებიც შეესაბამებიან კანონს და აუცილებელნი არიან დემოკრატიულ საზოგადოებაში ეროვნული უშიშროებისა და საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ინტერესებიდან გამომდინარე, საზოგადოებრივი წესრიგის შესანარჩუნებლად, დანაშაულის აღსაკვეთად, ჯანმრთელობისა და ზნეობის და სხვათა უფლებების დასაცავად.

4. 1-ლ პუნქტში ჩამოყალიბებული უფლებები ცალკეულ რეგიონებში ასევე შეიძლება დაექვემდებაროს კანონის შესაბამისად დაწესებულ და დემოკრატიულ საზოგადოებაში საზოგადოებრივი ინტერესებით გამართლებულ შეზღუდვებს.

მუხლი 3 - მოქალაქეთა გაძევების აკრძალვა

1. არავინ შეიძლება იქნას გაძევებული იმ სახელმწიფოს ტერიტორიიდან, რომლის მოქალაქეც თავად არის, ინდივიდუალური თუ კოლექტიური ღონისძიებების მეშვეობით.

2. არავის შეიძლება ჩამოერთვას იმ ქვეყანაში შესვლის უფლება, რომლის მოქალაქეც თავად არის.

კონვენციის 5(1) მუხლი ყველასათვის უზრუნველყოფს პიროვნების თავისუფლებისა და უსაფრთხოების უფლებას ექვემდებარება კატეგორიის გარემოების გარდა, რომლებიც მოცემულნი არიან მუხლის დანარჩენ ნაწილებში და წარმოადგენენ ზოგადი წესიდან გამონაკლისების ამომწურავ სიას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მაღალ ხელშემკვრელ მხარეს უფლება არა აქვს შექმნას პიროვნების დაკავების, ან დაპატიმრების გამართლების დამატებითი კატეგორიები და მან უნდა იმოქმედოს კონვენციით განსაზღვრულ ფარგლებში. უფრო მეტიც, სასამართლო თავად გამონაკლისებსაც ვიწრო გაგებით განმარტავს, მიიჩნევს რა, რომ ასეთი მიდგომა შესაბამისობაშია დებულების მიზნებთან. სასამართლომ დაადგინა, სახელმწიფო სახსრების არამართლზომიერი განკარგვისათვის პარლამენტის წევრის დაპატიმრებამ, იმ საფუძველზე, რომ მთავრობის წევრად მისი ყოფნის დროს იგი მონაწილეობდა ცალკეული განვითარებადი ქვეყნებისათვის დახმარების გაწევის თაობაზე გადაწყვეტილებების მიღებაში, დაარღვია მე-5 მუხლის 1-ლი პუნქტი, რადგან ხელისუფლებამ ვერ შეძლო იმ მტკიცებულებათა წარმოდგენა, რომლებიც დაასაბუთებდნენ, რომ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში მოსარჩელის მონაწილეობა ეროვნული სამართლის მიხედვით უკანონო იყო და რომ პიროვნებამ ფინანსური სარგებელი ნახა მიღებული გადაწყვეტილებებისაგან (*ლუკანოვი ბულგარეთის წინააღმდეგ, Lukanov v. Bulgaria, 1997*). სასამართლომ ასევე დაადგინა მუხლის დარღვევა საქმეში *ცირლისი და კულუმპასი საბერძნეთის წინააღმდეგ (Tsirlis and Kouloumpas v. Greece, 1997)*. საბერძნეთის სასამართლოებმა 1975 წლიდან სცნეს იელოვას მოწმეთა სექტა, როგორც “რელიგია”, ხოლო მოგვიანებით კანონმა სამხედრო სამსახურისაგან გაათავისუფლა აღიარებული რელიგიების მღვდელმსახურები. ამდენად, იელოვას მოწმეთა სექტის ორი მღვდელმსახურ-

რის დაპატიმრება მათ მიერ სამხედრო სამსახურზე უარის თქმის გამო, უკანონო იყო მე-5 მუხლის 1-ლი პუნქტის მიხედვით. შედარებით ბუნდოვან საქმეებშიც კი, სასამართლო ხშირად ემხრობა სახელმწიფოთა ხელისუფლების იმ ორგანოების ან დაწესებულებების დასკვნებს, რომლებიც განიხილავენ ამ დებულებასთან დაკავშირებულ საკითხებს. ამდენად, სასამართლომ დაადგინა 5(1) მუხლის დარღვევა საქმეში **რანინენი ფინეთის წინააღმდეგ (Raninen v. Finland, 1997)**, რომელშიც ფინეთის ომბუდსმენმაც მიუღებლად მიიჩნია რელიგიურ-ეთიკური მოტივებით სამხედრო სამსახურსა და ალტერნატიულ სამსახურზე უარის მთქმელი პირის დაპატიმრებისა და დაკავების გარემოებები.

5(1) მუხლი ასევე მოითხოვს სახელმწიფოსაგან, რომ პიროვნების დაკავებისას მან უნდა იმოქმედოს “კანონით განსაზღვრული წესის შესაბამისად”. ეს მოთხოვნა ასევე ზღუდავს სახელმწიფოს დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებს, რადგან, როგორც კომისიისა და სასამართლოს პრაქტიკამ ცალსახად დაადგინა, კონვენციაში მოხსენიებული ტერმინი – “კანონი” – გულისხმობს არა მხოლოდ სახელმწიფოს შიდა კანონებსა და კანონქვემდებარე აქტებს, არამედ აქვს უფრო ფართო და ობიექტური მნიშვნელობა (საკითხის თაობაზე ქვემოთ იხილეთ განხილვა უფლებებით სარგებლობის შეზღუდვის საფუძვლების შესახებ). იმ შემთხვევაში, თუ სახელმწიფო იმაზე მეტი ხნით დააკავებს პიროვნებას, ვიდრე ეს ნებადართულია შიდა სამართლით, სახეზე იქნება ამ დებულების *prima facie* დარღვევა (**K.-F გერმანიის წინააღმდეგ, 1997**).

მთლიანობაში, მე-5 მუხლი მიზნად ისახავს ფიზიკური თავისუფლების უზრუნველყოფას და კერძოდ, თვითნებური დაპატიმრებისა და დაკავებისაგან პიროვნების დაცვას. როგორც ეს ჩანს კომისიის მიერ მიუღებლად გამოცხადებული განაცხადების რიგიდან, ამ მუხლის მიზანს არ წარმოადგენს ფიზიკური პირის დაცვა თავისუფლების ნაკლებად სერიოზული შეზღუდვებისაგან, რომლებსაც ადგილი აქვთ, მაგალითად, საგზაო მოძრაობის წესების განხორციელებისას, უცხო-

ელებისა და მოქალაქეების სავალდებულო რეგისტრაციისას, პატიმრებზე ზედამხედველობისას პირობით გამოშვების დროს (რასაც ეხებოდა შემოტანილი საქმეების უმრავლესობა), კომენდანტის საათის მოქმედებისას, ან კონტროლის სხვა ფორმების განხორციელებისას, რომლებიც სერიოზულად არ ზღუდავენ ფიზიკური პირის თავისუფლებას იმოდროს და გადაადგილდეს ქვეყანაში.

სასამართლოს პრაქტიკით დადგენილია, რომ საკითხი იმის თაობაზე, წაერთვა თუ არა პიროვნებას თავისუფლება მე-5 მუხლის დებულებათა საწინააღმდეგოდ, უნდა განისაზღვროს თითოეული საქმის ყველა გარემოების მხედველობაში მიღებით. ასე მაგალითად, საქმეში **ენგელი და სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Engel and Others v. the Netherlands, 1976)** სასამართლომ დაადგინა, რომ ჯარიცაცებზე ყაზარმებში ყოფნის ვალდებულების დაკისრება არ ეწინააღმდეგება მე-5 მუხლს, რადგან ასეთი შეზღუდვა “არ წარმოადგენს ჩვეულებრივი სამხედრო სამსახურისათვის უცხო პრაქტიკას”, თუმცა, სამოქალაქო პირებზე ასეთივე სახის შეზღუდვის დაწესება მიუღებელი იქნებოდა. საქმეში **გუზარდი იტალიის წინააღმდეგ (Guzzardi v. Italy, 1980)** სასამართლომ დაადგინა, რომ პიროვნება, რომელიც იძულებული იყო დარჩენილიყო კუნძულის მცირე რაიონში და ჰქონოდა შეზღუდული სახისა და რაოდენობის სოციალური ურთიერთობები, შეიძლება განხილულიყო როგორც თავისუფლებაწარმოშეული. ამის საპირისპიროდ, საქმეში **ნილსენი დანიის წინააღმდეგ (Nielsen v. Denmark, 1988)** სასამართლომ დაადგინა, რომ მე-5 მუხლი არ გამოიყენებოდა შემთხვევის მიმართ, რომელშიც მეურვის უფლების მქონე მშობელმა თავისი თორმეტი წლის ბავშვი მოათავსა ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში (იხილეთ ამ საქმის განხილვა ქვემოთ). ამდენად, განსხვავება თავისუფლების წარმოშევას, რომლითაც ირღვევა მე-5 მუხლი და თავისუფლების შეზღუდვას შორის, რომელიც არ ეწინააღმდეგება ამ მუხლის დებულებებს, არის ხარისხისა და არა არსებობის საკითხი.

უნდა აღინიშნოს, რომ პიროვნებას არ შეუძლია უარი თქვას მე-5 მუხლით უზრუნველყოფილ საკუთარ უფლებებზე. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ პირი თავად ჩაბარდება ხელისუფლების ორგანოებს და თანხმობას განაცხადებს თავის შემდგომ დაკავებაზე, ეს დაკავება მაინც შეიძლება იყოს უკანონო და მე-5 მუხლთან წინააღმდეგობაში მყოფი. როგორც სასამართლომ განაცხადა საქმეში *დე ვილდე, ოომსი და ვერსიპი ბელგიის წინააღმდეგ* (საქმე ცნობილია, როგორც მაწანწალობის საქმე, *Vagrancy Cases*, 1971) “თავისუფლების უფლება ძალზედ მნიშვნელოვანია კონვენციით ნაკულისხმევ “დემოკრატიულ საზოგადოებაში”, იმისათვის, რომ პიროვნებამ დაკარგოს კონვენციით უზრუნველყოფილი დაცვა იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ იგი თავად ნებდება ხელისუფლების ორგანოებს, რათა მათ დააკავონ იგი”.

1. დაკავების კატეგორიები 5(1) მუხლის მიხედვით

ი. დაკავება სისხლის სამართლის კონტექსტში

5(1) მუხლის თანახმად, სახელმწიფოს შეუძლია კანონიერად დააკავოს პიროვნება სისხლის ან სამოქალაქო სამართლით განსაზღვრულ საფუძველზე. 5(1)(a) და 5(1)(c) მუხლები შედის სისხლის სამართლის კატეგორიაში. 5(1)(a) მუხლი ადგენს, რომ სახელმწიფოს შეუძლია დააკავოს პიროვნება კომპეტენტური სასამართლოს მიერ მისი დამნაშავედ ცნობის შემდგომ. სასამართლომ არ დაადგინა ამ დებულების დარღვევა, როდესაც მსჯავრდებულს მიესაჯა პატიმრობა ჩვეულებრივ ციხეში და არა ამბულატორიის მქონე სპეციალურ საპყრობილეში, აღნიშნა რა, რომ მსჯავრდებულის საქმის გარემოებების გათვალისწინებით, პატიმრობის უმთავრეს მიზანს წარმოადგენდა დასჯა და არა სამედიცინო მკურნალობა (*ბიზოტო საბერძნეთის წინააღმდეგ, Bizzotto v. Greece*, 1996). საქმეში *კემპოფი გერმანიის ფედერა-*

ციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ (Wemhoff v. the Federal Republic of Germany, 1968) სასამართლომ განმარტა, რომ სახელმწიფოს შეუძლია დააკავოს პიროვნება იმ შემთხვევაშიც კი, თუ მას შეტანილი აქვს აპელაცია გამოტანილი გამამტყუნებელი განაჩენისა და სასჯელის ზომის წინააღმდეგ. მეორეს მხრივ, სასამართლომ დაადგინა, რომ განგრძობითი დაკავება დაუშვებელია იმ შემთხვევებში, როდესაც სასჯელის აღმასრულებელი ორგანო იღებს ადმინისტრაციულ გადაწყვეტილებას პატიმრის დაკავების ვადის გახანგრძლივების თაობაზე, შესაბამისი პირის მიერ ისეთი დანაშაულის ჩადენის შემთხვევაში, რომელიც ექვემდებარება სასამართლო წესით განსჯას (*ვან დროოვენბრუკი ბელგიის წინააღმდეგ*, 1982). ტერმინი “კომპეტენტური სასამართლო” 5(1)(a) მუხლის მიხედვით გულისხმობს კომპეტენტურ სასამართლო ორგანოს, რომელიც მოქმედებს აღმასრულებელი ხელისუფლებისა და საქმეთა მხარეებისაგან დამოუკიდებლად.

5(1)(c) მუხლი ადგენს, რომ სახელმწიფოს შეუძლია დააკავოს პიროვნება მისი კომპეტენტური სასამართლო ხელისუფლების წინაშე წარდგენის მიზნით, თუკი არსებობს საფუძველიანი ეჭვი, რომ შესაბამისმა პიროვნებამ ჩაიდინა დანაშაული და როდესაც დაკავება საფუძველიანად განიხილება აუცილებლად პიროვნების მიერ დანაშაულის ჩადენის ან დამნაშავის გაქცევის თავიდან ასაცილებლად. მხედველობაში იქონიეთ, რომ ამ დებულების მოქმედების ძირითადი ოპერატიული სტანდარტია “საფუძველიანობა”, რაც გარკვეულ თავისუფლებას უტოვებს სახელმწიფოებს ამ კრიტერიუმის გამოყენებისას. სასამართლომ დაადგინა 5(1)(c) მუხლის დარღვევა საქმეში *ფოქსი, კემპბელი და ჰარტლი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom, 1990)*, რომელშიც გაერთიანებული სამეფოს ხელისუფლებამ დააპატიმრა და დააკავა ირლანდიის რესპუბლიკური არმიის წევრობასა და ტერორიზმში ეჭვმიტანილი პირები, მაგრამ ვერ შეძლო საკმარისი ფაქტების ან ინფორმაციის წარმოდგენა, რაც “პი-

რების მიერ დანაშაულის ჩადენის საფუძვლიან ეჭვს” დაადასტურებდა.

სასამართლომ ასევე განიხილა საქმეთა რიგი, რომლებიც წინ სწევენ 5(1)(c) მუხლიდან გამომდინარე საკითხებს, ტერორიზმთან საბრძოლველად განკუთვნილი სხვადასხვა კანონების მოქმედებასთან დაკავშირებით. სასამართლომ ერთ-ერთ საქმეში აღნიშნა, რომ 5(1)(c) მუხლის დარღვევათა საკითხების განხილვისას “საკადრისი ყურადღება უნდა მიექცეს ტერორისტული დანაშაულების სპეციფიკურ ბუნებას, იმ საფრთხეს, რომელსაც ასეთი დანაშაულები უქმნიან დემოკრატიულ საზოგადოებას და მათთან გამკლავების სიძნელეებს” (*მიურეი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, Murray v. the United Kingdom*, 1994). საქმეში *ლოლისი ირლანდიის წინააღმდეგ (Lawless v. Ireland, 1961)*, სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფოს არ შეუძლია ვინმეს დაკავება სასამართლოში წარდგენისა და გასამართლების განზრახვის გარეშე. თუმცა, საქმეში *ბროუგენი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Brogan v. the United Kingdom, 1988)*, სასამართლომ დაადგინა, რომ განმცხადებლების დაკავება მიზნად ისახავდა პოლიციის მიერ იმ ფაქტებისა და გარემოებების შემდგომ გამოძიებას, რომლებზეც კონკრეტული ეჭვები იყო დაფუძნებული და ამდენად, ადგილი არ ჰქონდა 5(1)(c) მუხლის დარღვევას.

აუცილებელად უნდა აღინიშნოს, რომ 5(1)(c) მუხლის შესაბამისად განხორციელებული ნებისმიერი დაკავება ექვემდებარება სასამართლო განხილვას 5(3) და/ან 5(4) მუხლის მიხედვით.

ii. დაკავება სამოქალაქო სამართლის კონტექსტში

5(1) მუხლის “b”, “d”, და “f” ქვეპუნქტები ეხება დაკავებას სამოქალაქო სამართლის კონტექსტში. 5(1)(b) მუხლი მოიცავს დაკავების ისეთ დასაშვებ სახეებს, როგორიცაა იმის უზრუნველყოფა, რომ მოწმე დაესწროს სასამართლოს,

ან პირმა გაიაროს ტესტი, რომლითაც დადგინდება არის თუ არა იგი მშობელი, ან გაიაროს ფსიქიატრიული შემოწმება. იგი ასევე დასაშვებად მიიჩნევს დაკავებას იმის უზრუნველყოფად, რომ პირმა შეასრულოს “კანონით განსაზღვრული რაიმე ვალდებულება”. სასამართლომ დაადგინა, რომ ნებისმიერი ასეთი ვალდებულება უნდა იყოს ზუსტი და კონკრეტული და არ უნდა წარმოადგენდეს კანონის დაცვის (*ენგელი და სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ, 1976* და *ლოლისი ირლანდიის წინააღმდეგ, 1961*) ან “ვინმეს ქცევის შეცვლის” (*ჩიულა იტალიის წინააღმდეგ, Ciulla v. Italy, 1989*) ზოგად ვალდებულებას. აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ ეს დებულება არ ეხება სახელშეკრულებო ვალდებულებების შესრულებას: მე-4 ოქმის 1-ლი მუხლი კრძალავს თავისუფლების წართმევას “საკონტრაქტო ვალდებულების შესრულების შეუძლებლობის საფუძველზე”.

5(1)(d) მუხლი ნებას რთავს მაღალ ხელშეწყვრელ მხარეებს, დააკავონ არასრულწლოვანი პირები “საგანმანათლებლო ზედამხედველობის” ან “უფლებამოსილი კანონიერი ხელისუფლების წინაშე წარდგენის” მიზნით. საქმეში *ბუამარი ბელგიის წინააღმდეგ (Bouamar v. Belgium, 1988)* სასამართლომ დაადგინა, რომ ბელგიის ხელისუფლების ორგანოებს არ შეუძლიათ მოიხმონ “საგანმანათლებლო ზედამხედველობა” ბავშვის ციხეში იზოლირებული დაკავების გასამართლებლად. საქმეში *ნილსენი დანიის წინააღმდეგ (1988)* დაუქორწინებელი წყვილის შვილი, რომლის მშობლებიც გაშორდნენ ერთმანეთს, როდესაც იგი მცირეწლოვანი იყო, ამჯობინებდა მამამისთან ცხოვრებას და ასედაც იქცეოდა რამდენიმე წლის განმავლობაში, მიუხედავად სასამართლოს გადაწყვეტილებებისა, რომლის მიხედვითაც ბავშვის დედას მიღებული ჰქონდა მეურვის უფლებები შვილზე. დედამ ბავშვი მოათავსა სახელმწიფო ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში. აღიარა რა, რომ კონვენციის მე-5 მუხლი ეხება “ყველას”, ხოლო 5(1)(d) მუხლი კი სპეციალურად იცავს არასრულწლოვან პირებს, სასამართლომ დაადგინა, რომ მე-5

მუხლი მაინც არ გამოიყენება ამ შემთხვევის მიმართ, რადგან “განმცხადებლის ჰოსპიტალიზება არ გულისხმობს თავისუფლების ჩამორთმევას მე-5 მუხლის აზრის შესაბამისად, არამედ არის დედის მიერ თავის შვილზე სამეურვეო უფლებების კანონიერი განხორციელება”.

5(1)(e) მუხლი იძლევა დაკავების ნებართვას რიგ სიტუაციებში ჯანმრთელობის დაცვის და სოციალური კონტროლის განხორციელების მიზნებიდან გამომდინარე. ამ პუნქტის შესაბამისად შემოსული საქმეების უმრავლესობა ეხებოდა ფსიქიატრიულ საავადმყოფოებში დაკავების კანონიერებას. საქმეში *ვინტერვერპი ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Winterwerp v. the Netherlands, 1979)* სასამართლომ განსაზღვრა სამი კრიტერიუმი, რომელთა მიხედვითაც უნდა მოხდეს გადაწყვეტილების მიღება “ფსიქიური შეშლილობის” თაობაზე, 5(1)(e) მუხლით გათვალისწინებული ცნების შესაბამისად. პირველ რიგში, სახელმწიფომ უნდა გამოიყენოს ობიექტური სამედიცინო კრიტერიუმები იმის განსაზღვრისას, შეიძლება თუ არა ჩაითვალოს პირი “ფსიქიურად შეშლილად”. შემდეგ, ფსიქიურად აშლილობის ბუნება და ზომა საკმარისად მკვეთრი უნდა იყოს საიმისოდ, რომ გამართლდეს საავადმყოფოში პირის დაკავება. და ბოლოს, სახელმწიფოს შეუძლია დააკავოს პირი მხოლოდ იმ ვადით, სადამდეც გრძელდება გონებრივი აშლილობა. ეს უკანასკნელი კრიტერიუმი თავისთავად გულისხმობს “ფსიქიურ აშლილობაზე” დაფუძნებული დაკავების პერიოდული გადახედვის მოთხოვნის უფლებას. ამდენად, პიროვნება არ შეიძლება დაკავებული იყოს ამ საფუძველზე განუსაზღვრელი ვადით. ამასთან, ორ საქმეში – *ვინტერვერპი ნიდერლანდების წინააღმდეგ* (1979) და *ეშინგდანი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Ashingdane v. the United Kingdom, 1985)* სასამართლომ დაადგინა, რომ 5(1)(e) მუხლით სახელმწიფოსაგან არ მოითხოვება უზრუნველყოს მკურნალობის გარკვეული დონე იმ მიზნით, რომ მოახდინოს “ფსიქიური შეშლილობის” საფუძველზე პიროვნების დაკავება მხოლოდ იმ ვადით, რომლითაც ეს აბსოლუ-

ტურად აუცილებელია. სახელმწიფოს არ შეუძლია დააკავოს იმ პიროვნების ფსიქიატრიული საავადმყოფოდან გამოშვება, რომელსაც აღარ აწუხებს სულიერი აშლილობა, მაგალითად, იმ საფუძველზე, რომ ძალზედ გადატვირთულია სპეციალური სამსახური, რომელიც უზრუნველყოფს ასეთ პირებზე მზრუნველობას. იმ შემთხვევებში, როდესაც ხელისუფლება აწესებს ასეთ პირობებს ფსიქიატრიული საავადმყოფოდან პიროვნების გამოშვებაზე, მან უნდა მიიღოს დროული და სათანადო ზომები შესაბამისი პირობების უზრუნველსაყოფად (*ჯონსონი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, Johnson v. the United Kingdom, 1997*).

სასამართლომ განიხილა საქმეთა მთელი რიგი ნიდერლანდების წინააღმდეგ, რომლებშიც განმცხადებლები დავობდნენ 5(1)(e) და მე-5 მუხლის ერთი ან მეტი პროცედურული დებულების დარღვევის თაობაზე. საქმეში *ვან დერ ლეერი ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Van der Leer v. the Netherlands, 1990)* სასამართლომ დაადგინა, რომ ნიდერლანდების ხელისუფლების ორგანოებმა დაარღვიეს მე-5 მუხლის 1-ლი, მე-2 და მე-4 პუნქტები, გასცეს რა განმცხადებლის ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში დაკავების ნებართვა მისთვის შესაბამისი გადაწყვეტილების შეტყობინებისა და ამ საკითხზე მისი მოსაზრებების მოსმენის გარეშე. საქმეში *ვასინკი ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Wassink v. the Netherlands, 1990)* სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ პაციენტთან სატელეფონო ინტერვიუს საფუძველზე გამოტანილი გადაწყვეტილება პირის ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში მოთავსების თაობაზე არ ეწინააღმდეგება მე-5 მუხლის მოთხოვნებს, თუმცა, რეგისტრატორის დაუსწრებლობა საქმის თაობაზე ჩატარებულ შიდასახელმწიფოებრივ სასამართლო განხილვაზე, ეწინააღმდეგებოდა შიდა სამართალს და ამდენად, დაირღვა “კანონიერების” მოთხოვნა. საქმეში *კოენდბიარი ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Koendjiahari v. the Netherlands, 1990)* სასამართლომ დაადგინა, რომ ოთხთვიანი დაყოვნება ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში დაკა-

ვების გაგრძელების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისას წარმოადგენდა 5(4) მუხლის დარღვევას.

კომისიამ და სასამართლომ განიხილეს შედარებით მცირე რაოდენობის საქმეები, რომლებშიც სადაო იყო 5(1)(f) მუხლის დარღვევის საკითხი. ამ პუნქტით დასაშვებად არის აღიარებული დაკავება იმიგრაციის, თავშესაფრის მიცემისა და ექსტრადიციის საკითხებთან დაკავშირებით. თავიდანვე აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით უზრუნველყოფილი არ არის პოლიტიკური თავშესაფრის უფლება. თუმცა “კანონიერების” მოთხოვნა 5(1)(f) მუხლში გულისხმობს იმასაც, რომ მაღალ ხელშემკვრელ მხარეს უფლება არა აქვს თვითნებურად იმოქმედოს ამ დებულებით მოცულ სფეროებში თავისი სუვერენული ძალაუფლების განხორციელებისას (*ბოზანო საფრანგეთის წინააღმდეგ, Bozano v. France*, 1986). საქმეში *ამუური საფრანგეთის წინააღმდეგ (Amuur v. France*, 1996) სასამართლომ დაადგინა ამ მუხლის დარღვევა, რადგან რამდენიმე ფიზიკური პირი, რომლებიც პოლიტიკურ თავშესაფარს მოითხოვდნენ, საფრანგეთის ერთ-ერთი ქალაქის აეროპორტში დაკავებული იყვნენ თითქმის სამი კვირის მანძილზე და არ ჰქონდათ რაიმე შესაძლებლობა, გაესაჩივრებინათ თავიანთი დაკავება.

2. პროცედურული გარანტიები თავისუფლების წართმევის შემთხვევებში

i. წაყენებულ ბრალდებებზე ინფორმაციის მიღების უფლება

კონვენციის მე-5 მუხლში განსაზღვრული პროცედურული გარანტიებიდან ზოგიერთი გამოიყენება დაკავების როგორც სისხლის სამართლებრივი, ასევე სამოქალაქო სამართლებრივი ფორმებისადმი, ხოლო ზოგიერთი მხოლოდ დაკავების სისხლის სამართლის წესის მიმართ. 5(2) მუხლი,

რომელიც ითვალისწინებს პიროვნების უფლებას, დაუყოვნებლივ იყოს ინფორმირებული მისთვის გასაგებ ენაზე, დაპატიმრებისა და მის წინააღმდეგ წაყენებული ბრალდებების შესახებ, გამოიყენება თავისუფლების აღკვეთის მიმართ, როგორც სისხლის სამართლის, ასევე სამოქალაქო სამართლის კონტექსტში. სასამართლომ დაადგინა 5(2) მუხლის დარღვევა საქმეში *ვან დერ ლეერი ნიდერლანდების წინააღმდეგ* (1990), რადგან ნიდერლანდების ხელისუფლების ორგანოებმა არ მიაწოდეს განმცხადებელს ინფორმაცია ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში არა მხოლოდ მისი დაკავების მიზეზების თაობაზე, არამედ ასევე არ აცნობეს განმცხადებელს, რომ მას, ფაქტობრივად, ჩამორთმეული ჰქონდა თავისუფლება. სისხლის სამართლის, ისევე, როგორც სამოქალაქო სამართლის კონტექსტში, კომისიამ და სასამართლომ მიიღეს მოსაზრება, რომ მიწოდებული ინფორმაცია შეიძლება არც იყოს ისეთივე დეტალური და ზუსტი, როგორიც მოითხოვება კონვენციის 6(3) მუხლით სამართლიან სასამართლო განხილვაზე უფლების მიმართ.

ii. წინასწარი დაკავება

5(3) მუხლის დებულება, რომელიც მოითხოვს, რომ 5(1)(c) მუხლის შესაბამისად დაკავებული პირები დაუყოვნებლივ უნდა წარედგინონ მოსამართლეს ან სასამართლო ხელისუფლების განხორციელების უფლებამოსილების მქონე სხვა პირს, უზრუნველყოფს ასეთი პირების როგორც პროცედურულ, ასევე არსებითი ხასიათის დაცვას. საქმეში *შიესერი შვეიცარიის წინააღმდეგ (Schiesser v. Switzerland*, 1979) სასამართლომ განაცხადა, რომ მოსამართლე, ან ხელისუფლების ორგანო, რომლის წინაშეც ხდება პიროვნების წარდგენა, ვალდებულია მოუსმინოს შესაბამის პირს. აქედან გამომდინარეობს, რომ ფიზიკური პირი პირადად უნდა იქნეს წარდგენილი სასამართლო ხელისუფლების წინაშე. შიესერის საქმეში ევროპულმა სასამართლომ ასევე განაცხადა, რომ

სასამართლომ უნდა განიხილოს დაკავებასთან დაკავშირებული ყველა საკითხი, ხოლო საბოლოო გადაწყვეტილება უნდა მიიღოს ობიექტურ სამართლებრივ კრიტერიუმებზე დაყრდნობით. ამ ფუნქციის შესრულებისას ხელისუფლების ორგანომ ეს გადაწყვეტილება უნდა მიიღოს დამოუკიდებლად, კანონით განსაზღვრული პროცედურების და სამართლით დადგენილი ნორმების შესაბამისად. სასამართლომ დაადგინა, რომ ზოგჯერ ამ მოთხოვნებთან წინააღმდეგობაშია სახელმწიფო მოხელის მიერ, როგორც ბრალმდებლის, ასევე გამომძიებლის ფუნქციების შესრულება (*სკოგშტრომი შვედეთის წინააღმდეგ (Skoogstrom v. Sweden, 1984)* და *ჰუბერი შვეიცარიის წინააღმდეგ (Huber v. Switzerland, 1990)*).

5(3) მუხლით გათვალისწინებული ტერმინი “დაუყოვნებლივ”, წარმოადგენს უფრო მკაცრ სტანდარტს, ვიდრე ტერმინი “სწრაფად”, რომელიც მოცემულია 5(4) მუხლში. თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ კომისიას და სასამართლოს არ დაუდგენიათ სტანდარტის მინიმუმი, ცხადია, რომ კონვენციის მე-15 მუხლით გათვალისწინებული საგანგებო მდგომარეობის დროსაც კი პიროვნების დაკავება ორი კვირით ან მეტი ხნით კომპეტენტური სასამართლო ხელისუფლების ორგანოს წინაშე მისი წარდგენის გარეშე, წარმოადგენს 5(3) მუხლის დარღვევას (*აქსოი თურქეთის წინააღმდეგ, Aksoy v. Turkey, 1996*). საქმეში *ბროუკენი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (1988), სასამართლომ დაადგინა, რომ ოთხი დღე და ექვსი საათი ძალზედ ხანგრძლივი ვადა იყო საიმისოდ, რომ შესაბამისობაში ყოფილიყო დებულების მოთხოვნებთან, მიუხედავად იმ სპეციფიკური სიძნელეებისა, რომლებიც თან სდევნებდა ტერორისტული დანაშაულების გამოძიებას.

სასამართლომ დაკავების საწყის საფუძვლებად მიიღო ისეთი ფაქტორები, როგორებიცაა სახელმწიფოს ტერიტორიიდან გაქცევის შესაძლებლობა (*ნოიმაისტერი ავსტრიის წინააღმდეგ, Neumeister v. Austria, 1968*), *შტოგმიულერი ავსტრიის წინააღმდეგ (Stogmuller v. Austria, 1969)* და *მაცნეტერი ავსტრიის წინააღმდეგ (Matznetter*

v. Austria, 1969) და შემდგომი დანაშაულების ჩადენის რისკი (მაცნეტერის საქმე). თუმცა სასამართლომ ასევე განმარტა, რომ 5(3) მუხლი უფლებას არ ანიჭებს სახელმწიფოს განუსაზღვრელი ვადით დააკავოს პიროვნება. შტოგმიულერის საქმეში სასამართლომ აღნიშნა, რომ თუკი 5(1)(c) მუხლით გათვალისწინებული “საფუძვლიანი ეჭვის” კრიტერიუმი არ შეიძლება იქნას გამოყენებული, დაკავების გაგრძელება უკანონო ხდება 5(1) მუხლის დებულებათა მიხედვით. სასამართლომ შემდგომ აღნიშნა, რომ თუ საფუძვლიანი ეჭვი კვლავაც არსებობს, იგი არ უნდა იყოს ერთადერთი განმსაზღვრელი ფაქტორი ხანგრძლივი დაკავების გასამართლებლად ნებისმიერ შემთხვევაში. ნოიმაისტერის, შტოგმიულერისა და მაცნეტერის საქმეებში სასამართლომ აღნიშნა, რომ გირაოს შემოღების შესაძლებლობა მინიმუმამდე ამცირებს პიროვნების გაქცევის რისკს და ამდენად, დაკავების გახანგრძლივება ასეთ შემთხვევებში მიუღებელია. თუმცა, მაცნეტერის საქმეში სასამართლომ დაადგინა, პიროვნების მიერ შემდგომი დანაშაულების ჩადენის რისკი იმდენად დიდი იყო, რომ ამ საფუძველზე გამართლებული იყო პირის დაკავების გახანგრძლივება. თუმცა, სასამართლომ უარყო ეს არგუმენტი შტოგმიულერისა და რინგაიზენის საქმეებში. პიროვნების დაკავების გასახანგრძლივებლად ნებისმიერი საფუძველის არსებობის მიუხედავად, სახელმწიფო ვალდებულია სათანადო გულისყურით მოეკიდოს საკითხზე სამართალწარმოების ჩატარებას (*ლეტელიე საფრანგეთის წინააღმდეგ, Letellier v. France, 1991*), *ვან დერ ტანგი ესპანეთის წინააღმდეგ (Van der Tang v. Spain, 1995)* და *სკოტი ესპანეთის წინააღმდეგ (Scott v. Spain, 1996)*. სასამართლომ არ გაიზიარა სახელმწიფოთა არგუმენტები იმის თაობაზე, რომ შესაძლებელია პიროვნების ხანგრძლივი დაკავება სამართლით გათვალისწინებული პრეზუმფციების საფუძველზე, დაადგინა რა დარღვევები საქმეებში *იადჯი და სარგინი თურქეთის წინააღმდეგ (Yagci and Sargin v. Turkey, 1995)* და *მანსური თურქეთის წინააღმდეგ (Mansur v. Turkey, 1995)*; ამ

საქმეებში სხვა საკითხებთან ერთად გასაჩივრებული იყო პიროვნების დაკავებისას კანონით გათვალისწინებული იმ პრეზუმფციის გამოყენება, რომლის მიხედვითაც არსებობს სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში ბრალდებული პირის გაქცევის რისკი.

5(3) მუხლი ასევე უზრუნველყოფს უფლებას სამართლიან სასამართლო პროცესზე გონივრულ ვადაში, თუკი პირი არ იქნა გათავისუფლებული. ამ დებულების მიზანია თავიდან იქნას აცილებული პიროვნების განუსაზღვრელი ვადით დაკავება სახელმწიფოს მიერ შესაბამისი საქმის გამოძიების საფუძველზე. სასამართლომ დააფიქსირა ამ დებულების დარღვევა საქმეში, რომელშიც პიროვნება წინასწარ პატიმრობაში იმყოფებოდა ოთხი წლის განმავლობაში, მიუხედავად იმისა, რომ მან გამოძიების დასაწყისშივე აღიარა დანაშაულის ჩადენა (*მიულერი საფრანგეთის წინააღმდეგ, Muller v. France*, 1997). როგორც სასამართლომ აღნიშნა საქმეში *ვემპოფი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ* (1968), დაკავებულ ბრალდებულ პირს უფლება აქვს, მის საქმეს მიენიჭოს პრიორიტეტი თავისუფალი პირის საქმესთან შედარებით. თუმცა, ამავე დროს, სასამართლომ განაცხადა, რომ ბრალდებული პირის დაკავებიდან დროებითი გამოშვება მას არ ართმევს სასამართლოს მიერ მისი საქმის გონივრულ ვადაში განხილვის უფლებას. 5(3) მუხლით გათვალისწინებული “გონივრული ვადის” სტანდარტი არ არის იმ ნორმის ანალოგია, რომელიც დადგენილია 6(1) მუხლით სამართლიან სასამართლო განხილვაზე უფლების მიმართ.

iii. Habeas corpus

5(4) მუხლი უზრუნველყოფს დაპატიმრებით ან დაკავებით თავისუფლებაჩამორთმეული პირის უფლებას, გაასაჩივროს სასამართლოში მისი დაკავების კანონიერება. ასეთი საჩივარი უნდა განხილული იქნას სწრაფად და პიროვნება გათავისუფლდეს, თუკი სასამართლო გადაწყვეტს, რომ დაკა-

ვება მოცემულ შემთხვევაში უკანონოა. 5(4) მუხლი ავტონომიურია: შეიძლება დადგინდეს, რომ სახელმწიფომ დაარღვია ეს დებულება იმ შემთხვევაშიც კი, თუ შესაბამისი პიროვნების დაკავების საფუძვლები დასაშვებია მე-5 მუხლის სხვა დებულებების მიხედვით. 5(4) მუხლით გათვალისწინებულ არსებით უფლებას წარმოადგენს დაკავების კანონიერების განხილვის შესაძლებლობა.

5(4) მუხლის მიხედვით შემოსულ საქმეთა უმრავლესობა შეიცავდა მტკიცებას, რომ დაკავების კანონიერების რეგულარული და პერიოდული გადასინჯვის მექანიზმის არარსებობა წარმოადგენს ამ მუხლის დარღვევას. ამ სფეროში კომისიამ და სასამართლომ შეიმუშავეს საკმაოდ მნიშვნელოვანი პრაქტიკა. თუმცა, დაადგინეს რა, რომ 5(1)(a) მუხლის შესაბამისად განხორციელებული დაკავება კომპეტენტური სასამართლოს მიერ პიროვნების დამნაშავედ ცნობის შემდეგ, განსხვავდება დაკავების სხვა ფორმებისაგან, რომლებიც უფრო მეტად ექცევიან 5(4) მუხლის მოქმედების სფეროში, კომისიამ და სასამართლომ ოპერატიულ სტანდარტად მიიღეს ახალი საკითხების ან შეცვლილი გარემოებების წარმოჩენა, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს დაკავების შესახებ თავდაპირველი კანონიერი გადაწყვეტილების გადასინჯვა. საქმეებში *ჰუსეინი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Hussain v. the United Kingdom, 1996)* და *სინგი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Singh v. the United Kingdom, 1996)* სასამართლომ აღნიშნა, რომ პიროვნებებს, რომლებსაც არასრულწლოვანობის დროს ჩადენილი დანაშაულებითვის გარკვეული ვადით მიესაჯათ პატიმრობა, ხოლო შემდეგ ისინი კვლავაც რჩებოდნენ “მისი უდიდებულესობის ძალაუფლების ქვეშ”, უფლება ჰქონდათ მოეთხოვათ დაკავების თაობაზე გადაწყვეტილების გადასინჯვა თავდაპირველი ვადის მოხდის შემდეგ, კერძოდ, იმ ფაქტორის გათვალისწინებით, რომ შემდგომი დაკავება დაფუძნებული არ იყო ობიექტურ შეფასებაზე, თუ რამდენად წარმოადგენდნენ პიროვნებები საზოგადოებისათვის საფრთხეს. საქმეში *ვინტერვერპი*

ნიდერლანდების წინააღმდეგ (1979) სასამართლომ დაადგინა, რომ დაკავებულ პიროვნებას უფლება უნდა ჰქონდეს მიიღოს ზომები, რათა გონივრული პერიოდულობით მოითხოვოს მისი დაკავების კანონიერების გადახედვა. საქმეში **ბეძიკერი იტალიის წინააღმდეგ (Bezikeri v. Italy, 1989)** სასამართლომ განმარტა, რომ წინასწარი დაკავების შესახებ გადაწყვეტილების გადასინჯვისათვის დაწესებული დროის ინტერვალები შედარებით მოკლე უნდა იყოს, ხოლო ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში დაკავების შესახებ გადაწყვეტილების გადასინჯვის ინტერვალის შეიძლება უფრო ხანგრძლივი იყოს კონვენციის დარღვევის გარეშე. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ხუთთვიანხვედრის ინტერვალის წინასწარი პატიმრობიდან გათავისუფლების თაობაზე მეორე აპელაციის განსახილველად ძალზედ დიდ ვადად იქნა მიჩნეული. საქმეში **დე იონგი, ბალიეტი და ვან დერ ბრინკი ნიდერლანდების წინააღმდეგ (De Jong, Baljet and Van der Brink v. the Netherlands, 1984)** სასამართლომ დაადგინა, რომ ექვსიდან თერთმეტ დღემდე დაყოვნება ძალზედ დიდი ვადა იყო დაკავების შესახებ გადაწყვეტილების პირველი გადასინჯვისათვის. ორ საქმეში, რომლებიც ეხებოდნენ გადაწყვეტილებას პირის ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში მოთავსების შესახებ, სასამართლო ასევე მივიდა დასკვნამდე, რომ ოთხი თვე (**კონგეტიპარი ნიდერლანდების წინააღმდეგ**, 1990) და რვა კვირა (**ენორვეგიის წინააღმდეგ**, 1990) ძალზედ ხანგრძლივი დრო იყო.

მიუხედავად იმისა, რომ *habeas corpus* სამართალწარმოების მიმართ არ გამოიყენება მე-6 მუხლში სამართლიანი სასამართლო განხილვის მიმართ განსაზღვრული ყველა მოთხოვნა, კომისიამ და სასამართლომ დაადგინეს, რომ სამართლიანობის გარკვეული ატრიბუტები ასევე სახეზე უნდა იყოს 5(4) მუხლით გათვალისწინებული სამართალწარმოების დროსაც. სამართლიანობის პრინციპები უნდა დაცული იყოს იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც სახელმწიფო მოიხმობს ეროვნულ უსაფრთხოებას ცალკეული პიროვნების დაკავების

გასამართლებლად. დაადგინა რა 5(4) მუხლის დარღვევა საქმეში **ჩაქალი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ** (1996), სასამართლომ გამოთქვა შემდეგი მოსაზრება:

“სასამართლო აღიარებს, რომ კონფიდენციალური მასალების გამოყენება შეიძლება აუცილებელი იყოს, როდესაც საკითხი ეხება ეროვნულ უსაფრთხოებას. თუმცა, ეს არ ნიშნავს, რომ ხელისუფლების ეროვნული ორგანოები თავისუფლებიან შიდა სასამართლოების ეფექტიანი კონტროლისაგან იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც ეს ორგანოები ამტკიცებენ, რომ საქმე ეხება ეროვნულ უსაფრთხოებასა და ტერორიზმს... ყოველთვის არსებობენ ისეთი საშუალებები, რომლებიც შესაძლებლობას იძლევიან დაკმაყოფილდეს უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული კანონიერი ინტერესები საიდუმლო ინფორმაციის ბუნებისა და წყაროების კონფიდენციალურობის შენარჩუნების მიმართ და პიროვნებას, მეორეს მხრივ, მიენიჭოს არსებითი პროცედურული უფლებები.”

საქმეში **სანჩეს-რისე შვეიცარიის წინააღმდეგ (Sanchez-Reisse v. Switzerland, 1986)**, სასამართლომ დაადგინა, რომ საშუალებათა თანასწორობის პრინციპი ასევე გამოიყენება *habeas corpus* სამართალწარმოებაში. საქმეში **ლამი ბელგიის წინააღმდეგ (Lamy v. Belgium, 1989)** სასამართლომ განსაზღვრა, რომ ბრალდებული პირისთვის ხელმისაწვდომი უნდა იყოს საგამოძიებო ორგანოების მიერ გამოყენებული მასალები, როდესაც ეს ორგანოები განიხილავენ გადაწყვეტილებას ბრალდებულის წინასწარი დაკავების შესახებ. ხოლო საქმეში **ბუამარი ბელგიის წინააღმდეგ** (1988) სასამართლომ დაადგინა, რომ თუკი ძალზედ ახალგაზრდა პირი დაეობს მისი დაკავების კანონიერების თაობაზე, მან შეიძლება ისარგებლოს სამართლებრივი დახმარებით, იმ მიზნით, რომ უზრუნველყოფილი იქნას 5(4) მუხლიდან გამომდინარე მისი ფუნდამენტური პროცედურული უფლებების დაცვა.

მხედველობაში იქონიეთ, რომ 5(4) მუხლის კონვენციის მხარე სახელმწიფოებისაგან მოითხოვს ეფექტიანი შიდა-სახელმწიფოებრივი საშუალებების უზრუნველყოფას. საქმეში

საკიკი და სხვები თურქეთის წინააღმდეგ (Sakik and Others v. Turkey, 1997) სასამართლომ დააფიქსირა ამ დებულების დარღვევა ნაწილობრივ იმის გამო, რომ ხელისუფლებამ ვერ შეძლო წარმოედგინა იმის დამადასტურებელი მაგალითები, რომ პიროვნებამ წარმატებით მოიხმო 5(4) მუხლი ან თურქეთის კონსტიტუციის შესაბამისი, ანალოგიური მუხლი.

3. კომპენსაციის მიღების უფლება 5(5) მუხლის მიხედვით.

მცირერიცხოვანი საქმეები სწევდნენ წინ 5(5) მუხლის საკითხებს, რომელიც უზრუნველყოფს კომპენსაციის მიღების განხორციელებად უფლებას ყველასათვის, “ვინც გახდა დაპატიმრების ან დაკავების მსხვერპლი [მე-5 მუხლის] დებულებათა საწინააღმდეგოდ”. იმისათვის, რომ კომისიამ ან სასამართლომ დაადგინოს 5(5) მუხლის დარღვევა, მან ჯერ უნდა დააფიქსიროს ამ მუხლის წინა პუნქტების მიერ უზრუნველყოფილი ერთი ან მეტი უფლების დარღვევა (**მიურეი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ**, 1994). აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ კომპენსაციის უფლება ამ დებულების მიხედვით არის უფლება, რომლისგანაც გამომდინარე პრეტენზიებს პიროვნება აყენებს ხელისუფლების ეროვნული ორგანოების წინაშე. ამდენად, 5(5) მუხლი ისევე, როგორც 5(4) მუხლი ეხება შიდასახელმწიფოებრივ საშუალებას, რომლის განხილვაც სასამართლოს შეუძლია კონვენციის სხვა მუხლების ახსნა-განმარტებისას დადგენილი პრინციპების შესაბამისად. ზემოხსენებულ საკიკის საქმეში სასამართლომ დაადგინა 5(5) მუხლის დარღვევა იმ საფუძველზე, რომ თურქეთის ხელისუფლებამ ვერ შეძლო რაიმე შემთხვევის წარმოდგენა, რომელშიც რომელიმე პიროვნებამ მიიღო კომპენსაცია შიდასახელმწიფოებრივი სამართლებრივი დებულებების შესაბამისად. საქმეში **ცირლისი და კულუმპასი საბერძნეთის წინააღმდეგ (Tsirlis and Kouloumpas v. Greece,**

1997) სასამართლომ ასევე დააფიქსირა 5(5) მუხლის დარღვევა, იმის გამო, მოსარჩელები დააკაველნი იყვნენ ეროვნული კანონმდებლობისა და შესაბამისად, 5(1) მუხლის დარღვევით, ხოლო შიდა სასამართლოებმა მათ უარი უთხრეს კომპენსაციის მიღების უფლებაზე საეჭვო საფუძველზე, რომ დაკავება გამოწვეული იყო თავად მოსარჩელების დიდი დაუდევრობის შედეგად.

კონვენციის 41-ე მუხლი, მეორეს მხრივ, ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს ანიჭებს პიროვნების “სამართლიანი დაკმაყოფილების” კომპეტენციას ცალკეულ გარემოებებში. სასამართლომ დადგინა, რომ ეს ორი დებულება არ მოქმედებს ექსკლუზიურ საფუძველზე და რომ სარჩელის შემოტანა 5(5) მუხლის მიხედვით არ გამორიცხავს სასამართლოს მიერ საკითხის განხილვას 41-ე მუხლის დებულებების შესაბამისად (**ბროუგენი და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ**, 1988) და **ჩიულა იტალიის წინააღმდეგ**, 1989).

F. უფლება სამართლიან სასამართლო განხილვაზე: მე-6 მუხლი და მე-7 ოქმის 2-4 მუხლები

მუხლი 6 - უფლება სამართლიან სასამართლო განხილვაზე

1. ყველა პირს აქვს უფლება მისი სამოქალაქო უფლებებისა და ვალდებულებების ან მის წინააღმდეგ წაყენებული ნებისმიერი სისხლის სამართლის ბრალდების განსაზღვრისას მისი საქმის სამართლიან და ღია განხილვაზე კანონის მიერ შექმნილი დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი ტრიბუნალის მიერ დროის გონივრულ ვადაში. სასამართლო გადაწყვეტილება გამოცხადდება საჯაროდ, მაგრამ პრესა და საზოგადოება შეიძლება არ ესწრებოდეს მთელ სასამართლო პროცესს ან მის ნაწილს, დემოკრატიულ საზოგადოებაში მორალის, საზოგადოებრივი წესრიგის ან ეროვნული უსაფრთხოების

ინტერესებიდან გამომდინარე, როდესაც ამას მოითხოვენ არასრულწლოვანთა ინტერესები ან მხარეთა პირადი ცხოვრების დაცვა, ან მაშინ, როდესაც, სასამართლოს აზრით, განსაკუთრებულ გარემოებებში ეს უკიდურესად აუცილებელია, რადგან საჯაროობამ შეიძლება ზიანი მიაყენოს მართლმსაჯულების ინტერესებს.

2. სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში ბრალდებული ყველა პირი მიიჩნევა უდანაშაულოდ, კანონის შესაბამისად მის დამნაშავედ ცნობამდე.

3. ყველა ბრალდებულს აქვს უფლებათა შემდეგი მინიმუმი:

ა) მისთვის გასაგებ ენაზე სასწრაფოდ და დეტალურად იყოს ინფორმირებული მის წინააღმდეგ წაყენებული ბრალდების ხასიათისა და მიზეზების შესახებ;

ბ) ჰქონდეს ადეკვატური დრო და საშუალებები მისი დაცვის მოსამზადებლად;

ც) დაიცვას თავი პირადად ან საკუთარი არჩევით, იურიდიული დახმარების მეშვეობით, ან თუკი მას არა აქვს საყმარისი სახსრები მისთვის გაწეული სამართლებრივი დახმარების ასანაზღაურებლად, დახმარება გაეწიოს უფასოდ, თუ მართლმსაჯულების ინტერესები ამას მოითხოვენ.

დ) დაკითხოს მის წინააღმდეგ ჩვენების მიმცემი მოწმეები, ან ჰქონდეს იმის უფლება, რომ ეს მოწმეები იქნენ დაკითხულნი და ჰქონდეს თავის მოწმეთა სასამართლო პროცესზე დასწრებისა და დაკითხვის უფლება იმავე პირობებით, რომლებიც გამოიყენება მის წინააღმდეგ ჩვენების მიმცემ პირთა მიმართ.

ე) ჰქონდეს თარჯიმნის უფასო დახმარება, თუკი მას არ შეუძლია გაიგოს ან ილაპარაკოს სასამართლოში გამოყენებულ ენაზე.

ოქმი N7

მუხლი 2 - აპელაციის უფლება სისხლის სამართლის საქმეებზე

1. სისხლის სამართლის დანაშაულისათვის სასამართლოს მიერ მსჯავრდებულ ნებისმიერ პიროვნებას აქვს მისი გამამტყუნებელი განაჩენის ან გამოტანილი სასჯელის მაღალი ინსტანციის მიერ გადასინჯვის უფლება. ამ უფლების განხორციელება იმ საფუძვლის ჩათვლით, რომლითაც იგი შეიძლება განხორციელდეს, მოწესრიგდება კანონით.

2. ამ უფლებიდან შეიძლება გაკეთდეს გამონაკლისები კანონით განსაზღვრულ უმნიშვნელო სამართალდარღვევათა მიმართ, ან იმ საქმეებში, რომელშიც შესაბამისი პიროვნება გასამართლებელი იქნა პირველი ინსტანციით უმაღლესი ინსტანციის სასამართლოს მიერ ან მსჯავრდებული იქნა მისი გამართლების წინააღმდეგ აპელაციის განხილვის შემდეგ.

მუხლი 3 - კომპენსაცია მცდარი განაჩენის გამოტანის შემთხვევაში

თუკი რომელიმე პირი საბოლოო განაჩენით ცნობილი იქნა დამნაშავედ სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში და თუ მისთვის შესაბამისად გამოტანილი განაჩენი გაუქმდა ან იგი შეწყალებული იქნა იმ საფუძველზე, რომ რაიმე ახალი ან ახლად აღმოჩენილი გარემოება მტკიცედ ადასტურებს სასამართლო შეცდომის არსებობას, მაშინ პირი, რომელიც დასჯილი იქნა ამგვარი მსჯავრდების შედეგად, იღებს კომპენსაციას შესაბამისი სახელმწიფოს სამართლის ან პრაქტიკის შესაბამისად, თუკი არ დამტკიცდა, რომ თავის დროზე უცნობი ფაქტების გამოუაშვარავებლობაში მთლიანად ან ნაწილობრივ დამნაშავეა თავად ის პირი.

მუხლი 4 - პიროვნების უფლება არ იქნეს გასამართლებული ან დასჯილი ორჯერ

1. ერთი და იმავე სახელმწიფოს იურისდიქციის ფარგლებში არავინ შეიძლება ხელშეორედ იქნეს გასამართლებული ან დასჯილი სისხლის სამართლის წესით იმ დანაშაულისათვის, რომლისთვისაც იგი საბოლოოდ იქნა გასამართლებული ან მსჯავრდებული ამ სახელმწიფოს კანონისა და სისხლის საპროცესო სამართლის შესაბამისად.

2. წინა პუნქტის დებულებანი არ დააბრკოლებენ საქმის ხელახლა გახსნას შესაბამისი სახელმწიფოს კანონისა და სისხლის საპროცესო სამართლის მიხედვით, თუკი არსებობს ახალ ან ახლად აღმოჩენილ ფაქტებთან დაკავშირებული მტკიცებულებები, ან წინა სამართალწარმოებაში ადგილი ჰქონდა არსებით დეფექტს, რომელსაც შეეძლო ზეგავლენა მოეხდინა მის შედეგზე.

3. დაუშვებელია წინამდებარე მუხლის დებულებებიდან გადახვევა კონვენციის მე-15 მუხლზე დაყრდნობით.

კონვენციის მე-6 მუხლი უზრუნველყოფს სასამართლოს მიერ საქმის სამართლიანი და საჯარო განხილვის უფლებას პიროვნების სამოქალაქო უფლებებისა და ვალდებულებების ან მისთვის წაყენებული ნებისმიერი სისხლის სამართლებრივი ბრალდების განსაზღვრაში. კომისია და სასამართლო ფართოდ განმარტავენ მე-6 მუხლს იმ საფუძველზე, რომ მასში განსაზღვრული უფლებით სარგებლობა უადრესად მნიშვნელოვანია დემოკრატიისათვის. საქმეში *დელკური ბელგიის წინააღმდეგ (Delcourt v. Belgium, 1970)* სასამართლომ განაცხადა:

“დემოკრატიულ საზოგადოებაში კონვენციით დადგენილ უფლებას მართლმსაჯულების სამართლიანად განხორციელების შესახებ, უკავია ისეთი მნიშვნელოვანი ადგილი, რომ 6(1) მუხლის ვიწრო ინტერპრეტაცია არ შეიძლება შესაბამისობაში იყოს ამ დებულების მიზანსა და დანიშნულებასთან.”

მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტი გამოიყენება როგორც სამოქალაქო, ასევე სისხლის სამართალწარმოების მიმართ, ხოლო მე-2 და მე-3 პუნქტები მხოლოდ სისხლის სამართლის საქმეთა მიმართ.

1. მუხლი 6(1): ზოგადი მიმოხილვა

6(1) მუხლი შეიცავს იმ ელემენტების ჩამონათვალს, რომლებიც ერთობლიობაში შეადგენს მართლმსაჯულების სამართლიან განხორციელებას. მთლიანი პროცესის ფუნდამენტს წარმოადგენს სასამართლო ფორმის კონტროლის ყველა ატრიბუტის მქონე პროცედურისადმი ხელმისაწვდომობა: სახელმწიფოს არ შეუძლია შეზღუდოს ან გააუქმოს მართლმსაჯულების განხორციელება ცალკეულ სფეროებში (*გოულდერი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, Golder v. the United Kingdom, 1975*). სახელმწიფოს ასევე არ შეუძლია შეზღუდოს ცალკეული სასამართლო გადაწყვეტილებების ძალა რაიმე კანონმდებლობის ამოქმედებით. საქმეში *Stran Greek Refineries და სტრატის ანდრეადის საბერძნეთის წინააღმდეგ (Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece, 1994)* საბერძნეთის პარლამენტმა მიიღო კანონი, რომლითაც იურისდიქცია ჩამოართვა ორგანოს, რომელიც განმცხადებლებსა და ხელისუფლებას შორის დადებული კონტრაქტის საფუძველზე განიხილავდა იმავე ხელშეკრულებიდან გამომდინარე დავებს. საბერძნეთის ხელისუფლებამ ბათილად გამოაცხადა ორგანოს მიერ მიღებული ყველა გადაწყვეტილება. დაადგინა რა 6(1) მუხლის დარღვევა, სასამართლომ განაცხადა:

“სამართლის უზენაესობის პრინციპი და მე-6 მუხლით გათვალისწინებული სამართლიანი სასამართლო პროცესის ცნება გამორიცხავს მართლმსაჯულების განხორციელებაში საკანონმდებლო ხელისუფლების ჩარევას სასამართლოს მიერ დავის გადაწყვეტაზე ზეგავლენის მოხდენის მიზნით.”

სასამართლომ იგივე პრინციპი გამოიყენა საქმეში *პაგეორგიუ საბერძნეთის წინააღმდეგ (Papageorgiou*

v. Greece, 1997), დააფიქსირა რა დარღვევა იმის გამო, რომ საბერძნეთის პარლამენტმა მიიღო კანონი, რომლის მიხედვითაც სასამართლოში შეუძლებელი იყო ცალკეული სახის საქმეების განხილვა და შეწყდა სამართალწარმოება საქმეებზე, რომლებიც განხილვას ელოდნენ რამდენიმე წლის განმავლობაში. კანონმდებლობის არარსებობის შემთხვევაშიც კი, რომელიც აწესრიგებს სასამართლოთა საქმიანობას ცალკეულ გარემოებებში, თუკი სასამართლო თავს აარიდებს იმ ფაქტების განხილვას, რომლებსაც უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ დავის გადაწყვეტისათვის და ამდენად, ჩამოართმევს საკუთარ თავს იურისდიქციას, სახეზე იქნება სასამართლოსადმი მიმართვის უფლების დარღვევა (*ტერა ვონინგენი ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, *Terra Woningen v. the Netherlands*, 1996).

სასამართლოსადმი ხელმისაწვდომობა უნდა იყოს არსებითი და არა მხოლოდ ფორმალური. მაგალითად, საქმეში *ეირი ირლანდიის წინააღმდეგ* (*Airey v. Ireland*, 1979) სასამართლომ დაადგინა, რომ ხელმოკლე ქალისათვის, რომელიც სასამართლო წესით ცდილობდა განქორწინებას, სამართლებრივი დახმარების გაწევაზე (ადვოკატის დანიშვნაზე) უარის თქმამ დაარღვია 6(1) მუხლით უზრუნველყოფილი სასამართლოსადმი მიმართვის მისი უფლება. მან ამ პრინციპის ცნება გააფართოვა საქმეში *ანდრონიკუ და კონსტანტინუ კეიპროსის წინააღმდეგ* (*Andronicou and Constantinou v. Cyprus*, 1997) დაადგინა რა, რომ თუკი არ არსებობს სამოქალაქო სამართლებრივი დახმარების გაწევის მექანიზმი, ხელისუფლება ვალდებულია უზრუნველყოს ალტერნატიული საშუალებები, რითაც პიროვნებას შესაძლებლობა ექნება დაიცვას თავისი სამოქალაქო სამართლებრივი უფლებები.

სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ უზღრესად გაართულებულმა ადმინისტრაციულმა სამართალწარმოებამ სამოქალაქო სამართლებრივი უფლებების განსაზღვრისას, შეიძლება თავად დაარღვიოს სასამართლოსადმი მიმართვის უფლე-

ბა (*დე ჟოფრე დე ლა პრადელი საფრანგეთის წინააღმდეგ*, *De Geouffre de La Pradelle v. France*, 1992). სახელმწიფო ვალდებულია ყველასათვის უზრუნველყოს სასამართლოსადმი ხელმისაწვდომობა და არ შეუძლია შეზღუდოს ასეთი უფლებით სარგებლობა ფიზიკურ პირთა ცალკეული კატეგორიებით (*კეგანი ირლანდიის წინააღმდეგ*, *Kegan v. Ireland*, 1994) (დაუქორწინებელ მამაკაცს უარი ეთქვა მიემართა სასამართლოსათვის ბავშვის შეილაღად აყვანის პროცედურებთან დაკავშირებით); *ფილისი საბერძნეთის წინააღმდეგ* (*Philis v. Greece*, 1991) (დამოუკიდებლად მომუშავე ინჟინერს შესაძლებლობა არ მიეცა წამოეწყო სამართალწარმოება გაწყველი ხარჯების ანაზღაურების მოთხოვნით); და *წმინდა მონასტრები საბერძნეთის წინააღმდეგ* (*Holy Monasteries v. Greece*, 1994) (ცალკეულ მონასტრებს, რომლებიც არ წარმოადგენდნენ სახელმწიფოს მიერ მონასტრებთან დადებული შეთანხმების მხარეებს, უფლება არ ჰქონდათ მონაწილეობა მიეღოთ სამონასტრო ქონების შესახებ საქმის განხილვაში).

კომისიამ და სასამართლომ განმარტეს, რომ 6(1) მუხლის პროცედურული მოთხოვნები დაცულნი უნდა იქნან თავდაპირველი გადაწყვეტილების მიმღები ორგანოების მიერ ან ამ ორგანოთა გადაწყვეტილებები უნდა ექვემდებარებოდნენ იმ სასამართლო ორგანოს კონტროლს, რომელიც იცავს 6(1) მუხლის პროცედურულ მოთხოვნებს (*ალბერტი და ლე კომპტე ბელგიის წინააღმდეგ*, *Albert and Le Compte v. Belgium*, 1982). ამასთან, კომისიამ და სასამართლომ დაადგინეს, რომ ხელისუფლების ადმინისტრაციულ ორგანოებს, რომლებიც სათანადოდ ახორციელებენ დისკრეციულ უფლებამოსილებებს, შეიძლება გააჩნდეთ თავისუფალი მოქმედების ფართო არე, თუკი ისინი იცავენ მე-6 მუხლის არსებით მოთხოვნებს (*ეტლი და სხვები ავსტრიის წინააღმდეგ* (*Ettl and Others v. Austria*, 1987); *ობერმაიერი ავსტრიის წინააღმდეგ* (*Obermeier v. Austria*, 1990)). მოკლედ შეიძლება ითქვას, რომ კომისია და სასამართლო განიხილა-

ვენ მე-6 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლებებით სარგებლობაზე უარის თქმის და არა მხოლოდ პიროვნების ადმინისტრაციული ან სასამართლო გადაწყვეტილებებით უკმაყოფილების საკითხებს.

i. რას გულისხმობს გამოთქმა - “სამოქალაქო უფლებები და ვალდებულებები”?

კომისიამ და სასამართლომ საკმაოდ ფართოდ განმარტეს “სამოქალაქო უფლებებისა და ვალდებულებების” ცნება. საქმეში *რინგაიზენი ავსტრიის წინააღმდეგ (Ringelsen v. Austria, 1971)* სასამართლომ დაადგინა, რომ ამ გამოთქმაში მოცემული ტერმინების განხილვა უნდა მოხდეს ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად და ამდენად, არ არის აუცილებელი ერთმანეთისაგან განსხვავებული იქნას კერძო და საჯარო სამართლის საკითხები, ან შეიზღუდოს ამ გამოთქმის გამოყენება მხოლოდ კერძო მხარეებს შორის არსებული დავების მიმართ. იმ შემთხვევაში, როდესაც ადამიანის რომელიმე უფლება გათვალისწინებულია სახელმწიფოს შიდა სამართლით, სასამართლო მას განიხილავს როგორც 6(1) მუხლით ნაგულისხმევ სამოქალაქო უფლებას (*ბალმერ-შაფროთი და სხვები შვეიცარიის წინააღმდეგ (Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland, 1997)* (ფიზიკური ხელშეუხებლობის უფლება).

რამდენიმე საქმეში სასამართლომ დაადგინა, რომ 6(1) მუხლი გამოიყენება იმ სამართალწარმოებათა მიმართ, რომელთა შედეგად პირდაპირ კავშირშია კერძო ხასიათის უფლების ან ვალდებულების განსაზღვრასა და/ან არსებით შინაარსთან (*კიონინგი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ, Koning v. the Federal Republic of Germany, 1978*) (კერძო კლინიკის მართვისა და ექიმის პროფესიით მუშაობის გაგრძელებაზე უარის თქმა); *ლე კონტი, ვან ლევენი და დე მეიერი ბელგიის წინააღმდეგ (Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium,*

1981) (პროფესიული ასოციაციის დისციპლინური სამართალწარმოება); *დე მური ბელგიის წინააღმდეგ (De Moor v. Belgium, 1994)* (ადვოკატთა ასოციაციაში შესვლის უფლების მინიჭება); *ფელდბრუგი ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Feldbrugge v. the Netherlands, 1986)* (სააპელაციო პალატის წინაშე დაწყებული სამართალწარმოება ჯანმრთელობის დაზღვევის პოლისიდან სახსრების მიღების გაგრძელების მოთხოვნით); *დომელანდი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ (Deumeland v. the Federal Republic of Germany, 1986)* (სოციალურ საკითხთა სასამართლოში დაწყებული სამართალწარმოება ქვრივის მიერ სამრეწველო ავარიის დაზღვევის პოლისიდან დამატებითი პენსიის მისაღებად); *შოიტენი და მელდრიმი ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Schouten and Meldrum v. the Netherlands, 1994)* (სოციალური დაზღვევის გადასახადების გადახდის ვალდებულების გასაჩივრება) და სხვა მსგავსი საქმეები). დასასრულ, სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ სამოქალაქო უფლების ცნება აგრეთვე მოიცავს პიროვნების უფლებას პატივისა და ღირსების დაცვაზე (*ჰელმერსი შვედეთის წინააღმდეგ, Helmers v. Sweden, 1991*) და *ტოლსტოი მოლოსლავსკი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Tolstoy Moloslavsky v. the United Kingdom, 1995)*.

ii. რა იგულისხმება “სისხლის სამართლის ბრალდების” ქვეშ?

საქმეში *დელკური ბელგიის წინააღმდეგ (1970)* მის მიერ გამოთქმული მოსაზრებების მხედველობაში მიღებით, სასამართლომ დაადგინა, რომ 6(1) მუხლით იგულისხმება ტერმინის - “სისხლის სამართლის ბრალდება” - არსებითი და არა ფორმალური გაგება (*დევერი ბელგიის წინააღმდეგ, Deweer v. Belgium, 1980*). ამდენად, კომისია და სასამართლო სისხლის სამართლის ბრალდებას განმარტავენ საკმაოდ

ფართო გაგებით. საქმეში *ეკლე გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ (Eckle v. the Federal Republic of Germany, 1982)* სასამართლომ განაცხადა, რომ სისხლის სამართლის ბრალდება შეიძლება განიმარტოს, როგორც “ხელისუფლების კომპეტენტური ორგანოების მიერ პიროვნებისათვის მიწოდებული ოფიციალური შეტყობინება იმის თაობაზე, რომ იგი ეჭვმიტანილია სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში.” სასამართლო უფრო შორს წავიდა საქმეში *ფოტი და სხვები იტალიის წინააღმდეგ (Foti and Others v. Italy, 1982)*, რომელშიც მან გააფართოვა ცნება და დაადგინა, რომ იგი ასევე მოიცავს “სხვა ზომებს, რომლებიც შეიცავენ მითითებას ამგვარ ეჭვზე და რომლებსაც არსებითი ზეგავლენა აქვთ ბრალდებულის მდგომარეობაზე”. კომისიამ და სასამართლომ დაადგინეს, რომ “არსებით ზეგავლენას” შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ისეთი ზომების მიღებისას, როგორიცაა დაპატიმრების ორდერის გაცემა ან შენობებისა და პიროვნების ჩხრეკა. მეორეს მხრივ, მათ განსაზღვრეს, რომ არსებით ზეგავლენას ადგილი არა აქვს პოლიციის მიერ გამოძიების დაწყებისას, მოწმეების დაკითხვისას ან სხვა ზომების მიღების შემთხვევაში, რომლებსაც პირდაპირი ზემოქმედება არა აქვთ პიროვნებაზე. კომისიამ და სასამართლომ ასევე აღნიშნეს, რომ იმ სანქციების ბუნება, რომლებიც შესაძლოა გამოყენებული იქნას კონკრეტულ გარემოებებში, შეიძლება სამოქალაქო სამართლის საქმე შეცვალონ სისხლის სამართლის საქმედ; მაგალითად, ისეთ საქმეებში, რომლებშიც ჯარიმის გადაუხდელობას შეიძლება მოჰყვეს პირის გასამართლება და სასამართლოს გადაწყვეტილებით მისთვის თავისუფლების აღკვეთა. ამავე დროს, სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ იმ შემთხვევაშიც კი, თუ რომელიმე სამართალდარღვევა “არ ისჯება კანონით”, იგი არ გამოირიცხება მე-6 მუხლით უზრუნველყოფილი დაცვის სფეროდან (*ადოლფი ავსტრიის წინააღმდეგ (Adolf v. Austria, 1982)* და *ოზთურქი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ (Ozturk v. the Federal Republic of Germany, 1984)*).

სასამართლომ ცალსახად განმარტა, რომ სახელმწიფოებმა სისხლის სამართლის საქმეები არ უნდა წარმოაჩინონ ადმინისტრაციულ საქმეებად იმ მიზნით, რომ თავიდან აირიდონ მე-6 მუხლის მოთხოვნები. ოზთურქის საქმეში სასამართლომ განაცხადა:

“ხელშეშევრელ სახელმწიფოებს რომ შეეძლოთ მე-6 და მე-7 მუხლების ფუნდამენტური დებულებების მოქმედების გამორიცხვა სისხლის სამართლის დანაშაულისათვის ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის კვალიფიკაციის მიცემის გზით, ამ დებულების გამოყენება დაექვემდებარებოდა მათ სუვერენულ სურვილს. ამან კი შეიძლება მივეყვანოს კონვენციის საგანსა და მიზანთან შეუსაბამო შედეგებამდე.”

საქმეში *ენგელი და სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ (1976)* ოთხი ჰოლანდიელი ჯარისკაცი ამტკიცებდა, რომ ხელისუფლების სამხედრო ორგანოების მიერ გამართულმა დისციპლინურმა სამართალწარმოებამ სხვადასხვა ასპექტში დაარღვია მე-6 მუხლით მათთვის უზრუნველყოფილი უფლება სამართლიან სასამართლო განხილვაზე. სასამართლომ დაადგინა კრიტერიუმები იმის განსასაზღვრად, შეიძლება თუ არა, რომ დისციპლინური სამართალწარმოება ითვალისწინებდეს სისხლის სამართლის ბრალდებას და ამდენად, ექცეოდეს მე-6 მუხლით უზრუნველყოფილი დაცვის ქვეშ. თავდაპირველად სასამართლომ განსაზღვრა, რომ მოცემული დარღვევის კვალიფიკაცია შიდა სამართლებრივ სისტემაში არ წარმოადგენდა გადამწყვეტ ფაქტორს. ამდენად, გადამწყვეტ ფაქტორად მოცემული საქმის დასახასიათებლად სისხლის სამართლის საქმედ ჩაითვალა დარღვეული ნორმის მოქმედების სფერო და შესაძლო სასჯელის ბუნება და სიმკაცრე (ჯარიმის ოდენობა, დაკავების შესაძლებლობა, პატიმრობის შესაძლო ვადები და ა. შ.). იმის გამო, რომ განმცხადებლებს ემუქრებოდათ რამდენიმე თვით პატიმრობა, სასამართლომ დაადგინა, რომ ამ კონკრეტული საქმის მიმართ უპრიანი იქნებოდა მე-6 მუხლის გამოყენება. კომისიამ და სასამართლომ ეს კრიტერიუმები გამოიყენეს რიგ სხვა საქმეებში: *ეგზი შეე-*

იკარიის წინააღმდეგ (*Eggs v. Switzerland*) (სასამართლომ დაადგინა, რომ 5 დღის იზოლირებული პატიმრობა არ იყო ძალზედ დიდი ვადა და საქმის მიმართ არ გამოიყენებოდა მე-6 მუხლი); *კემპელი და ფელი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Campbell and Fell v. the United Kingdom, 1984)* (ციხის შიდა ადმინისტრაციული წესები უნდა აკმაყოფილებდნენ მე-6 მუხლის მოთხოვნებს, როდესაც საკითხი ეხება პატიმრობის ვადის გახანგრძლივებას) და სხვა მსგავსი საქმეები).

iii. რა იგულისხმება “უფლების ან ბრალდების განსაზღვრის” ქვეშ?

მე-6 მუხლის მიხედვით ფრაზა – “უფლების ან ბრალდების განსაზღვრა” – გულისხმობს იმას, რომ სასამართლო განხილვის რაიმე ფორმა ხელმისაწვდომი უნდა იყოს პიროვნებისათვის იმ შემთხვევებშიც კი, როდესაც ხელისუფლების ადმინისტრაციული ორგანოები ასრულებენ ძირითად ფუნქციებს და საბოლოო გადაწყვეტილება ამ ორგანოების მიერ უნდა იქნას მიღებული. სასამართლოები ან სხვა ორგანოები, რომლებიც სასამართლო ფუნქციებს ახორციელებენ, უფლებამოსილი უნდა იყვნენ მისცენ განსაზღვრება შესაბამის საკითხებს (*W, O, B, H და R გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, 1987*) (სასამართლოები, რომლებიც განიხილავდნენ ბავშვზე მეურვეობის საკითხებს, უფლებამოსილი არ იყვნენ არსებითად განეხილათ ასეთი საქმეები). სასამართლომ აღნიშნა, რომ “განსაზღვრის” ცნება არ გულისხმობს, რომ იგი არის შესაბამისი სამართალწარმოების მთავარი წერტილი – მხოლოდ სამართალწარმოების შედეგს აქვს გადაწყვეტი მნიშვნელობა (*რინგაიზენი ავსტრიის წინააღმდეგ, 1971*). საკონსტიტუციო სასამართლოების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები კონკრეტული საქმის არსებითად განხილვის შემდეგ წარმოადგენს “განსაზღვრას” კონვენციის მე-6 მუხლის შესაბამისად, თუმცა, ამ სასამართლოების გადაწყვე-

ტილებანი სახელმწიფოს შიდა სასამართლოების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების კონსტიტუციასთან შესაბამისობის თაობაზე, არ მიიჩნევა “განსაზღვრებად” (*სრამეკი ავსტრიის წინააღმდეგ (Sramek v. Austria, 1984)*; *ბუხჰოლცი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ (Buchholz v. the Federal Republic of Germany, 1981)*).

iv. 6(1) მუხლის სხვა ასპექტები

როგორც ზემოთ აღინიშნა, 6(1) მუხლი ეხება როგორც სისხლის, ასევე სამოქალაქო სამართალწარმოებას, ხოლო 6(2) და 6(3) მუხლები გამოიყენებიან მხოლოდ სისხლის სამართლის საქმეების მიმართ. ამასთან, მხედველობაში აუცილებლად უნდა გვქონდეს, რომ 6(1) მუხლის ზოგადი მოთხოვნები კავშირში არიან სხვა, უფრო სპეციფიკური მუხლების მოთხოვნებთანაც. [ამ მუხლში ასევე ჩადებულია “სამართლიანობის” პრინციპები, რომლებიც, თუმცა, არ არის პირდაპირ მოხსენიებული, მაგრამ უაღრესად მნიშვნელოვანია ამ მუხლის მოქმედების გაგებისათვის.]

a) საშუალებათა თანასწორობის (შეჯიბრებითობის) პრინციპი (*The equality of arms principle*)

მე-6 მუხლში მოცემული პრინციპებიდან, რომლებიც პირდაპირ არ არის მოხსენიებული, ყველაზე მნიშვნელოვანია საშუალებათა თანასწორობის პრინციპი – იდეა, რომ სამართალწარმოების თითოეულ მხარეს უნდა ჰქონდეს თანაბარი შესაძლებლობა თავისი საქმის წარმოსადგენად და არც ერთ მხარეს არ უნდა გააჩნდეს რაიმე არსებითი უპირატესობა ოპონენტზე.

საშუალებათა თანასწორობის პრინციპი მოიცავს ცნებას, რომ სამართალწარმოების მონაწილეებს უფლება აქვთ ჰქონდეთ ინფორმაცია მოწინააღმდეგე მხარის ფაქტებისა და

არგუმენტების შესახებ და თითოეულ მათგანს საწინააღმდეგო არგუმენტების წარდგენის თანაბარი შესაძლებლობა უნდა ჰქონდეს. სასამართლომ დაადგინა მე-6 მუხლის დარღვევა საქმეებში, რომლებშიც შიდა სასამართლოებს თავიანთი გადაწყვეტილება გამოტანილი ჰქონდათ ბრალდების იმ მტკიცებულებებზე დაყრდნობით, რომლებზეც ინფორმაცია არ მიეწოდა მოპასუხე მხარეებს (*ბრანდსტეტერი ავსტრიის წინააღმდეგ (Brandstetter v. Austria, 1991)*, *მულუტი ავსტრიის წინააღმდეგ (Muluti v. Austria, 1996)*, *ნიდეროსტ ჰუბერი შვეიცარიის წინააღმდეგ (Niderost-Huber v. Switzerland, 1997)*; დარღვევა დაფიქსირდა საქმეებში, რომლებშიც ერთ-ერთ მხარეს უარი ეთქვა საქმის მასალების გაცნობაზე (*კეროიარვი ფინეთის წინააღმდეგ (Kerojarvi v. Finland, 1995)*, *მაკმაიელი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (McMichael v. the United Kingdom, 1995)* და *ფუშერი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Foucher v. France, 1997)* და როდესაც ერთ-ერთ მხარეს სასამართლოს მიერ უარი ეთქვა წარდგენილი მტკიცებულების განხილვაზე (*დე ჰაესი და გიხსელი ბელგიის წინააღმდეგ (De Haes and Gijssels v. Belgium, 1997)* და *მანტოვანელი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Mantovanelli v. France, 1997)*). დარღვევა დაფიქსირდა საქმეებში, რომლებშიც სასამართლოებმა განიხილეს მხოლოდ ერთი მხარის მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულებები (*ირო ბალანი ესპანეთის წინააღმდეგ (Hiro Balani v. Spain, 1994)*, *რუის ტორიხა ესპანეთის წინააღმდეგ (Ruiz Torija v. Spain, 1994)* და *ვან ორშოვენი ბელგიის წინააღმდეგ (Van Orshoven v. Belgium, 1997)* და როდესაც პიროვნებას არ აცნობეს მის წინააღმდეგ სამართალწარმოების დაწყების თარიღი (*ვაშერი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Vacher v. France, 1997)*). საქმეებში *კოლოზა იტალიის წინააღმდეგ (Colozza v. Italy, 1995)*, *მონელი და მორისი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Monnell and Morris v. the United Kingdom, 1987)*, *ბოტენი*

ნორვეგიის წინააღმდეგ (Botten v. Norway, 1996) და *ლობო მაჩადო პორტუგალიის წინააღმდეგ (Lobo Machado v. Portugal, 1996)* სასამართლომ ასევე აღნიშნა, რომ უმრავლეს შემთხვევებში ბრალდებულები უნდა ესწრებოდნენ საქმის განხილვას და უფლება ჰქონდეთ მონაწილეობა მიიღონ სამართალწარმოების ნებისმიერ ეტაპზე.

საშუალებათა თანასწორობის პრინციპის უმთავრესი მოთხოვნა მდგომარეობს იმაში, რომ სასამართლოები სათანადოდ უნდა ახორციელებდნენ თავიანთ უფლებამოსილებებს, რათა უზრუნველყონ პიროვნების მიერ მე-6 მუხლით გათვალისწინებული უფლებებით ეფექტიანი სარგებლობა.]

b) სამართლის შესაბამისად შექმნილი დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი ტრიბუნალი

[როგორც ზემოთ აღინიშნა სისხლის სამართლის ბრალდების ბუნების შესახებ მსჯელობისას, კომისიამ და სასამართლომ ნეგატიურად შეაფასეს სახელმწიფოთა მცდელობები, ხელოვნური გზით დაახასიათონ ცალკეული სამართალწარმოება, რათა თავიდან აიცილონ კონვენციის მე-6 მუხლთან ამ სამართალწარმოებათა შესაბამისობის განხილვა.] სასამართლოები არა მხოლოდ უფლებამოსილნი უნდა იყვნენ თავად განსაზღვრონ საქმეთა შედეგები, არამედ, სახელმწიფოს არ უნდა შეეძლოს იურისდიქციის თვითნებურად გადაცემა სხვადასხვა სახის სასამართლოებსა და ადმინისტრაციულ ტრიბუნალებს შორის.] პრინციპი, რომელიც ხაზს უსვამს დებულებას დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის შესახებ, არის ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი, მაგრამ არც კონვენცია და არც მისი საზედამხებდველო ორგანოები არ მიუთითებენ იმ საშუალებებზე, რომლითაც უნდა შესრულდეს ეს მოთხოვნა. თუმცა, სასამართლოსა და კომისიის პრაქტიკიდან ნათელი ხდება, რომ მოსამართლეები არ შეიძლება ვალდებული იყვნენ გათვალისწინონ ადმასრულებელი ხელისუფლების მიერ ცალკეული კანონებისათვის მიცემული ახსნა-განმარტება. საქმე-

ში *ბომარტენი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Beaumartin v. France, 1994)*, სასამართლომ დაადგინა 6(1) მუხლის დარღვევა, რადგან შიდა სასამართლომ სთხოვა საგარეო საქმეთა სამინისტროს საერთაშორისო ხელშეკრულების ახსნა-განმარტება და მიწოდებულ ინტერპრეტაციაზე დაყრდნობით არ დააკმაყოფილა სარჩელი.

სასამართლომ აღნიშნა ის სირთულეები, რომლის გადალახვაც მოუხდა დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის საკითხების გაანალიზებისას საქმეში *ლანგბორგერი შვედეთის წინააღმდეგ (Langborger v. Sweden, 1990)*, რომელშიც განმცხადებელი ასაჩივრებდა არაპროფესიონალ ექსპერტთა მონაწილეობას საბინაო და საქირაუნო საქმეთა სასამართლოში. [სასამართლომ დაადგინა მე-6 მუხლის დარღვევა, განაცხადა რა, რომ იმ შემთხვევაშიც კი, თუ პირები ტექნიკურად კვალიფიციურნი არიან, განიხილონ შესაბამისი საკითხები და თუკი არ არსებობს მათ კეთილსინდისიერებაზე ეჭვის შეტენის სუბიექტური მიზეზი, უაღრესად მნიშვნელოვანია, რომ დაცული იქნას მიუკერძოებლობისა და დამოუკიდებლობის თაობაზე დადგენილი ობიექტური მოთხოვნები.] საქმეში *სრამეკი ავსტრიის წინააღმდეგ (1984)* სასამართლომ დაადგინა მე-6 მუხლის დარღვევა, რადგან სასამართლოს ერთ-ერთი წევრი თავისი პროფესიული მოვალეობების თვალსაზრისით ექვემდებარებოდა შესაბამისი საქმის ერთ-ერთ მხარეს. სასამართლომ განაცხადა, რომ ასეთ გარემოებებში “საქმის განხილვის მონაწილეებს შეიძლება გაუჩნდეთ კანონზომიერი ეჭვი შესაბამისი პირის დამოუკიდებლობის მიმართ. ასეთი სიტუაცია სერიოზულ ზეგავლენას ახდებს იმ ნდობაზე, რომლითაც უნდა სარგებლობდნენ სასამართლოები დემოკრატიულ საზოგადოებაში.” იგივე კრიტერიუმები გამოიყენება სამხედრო ტრიბუნალების მიმართ (*ფინდლი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, Findlay v. the United Kingdom, 1997*). საქმეში *დეკუბერი ბელგიის წინააღმდეგ (DeCubber v. Belgium, 1984)*, მიუღებლად იქნა გამოცხადებული ერთი და იმავე პირის მიერ მოსამართლისა

და გამომძიებლის თანამდებობის შეთავსება, ხოლო საქმეში *პირსაკი ბელგიის წინააღმდეგ (Piersack v. Belgium, 1982)* იგივე დასვენა გაკეთდა იმ საფუძველზე, რომ სასამართლოს თავმჯდომარე მანამდე იყო ბრალმდებელი იმავე საქმეზე, საქმეში *ჰაუსშილდტი დანიის წინააღმდეგ (Hauschildt v. Denmark, 1989)* (სასამართლომ დაადგინა მე-6 მუხლის დარღვევა, რადგან პირველი ინსტანციის მოსამართლემ, რომელსაც გადაწყვეტილება გამოჰქონდა საქმის არსებითად განხილვის შემდეგ, მანამდე მიიღო გადაწყვეტილება ეჭვმიტანილის წინასწარ პატიმრობაში დაკავების შესახებ. ევროპული სასამართლოს აზრით, გადაწყვეტილებები წინასწარი დაკავების თაობაზე შეიძლება მიუთითებდნენ პიროვნების ბრალეულობაზე, რამაც შესაძლოა ზიანი მიაყენოს სასამართლოს ობიექტურობას საქმის არსებითად განხილვისას).

კონვენციით არ მოითხოვება სასამართლო ნაფიც მსაჯულთა მონაწილეობით. თუმცა, თუ რომელიმე ქვეყანა შემოიღებს ამ ინსტიტუტს, მან უნდა დაიცვას დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის მიმართ დადგენილი მოთხოვნები. სასამართლომ დაადგინა ამ დებულების დარღვევა საქმეში, რომელშიც ნაფიც მსაჯულთა უმრავლესობას მოჰასუხე მხარესთან ჰქონდა გარკვეული ურთიერთობები (*ჰოლმი შვედეთის წინააღმდეგ, Holm v. Sweden, 1993*), თუმცა დარღვევა არ დაფიქსირდა საქმეში, რომელშიც მოსამართლემ მოითხოვა ნაფიცი მსაჯულებისაგან ბრალეულობის საკითხის გადაწყვეტა რასობრივი უმცირესობის ჯგუფის წარმომადგენლის წინააღმდეგ მიმდინარე სისხლის სამართალწარმოებაში, მიუხედავად იმისა, რომ ერთ-ერთმა მსაჯულმა გამოთქვა ნეგატიური შენიშვნები შესაბამისი უმცირესობის ჯგუფის მიმართ (*გრეგორი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, Gregory v. the United Kingdom, 1997*).

სასამართლომ აღნიშნა, რომ სასამართლო გადაწყვეტილებათა აღსრულება წარმოადგენს სამართლიანი სასამართლოს ცნების შემადგენელ ნაწილს. ხელისუფლების ორგანოებს არ შეუძლიათ უარი განაცხადონ სასამართლოს მიერ

მიღებული გადაწყვეტილებების აღსრულებაზე (*ვან დერ ჰურკი ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Van der Hurk v. the Netherlands, 1994)* და *ჰორნსბი საბერძნეთის წინააღმდეგ (Hornsby v. Greece, 1996)*). სასამართლო მხედველობაში იღებდა შიდა სასამართლოების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების აღსრულების საკითხს იმ საქმეთა განხილვისას, რომლებშიც მოსარჩელები ამტკიცებდნენ, რომ შიდა დონეზე მიმდინარე სამართალწარმოებით დაირღვა მე-6 მუხლით გათვალისწინებული გონივრული ვადის მოთხოვნა. იმ შემთხვევებში, როდესაც ხელისუფლების ადმინისტრაციული ორგანოები გონივრულ ვადაში არ აღასრულებდნენ შიდა სასამართლოს საბოლოო გადაწყვეტილებას რომელიმე საქმეზე, სასამართლო ადგენდა გონივრულ ვადაში სამართლიან სასამართლო განხილვაზე უფლების დარღვევას (*ძაპია იტალიის წინააღმდეგ, Zappia v. Italy, 1996*).

ც) გონივრული ვადა

მუხლში განსაზღვრული “გონივრული ვადის” სტანდარტი სუბიექტურია და იგი შეიძლება განსხვავდებოდეს სამოქალაქო და სისხლის სამართლის საქმეებს შორის. ფაქტორები, რომელთა მიხედვითაც კომისია და სასამართლო განიხილავენ საკითხს იმის შესახებ, აკმაყოფილებს თუ არა სამართალწარმოება “გონივრული ვადის” სტანდარტს, არის შესაბამისი საქმის სირთულე; გზა, რომლითაც ხელისუფლების ორგანოებმა (სასამართლოებმა) განიხილეს საქმე; თავად განმცხადებლის ქცევის ასპექტები და კერძოდ, საქმის გაჭიანურება გამოწვეული იყო თუ არა თავად განმცხადებლის ქცევით, და საქმის სპეციფიკური გარემოებები, რომლებითაც შეიძლება გამართლებული იქნას სამართალწარმოების გაჭიანურება.

სასამართლომ დაადგინა, რომ სისხლის სამართლის საქმეებში დროის ათვლა იწყება “ხელისუფლების კომპეტენტური ორგანოების მიერ პიროვნებისათვის ისეთი ოფიცია-

ლური შეტყობინების მიწოდების თარიღიდან, რომელიც შეიცავს მტკიცებას იმის თაობაზე, რომ მან ჩაიდინა სისხლის სამართლის დანაშაული” (*დევეერი ბელგიის წინააღმდეგ, 1980*). საქმეში *ეკლე გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ* (1982), სასამართლომ ამ განსაზღვრებას დაამატა – “გარემოება, არის თუ არა ეჭვმიტანილის მდგომარეობა არსებითად ზეგავლენა მოხდენილი”, ანუ იგივე კრიტერიუმი, რომელიც გამოიყენება იმის განსაზღვრისას, უნდა იქნეს თუ არა პირი მიჩნეული ბრალდებულად სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში (ეკლეს საქმეში სამართალწარმოება მიმდინარეობდა 17 წლისა და ათი თვის განმავლობაში). სასამართლო არ დაეთანხმა სახელმწიფოს არგუმენტებს, რომ არაადეკვატური პერსონალი (სამართალდამცავი ორგანოების აპარატი) ან ზოგადი ადმინისტრაციული სირთულეები წარმოადგენს საკმარის საფუძველს იმისათვის, რომ გამართლებული ყოფილიყო “გონივრული ვადის” მოთხოვნის შეუსრულებლობა (*დეკუბერი ბელგიის წინააღმდეგ* (1984) და *გუინჩო პორტუგალიის წინააღმდეგ (Guincho v. Portugal, 1984)*). თუმცა, ერთ საქმეში სასამართლომ დადგინა, რომ 6 წელი შიდა დონეზე (და 6 წელი სტრასბურგის ორგანოებში საქმის განხილვისას) არ არღვევდა მე-6 მუხლით გათვალისწინებულ “გონივრული ვადის” მოთხოვნას (*პრეტო და სხვები იტალიის წინააღმდეგ, Pretto and Others v. Italy, 1983*).

ზემოთ ჩამოთვლილი საქმეებიდან ყოველი მათგანი ეხებოდა სისხლის სამართალწარმოებას. სამოქალაქო სამართალწარმოების კოტექსტში სასამართლომ დაადგინა მე-6 მუხლის დარღვევა საქმეებში, რომელთაგანაც ერთ-ერთში განქორწინების თაობაზე სამართალწარმოება მიმდინარეობდა 9 წლის განმავლობაში (*ბოკი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ, Bock v. the Federal Republic of Germany, 1989*); მე-6 მუხლის დარღვევა დაფიქსირდა საქმეში, რომელშიც 7 წელი და 7 თვე დასჭირდა საქმის გადაცემას პირველი ინსტანციის ადმინისტრაციული სასამა-

როლოდან სახელმწიფო საბჭოში (*H საფრანგეთის წინააღმდეგ*) და საქმეში, რომელშიც მიყენებული ზარალის ანაზღაურების ფორმების დადგენას დასჭირდა 6 წელი და 7 თვე (*ნევეს ე სილვა პორტუგალიის წინააღმდეგ, Neves e Silva v. Portugal, 1989*). იმ შემთხვევებში, როდესაც სახელმწიფოს შემოღებული აქვს უაღრესად გართულებული ადმინისტრაციული და სასამართლო მექანიზმები სამოქალაქო დავების გადასაწყვეტად, შესაძლო დაყოვნებებმა შეიძლება გამოიწვიოს მე-6 მუხლის დარღვევა (*გიემენი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Guillemin v. France, 1997)*). სასამართლო არ იზიარებდა სახელმწიფოთა ხელისუფლების არგუმენტებს იმის თაობაზე, რომ პოლიტიკური ფაქტორებით შეიძლება გამართლებული იქნას ხანგრძლივი სამართალწარმოება, იმ შემთხვევებში, როდესაც შესაბამისი ფაქტორები წარმოიქმნება საქმეზე სამართალწარმოების დაწყების შემდეგ (*პამელი გერმანიის წინააღმდეგ (Pammel v. Germany, 1997)* და *პრობსტმაიერი გერმანიის წინააღმდეგ (Probstmeier v. Germany, 1997)*).

მოუხედავად იმისა, რომ ზოგადად, სასამართლო სახელმწიფოებს უფრო მეტ თავისუფლებას უტოვებს სამოქალაქო სამართალწარმოების ხანგრძლივობის განსაზღვრის მიმართ სისხლის სამართალწარმოებისაგან განსხვავებით, იგი ყოველთვის იცავდა მკაცრ სტანდარტს იმ საქმეებში, რომლებშიც ფიზიკური პირები დაგობდნენ სისხლის რეზერვიდან HIV (შიდსის) ვირუსით დაავადების გამო კომპენსაციის მიღების პროცედურების ხანგრძლივობაზე (*X საფრანგეთის წინააღმდეგ, 1992*), *კარაკაია საფრანგეთის წინააღმდეგ (Karakaya v. France, 1994)* და *A და სხვები დანიის წინააღმდეგ (1996)*.

დ) სასამართლო განხილვათა საჯაროობა

6(1) მუხლის ამ დებულების ირგვლივ არსებული პრეცედენტების რაოდენობა შედარებით უმნიშვნელოა. ნაწი-

ლობრივ, ეს განპირობებულია იმით, რომ საჯაროობის უფლების შინაარსი ბევრად უფრო ნათელი და გასაგებია, ვიდრე სამართლიან სასამართლო განხილვაზე უფლების სხვა ასპექტებისა. [სამართალწარმოების საჯაროობა შედის არა მხოლოდ მხარეების, არამედ, ზოგადად, საზოგადოების ინტერესებში, რათა უზრუნველყოფილი იქნას საზოგადოების ნდობა მართლმსაჯულების განხორციელებისას.] საქმეში *აქსენი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ (Axen v. the Federal Republic of Germany, 1983)* სასამართლომ აღნიშნა, რომ საჯაროობის მოთხოვნა გამოიყენება სამართალწარმოების ნებისმიერი ეტაპის მიმართ, რომელიც ზეგავლენას ახდენს განსასჯელი საკითხის “განსაზღვრაზე”. მოგვიანებით სასამართლომ განმარტა, რომ სასამართლო განხილვათა საჯაროობის მოთხოვნა, როგორც წესი, მოიცავს პირველი ინსტანციის სასამართლოში სამართალწარმოების დროს ზეპირი განხილვის უფლებას (*ეზელინი საფრანგეთის წინააღმდეგ, Ezelin v. France, 1994*), განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, როდესაც შესაბამისი საქმის ერთ-ერთი მხარე სპეციალურად მოითხოვს ამას (*ფიშერი ავსტრიის წინააღმდეგ, Fischer v. Austria, 1995*). საქმეში *ლე კონტი, ვან ლევენი და დე მეიერი ბელგიის წინააღმდეგ (1981)*, სასამართლომ დაადგინა, რომ საჯაროობის უფლება შეიძლება არ დაირღვეს, თუკი ორივე მხარე შეთანხმდება, რომ სამართალწარმოება განხორციელდეს სასამართლოს დახურულ სხდომაზე. როგორც წესი, კომისია და სასამართლო განიხილავენ, სახეზე იყო თუ არა 6(1) მუხლში ჩამოთვლილი სპეციფიკური პირობებიდან (მაგ; მორალის ინტერესები, საზოგადოებრივი წესრიგი, ეროვნული უსაფრთხოება ან კერძო ცხოვრების ინტერესები) ერთ-ერთი და მხოლოდ შემდეგ გამოაქვთ გადაწყვეტილება იმის თაობაზე, დაირღვა თუ არა მე-6 მუხლი დახურული სამართალწარმოების გამართვით. თუმცა, ყველა შემთხვევაში, სასამართლოს გადაწყვეტილებები უნდა გამოცხადდეს საჯაროდ.

ე) პრივილეგია თვითინკრიმინირების წინააღმდეგ

სასამართლომ განიხილა რამდენიმე საქმე, რომელშიც პიროვნება ამტკიცებდა თვითინკრიმინირებისაგან დაცვის უფლების დარღვევას. ეს პრინციპი პირდაპირ არ არის მოხსენიებული კონვენციაში, თუმცა იგი უზრუნველყოფილია საერთაშორისო პაქტით სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ. სასამართლომ დააფიქსირა 6(1) მუხლის დარღვევა საქმეში *ფუნკე საფრანგეთის წინააღმდეგ (Funke v. France, 1993)*, რომელშიც განმცხადებელი დავობდა მისთვის ფულადი ჯარიმის დაკისრების გამო, რადგან მან უარი განაცხადა საბანკო და იურიდიული დოკუმენტების მიწოდებაზე, რომლებიც საგადასახადო ორგანოს აზრით არსებობდნენ, თუმცა მათი მოძიება ვერ შეძლეს განმცხადებლის საცხოვრებლის ჩხრეკის დროს. დარღვევა დადგინდა საქმეში *სონდერსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Saunders v. the United Kingdom, 1996)*, რომელშიც ერთ-ერთი კომპანიის აღმასრულებელი პირი აიძულეს მიეწოდებინა ინფორმაცია კომპანიის საქმიანობის შესახებ ხელისუფლების ერთ-ერთი ორგანოსათვის, რომელმაც ინფორმაცია გადასცა სამართალდამცავ ორგანოებს განმცხადებლის წინააღმდეგ აღძრულ სისხლის სამართალწარმოებაში მისი გამოყენების მიზნით.

2. უდანაშაულობის პრეზუმფცია: მუხლი 6(2)

მუხლი 6(2) კონვენციაში ამკვიდრებს უდანაშაულობის პრეზუმფციას. სასამართლომ პრეზუმფციის ცნება განსაზღვრა საქმეში *მინელი შვეიცარიის წინააღმდეგ (Minelli v. Switzerland, 1983)*, რომელშიც განმცხადებელი დავობდა, რომ მისთვის სამართალწარმოების ხარჯების დაფარვისა და კომპენსაციის გადახდის ვალდებულების დაკისრებამ, ხანდაზმულობის ვადის ამოწურვის შედეგად შეწყვეტილ საქმეში, დაარღვია 6(2) მუხლით გათვალისწინებული უდანაშაულობის პრეზუმფციის პრინციპი. სასამართლო დაეთანხმა

განმცხადებლის მტკიცებას და აღნიშნა, რომ “იმ შემთხვევაში, როდესაც ბრალდებული პირი არ არის ცნობილი დამნაშავედ კანონის შესაბამისად და კერძოდ, თუკი მას არ ჰქონდა შესაძლებლობა განეხორციელებინა დაცვის უფლება, მის მიმართ გამოტანილი სასამართლოს გადაწყვეტილება ასახავს მოსაზრებას, რომ იგი დამნაშავეა.”

სასამართლომ ასევე დაადგინა 6(2) მუხლის დარღვევა საქმეში, რომელშიც შიდა სასამართლოებმა არ დააკმაყოფილეს მკვლელობის ბრალდებით დაკავებული მოსარჩელის მოთხოვნა კომპენსაციაზე, რომელიც საბოლოოდ გამართლებული იქნა. შიდა სასამართლომ განაცხადა, რომ “შეუძლებელი იყო პიროვნების მიერ დანაშაულის ჩადენის ყველა ეჭვის გაქარწყლება” და იგი გაათავისუფლეს “მხოლოდ იმის გამო, რომ ყველა ეჭვი უნდა გადაწყდეს ბრალდებულის სასარგებლოდ”. (*სეკანინა ავსტრიის წინააღმდეგ, Sekanina v. Austria, 1993*).

სასამართლომ განავრცო პრინციპი, რომლის მიხედვითაც სასამართლო ხელისუფლების ორგანოები ბრალეულობის საბოლოო განსაზღვრამდე არ უნდა გამოთქვამდნენ პიროვნების ბრალეულობაზე მოსაზრებებს. იგივე პრინციპი გამოიყენება სახელმწიფო ხელისუფლების თანამდებობის პირთა მიმართ. სასამართლომ დაადგინა 6(2) მუხლის დარღვევა საქმეში, რომელშიც თანამდებობის პირმა და პოლიციელმა, რომლებიც დაკავებულნი იყვნენ ცალკეული სისხლის სამართლის დანაშაულის გამოძიებით, განაცხადეს, რომ პიროვნება იყო დამნაშავე, მაშინ, როდესაც მის წინააღმდეგ წაყენებული არ ჰქონდათ ბრალდებები (*ალენეტ დე რიბემონი საფრანგეთის წინააღმდეგ, Allenet de Ribemont v. France, 1995*).

6(2) მუხლი მიზნად არ ისახავს პიროვნების დაცვას ისეთი პრობლემებისაგან, რომლებიც თან სდევს სისხლის სამართლებრივ დევნას; მაგალითად, წინასწარი დაკავების ან სხვა მსგავსი ზომებისაგან. თუმცა, იგი მოწოდებულია დაიცვას პიროვნება სხვა პირების მიერ ჩადენილი დანაშაულის გამო პასუხისმგებლობის დაკისრებისაგან. საქმეებში *A.P.*,

M.P. და T.P. შვეიცარიის წინააღმდეგ (1997) და *E.L., R.L. და ქალბატონი J.O.-L. შვეიცარიის წინააღმდეგ* (1997) სასამართლომ დააფიქსირა ნ(2) მუხლის დარღვევა, რადგან ხელისუფლებამ დააკისრა სადამსჯელო ხასიათის ფულადი ჯარიმის გადახდა ფიზიკურ პირებს, რომლებიც ქირაობდნენ იმ პირების საცხოვრებელ შენობებს, ვინც დამნაშავედ სცნეს გადასახადების გადახდისგან თავის არიდების გამო. რამდენიმე საქმეში, რომლებიც წინ სწევდნენ მე-6 მუხლის როგორც პირველ, ასევე მეორე პუნქტიდან გამომდინარე საკითხებს, კომისიამ და სასამართლომ თავი აარიდეს უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევის საკითხის განხილვას იმ შემთხვევებში, რომლებშიც მათ ნ(1) მუხლის დარღვევა დაადგინეს.

3. ნ(3) მუხლით უზრუნველყოფილი პროცედურული გარანტიები

ისევე, როგორც მე-2 პუნქტით გათვალისწინებული უდანაშაულობის პრეზუმფცია, მე-3 პუნქტით გათვალისწინებული გარანტიები ავსებენ 1-ლი პუნქტით უზრუნველყოფილ უფლებას სამართლიან სასამართლო განხილვაზე. ამასთან, მე-3 პუნქტი ხაზს უსვამს იმ მინიმალურ უფლებებს, რომლებიც *სისხლის სამართლის* საქმეებში უნდა მიენიჭოთ მოპასუშეებს და არა მთლიანად მე-6 მუხლით უზრუნველყოფილ გარანტიებს (*ადოლფი აესტრიის წინააღმდეგ*, 1982). ამდენად, ზოგადად ყოველთვის შესაძლებელია სამართალწარმოების სამართლიანობის შეფასება.

i. პიროვნების უფლება, მისთვის გასაგებ ენაზე, დაუყოვნებლივ იყოს ინფორმირებული მის წინააღმდეგ წაყენებული ბრალდების შესახებ: მუხლი ნ(3)(ა)

კონვენციის ორგანოების მიერ დღემდე ნ(3) მუხლის ამ დებულებაზე მცირე რაოდენობის საქმე იქნა განხილული.

საქმეში *ბროზიჩეკი იტალიის წინააღმდეგ* (*Brozicek v. Italy*, 1989), სასამართლომ დაადგინა ინფორმირების უფლების დარღვევა, როდესაც ერთ ქვეყანაში მცხოვრებ პირს ბრალად ედებოდა სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა სხვა ქვეყანაში და მას შესაბამისი შეტყობინება მიეწოდა მეორე ქვეყნის სახელმწიფო ენაზე. მიუხედავად ბრალდებულის თხოვნისა, მისთვის წაყენებული ბრალდებანი გადაეთარგმნათ “გაერთიანებული ერების ერთ-ერთ ოფიციალურ ენაზე”, მეორე სახელმწიფომ გააგრძელა შესაბამისი პირის გასამართლება *in absentia* და იგი დამნაშავედ სცნო მის თხოვნაზე პასუხის გაცემის გარეშე. საქმეში *კამასინსკი აესტრიის წინააღმდეგ* (*Kamasinski v. Austria*, 1989), სასამართლომ არ დააკმაყოფილა განმცხადებლის სარჩელი იმის თაობაზე, რომ მისთვის წაყენებული ბრალდებების, გამოძიების მიმდინარეობისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების შესახებ ინფორმაცია მას არ მიეწოდა მისთვის გასაგებ ენაზე. სასამართლომ განაცხადა, რომ სახელმწიფოს მიერ ადვოკატის დანიშვნა, რომელსაც შეეძლო როგორც სასამართლოს ოფიციალურ ენაზე, ასევე განმცხადებლისთვის გასაგებ ენაზე საუბარი, შეესაბამებოდა ნ(3)(ა) მუხლის მოთხოვნებს.

ii. ბრალდებულის უფლება, ჰქონდეს ადეკვატური დრო და საშუალებები თავისი დაცვის მოსამზადებლად: მუხლი ნ(3)(ბ)

ეს დებულება ახლო კავშირშია ნ(3)(ა) მუხლით უზრუნველყოფილ, ამომწურავი ინფორმაციის მიღებისა და ნ(3)(ც) მუხლით გათვალისწინებულ სამართლებრივი წარმომადგენლის (ადვოკატის) ყოლის უფლებასთან. მაგალითად, საქმეში *ში-მლიანი და ეკინჯიანი საფრანგეთის წინააღმდეგ* (*Chichlian and Ekindjian v. France*, 1989), განმცხადებლები ამტკიცებდნენ მათი როგორც “ა”, ისევე “ბ” ქვეპუნქტით უზრუნველყოფილი უფლებების დარღვევას, რადგან სასამართლოში მიმდინარე სამართალწარმოების დროს მოსა-

მართლმაც საქმის ფაქტები შეაფასა, როგორც ორი დამოუკიდებელი, ცალკეული დანაშაული, მაშინ, როდესაც მათთვის თავდაპირველად მიწოდებულ საბრალდებო დასკვნაში განმცხადებლებს ბრალი ედებოდათ ერთი დანაშაულის ჩადენაში. ცნო რა მოსარჩელები დამნაშავედ როგორც თავდაპირველი, ასევე ახლად მიყენებული ბრალდების თანახმად, მოსამართლემ შესაბამისად გაზარდა სასჯელი. განმცხადებლები დავობდნენ, რომ ახალი ბრალდების თაობაზე არ იყვნენ ინფორმირებული და ამდენად, არ ჰქონდათ ადეკვატური დრო და საშუალება თავიანთი დაცვის მოსამზადებლად; ამასთან, მათ მიმართ დაირღვა უდანაშაულობის პრეზუმფცია. საქმის მხარეები მივიდნენ მეგობრულ მოგვარებამდე.

საქმეში *იესპერსი ბელგიის წინააღმდეგ (Jespers v. Belgium)*, კომ. 1981 წლის მოხს.), განმცხადებელი ამტკიცებდა 6(3) მუხლის “ხ” და “ც” ქვეპუნქტების დარღვევას. კომისიამ განმარტა, რომ “საშუალებები” მოიცავდნენ ბრალდებულის შესაძლებლობას, გაეცნოს მთელი სამართალწარმოების დროს მიმდინარე გამოძიების შედეგებს, რა დროსაც და როგორაც უნდა იყვნენ ისინი მიღებული და განსაზღვრული. თუმცა, კომისიამ ასევე განმარტა, რომ პიროვნებას არ შეუძლია ამ დეფინიციის მოხმობა, რათა უზრუნველყოს თავისთვის საგამოძიებო ხელისუფლების ორგანოების მასალებისადმი შეუზღუდავი ხელმისაწვდომობა. მან ასევე განაცხადა, იმისათვის, რათა დადგინდეს 6(3) მუხლის დარღვევა, ბრალდებულმა უნდა დაამტკიცოს, რომ ხარვეზებით მიმდინარე პროცედურამ ზიანი მიაყენა მისი საქმის სამართლიან სასამართლო განხილვას.

როგორც იესპერსის, ასევე კამასინსკის საქმეში კომისიამ და სასამართლომ (უკანასკნელ საქმეში) განმარტეს, რომ ბრალდებულის ადვოკატისათვის შესაბამისი დოკუმენტების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა საკმარისია 6(3)(b) მუხლის მოთხოვნათა დასაკმაყოფილებლად: თავად ბრალდებულს არა აქვს ავტომატური დამოუკიდებელი უფლება, მხოლოდ იგი გაეცნოს პირადად მის საქმეზე არსებულ დოკუმენტებს. და-

ცვის უფლების განხორციელების მეორე მნიშვნელოვანი ასპექტი “ც” ქვეპუნქტის გარდა, გამოდინარეობს “ხ” ქვეპუნქტიდან: საუბარია სისხლის სამართალწარმოების წინასწარ ეტაპზე ადვოკატის ყოლის უფლებაზე. თავისთავად ცხადია, რომ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან “საშუალებას” დაცვის მოსამზადებლად წარმოადგენს ადვოკატის ყოლის შესაძლებლობა. საქმეებში *კანი ავსტრიის წინააღმდეგ (Can v. Austria, 1985)* და *კემპბელი და ფელი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Campbell and Fell v. the United Kingdom, 1984)* განმცხადებლები დავობდნენ, რომ პოლიციისა და ხელისუფლების სხვა ორგანოების დასწრებამ სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში ბრალდებულ პირებსა და მათ ადვოკატებს შორის გამართულ პირად შეხვედრებზე, დაარღვია მათი 6(3)(b) მუხლით უზრუნველყოფილი უფლება ადეკვატურ საშუალებებზე დაცვის მოსამზადებლად. კომისიამ დაადგინა, რომ პრინციპში, კონსულტაციები ბრალდებულსა და ადვოკატს შორის უნდა მიმდინარეობდეს კერძო გარემოში, რათა დაცული იქნას კონფიდენციალური ურთიერთობები ამ ორ პირს შორის და თავად ადვოკატის პროფესიული საიდუმლოება. თუმცა, სასამართლომ კემპბელისა და ფელის საქმეში განაცხადა, რომ ცალკეულ გამონაკლის შემთხვევებში, სახელმწიფოს შეუძლია შეზღუდოს ასეთი კერძო კონსულტაციები, მაგალითად, ისეთ შემთხვევებში, როდესაც სახეზეა აშკარა მიზეზები ვარაუდისა, რომ ადვოკატი ბოროტად იყენებს თავის პროფესიულ მდგომარეობას და საიდუმლოდ ათავსებს თავის კლიენტთან მტკიცებულებათა დამალვის ან განადგურების, ან სასამართლო პროცესის სხვა სერიოზული გზით ობსტრუქციის გეგმას. მეორეს მხრივ, სასამართლომ დაადგინა, რომ პატიმრის მიერ მისი ადვოკატისათვის წერილის გაგზავნის ხელოვნური დაყოვნება წარმოადგენდა 6(3)(b) მუხლის დარღვევას (*დომენიჩინი იტალიის წინააღმდეგ, Domenichini v. Italy, 1996*).

ზემოთგანხილულ ბრალდების “განსაზღვრის” ცნებასთან ერთად, 6(3)(b) მუხლით გათვალისწინებული “ადეკვა-

ტური დროისა და საშუალებების” მიმართ დადგენილი მოთხოვნა ასევე ვრცელდება სააპელაციო სამართალწარმოებაზეც. ამდენად, სასამართლომ დაადგინა ამ დებულების დარღვევა 6(1) მუხლთან კავშირში, როდესაც სამხედრო ტრიბუნალმა წარმოადგინა მისი გადაწყვეტილების არაადეკვატური დასაბუთება და განსაზღვრა დროის მცირე პერიოდი შესაბამისი გადაწყვეტილების წინააღმდეგ აპელაციის შეტანის მიმართ (*ჰადჯიანასტასიუ საბერძნეთის წინააღმდეგ, Hadjianastassiou v. Greece, 1992*).

iii. პიროვნების უფლება, თავად ან მისი არჩევით სამართლებრივი დახმარების მეშვეობით დაიცვას თავი: მუხლი 6(3)(c)

მუხლი 6(3)(c) უკავშირებს დაცვისა და აუცილებლობის შემთხვევაში, უფასო სამართლებრივი დახმარების მიღების (ადვოკატის დანიშვნის) უფლებას “მართლმსაჯულების ინტერესებიდან” გამომდინარე მოთხოვნებს, რაც მნიშვნელოვანწილად, ემსახურება ზემოთ განხილულ საშუალებათა თანასწორობის პრინციპის დაცვას. ამ დებულების ირგვლივ არსებულ პრეცედენტებში პრინციპულ საკითხს დღემდე წარმოადგენდა განსხვავება *de facto* და *de jure* უზრუნველყოფილ დაცვას შორის. საქმეებში *არტიკო იტალიის წინააღმდეგ (Artico v. Italy, 1980)* და *გოდი იტალიის წინააღმდეგ (Goddi v. Italy, 1984)* იტალიურმა სასამართლოებმა დანიშნეს ადვოკატები სამართალწარმოებებში გამეცხადებლების ინტერესების დასაცავად. თუმცა არცერთმა დანიშნულმა ადვოკატმა არ წარმოადგინა თავისი კლიენტი, რომელთაგანაც ორივე საბოლოოდ სცნეს დამნაშავედ სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში. სასამართლო არ დაეთანხმა იტალიის ხელისუფლების არგუმენტს იმის შესახებ, რომ იტალიის კანონმდებლობა დასაშვებად მიიჩნევს, დანიშნულმა ადვოკატებმა იმოქმედონ თავისი შეხედულებისამებრ თავიანთი კლიენტების ინტერესების დასაცავად, სანამ

ისინი ოფიციალურად არ შეიცვლებიან ან არ გათავისუფლებიან მათი კლიენტების წარმოდგენის მოვალეობისაგან. სასამართლომ დაადგინა 6(3)(c) მუხლის დარღვევა ორივე საქმეში, აღნიშნა რა, რომ მუხლი მოითხოვს “დახმარების გაწევას” და არა ადვოკატის “დანიშვნას”.

იმ მოსაზრების გათვალისწინებით, რომლის მიხედვითაც ადვოკატის მიერ გაწეული დახმარება ეფექტიანი უნდა იყოს, სასამართლომ დაადგინა 6(3)(c) მუხლის დარღვევა საქმეში, რომელშიც შიდა სასამართლომ არ დააკმაყოფილა შუამდგომლობა საქმის განხილვის თარიღის გადატანის თაობაზე, რადგან სამართალწარმოებაში მონაწილეობას არ იღებდა ბრალდებულის ადვოკატი, რომელსაც არ აცნობეს სამართალწარმოების თარიღი (*ალიმენა იტალიის წინააღმდეგ, Alimena v. Italy, 1991*) და რამდენიმე სხვა საქმეში, რომელშიც შიდა სასამართლომ არ დააკმაყოფილა ადვოკატთა მოთხოვნა, წარმოედგინათ თავიანთი კლიენტები, რომლებიც თავად არ ესწრებოდნენ სასამართლო სხდომას (*პუატრიმოლი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Poitrimol v. France, 1993)*, *ლალა ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Lala v. the Netherlands, 1994)* და *პელადოა ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Pelladoah v. the Netherlands, 1994)*). უკანასკნელ საქმეში სასამართლომ არ გაიზიარა ხელისუფლების არგუმენტები იმის თაობაზე, რომ მოპასუხეთა დაუსწრებლობა სამართალწარმოებაზე, წარმოადგენდა დაცვის უფლების ბოროტად გამოყენებას. და ბოლოს, სასამართლომ განაცხადა, რომ ბრალდებულსა და მის ადვოკატს საშუალება უნდა ჰქონდეთ, თავისუფლად დაუკავშირდნენ ერთმანეთს და შენარჩუნებული იქნას მათი ზეპირი თუ წერილობითი ურთიერთობების კონფიდენციალური ხასიათი (*ს შვეიცარიის წინააღმდეგ, 1991*). მათ ასევე უნდა ჰქონდეთ საშუალება, დროულად დაუკავშირდნენ ერთმანეთს დაპატიმრების ან დაკავების შემთხვევაში: სასამართლომ დაადგინა, რომ ორმოცდარვა საათის ხანგრძლივობის დაყოფნა ამ უფლების განხორციელების მიმართ არღვევს 6(3)(c) მუხლს (*ჯონ მიურეი*

გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, *John Murray v. the United Kingdom*, 1996).

სასამართლომ განსაზღვრა, რომ უფასო სამართლებრივი დახმარების მიღების უფლება იმ შემთხვევებში, როდესაც ამას მოითხოვს მართლმსაჯულების ინტერესები, არ წარმოადგენს პირის მიერ თავისი თავის დაცვის უფლების ალტერნატივას, არამედ არის დამოუკიდებელი უფლება, რომლის მიმართაც გამოიყენება ობიექტური კრიტერიუმები. თუ რომელიმე საქმე წინ სწევს სამართლებრივ საკითხებს, რომლებიც პროფესიული გამოცდილებისა და ცოდნის გარკვეულ დონეს მოითხოვს, სახელმწიფოს არ შეუძლია მოითხოვოს ბრალდებული პირისაგან ამგვარი საკითხების თავად გადაწყვეტა (*პაკელი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ (Pakelli v. the Federal Republic of Germany*, 1983) და *არტიკო იტალიის წინააღმდეგ*). საქმეში *გრეინჯერი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Granger v. the United Kingdom*, 1990) განმცხადებელს უარი ეთქვა დახმარების გაწევაზე, რათა დაეფარა ადვოკატის მიერ მისი ინტერესების დაცვის საფასური ზეპირ სააპელაციო განხილვაზე ცრუ ჩვენების მიცემისათვის: შიდა სააპელაციო სასამართლომ გადადო სხდომა, რათა თავად განეხილა სარჩელთან დაკავშირებული კანონის რთული საკითხი. სასამართლომ დაადგინა როგორც 6(1) მუხლის, ასევე 6(3)(c) მუხლის დარღვევა. მიუხედავად იმისა, რომ ბრიტანეთის ხელისუფლებამ შეიტანა გარკვეული ცვლილებები თავის კანონმდებლობასა და პრაქტიკაში ევროპული სასამართლოს შესაბამისი გადაწყვეტილების გათვალისწინებით, ისინი საკმარისი არ აღმოჩნდა საქმეებში *ბონერი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Boner v. the United Kingdom*, 1994) და *მაქსველი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Maxwell v. the United Kingdom*, 1994).

iv. მოწმეთა დაკითხვის უფლება: მუხლი 6(3)(d)

6(3)(d) მუხლის რედაქცია და მასზე არსებული პრეცედენტები მხარს უჭერს საშუალებათა თანასწორობის პრინციპს, რომელიც მოთიანად უსვამს ხაზს მე-6 მუხლს. მაგალითად, საქმეში *ბონიში ავსტრიის წინააღმდეგ (Bonisch v. Austria*, 1985) სასამართლომ დაადგინა, რომ პირველი ინსტანციის სასამართლომ ისეთივე გზებით უნდა დაკითხოს დაცვის მიერ გამოძახებული მოწმეები, როგორც დაკითხავს თავის მიერ ექსპერტად მოწვეულ მოწმეებს. სასამართლო ასევე მუდმივად ადგენდა 6(3)(d) მუხლის დარღვევას იმ საქმეებში, როდესაც სასამართლოს გამამტყუნებელი განაჩენი დაფუძნებული იყო ანონიმურ მოწმეთა ჩვენებებზე, რომელთა დაკითხვის საშუალებაც დაცვას არ ჰქონდა (*კოსტოვსკი ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Kostovski v. the Netherlands*, 1989), *ვინდიში ავსტრიის წინააღმდეგ (Windisch v. Austria*, 1990) და *საიდი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Saidi v. France*, 1993), თუმცა, სასამართლომ დარღვევა არ დააფიქსირა საქმეში, სადაც ანონიმური მოწმეები იყვნენ პოლიციელები (*ვან მეხელენი ნიდერლანდების წინააღმდეგ, Van Mechelen v. the Netherlands*, 1996).

რამდენიმე საქმე შემოტანილი იქნა სახელმწიფოთა შიდა სამართლით ცალკეული მოწმეებისათვის “პრივილეგი-რებული” სტატუსის მინიჭებასთან დაკავშირებით. საქმეში *უნტერპერტინგერი ავსტრიის წინააღმდეგ (Unterper-tinger v. Austria*, 1986) განმცხადებელი დამნაშავედ სცნეს მისი ცოლისა და გერის ჩვენებების საფუძველზე, რომელთა დაკითხვის უფლებაც არ ჰქონდა, რადგან ისინი სარგებლობდნენ პრივილეგირებულის სტატუსით ავსტრიის შიდა კანონმდებლობით. მიუხედავად იმისა, რომ კომისიამ დამაჯერებლად სცნო ხელისუფლების არგუმენტი იმის შესახებ, რომ დაცვას, ისევე როგორც ბრალდებას, არ შეეძლო პრივილეგი-რებული მოწმეების დაკითხვა და, ამდენად, მხარეებს შორის

არ იყო უთანასწორობა, იმის გამო, რომ მოწმეთა ჩვენებები მიღებულ იქნა, როგორც მტკიცებულება განმცხადებლის წინააღმდეგ წაყენებული რამდენიმე ბრალდების სიმართლის დასადასტურებლად, სასამართლომ დაადგინა, რომ მოწმის დაკითხვის აკრძალვამ შესაძენევად შეზღუდა განმცხადებლის მე-2 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლებები. სასამართლომ ასევე დააფიქსირა დარღვევა საქმეში, რომელშიც სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში ბრალდებულ პირს ნებართვა არ მიეცა დაეკითხა ბელგიის სამეფო ოჯახის წევრი იმ მტკიცებულებებთან დაკავშირებით, რომლებზეც დაფუძნებული იყო მის წინააღმდეგ წაყენებული ბრალდებები (*ბრიკმონტი ბელგიის წინააღმდეგ, Bricmont v. Belgium*, 1989).

V. თარჯიმნის უფასო დახმარების მიღების უფლება

სასამართლომ ფართო ინტერპრეტაცია მისცა თარჯიმნის უფასო დახმარების მიღების უფლებას იმ შემთხვევებში, როდესაც ბრალდებულს არ ესმის სასამართლოში გამოყენებული ენა. საქმეში *ლუედიკე, ბელკასემი და კოჩი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ (Luedicke, Belkacem and Koc v. the Federal Republic of Germany, 1978)* სასამართლომ განაცხადა, რომ ეს დებულება გამოიყენება “სამართალწარმოებაში არსებული ყველა იმ დოკუმენტის ან განცხადების მიმართ, რომლის გაგებაც აუცილებელია ბრალდებულისათვის, რათა მან ისარგებლოს უფლებით სამართლიან სასამართლო განხილვაზე”. იმ საკითხთა ჩამოთვლისას, რომლებიც მოითხოვს თარჯიმნობას ან გადათარგმნას სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების ხარჯზე, სასამართლომ შეიტანა პიროვნების წინააღმდეგ წაყენებული ბრალდება, დაპატიმრების მიზეზები და თავად სასამართლო განხილვა.

თეორიულად, ზემოხსენებული პრეცედენტები მოითხოვს, რომ ბრალდებულს თავად ესმოდეს საქმის ყველა ასპექტი.

თუმცა, საქმეში *კამასინსკი ავსტრიის წინააღმდეგ* (1989), სასამართლომ არ დაადგინა ნ(3)(e) მუხლის დარღვევა, რადგან ადვოკატს შეეძლო ბრალდებულის მშობლიურ ენაზე საუბარი.

სასამართლომ დააფიქსირა მე-4 ოქმის მე-2 მუხლის დარღვევა საქმეში *რაიმონდო იტალიის წინააღმდეგ (Raimondo v. Italy, 1994)*, რომელშიც მოსარჩელე დავობდა მისი გადაადგილების თავისუფლებაზე რიგი შეზღუდვების დაწესების გამო. კერძოდ, იგი ვალდებული იყო რეგულარულად და ხშირად გამოცხადებულიყო პოლიციაში. სასამართლომ დღემდე მე-7 ოქმის მე-4 მუხლის დარღვევა დაადგინა მხოლოდ ერთხელ, საქმეში *გრადინგერი ავსტრიის წინააღმდეგ (Gradinger v. Austria, 1995)*. ამ საქმეში მოსარჩელე დამნაშავედ იქნა ცნობილი ორ ცალკეულ სისხლის სამართალწარმოებაში ერთსა და იმავე ფაქტებზე დაფუძნებული ბრალდებების მიხედვით.

6. თავისუფლება უკუქცევითი ძალის მქონე სისხლის სამართლის კანონმდებლობისაგან: მე-7 მუხლი

მუხლი 7 – არავითარი სასჯელი კანონის გარეშე

1. არავინ იქნება ცნობილი დამნაშავედ რაიმე ქმედების ან დაუდევრობის გამო, რომელიც არ წარმოადგენდა სისხლის სამართლის დანაშაულს, ეროვნული ან საერთაშორისო სამართლის მიხედვით იმ დროისათვის, როდესაც ის იქნა ჩადენილი. ასევე, არ იქნება გამოყენებული იმაზე უფრო მკაცრი სასჯელი, რომელიც გამოიყენებოდა იმ დროისათვის, როცა სისხლის სამართლის დანაშაული იქნა ჩადენილი.

2. ეს მუხლი ხელს არ შეუშლის ნებისმიერი პიროვნების გასამართლებას ან დასჯას რაიმე ქმედების ან დაუდევრობისათვის, რომელიც, იმ დროისათვის, როცა ის იქნა

ჩადენილი, წარმოადგენდა სისხლის სამართლის დანაშაულის ცივილიზებული ერების მიერ აღიარებული სამართლის ძირითადი პრინციპების მიხედვით.

კონვენციის 7(1) მუხლი იცავს პიროვნებას სისხლის სამართლის ისეთი დანაშაულის ჩადენისათვის დამნაშავედ ცნობისაგან, რომელიც არ იყო შეტანილი სამართალში შესაბამისი ქმედების ჩადენის დროს. ეს დებულება ასახავს პრინციპს, რომლის მიხედვითაც მხოლოდ კანონმა უნდა განსაზღვროს სისხლის სამართლის დანაშაული - და დააწესოს სასჯელი მისი ჩადენისათვის (*nullum crimen, nulla poena sine lege*). აქედან გამომდინარეობს, რომ პიროვნება გათვითცნობიერებული უნდა იყოს ქცევის აკრძალული ფორმის თაობაზე, იმისათვის, რათა აკრძალვის დარღვევისათვის დაეკისროს პასუხისმგებლობა. იმ შემთხვევაში, თუ ობიექტურად შესაძლებელია, რომ პიროვნებამ გააცნობიეროს და შეაფასოს ის რისკი, რომელიც მოჰყვება ცალკეულ ქმედებას, სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის დაკისრება არ იწვევს მე-7 მუხლის დარღვევას. სასამართლომ შეიმუშავა საერთო მიდგომა მე-7 მუხლის დარღვევის თაობაზე შეტანილი საქმეების განხილვისას, დაადგინა რა, რომ სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ცნების განსაზღვრა სასამართლო ახსნა-განმარტების გზით, შეიძლება შეესაბამებოდეს მუხლის მოთხოვნებს იმ შემთხვევაში, თუ ახსნა-განმარტება სათანადოდ ითვალისწინებს დანაშაულის არსს და ობიექტურად შესაძლებელია მისი განჭვრეტა. მაგალითად, საქმეებში *C.R. გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (1995) და *S.W. გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (1995), სასამართლომ აღნიშნა, რომ სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში პიროვნების დამნაშავედ ცნობა მისი მეუღლის გაუპატიურებისა ან გაუპატიურების მცდელობისათვის, არ არღვევს კონვენციის მე-7 მუხლს. მან განაცხადა:

“მიუღებელი იდვის უარყოფა, რომლის მიხედვითაც შეუძლებელი იყო ქმრის წინააღმდეგ სისხლის სამართლე-

ბრივი დევნის განხორციელება თავისი მეუღლის გაუპატიურების გამო, შესაბამისობაშია არა მხოლოდ ქორწინების ცივილიზებულ გაგებასთან, არამედ, ასევე, კონვენციის უმთავრეს მიზნებთან, რომელთა ძირითადი არსიც მდგომარეობს ადამიანის ღირსებისა და თავისუფლების პატივისცემაში.”

სასამართლომ ასევე აღნიშნა, რომ პიროვნება, რომელიც აქტიურ პროფესიულ საქმიანობას ეწევა, როგორც წესი, სამუშაოს შესრულებისას მოქმედებს სათანადო სიფრთხილით და შეიძლება დასჭირდეს იურიდიული კონსულტაციის მიღება ამ მხრივ, როდესაც შესაძლებელია მისი საქმიანობის მარეგულირებელი კანონის სხვადასხვაგვარი ინტერპრეტაცია და როდესაც არის სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის დაკისრების რისკი მისი დარღვევისათვის (*კანტონი საფრანგეთის წინააღმდეგ, Cantoni v. France, 1998*).

ზემოხსენებული საქმეებისაგან განსხვავებით, გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ შეტანილ ერთ-ერთ საქმეში განმცხადებელმა ჟურნალისტს წარუდგინა დოკუმენტები, რომლებიც მანამდე სასამართლოში საჯაროდ წაიკითხეს, რის გამოც იგი გასამართლებელი იქნა სასამართლოს უპატივცემულობისათვის. კომისიამ განაცხადი მიიღო იმ საფუძველზე, რომ განმცხადებელს ობიექტურად არ შეეძლო განეჭვრეტა, თუ როგორ განსაზღვრავდნენ სასამართლოები საჯარო სამართლით გათვალისწინებული სასამართლოს უპატივცემულობის დანაშაულის შემადგენელ ელემენტებს, კერძოდ, იმ ფაქტის მხედველობაში მიღებით, რომ მანამდე არავინ ყოფილა სისხლის სამართლებრივ დევნაში ამ ქმედების გამო (გან. N10038/82). მხარეები მივიდნენ საქმის მეგობრულ მოგვარებამდე.

7(1) მუხლი ასევე უკრძალავს სახელმწიფოს სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში დამნაშავედ ცნობილ პირზე იმაზე უფრო მკაცრი სასჯელის დაკისრებას, ვიდრე გამოიყენებოდა სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენის დროისათვის. სასამართლომ განმარტა, რომ მე-7

მუხლით ნაგულისხმევ სასჯელის ცნებას საკმაოდ ფართო ხასიათი აქვს და იგი პოტენციურად მოიცავს ნებისმიერ სანქციას, რომელსაც პიროვნება დაექვემდებარა დანაშაულის ჩადენის გამო. მაგალითად, საქმეში *უელში გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Welch v. the United Kingdom, 1995)* სასამართლომ დაადგინა, რომ განმცხადებლის საკუთრების კონფისკაცია კანონის შესაბამისად, რომელიც მიღებული იქნა შესაბამისი დანაშაულის ჩადენაში მისი დამნაშავედ ცნობის შემდეგ, წარმოადგენდა მე-7 მუხლის დარღვევას. საქმეში *ჯამილი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Jamil v. France)* სასამართლომ ანალოგიურად დააფიქსირა მე-7 მუხლის დარღვევა, როდესაც სახელმწიფომ გაახანგრძლივა პატიმრობის ვადა თორმეტი თვით პიროვნების მიერ საბაჟო ჯარიმის გადაუხდელობის გამო, მაშინ, როდესაც მის მიერ შესაბამისი სამართალდარღვევის ჩადენის დროისათვის კანონით დადგენილი მაქსიმალური სასჯელი ითვალისწინებდა ოთხი თვით პატიმრობას.

7(2) მუხლი გამორიცხავს სამართლის უკუქცევითი ძალის აკრძალვიდან ნებისმიერ აქტს, რომლებიც განიხილებოდა სისხლის სამართლის დანაშაულად მათი ჩადენის მომენტისათვის “ცივილიზებული ერების მიერ აღიარებული სამართლის ძირითადი პრინციპების მიხედვით”. ეს დებულება აშკარად დაფუძნებულია ნიურნბერგის (და ტოკიოს) პრინციპებზე და ფოკუსირებულია ომის დანაშაულებზე. ამასთან, თავად პუნქტის რედაქცია პირდაპირ არის აღებული მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლოს წესდების 38-ე მუხლიდან. აღსანიშნავია, რომ ამ კონტექსტში ტერმინის – “ცივილიზებული ერები” – მოხმობა გულისხმობს, 7(2) მუხლის გამოყენებისას იმ სახელმწიფოთა სამართლისა და პრაქტიკის მხედველობაში მიღებას, რომლებიც არ არიან ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მაღალი ხელშემკერევი მხარეები.

II. კონვენციით უზრუნველყოფილი უფლებებით სარგებლობის შეზღუდვის საფუძვლები

მე-8, მე-9, მე-10 და მე-11 მუხლების მე-2 პუნქტები და მე-4 ოქმის მე-2 მუხლი / მე-17 მუხლი / მე-18 მუხლი

[კონვენციის მე-8, მე-9, მე-10 და მე-11 მუხლებსა და მე-4 ოქმის მე-2 მუხლს მსგავსი სტრუქტურა აქვთ. ამ მუხლების პირველი პუნქტები უზრუნველყოფენ ცალკეულ უფლებებსა და თავისუფლებებს, მაშინ, როდესაც იმავე მუხლების მე-2 პუნქტები (ხოლო მე-4 ოქმის მე-2 მუხლის შემთხვევაში მე-3 პუნქტი) ითვალისწინებს ზოგად პრინციპებსა და სპეციფიურ საფუძვლებს მაღალი ხელშემკერევი მხარის მიერ ამ უფლებებითა და თავისუფლებებით სარგებლობაზე შეზღუდვების დაწესებისათვის. ეს სტრუქტურა მიზნად ისახავს გააწონასწოროს, ერთის მხრივ, პიროვნების უფლებები და მეორეს მხრივ, მთლიანად დემოკრატიული საზოგადოების უფრო ფართო ინტერესები იმ შემთხვევებში, როდესაც შესაძლოა ისინი წინააღმდეგობაში მოვიდნენ ერთმანეთთან (*კლასი და სხვები გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ, Klass and Others v. the Federal Republic of Germany, 1978*).

1. თანმდევი შეზღუდვების დოქტრინა

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, რომლის გადაწყვეტაც უხდებოდათ კომისიასა და სასამართლოს იმ საქმეებში, სადაც წინა პლანზე წამოწეული იყო პიროვნებისა და საზოგადოების ინტერესების გაწონასწორების საკითხები, არის ის, უნდა ჩაითვალოს თუ არა სხვადასხვა მუხლებში ჩამოთვლილი შეზღუდვები ამომწურავად, თუ სახელმწიფოს უფლება უნდა ჰქონდეს თავს მოახვიოს პიროვნებას შეზღუდვები “ნაგულისხმევ” საფუძველზე. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, უნდა განიხილებოდეს თუ არა მე-2 პუნქტების შეზღუდვების დამწესებელი დებულებები, როგორც გამონაკლისები, სხვა მხრივ

ადამიანის შეუზღუდავ თავისუფლებაზე? თავდაპირველად, სასამართლო იზიარებდა სახელმწიფოთა არგუმენტებს, რომ პიროვნული ქმედების შესაზღუდად მათ უნდა ჰქონდეთ ფართო უფლებამოსილება, განსაკუთრებით პიროვნებათა გარკვეული კატეგორიების (კერძოდ, პატიმრების) მიმართ. სახელმწიფოები და კომისია შეთანხმდნენ იმაზე, რომ თუ პირს კანონიერად ჩამოერთმევა თავისუფლება, ნებისმიერი არაუპირატესობა, რომელიც მის მიმართ იქნება გამოყენებული, განხილული უნდა იქნას, როგორც “თანმდევი შეზღუდვების” დოქტრინიდან გამომდინარე. სასამართლომ მოგვიანებით უარყო ეს არგუმენტი, დაადგინა რა, რომ მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფოს შეეძლო პატიმრის სტატუსის განხილვა, როგორც ცალკეული სოციალური ჯგუფის წევრისა, რაც მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული მისი უფლებებისა და თავისუფლებების შეზღუდვისას, სახელმწიფომ, მიუხედავად ამისა, უნდა იმოქმედოს კანონიერად, მხოლოდ კონვენციის შესაბამისი მუხლების სპეციფიკური შემზღუდავი დებულებების ფარგლებში (მაწანწალობის საქმეები ბელგიის წინააღმდეგ (1971), *გოულდერი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (1975)).

2. შეზღუდვების დამწესებელი დებულებების მკაცრი ინტერპრეტაციის წესი

ზემონახსენები მეორე პუნქტებით გათვალისწინებულ შემზღუდავ დებულებებს საკმაოდ ფართო ბუნება აქვთ. იმისათვის, რომ თავიდან იქნას აცილებული სახელმწიფოს მიერ თავისი უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენება, კომისიამ მიიღო ამ დებულებათა მკაცრი ინტერპრეტაციის წესი, განაცხადა რა შემდეგი საქმეში *სანდი ტაიმზი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (*Sunday Times v. the United Kingdom*, 1979):

“მკაცრი ახსნა-განმარტება ნიშნავს იმას, რომ დებულებაში გათვალისწინებული კრიტერიუმების გარდა არ შე-

იძლება რაიმე სხვა კრიტერიუმის გამოყენება რომელიმე უფლების შეზღუდვის საფუძვლად; ხოლო ეს კრიტერიუმები, მეორეს მხრივ, განმარტებული უნდა იქნას ისეთი გზით, რომ რედაქცია არ გაფართოვდეს მის ჩვეულებრივ მნიშვნელობაზე მეტად.”

მკაცრი ინტერპრეტაციის წესი გამოიყენება ყველა შემთხვევაში პუნქტებისათვის საერთო ორი ზოგადი პირობის მიმართ, რომლების მიხედვითაც უფლებებსა და თავისუფლებებზე დაწესებული ნებისმიერი შეზღუდავა უნდა იყოს კანონიერი და “აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში”. საქმის განხილვისას, რომელშიც ხელისუფლებამ გამოიყენა რომელიმე მუხლის შემზღუდავი დებულება, კომისია, და ამაჟამად კი სასამართლო, იყენებს შემდეგ მიდგომას: პირველ რიგში, განსაზღვრავს, იყო თუ არა სახელმწიფოს ქმედება განხორციელებული “კანონის შესაბამისად”. თუკი სასამართლო დაადგენს, რომ არ ყოფილა, დადგინდება დარღვევა და საქმის შემდგომი განხილვა აღარ გაგრძელდება. იმ შემთხვევაში, თუ სასამართლო დაადგენს, რომ სახელმწიფოს ქმედება შესაბამისობაშია კანონიერების მოთხოვნასთან, იგი განიხილავს, უნდა ჩაითვალოს თუ არა სახელმწიფოს მიერ მიღებული ზომები “აუცილებლად დემოკრატიულ საზოგადოებაში”, შესაბამის მუხლში ჩამოთვლილი ერთ-ერთი კანონიერი მიზნის – როგორიც არის საზოგადოებრივი წესრიგის შენარჩუნება, ჯანმრთელობისა და მორალის დაცვა და ა. შ., – მისაღწევად.)

3. ფრაზების – “კანონის შესაბამისად” და “კანონით გათვალისწინებული” – ახსნა-განმარტება

კონვენციით გათვალისწინებული კანონიერების კონცეფცია გამოიყენება შიდა სამართლის ყველა სახის “კანონის” მიმართ, ეს იქნება ადმინისტრაციული, საკანონმდებლო თუ კონსტიტუციური, დაწერილი თუ დაუწერიელი ნორმები (*გოულდერი, სილვერი და სხვები გაერთიანებული სა-*

მეფოს წინააღმდეგ (1983) და სანდი ტაიმზის საქმე). კომისიამ და სასამართლომ “სანდი ტაიმზის” საქმეში განსაზღვრეს კანონიერების ორი მთავარი მოთხოვნა:

“პირველ რიგში, კანონი უნდა იყოს ადეკვატურად ხელმისაწვდომი: მოქალაქეს უნდა ჰქონდეს საკმარისი ინფორმაცია შესაბამის გარემოებებში მისი საქმის მიმართ გამოსაყენებელი სამართლებრივი წესების შესახებ. და მეორე, ნორმა ვერ ჩაითვლება “კანონად”, თუ იგი ფორმულირებული არ არის საკმარისი სიზუსტით, რაც შესაძლებლობას მისცემს მოქალაქეს მოახდინოს მისი ქცევის რეგულირება დადგენილი სამართლებრივი ნორმების შესაბამისად.”

ამდენად, იმისათვის, რომ სახელმწიფოს მიერ მიღებული ცალკეული ზომა ან ქმედება განხილული იქნას როგორც “კანონთან შესაბამისობაში” მყოფი, იგი უნდა იყოს ხელმისაწვდომი, ასევე, შესაძლებელი უნდა იყოს მისი განჭვრეტა. სასამართლომ შემდგომ განავითარა კანონიერების ცნება საქმეში *მელოუნი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Malone v. the United Kingdom, 1984)*, დაუკავშირა რა იგი სახელმწიფოს მიერ თავისი უფლებამოსილებების ბოროტად გამოყენების აკრძალვას:

“კანონის უზენაესობის პრინციპთან წინააღმდეგობაში იქნება აღმასრულებელი ხელისუფლებისათვის მინიჭებულ ძალაუფლებათა შეუზღუდავ უფლებამოსილებად განხილვა. ამდენად, კანონმა საკმარისი სიზუსტით უნდა განსაზღვროს ხელისუფლების კომპეტენტური ორგანოებისათვის მინიჭებული უფლებამოსილებების ფარგლები და მათი განხორციელების გზები, შესაბამისი ზომის კანონიერი მიზნების მხედველობაში მიღებით, რათა პიროვნებას ჰქონდეს ადეკვატური დაცვა [კონვენციით უზრუნველყოფილი უფლებებით სარგებლობისას] ხელისუფლების თვითნებური ჩარევისაგან.”

ამდენად, მესამე ელემენტი, რომელიც შეადგენს კონვენციით ნაგულისხმევ კანონიერების ცნებას, არის ის, რომ სახელმწიფო უფლებამოსილებების განხორციელება უნდა მოხდეს კანონიერი მიზნების შესასრულებლად.)

4. ფრანზის - “აუცილებელი დემოკრატიულ სახელმწიფოში” - ახსნა-განმარტება

სახელმწიფოს მიერ კონვენციით უზრუნველყოფილი უფლებებითა და თავისუფლებებით სარგებლობის შეზღუდვის უფლებამოსილების განხორციელების გაანალიზებისას, სასამართლო თავდაპირველად განიხილავს შესაბამისი ქმედების კანონიერებას ზემოთ განხილული კრიტერიუმების მიხედვით. იმ შემთხვევაში, თუ სახელმწიფოს ქმედება შესაბამისობაშია კანონიერების სტანდარტთან, სასამართლო შემდგომ განიხილავს, არის თუ არა დაწესებული შეზღუდვები “აუცილებელი დემოკრატიულ სახელმწიფოში”. ამდენად, პიროვნული და საზოგადოებრივი ინტერესების გაწონასწორების საკითხი წინა პლანზე გამოდის, როდესაც სასამართლო განიხილავს სახელმწიფოების მიერ ამ კრიტერიუმის დაცვის საკითხს.

კომისიამ და სასამართლომ გაიზიარეს მოსაზრება, რომ მათ არ გააჩნიათ კომპეტენცია და არც სჭირდებათ პრაქტიკული ან პოლიტიკური კონტროლის გაწევა სახელმწიფოს მიერ მის შიდა სფეროებში განხორციელებულ ქმედებებზე. საქმეში *ჰენდისაიდი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Handyside v. the United Kingdom, 1976)*, სასამართლომ განაცხადა:

“მათი პირდაპირი და განგრძობითი კონტაქტის გამო მათი ქვეყნების სასიცოცხლო ძალებთან, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოები, პრინციპში, უკეთეს პოზიციაში არიან, ვიდრე საერთაშორისო სასამართლოს მოსამართლეები, როდესაც უნდა მოხდეს მოსაზრების წარმოდგენა ამ მოთხოვნათა კონკრეტულ შინაარსზე, ... ისევე, როგორც “შეზღუდვის” ან “სასჯელის” “აუცილებლობაზე”, რომელიც მიზნად ისახავს ამ მოთხოვნათა დაკმაყოფილებას.”

საკითხისადმი ასეთი მიდგომიდან გამომდინარეობს ის, რომ კომისია და სასამართლო სახელმწიფოს ანიჭებენ გარკვეულ დისკრეციულ უფლებამოსილებას, რათა ამ უკანასკნელმა თავად განსაზღვროს მისი რომელიმე ცალკეული ქმე-

დების შესაბამისობა კონვენციის მოთხოვნებთან. ამ უფლებამოსილებას ზოგადად უწოდებენ **სახელმწიფოს თავისუფალი მოქმედების არეს** (State's margin of appreciation).

ამასთან, მიანიჭეს რა კონვენციის მაღალ ხელშეშეკრულ მხარეებს თავისუფალი მოქმედების არე, კომისიამ და სასამართლომ თავისთვის დაიტოვეს კომპეტენცია, განიხილონ სახელმწიფოს მიერ შესაბამისი მუხლების არა მხოლოდ მეორე პუნქტების, არამედ კონვენციის სხვა მუხლებითაც (ქვემოთ იხილეთ მე-17 და მე-18 მუხლების განხილვა) გათვალისწინებული პრინციპებისა და შეზღუდვების მიმართ უფლებამოსილების განხორციელება. ჰენდისაიდის საქმეში სასამართლომ განაცხადა, რომ “სახელმწიფოს თავისუფალი მოქმედების არე ექვემდებარება ევროპულ ზედამხედველობას”, რაც მან ასევე გაიმეორა რიგ სხვა საქმეებში.

კომისიამ და სასამართლომ დაადგინეს, რომ სახელმწიფოებმა უფლებათა შეზღუდვისას უნდა გამოიყენონ კრიტერიუმი – “აუცილებელი დემოკრატიულ სახელმწიფოში” – შესაბამის მუხლში ჩამოთვლილი შეზღუდვის კონკრეტული საფუძვლებიდან ერთ-ერთთან ერთად: სახელმწიფოს არ შეუძლია მოიხმოს ზოგადი აუცილებლობა პიროვნების უფლებებისა და თავისუფლებების შესაზღუდავად (საბერძნეთის საქმე (კომ. 1969 წლის მოხს.)). სხვადასხვა მუხლებში ჩამოთვლილი უფლებებისა და თავისუფლებების შეზღუდვის საფუძვლების განხილვა მოხდება შემდგომ თავებში. თუმცა, აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ კომისია და სასამართლო დემოკრატიული საზოგადოების ცნებას განსაზღვრავენ ისეთი კონცეფციების შესაბამისად, როგორიცაა პლურალიზმი, ტოლერანტობა და გონებაგახსნილობა (ღიაობა) – სიტყვები, რომელთაგანაც არც ერთი არ არის მოხსენიებული თავად კონვენციის ტექსტში (ჰენდისაიდის საქმე). სასამართლომ ასევე განსაზღვრა, რომ “ტერმინი “აუცილებელი” არ წარმოადგენს “საჭიროს” სინონიმს და მას ასევე არა აქვს ისეთი მოქნილი გამოთქმების მნიშვნელობა, როგორებიცაა “მისაღები”, “ჩვეულებრივი”, “გამოსაღები”, “კა-

ნონზომიერი” ან “სასურველი” (სილვერისა და ჰენდისაიდის საქმეები).

კონვენციის ორგანოები ორმაგ ანალიზს მიჰყვებიან იმის განსაზღვრისას, შესაბამეა თუ არა სახელმწიფოს რომელიმე ქმედება მოთხოვნას – “აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში”. პირველ რიგში, ისინი განსაზღვრავენ, არის თუ არა შეზღუდვის მიზანი კანონიერი. მაგალითად, სასამართლომ დაადგინა, რომ პატიმართა კორესპონდენციის კონტროლი (გოულდერისა და სილვერის საქმე) ან ოცდაერთ წლამდე ასაკის პირებისთვის ჰომოსექსუალური კავშირების აკრძალვა (**დაჯენი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Dudgeon v. the United Kingdom, 1981)** და **ნორისი ირლანდიის წინააღმდეგ (Norris v. Ireland, 1988)**), წარმოადგენს კანონიერ მიზნებს. ამის შემდეგ, სასამართლო განიხილავს, არის თუ არა უფლების ან თავისუფლების შეზღუდვისათვის გამოყენებული საშუალებები “თანაზომიერი მისაღწევი კანონიერი მიზნისა”. ეს მოთხოვნა ხშირად უფრო ძნელი შესასრულებელია სახელმწიფოს მიერ. მაგალითად, საქმეში პატიმართა კორესპონდენციის შესახებ, სასამართლომ დაადგინა, რომ ხელისუფლების ორგანოებს უფლება არ ჰქონდათ ხელი შეეშალათ პატიმრისათვის, მიეწერა თავისი ადვოკატისათვის (გოულდერის საქმე), თუმცა შეეძლოთ იმ წერილების ცენზურისადმი დაქვემდებარება, რომლებიც შეიცავდნენ ძალადობის მუქარას, ან შემდგომი დანაშაულის ჩადენის გეგმებს (სილვერის საქმე). ჰომოსექსუალიზმის საქმეებში, სასამართლომ დაადგინა, რომ ჰომოსექსუალური კავშირის აკრძალვა ზრდასრულ ადამიანებს შორის, არ იყო შესაბამისობაში თანაზომიერების მოთხოვნასთან.

საერთაშორისო განხილვისას, მოქმედებდა თუ არა სახელმწიფო მისი თავისუფალი მოქმედების არეში, სასამართლო ხშირად მხედველობაში იღებს კონვენციის სხვა ხელშეშეკრული სახელმწიფოების სამართალსა და პრაქტიკას, ისევე, როგორც შესაბამისი საქმის ფაქტებს (**X, Y და Z გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, 1997**).

8-11 მუხლებით ნებადართული შეზღუდვების გარდა მე-4 ოქმის მე-2 მუხლი და მე-17 და მე-18 მუხლები აღგენენ დამოუკიდებელ საფუძვლებს კონვენციის სხვა მუხლებში გათვალისწინებული არსებითი უფლებებით სარგებლობის შეზღუდვისათვის.

5. მე-17 მუხლი

მუხლი 17 - უფლებათა ბოროტად გამოყენების აკრძალვა

არაფერი, გათვალისწინებული ამ კონვენციით, არ შეიძლება განმარტებული იქნეს იმგვარად, რომ ანიჭებდეს უფლებას რომელიმე სახელმწიფოს, ჯგუფსა თუ პიროვნებას, დაკავდეს რაიმე საქმიანობით, ან შეასრულოს რაიმე ქმედება, მიზანმიმართული აქ ჩამოთვლილი უფლებებისა და თავისუფლებების დესტრუქციასა, ან მათ შეზღუდვაზე იმაზე უფრო დიდი ზომით, ვიდრე ეს განსაზღვრულია კონვენციით.

კონვენციის მე-17 მუხლი უკრძალავს სახელმწიფოებს, ჯგუფებსა და პიროვნებებს იმოქმედონ ისეთი გზით, რომლის მიზანი იქნება კონვენციით გათვალისწინებული უფლებებისა და თავისუფლებების დესტრუქცია ან მათი შეზღუდვა, იმაზე უფრო მეტად, ვიდრე ეს გათვალისწინებულია თავად კონვენციით. აქედან გამომდინარეობს, რომ მე-17 მუხლი შეიძლება მოხმობილი იქნას მხოლოდ კონვენციით დაცული, რომელიმე არსებითი უფლების დარღვევასთან დაკავშირებით.

მე-17 მუხლი განსხვავდება კონვენციის სხვა მუხლების სტრუქტურისა და მოქმედების სფეროსაგან. მე-17 მუხლი ეხება საქმეთა ორ ძირითად კატეგორიას: ერთი, რომელშიც სახელმწიფო ამტკიცებს, რომ ჯგუფი ან პიროვნება მოქმედებდა ამ პრინციპის საწინააღმდეგოდ და მეორე, რომლებშიც ჯგუფი ან პიროვნება დავობს, რომ სახელმწიფომ დაარღვია მისი თავისუფალი მოქმედების არე.

მე-17 მუხლის მიხედვით პირველი კატეგორიის საქმეებზე მსჯელობისას, აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ როდესაც სახელმწიფო მოიხმობს ამ მუხლს ჯგუფის ან პიროვნების წინააღმდეგ, მან უნდა განაცხადოს, რომ პიროვნების ან ჯგუფის მიერ ამ მუხლის დარღვევა უარყოფით ზეგავლენას ახდენს მესამე მხარის უფლებებზე. მან, ასევე უნდა განაცხადოს, რომ იგი მე-17 მუხლს მოიხმობს მხოლოდ იმ ცალკეული უფლებების მიმართ, რომლებიც ბოროტად გამოიყენა პიროვნებამ ან ჯგუფმა. ამდენად, საქმეში *ლოლისი ირლანდიის წინააღმდეგ* (1961), სასამართლომ აღნიშნა, რომ გაერთიანებულ სამეფოს არ შეეძლო მე-17 მუხლის მოხმობა მისი იმ ქმედებების გასამართლებლად, რომლებიც დაკავშირებული იყვნენ მე-5 მუხლსა (დაკავება) და მე-6 მუხლთან (სამართლიანი სასამართლო განხილვა), რადგან განმცხადებელი ბოროტად არ იყენებდა, ან ზღუდავდა შესაბამის უფლებებს კონვენციის დებულებათა საწინააღმდეგოდ. კომისია მივიდა ანალოგიურ დასკვნამდე მე-17 მუხლის განხილვისას მე-10 მუხლთან კავშირში საქმეში *დე ბეკერი ბელგიის წინააღმდეგ* (*De Becker v. Belgium*, 1962), რომელშიც ბელგიის მთავრობამ ვერ შესძლო დამტკიცებინა, რომ განმცხადებელი ბოროტად გამოიყენებდა მის უფლებას გამოხატვის თავისუფლებაზე მომავალში, მიუხედავად იმისა, რომ მან ეს წარსულში უკვე გააკეთა.

საქმეებში, რომლებშიც პიროვნება ან ჯგუფი იხმობდა მე-17 მუხლს სახელმწიფოს წინააღმდეგ, კომისია და სასამართლო, ზოგადად, ემხრობოდა მოსაზრებას, რომ თუკი განმცხადებელი ასევე დავობს კონვენციით უზრუნველყოფილი რომელიმე არსებითი მუხლის დარღვევაზე, რომელიც თავად იძლევა მასში დეკლარირებული უფლებების შეზღუდვის საშუალებას, ისინი მათი განხილვის კონცენტრაციას ახდენენ სახელმწიფოს მიერ ამ შემზღუდავი დებულებების მიხედვით დაწესებულ და არა მე-17 მუხლთან დაკავშირებულ შეზღუდვებზე. ამდენად, საქმეში *ენგელი და სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ* (1976), სასამართლომ და-

ადგინა, რომ თუკი შეზღუდვის დაწესება გამართლებულია 10(2) მუხლის მიხედვით, მაშინ სახეზე არ არის მე-17 მუხლის დარღვევა. საქმეებში, რომლებიც წინ სწევენ კონვენციის იმ მუხლებიდან გამომდინარე საკითხებს, რომლებიც აღგენენ ნაკლებად კონკრეტულ ან პირდაპირ საფუძვლებს შესაბამისი უფლებებით სარგებლობის შეზღუდვისათვის, სასამართლოს შეუძლია მე-17 მუხლის დარღვევის ბევრად უფრო ფართოდ განხილვა. იგი ასეც მოიქცა საქმეში **ლითგოუ და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Lithgow and Others v. the United Kingdom, 1986)**, რომელშიც განმცხადებლები დავობდნენ სახელმწიფოს მიერ 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლით უზრუნველყოფილი ქონებით მშვიდობიანად სარგებლობის უფლებისა და აქედან გამომდინარე, მე-17 მუხლის დარღვევაზე. სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფო ხელისუფლების განხორციელება შესაბამისობაში იყო მუხლის მოთხოვნებთან და რომ სახელმწიფოს მიერ მიღებულ ზომებს ჰქონდათ კანონიერი მიზნები და არ იყო მიმართული განმცხადებელთა უფლებების დესტრუქციის ან შეზღუდვისაკენ. საქმეში **სპორონგი და ლონნორტი შვედეთის წინააღმდეგ (Sporrong and Lonnorth v. Sweden, 1982)**, რომელიც წინ სწევდა მსგავს საკითხებს, სახელმწიფოს მიერ 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლის დარღვევის დადგენის გამო, სასამართლომ აღნიშნა, რომ აუცილებელი არ იყო მე-17 მუხლის დარღვევის საკითხის განხილვა.

6. მე-18 მუხლი

მუხლი 18 - უფლებათა შეზღუდვის ლიმიტირება

ამ კონვენციით ნებადართული შეზღუდვები ზემონახსენებ უფლებებსა და თავისუფლებებზე, არ გამოიყენება რაიმე სხვა მიზნით, იმათ გარდა, რომლებსთვისაც ისინი არიან გათვალისწინებული.

მე-18 მუხლი უკრძალავს სახელმწიფოებს, გამოიყენონ ნებადართული შეზღუდვები რაიმე სხვა მიზნების შესასრულებლად მათ გარდა, რომლებიც კონვენციით არიან გათვალისწინებული. მე-18 მუხლის მოხმობა შეიძლება კონვენციით უზრუნველყოფილ, ერთ-ერთ არსებით უფლებასთან კავშირში. კომისიამ მიიღო მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც ამ მუხლს ავტონომიური ხასიათი აქვს: სახელმწიფომ შესაძლოა დაარღვიოს ეს დებულება მხოლოდ კონვენციის სხვა მუხლთან კავშირში, თუმცა, იგი არ შეიძლება დამოუკიდებლად იქნას დარღვეული. სასამართლო, მეორეს მხრივ, დღემდე თავს არიდებდა მე-18 მუხლის დარღვევის საკითხების განხილვას იმ საქმეებში, რომლებშიც იგი აღგენდა რომელიმე არსებითი უფლების დარღვევას (ენგელის საქმე) ან რომლებშიც მას განხილული ჰქონდა სხვა მუხლებში ჩართული შეზღუდვების დამწესებელი დებულებების გამოყენება (ჰენდისაიდის საქმე და **ბოზანო საფრანგეთის წინააღმდეგ, 1986**).

I. უფლება პირად ცხოვრებაზე: მე-8 მუხლი, მე-12 მუხლი და მე-7 ოქმის მე-5 მუხლი

უფლება ოჯახურ ცხოვრებაზე, საცხოვრებელსა და მიმოწერაზე, დაქორწინებისა და ოჯახის შექმნის უფლება, მეუღლეთა თანასწორუფლებიანობა

მუხლი 8 - უფლება პირადი და ოჯახური ცხოვრების პატივისცემაზე

1. ყველას აქვს უფლება მოითხოვოს თავისი პირადი და ოჯახური ცხოვრების, საცხოვრებლისა და მიმოწერის პატივისცემა.

2. სახელმწიფო ხელისუფლება არ ჩაერევა ამ უფლების განხორციელებაში იმ შემთხვევების გარდა, როდესაც ეს გათვალისწინებულია კანონით და აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში ეროვნული უსაფრთხოების, საზოგადო-

ებრივი წესრიგის ან ქვეყნის ეკონომიკური კეთილდღეობის ინტერესებიდან გამომდინარე, უწესრიგობის ან სისხლის სამართლის დანაშაულის აღსაკვეთად, ჯანმრთელობის ან ზნეობის, ან სხვების უფლებებისა და თავისუფლებების დასაცავად.

მუხლი 12 - ქორწინების უფლება

ქორწინების ასაკის ქალებსა და მამაკაცებს უფლება აქვთ დაქორწინდნენ და შექმნან ოჯახი ეროვნული კანონების მიხედვით, რომლებიც აწესრიგებენ ამ უფლების განხორციელებას.

ოქმი N 7

მუხლი 5 - თანასწორობა მეუღლეებს შორის

მეუღლეებს გააჩნიათ კერძო სამართლებრივი ხასიათის თანაბარი უფლებები და მოვალეობები ერთმანეთთან და თავის შვილებთან ურთიერთობებში, ისეთ საკითხებში, რომლებიც ეხებათ ქორწინებაში შესვლას, ქორწინებაში ყოფნასა და განქორწინებას. წინამდებარე მუხლი ხელს არ შეუშლის სახელმწიფოებს, მიიღონ ისეთი ზომები, რომლებიც აუცილებელია ბავშვების ინტერესების დასაცავად.

მუხლები, რომლებიც უზრუნველყოფენ პირადი და ოჯახური ცხოვრების, საცხოვრებლისა და კორესპონდენციის პატივისცემას, დაქორწინებისა და ოჯახის შექმნის უფლებასა და მეუღლეთა თანასწორობას, იცავენ უმნიშვნელოვანესი და ურთიერთდაკავშირებული უფლებების ფართო წრეს. შედეგად, კონვენციის ორგანოთა პრაქტიკა არ იძლევა არსებული პრეცედენტების მუხლობრივად განხილვის საშუალებას. ამდენად, შემდეგ თავში განხილულია შესაბამისი მუხლებით მოცული რამდენიმე უმნიშვნელოვანესი საკითხი.

1. მე-8 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლებების პატივისცემა

თავიდანვე აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ კომისიამ და სასამართლომ 8(1) მუხლით გათვალისწინებული უფლებების ინტერპრეტაცია მოახდინეს 8(2) მუხლის იმ დებულების მხედველობაში მიღებით, რომელიც ადგენს, რომ “სახელმწიფო ხელისუფლება არ ჩაერევა ამ უფლებების განხორციელებაში”. ერთი შეხედვით, რჩება შთაბეჭდილება, რომ ეს სიტყვები გულისხმობს იმას, რომ სახელმწიფო შეასრულებს მე-8 მუხლით მასზე დაკისრებულ მოვალეობას, თუკი იგი უბრალოდ, თავს შეიკავებს ამ სფეროში მოქმედებისაგან. სასამართლომ დაადასტურა სახელმწიფოს ეს უმთავრესი მოვალეობა, თავი შეიკავოს ჩარევისაგან **ბელგიის ლინგვისტურ საქმეში (Belgian Linguistics Case, 1968)**. თუმცა კომისიამ, ისევე როგორც სასამართლომ, ასევე განსაზღვრეს მე-8 მუხლის პრინციპებიდან გამომდინარე სახელმწიფოს ვალდებულება, პოზიტიურად იმოქმედოს ცალკეულ გარემოებებში, ზოგიერთი უფლების პატივისცემის უზრუნველყოფისათვის. წამყვანი საქმე ამ სფეროში არის **მარქსი ბელგიის წინააღმდეგ (Marckx v. Belgium, 1979)**, სადაც დედა და მისი შვილი ამტკიცებდნენ ბელგიის იმ კანონების კონვენციასთან შეუსაბამობას, რომლებიც დედისაგან მოითხოვდნენ გარკვეული ზომების მიღებას, რათა ქორწინების გარეთ დაბადებული შვილისათვის მიეცა საკუთარი ქალიშვილის ოფიციალური სტატუსი და რომელიც ასეთ ბავშვებს ამის შემდეგაც არ ანიჭებდა სრულ სამართლებრივ სტატუსს ოჯახის სხვა წევრებთან შედარებით. სასამართლომ დაადგინა მე-8 მუხლით უზრუნველყოფილი ოჯახური ცხოვრების უფლების დარღვევა და განაცხადა:

“როდესაც სახელმწიფო თავის შიდა სამართლებრივ სისტემაში ცალკეული ოჯახური ურთიერთობების მიმართ გამოხატავს რეჟიმს განსაზღვრავს, მან უნდა იმოქმედოს ისეთი გზით, რომელიც შესაბამის პირებს საშუალებას მისცემს წარმართონ ნორმალური ოჯახური ცხოვრება.”

საქმეში *ჯონსტონი და სხვები ირლანდიის წინააღმდეგ (Johnston and Others v. Ireland, 1986)* სასამართლო მივიდა ანალოგიურ დასკვნამდე იმ ირლანდიელთა წევრების შვილის მიმართ, რომლებიც ოფიციალურ ქორწინებაში იმყოფებოდნენ სხვა პირებთან, თუმცა, მრავალი წლის განმავლობაში ცხოვრობდნენ ერთად. სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ მე-8 მუხლით ირლანდიას არ მოეთხოვებოდა გაყრის უზრუნველყოფა ან ფიზიკური პირებისათვის სხვაგვარად მიეცა შესაძლებლობა მოეხდინათ მათი ურთიერთობების სამართლებრივი რეგულირება. სასამართლომ გამოიყენა უფრო მკაცრი კრიტერიუმი საქმეში *ეირი ირლანდიის წინააღმდეგ (1979)*, რომელშიც ირლანდიის ხელისუფლებამ უარი უთხრა სამართლებრივი დახმარების გაწევაზე (ადვოკატის დანიშვნაზე) ქალს, რომელსაც სურდა სასამართლო გადაწყვეტილების მიღება მოძალადე ქმართან განქორწინების თაობაზე. დაადგინა რა მე-8 მუხლის დარღვევა, სასამართლომ განაცხადა:

“შიუხედავად იმისა, რომ ძირითადად, მე-8 მუხლის საგანს წარმოადგენს პიროვნების დაცვა სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოთა თვითნებური ჩარევისაგან, იგი არა მარტო ავალდებულებს სახელმწიფოს თავი შეეკავოს ასეთი ჩარევისაგან, არამედ ამ ძირითადი ნებატიური ვალდებულების გარდა, სახელმწიფოს შეიძლება გააჩნდეს პოზიტიური ვალდებულება პირადი და ოჯახური ცხოვრების პატივისცემის უზრუნველსაყოფად.”

ამდენად, სახელმწიფოს ჩაურევლობისა და პოზიტიური ვალდებულების ურთიერთდაკავშირებული საკითხები თამაშობენ მნიშვნელოვან როლს კონვენციაში მოხსენიებული “უფლების პატივისცემის” იდეის ახსნა-განმარტებისას.

2. უფლება პირად ცხოვრებაზე

კომისიამ მოხსენებაში საქმეზე *ვან ოოსტერვიკი ბელგიის წინააღმდეგ (Van Oosterwijk v. Belgium,*

კომ. 1979 წლის მოხს.) (ტრანსსექსუალი, რომელსაც სურდა შეეცვალა თავისი დაბადების მოწმობა), განმარტა კონვენციის მე-8 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლება პირადი ცხოვრების პატივისცემაზე:

“პირადი ცხოვრების” პატივისცემის უფლება წარმოადგენს უფლებას პირად ცხოვრებაზე, ანუ პიროვნების უფლებას იცხოვროს ისე, როგორც თავად სურს და (მისი ცხოვრების წესი) დაცული იყოს საჯაროობისაგან ... გარკვეული ზომით, იგი ასევე მოიცავს პიროვნების უფლებას, დაამყაროს და განავითაროს ურთიერთობები სხვა ადამიანებთან, განსაკუთრებით, ემოციურ სფეროში, პიროვნების განვითარებისა და თვითშესრულების მიზნით.”

ხოლო, მის მოხსენებაში საქმეზე *ბრუგემანი და შოიტენი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ (Bruggemann and Scheuten v. the Federal Republic of Germany, კომ. 1977 წლის მოხს., აბორტის უფლება)* კომისიამ განსაზღვრა პარამეტრები, რომლის ფარგლებშიც უნდა მოხდეს პირად ცხოვრებაზე უფლებით სარგებლობა:

“პირადი ცხოვრების პატივისცემის მოთხოვნა ავტომატურად მცირდება იმდენად, რამდენადაც პიროვნებას გამოაქვს თავისი პირადი ცხოვრება საზოგადოებრივ ცხოვრებასთან ურთიერთდამოკიდებულებაში ან სხვა დაცულ ინტერესებთან ახლო კავშირში.”

კომისიამ და სასამართლომ განიხილეს რამდენიმე საქმე, რომლებიც ამტკიცებდნენ სახელმწიფოს მიერ პირადი ცხოვრების უფლების დარღვევას ჰომოსექსუალური ურთიერთობებისათვის სისხლის სამართლის დანაშაულის კვალიფიკაციის მინიჭებით. საქმეებში *დაჯენი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (1981)*, *ნორისი ირლანდიის წინააღმდეგ (1988)* და *მოდინოსი კიპროსის წინააღმდეგ (Modinos v. Cyprus, 1993)* სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფოს მიერ ნებაყოფლობითი ჰომოსექსუალური კავშირების აკრძალვა მოზრდილებს შორის, წარმოადგენდა გა-

უმართლებელ ჩარევას მე-8 მუხლით უზრუნველყოფილ პირად ცხოვრებაზე უფლებით სარგებლობაში. მეორეს მხრივ, სასამართლომ არ დააფიქსირა დარღვევა საქმეში, რომელშიც ხელისუფლებამ განახორციელა იმ პირთა სისხლის სამართლებრივი დევნა, რომლებიც დაკავებული იყვნენ საღონაშობისტური პრაქტიკით (*ლასკი, ჯეგარდი და ბრაუნი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, Laskey, Jaggard and Brown v. the United Kingdom*, 1997). ამასთან, ზემოხსენებული ვან ოოსტერვეიკის საქმის გარდა, კომისიამ და სასამართლომ განიხილეს სხვა ტრანსსექსუალების საჩივრები იმის შესახებ, რომ სახელმწიფოს მიერ დაბადების მოწმობის შეცვლაზე უარის თქმა წარმოადგენდა პირადი ცხოვრების უფლების დარღვევას. საქმეებში *რიზი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Rees v. the United Kingdom*, 1986) და *კოსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Cossey v. United Kingdom*, 1990) სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფოს მე-8 მუხლით არ აკისრია ვალდებულება, შეცვალოს დაბადების ჩანაწერები მოქალაქეთა სამოქალაქო მდგომარეობის ამსახველ რეესტრში, რათა დააფიქსიროს სქესის შეცვლა. თუმცა, უკანასკნელ საქმეში სასამართლომ აღნიშნა, რომ მომავალში, შესაძლოა სახელმწიფო ვალდებული იყოს უზრუნველყოს ტრანსსექსუალისათვის დაქორწინების უფლება, მიუხედავად სქესის "არასწორი" კლასიფიკაციისა დაბადების რეესტრში. მიუხედავად ამისა, სასამართლომ წინამდებარე საქმეში არ დაადგინა მე-12 მუხლით უზრუნველყოფილი დაქორწინების უფლების დარღვევა. თუმცა, სასამართლომ დააფიქსირა პირადი ცხოვრების პატივისცემაზე უფლების დარღვევა საქმეში *B საფრანგეთის წინააღმდეგ* (1992), რომელიც მოიცავდა იმავე ფაქტებს, რასაც რიზისა და კოსის საქმეები. დარღვევა დადგინდა იმ საფუძველზე, რომ საფრანგეთის კანონმდებლობა და პრაქტიკა მოქალაქეთა სტატუსის შესახებ, პრაქტიკულად, ტრანსსექსუალების მიმართ იმაზე მეტ შეზღუდვებს ითვალისწინებდა, ვიდრე ეს ხდებოდა გაერთიანებულ სამეფოში.

3. მეთვალყურეობა და ინფორმაციის შეკრება

კომისიამ და სასამართლომ განიხილეს რიგი საქმეებისა, რომლებიც ამტკიცებდნენ, რომ სახელმწიფოს მიერ პირადი მონაცემების შეკრებამ და გამოყენებამ, ან სახელმწიფოს მეთვალყურეობამ კერძო პირებზე, დაარღვია კონვენციის 8(1) მუხლის ერთი ან მეტი დებულება – პირადი ცხოვრების, კორესპონდენციის და/ან საცხოვრებლის პატივისცემის უფლება.

როგორც მნიშვნელოვან საქმეში – *კლასი და სხვები გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ* (1978) და *მელოუნი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (1984) განმცხადებლები დავობდნენ, რომ მათზე დაწესებულმა საიდუმლო მეთვალყურეობამ სისხლის სამართლის საქმეების გამოძიების დროს, დაარღვია მე-8 მუხლით უზრუნველყოფილი მათი უფლებები პირად ცხოვრებასა და კორესპონდენციაზე (კონტექსტში იგულისხმებოდა ყველა ფორმის კერძო კავშირი). პირველ საქმეში სასამართლომ დაადგინა, რომ დასავლეთ გერმანიის კანონი, რომელიც აწესრიგებდა მეთვალყურეობასთან დაკავშირებულ საკითხებს, ისევე, როგორც პროცედურა, რომელიც უზრუნველყოფდა მეთვალყურეობის ზომების განხორციელებას კანონის მოთხოვნათა შესაბამისად, საკმარისად დახვეწილი იყო საიმისოდ, რომ დაეკმაყოფილებინა 8(2) მუხლით გათვალისწინებული კანონიერების მოთხოვნები. სასამართლომ ასევე განაცხადა, რომ სახელმწიფოს საჭიროება, თავი დაიცვას "პირდაპირი საფრთხისაგან", რომელიც ემუქრება "თავისუფალ დემოკრატიულ კონსტიტუციურ წყობას", წარმოადგენს კანონიერ სახელმწიფოებრივ მიზანს დებულების – "აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში ეროვნული უსაფრთხოების ინტერესებიდან გამომდინარე [და] უწყისობის ან სისხლის სამართლის დანაშაულის აღსაკვეთად" – შესაბამისად. და ბოლოს, სასამართლომ დაადგინა, რომ ზემოხსენებული პროცედურები ადეკვატური იყო იმის უზრუნველსაყოფად, რომ სახელმწიფოს

მიერ მიღებული ნებისმიერი ზომა თანაზომიერი ყოფილიყო კანონიერი მიზნებისა.

მელოუნის საქმე წინ სწევდა ზოგიერთ იმავე საკითხს, რომელსაც კლასის საქმე. სასამართლომ განიხილა პოლიციის მიერ სატელეფონო საუბრების მოსმენისა და ცალკეული ტელეფონიდან აკრეფილი ნომრების რეესტრის წარმოების შესაბამისობა კონვენციის შესაბამის მუხლთან. სასამართლომ დაადგინა, რომ გაერთიანებული სამეფოს კანონი, რომელიც აწესრიგებდა სატელეფონო საუბრების ჩაწერას, ძალზედ ბუნდოვანი იყო, რათა დაეკმაყოფილებინა კანონიერების მოთხოვნები. სასამართლომ განაცხადა:

“კანონის უზენაესობის პრინციპთან წინააღმდეგობაში იქნება აღმასრულებელი ხელისუფლებისათვის მინიჭებულ ძალაუფლებათა შეუზღუდავ უფლებამოსილებად განხილვა. ამდენად, კანონმა საემარისი სიზუსტით უნდა განსაზღვროს ხელისუფლების კომპეტენტური ორგანოებისათვის მინიჭებული უფლებამოსილებების ფარგლები და მათი განხორციელების გზები, შესაბამისი ზომის კანონიერი მიზნების მხედველობაში მიღებით, რათა პიროვნებას ჰქონდეს ადეკვატური დაცვა ხელისუფლების თვითნებური ჩარევისაგან.”

სასამართლომ შემდგომ დაადგინა, მიუხედავად იმისა, რომ სატელეფონო ზარების რეესტრის წარმოება თავისთავად კანონიერ და ჩვეულებრივ პრაქტიკას წარმოადგენდა, სატელეფონო საუბრების ჩაწერისაგან განსხვავებით, ნომერთა რეესტრის პოლიციისათვის მიწოდება, საკითხის სამართლებრივი რეგულირებისა და შესაბამისი პირების თანხმობის გარეშე, წარმოადგენდა მე-8 მუხლით უზრუნველყოფილ პირად ცხოვრებაზე უფლებით სარგებლობაში გაუმართლებელ ჩარევას. იმის გამო, რომ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში სასამართლომ დაადგინა, როგორც სატელეფონო საუბრების მოსმენის, ასევე სატელეფონო ნომრების რეგისტრირების შეუსაბამობა კანონიერების მოთხოვნებთან, აუცილებელი არ იყო იმის განსაზღვრა, იყო თუ არა ჩარევა “აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში”.

საქმეებმა *ჰუვიგი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Huvig v. France, 1990)* და *კრუსლენი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Kruslin v. France, 1990)* წინ წამოსწია იგივე საკითხები, რომელიც მელოუნის საქმე. ორივე შემთხვევაში სასამართლომ დაადგინა, რომ საფრანგეთის საკანონმდებლო დებულებები და პრაქტიკა ვერ აკმაყოფილებდნენ მე-8 მუხლით დადგენილ კანონიერების მოთხოვნებს. სასამართლომ ასევე დააფიქსირა მე-8 მუხლის დარღვევა საქმეში, რომელშიც კერძო პირმა მაღალი ჩინის პოლიციის ოფიცრის დახმარებით საიდუმლოდ ჩაიწერა სატელეფონო საუბარი (*საფრანგეთის წინააღმდეგ, 1993*) და როდესაც პოლიციამ მოახდინა პიროვნების მიერ პოლიციის შენობიდან განხორციელებული სატელეფონო საუბრის ჩაწერა (*ჰალფორდი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, Halford v. the United Kingdom, 1997*)./

კომისია და სასამართლო, ზოგადად, სახელმწიფოებს უტოვებენ თავისუფალი მოქმედების ფართო არეს სამოქალაქო და ადმინისტრაციული სამართლის კონტექსტში ინფორმაციის შეკრებისა და გამოყენების მხრივ, იმ საქმეებისაგან განსხვავებით, რომლებიც ითვალისწინებენ სისხლის სამართლებრივ დევნას. საქმეში *ლეანდერი შვედეთის წინააღმდეგ (Leander v. Sweden, 1987)* განმცხადებელი დავობდა, რომ შვედეთის ხელისუფლების მიერ მის შესახებ საიდუმლო ინფორმაციის ფლობა და ამ ინფორმაციის გამოყენება მისთვის საჯარო სამსახურზე უარის თქმისას, წარმოადგენდა მე-8 მუხლის დარღვევას. სასამართლომ განსაზღვრა, რომ შესაბამისი კანონის დეტალიზებული ბუნება შესაბამისობაში იყო კანონიერების მოთხოვნებთან. არ დაადგინა რა მე-8 მუხლის დარღვევა, სასამართლომ აღნიშნა, რომ კონვენციით არ არის უზრუნველყოფილი საჯარო სამსახურის დაკავების უფლება და სახელმწიფოს ქმედებაც ამ შემთხვევაში არ “წარმოადგენდა დაბრკოლებას პიროვნებისათვის, წარემართა თავისი სურვილის შესაბამისი პირადი ცხოვრება”.

ლენდერის საქმე ეხებოდა სახელმწიფოს ნეგატიურ ვალდებულებას – პიროვნების დაცვას უფლებებით სარგებლობისას სახელმწიფო ხელისუფლების თვითნებური ჩარევისაგან. ამის საპირისპიროდ, საქმე *გესკინი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Gaskin v. the United Kingdom, 1989)* ეხებოდა სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებას – სახელმწიფომ ვერ შეძლო ემოქმედა პოზიტიურად და დაეკმაყოფილებინა განმცხადებლის თხოვნები მის საქმეზე არსებული მასალების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფის თაობაზე. ამ საქმეში გაერთიანებული სამეფოს ხელისუფლების ორგანოებმა უარი უთხრეს ახალგაზრდა მამაკაცს, რომელსაც მთელი მისი ბავშვობა გატარებული ჰქონდა ბავშვთა სახლებში, ხელისუფლების მზრუნველობის ქვეშ მისი ყოფნის დროის შესახებ ინფორმაციის მიწოდებაზე, იმ საფუძველზე, რომ შესაბამისი ინფორმაცია თავდაპირველად წარმოებული იყო საიდუმლოდ და შეუძლებელი იყო თანხმობის მიღება იმ პირებისაგან, რომლებისგანაც მოხდა მისი მიღება. სასამართლომ, პირველ რიგში, მოახდინა ახალგაზრდა კაცის თავისი ცხოვრების თაობაზე ინფორმაციის მიღების ინტერესების გაწონასწორება მესამე მხარეთა, რომლებსაც სურდათ კონფიდენციალურობის შენარჩუნება და სახელმწიფოს, რომელიც ახორციელებდა ობიექტური და სანდო ინფორმაციის შედგენას, ინტერესებთან მიმართებით. სასამართლომ განაცხადა, მიუხედავად იმისა, რომ ამგვარი გაწონასწორება ექცევა სახელმწიფოს თავისუფალი მოქმედების არეში, სახეზე მაინც იყო მე-8 მუხლის დარღვევა, რადგან არ არსებობდა რაიმე პროცედურა, რომლის მიხედვითაც ხელისუფლების დამოუკიდებელ ორგანოს შეეძლო მიეღო საბოლოო გადაწყვეტილება ინფორმაციის გაცემის თაობაზე იმ შემთხვევებში, როდესაც ინფორმაციის მომწოდებელი ვერ მოიძებნებოდა ან დაუსაბუთებლად იტყოდა უარს ინფორმაციის გაცემაზე.

და ბოლოს, საქმეში *Z ფინეთის წინააღმდეგ (1997)* სასამართლომ დაადგინა, რომ კონფიდენციალურობის მო-

თხოვნის დაწესებას პიროვნების ავადმყოფობის ისტორიაზე შეზღუდული ვადით, შეიძლება მოჰყვეს მე-8 მუხლის დარღვევის დაფიქსირება, თუკი შესაბამისი ისტორია გამოქვეყნდება ვადის ამოწურვის შემდეგ. მან შემდგომ აღნიშნა, რომ პიროვნების სახელისა და ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამოცხადება სასამართლო გადაწყვეტილებაში, მაშინ, როდესაც კანონით დადგენილი იყო ამ ინფორმაციის კონფიდენციალურად შენახვის ვალდებულება, ასევე წარმოადგენდა მე-8 მუხლის დარღვევას.

4. ოჯახური ცხოვრების (დაქორწინების უფლების) მეუღლეთა თანასწორობის უფლების სამართლებრივი ბუნება

კომისიისა და სასამართლოს მიერ კონვენციის მე-8 მუხლით გათვალისწინებული ტერმინისათვის – “ოჯახური ცხოვრება” – მიცემული ახსნა-განმარტების მიხედვით, იგი მოიცავს “ურთიერთობებს ისეთ ახლო ნათესავებს შორის, როგორებიც არიან, მაგალითად, ბებია-ბაბუები და შვილიშვილები, რადგან ასეთ ნათესავებს შეუძლიათ შეასრულონ მნიშვნელოვანი როლი ოჯახურ ცხოვრებაში” (*მარქსი ბელგიის წინააღმდეგ*). მიუხედავად იმისა, რომ კონვენციის ორგანოები ნებას რთავდნენ ფიზიკურ პირებს, მოეხმოთ სისხლით ნათესაობის ფაქტორი, როგორც საწყისი წერტილი ოჯახური ცხოვრების არსებობის დადგენისათვის, ისინი არ თვლიან მას განმსაზღვრელ ფაქტორად, ითვალისწინებენ რა ისეთ ფაქტორებსაც, როგორიცაა იმ პირთა ფინანსური ან ფსიქოლოგიური ურთიერთდამოკიდებულება, რომლებიც ამტკიცებენ ოჯახურ ცხოვრებაზე უფლების არსებობას. როგორც წესი, კომისია და სასამართლო უპირატესობას ანიჭებდნენ კერტიკულურ (შვილები, მშობლები, ბებიები და ბაბუები) ოჯახურ კავშირებს პორიზონტალურ (და-ძმები, ძმისშვილები, დისშვილები) კავშირებთან შედარებით. თუმცა, საქმეში *ოლსონი შვედეთის წინააღმდეგ (Olsson v. Sweden,*

1988), რომელშიც სამი ბავშვი გააშვილეს სხვადასხვა ოჯახებში ერთმანეთისაგან დიდი მანძილის დაშორებით, სასამართლომ თავის გადაწყვეტილებაში იგულისხმა, რომ ბავშვებს შეეძლოთ ემტკიცებინათ ოჯახურ ცხოვრებაზე უფლების არსებობა ერთმანეთთან მიმართებაში, მიუხედავად მათი ურთიერთობებისა თავიანთ მშობლებთან.

“ოჯახური ცხოვრების” არსებობის ყველაზე არსებითი დამადასტურებელი საბუთი, არის ის, რომ ისინი, ვინც აცხადებენ პრეტენზიას ამ უფლებაზე კონკრეტულ გარემოებებში, რეალურად უნდა ეწეოდნენ ასეთ ცხოვრებას. თუმცა, როგორც სასამართლომ აღნიშნა, “ეს არ ნიშნავს, რომ ოჯახური ცხოვრების წარმართვის ნებისმიერი განზრახვა არ ექცევა მე-8 მუხლით უზრუნველყოფილი დაცვის ქვეშ” (*აბდულაზიზი, კაბალესი და ბალკანდალი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, 1985), რომელშიც სამ კანონიერად დაქორწინებულ ან დანიშნულ ქალს არ შეეძლო წარემართა სრულყოფილი, ნორმალური ოჯახური ცხოვრება გაერთიანებულ სამეფოში მოქმედი შემზღუდავი საიმპერაციო კანონების გამო). ამის საპირისპიროდ, სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფოს არ შეუძლია თავისი უფლებამოსილების იმგვარად განხორციელება, რომ დაარღვიოს ოჯახური წრე მშობელთა განქორწინების შემთხვევაშიც კი (*ბერეჰაბი ნიდერლანდების წინააღმდეგ, Berrehab v. the Netherlands*, 1988), სადაც მაროკოელი მოქალაქე, რომელიც დაქორწინდა და შემდეგ განქორწინდა ნიდერლანდებში, თუმცა ინარჩუნებდა ახლო კონტაქტებს მის მცირეწლოვან გოგონასთან და რეგულარულად ეხმარებოდა მატერიალურად, ამტკიცებდა, რომ დეპორტაციის ორდერი მის წინააღმდეგ, წარმოადგენდა მე-8 მუხლის დარღვევას. სასამართლომ გაიზიარა განმცხადებლის მოსაზრებები და დაადგინა მე-8 მუხლის დარღვევა). მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლო, როგორც წესი, პატივს სცემს სახელმწიფოს გადაწყვეტილებებს ბავშვზე სამეურვეო უფლებების გადაცემასთან დაკავშირებით, იმ შემთხვევაში, თუ სახელმწიფო ვერ შეძლებს უზრუნვე-

ლყოს განქორწინების შემთხვევაში ბავშვის მონახულებისა და მასთან ყოფნის უფლება მეორე მშობლისათვის, შეიძლება დადგინდეს მე-8 მუხლის დარღვევა (*ჰოკანენი ფინეთის წინააღმდეგ, Hokkanen v. Finland*, 1994) (ამ საქმეში მეურვის უფლებები გადაეცა ბებიასა და ბაბუას დედის მხრიდან, რადგან მამამ, მეუღლის გარდაცვალების შემდეგ, ბავშვზე მეურვის უფლებები თავად გადასცა მისი მეუღლის მშობლებს. თუმცა, მას აღარ მიეცა შეილებთან ყოფნის უფლება).

სასამართლომ განიხილა რამდენიმე საქმე, რომლებიც დაკავშირებული იყვნენ ოჯახურ ცხოვრებაზე მამების უფლებასთან. სასამართლო ადგენდა ამ დებულების დარღვევას საქმეებში, რომლებშიც ბავშვის გაშვილება მოხდა მამის ინფორმირებისა და მისი თანხმობის გარეშე (*კეგანი ირლანდიის წინააღმდეგ*, 1994) და როდესაც მამა, რომელიც ცხოვრობდა, როგორც ოჯახის სრულუფლებიანი წევრი, ექვემდებარებოდა განსხვავებულ სამართლებრივ რეჟიმს დედისაგან განსხვავებით (*მაკმაილი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, 1995). თუმცა, სასამართლო უფლებას უტოვებს სახელმწიფოებს, დააწესონ განსხვავებული რეჟიმი დედებსა და მამებს შორის მამობის დადგენასთან დაკავშირებით, ანიჭებს რა დედებს უფრო მეტ უფლებებს ამ მხრივ (*რასმუსენი დანიის წინააღმდეგ, Rasmussen v. Denmark*, 1984 და *კროონი ნიდერლანდების წინააღმდეგ, Kroon v. the Netherlands*, 1994).

კომისიამ და სასამართლომ განიხილეს რიგი საქმეებისა, რომლებშიც განმცხადებლები დავობდნენ სახელმწიფოს მიერ ბავშვების სახელმწიფო მზუნველობის ქვეშ აყვანის ღონისძიებათა სხვადასხვა ასპექტებზე. მიუხედავად იმისა, რომ თეორიულად კომისია და სასამართლო ინარჩუნებდნენ უფლებას, განეხილათ სახელმწიფოს მიერ მშობლების მზრუნველობიდან ბავშვების გაყვანის შესახებ გადაწყვეტილებათა კონვენციასთან შესაბამისობა, პრაქტიკულად, ისინი თავისუფალი მოქმედების ძალზედ დიდ არეს უტოვებდნენ სახელმწიფოებს ამ მხრივ და ზოგადად იზღუდებოდნენ შესაბამისი საქმეების პრო-

ცედურული ასპექტების განხილვით. მაგალითად, საქმეთა რიგში გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, სასამართლომ დაადგინა მე-8 მუხლის დარღვევა იმ საფუძვლებზე, რომ სახელმწიფომ არ დაუშვა მშობელთა მონაწილეობა პროცედურაში, რომლის მიხედვითაც მოხდა გადაწყვეტილების მიღება ოჯახური გარემოდან ბავშვების სახელმწიფოს მზუნველობაში გადაცემის შესახებ, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში, დარღვევა დაფიქსირდა მშობლებისათვის შვილების მონახულებაზე უარის თქმის გამო (საქმეები *O, H, W, B და R ყველა გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, 1987). ზემოხსენებულ საქმეში *ოლსონი შვედეთის წინააღმდეგ* (1989) სასამართლომ დაადგინა, რომ მშობლებისთვის უზრუნველყოფილი იქნა საკმარის პროცედურული დაცვა, რაც შესაბამისობაში იყო მე-8 მუხლთან, თუმცა, საქმეში *ერიკსონი შვედეთის წინააღმდეგ* (*Eriksson v. Sweden*, 1989) სასამართლომ დაადგინა, რომ ხელისუფლების მიერ “შვილების მონახულების მიმართ დადგენილი მკაცრი და ხანგრძლივი შეზღუდვები და ამასთან, [ექსპლუატაციის] აკრძალვა ბავშვების გამოყვანაზე [ბავშვთა მზრუნველობის სახლიდან], არ იყვნენ თანაზომიერი კანონიერი მიზნისა”. საქმეში *იოჰანსენი ნორვეგიის წინააღმდეგ* (*Johanssen v. Norway*, 1996) სასამართლომ მხარი დაუჭირა ხელისუფლების გადაწყვეტილებას ბავშვის საზოგადოებრივი მზრუნველობის ქვეშ აყვანის შესახებ, თუმცა დაფიქსირა დარღვევა იმაში, რომ შესაბამისი გადაწყვეტილებით დედას ჩამოერთვა მშობლისა და შვილის მონახულების უფლებები.

5. დეპორტაცია, იმიგრაცია და უფლება ოჯახურ ცხოვრებაზე

სასამართლომ განიხილა საქმეთა რიგი, რომლებიც ამტკიცებდნენ, რომ დეპორტაციისა და ექსტრადიციის შესახებ გადაწყვეტილებების განხორციელება წარმოადგენდა ოჯახურ ცხოვრებაზე უფლების დარღვევას. ზემოგანხილული ბე-

რეჟების საქმისაგან განსხვავებით, ამ საქმეთა უმრავლესობა ეხებოდა პიროვნებათა შესაძლო დეპორტაციას, რომლებსაც ბრალად ედებოდათ ერთი ან მეტი სერიოზული სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა და რომლებიც, უმრავლეს შემთხვევაში, საპრობლემაში იხდიდნენ სასჯელს. იმ შემთხვევაში, როდესაც პიროვნებას არა აქვს რეალური კავშირი იმ ქვეყანასთან, რომელშიც განზრახულია მისი დეპორტაცია და ძალზედ მცირე ოჯახური ურთიერთობები აკავშირებს იმ ქვეყანასთან, რომელსაც მისი გადაცემა სურს, სასამართლო ადგენს მე-8 მუხლის დარღვევას (*მუსტაკიმი ბელგიის წინააღმდეგ* (*Moustakim v. Belgium*, 1991), *ბელდოუდი ბელგიის წინააღმდეგ* (*Beldjoudi v. France*, 1992) და *ნასრი საფრანგეთის წინააღმდეგ* (*Nasri v. France*, 1995)). წინააღმდეგ შემთხვევაში, სასამართლო პატივს სცემს სახელმწიფოს გადაწყვეტილებებს შესაბამის საკითხზე (*C ბელგიის წინააღმდეგ*, 1996), *ბუგჰანემი საფრანგეთის წინააღმდეგ* (*Boughanemi v. France*, 1996) და *ბუჯლიფა საფრანგეთის წინააღმდეგ* (*Boujlifa v. France*, 1997)). როგორც წინა თავში აღინიშნა, თუკი პიროვნება ამტკიცებს, რომ მისი დეპორტაციის შემდეგ იგი დაექვემდებარება სასტიკ მოპყრობას მიმღებ ქვეყანაში, სასამართლო მოითხოვს, სახელმწიფომ შეაფასოს ეს შესაძლებლობა ყველა სხვა ფაქტორისაგან დამოუკიდებლად.

სახელმწიფოს შეუძლია უარი უთხრას მოქალაქეობის არმქონე ოჯახის წევრებს იმიგრაციაზე, როდესაც არსებობს ნორმალური ოჯახური ცხოვრების წარმართვის შესაძლებლობა სხვა ქვეყანაში (*გული შვეიცარიის წინააღმდეგ* (*Gul v. Switzerland*, 1996) და *აჰმუტი ნიდერლანდების წინააღმდეგ* (*Ahmud v. the Netherlands*, 1996)).

6. დაქორწინებისა და ოჯახის შექმნის უფლება

როგორც ზემოთ იქნა ნახსენები, მე-8 მუხლით გათვალისწინებული უფლება ოჯახური ცხოვრების შესახებ მჭი-

დრო ურთიერთგავიშრია მე-12 მუხლით უზრუნველყოფილ დაქორწინებისა და ოჯახის შექმნის უფლებასთან. ამასთან, აუცილებლად უნდა ვიქონიოთ მხედველობაში, რომ მე-12 მუხლი იცავს ერთჯერად ქმედებებს – დაქორწინებას და/ან შვილის ყოლას ან შვილად აყვანას – მაშინ, როდესაც მე-8 მუხლი იცავს განგრძობით მდგომარეობას. ამ განსხვავებამ კომისია მიიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ სახელმწიფოებს არ შეუძლიათ აუკრძალონ პატიმრებს დაქორწინდნენ, თუმცა, მათ უფლება აქვთ აკრძალონ ერთად ცხოვრება ერთ-ერთი მეუღლის პატიმრობის შემთხვევაში (*დრეიპერი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Draper v. the United Kingdom*, კომ. 1980 წლის მოხს.), *ჰემერი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Hamer v. the United Kingdom*, კომ. 1979 წლის მოხს.). თუმცა, ზემოხსენებულ საქმეში *აბდულაზიზი, კაბალესი და ბალკანდალი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (1985), სასამართლომ დაადგინა, რომ “ოჯახი” არსებობას იწყებს კანონიერი ქორწინებიდან, და დაქორწინებული წყვილი, ჩვეულებრივ, ცხოვრობს ერთად, განაცხადა რა, რომ “მე-12 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლება ოჯახის შექმნის თაობაზე თავისთავად მოიცავს ერთად ცხოვრების უფლებასაც”.

კომისიამ და სასამართლოს დღემდე არ დაუდგენიათ მე-12 მუხლის დარღვევა იმ საქმეებში, რომლებშიც სახელმწიფო უარს ამბობდა დაქორწინების უფლება მიეცა იმ პირისათვის, რომელიც სქესს შეიცვლიდა (*რიიზი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, 1986). თუმცა, საქმეში *კოსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Cossey v. the United Kingdom*, 1990) სასამართლომ გამოთქვა თავისი მზადყოფნა მომავალში ყურადღება მიექცია ამ საკითხისათვის.

მე-12 მუხლი არ უზრუნველყოფს განქორწინების და/ან ხელახლა დაქორწინების უფლებას (*ჯონსტონი და სხვები ირლანდიის წინააღმდეგ, Johnston and Others v. Ireland*, 1986). აღნიშვნის ღირსია, რომ მე-7 ოქმის მე-5

მუხლი უზრუნველყოფს მეუღლეთა თანასწორობას ქორწინებისას და “განქორწინების შემთხვევაში”. დღემდე სასამართლოს არ ჰქონია პრაქტიკა ამ დებულებაზე. და ბოლოს, საქმეში *F შვეიცარიის წინააღმდეგ* (1987), სასამართლომ დაადგინა, რომ დროებითი აკრძალვა მამაკაცის ხელახლა დაქორწინებაზე, რომელიც თვრამეტი წლის განმავლობაში სამჯერ იყო დაქორწინებული და განქორწინებული, მაგრამ მეოთხეჯერაც ჰქონდა დაქორწინების სურვილი, წარმოადგენდა მე-12 მუხლით უზრუნველყოფილი დაქორწინების უფლების დარღვევას.

7. საცხოვრებლის პატივისცემა

კომისიამ და სასამართლომ მხოლოდ რამდენიმეჯერ განიხილეს საქმეები, რომლებიც ამტკიცებდნენ 8(1) მუხლით გათვალისწინებული იმ დებულების დარღვევას, რომელიც უზრუნველყოფს უფლებას საცხოვრებლის პატივისცემაზე. სასამართლომ დაადგინა, რომ პიროვნებას შეიძლება ჰქონდეს ამ დებულებით ნაგულისხმევი საცხოვრებელი იმ შემთხვევაშიც კი, თუკი მან საცხოვრებელი შექმნა შიდა კანონმდებლობის დარღვევით (*ბაკლი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, Buckley v. the United Kingdom*, 1996). პიროვნებას, ასევე შეუძლია მოითხოვოს მისი საცხოვრებელი ადგილის ხელშეუხებლობის უფლების პატივისცემა იმ ნაგებობების მიმართ, რომელიც მას დაკავებული აქვს ყოველწლიურად, დროის მნიშვნელოვანი ვადით (*მენტესი თურქეთის წინააღმდეგ, Mentés v. Tukey*, 1997). სასამართლომ ასევე განმარტა, რომ სამუშაო ოფისი ასევე ექცევა მე-8 მუხლის ამ დებულების მოქმედების ქვეშ (*ნიემიეცი გერმანიის წინააღმდეგ (Niemietz v. Germany)*, 1992).

სასამართლომ დააფიქსირა საცხოვრებლის პატივისცემაზე უფლების დარღვევა საქმეში, სადაც ხელისუფლების ორგანოებმა არ განახორციელეს პარალელური სამოქალაქო და სისხლის სამართალწარმოება ერთ-ერთი კომპანიის წინააღმდეგ, რომელიც ლიცენზიის გარეშე ამუშავებდა ქარხანას,

რომელიც უშვებდა მომწამვლელ ბოლს და იწვევდა ხმაურს იმ რაიონში, სადაც ცხოვრობდა განმცხადებელი (*ლოპეს ოსტრა ესპანეთის წინააღმდეგ, Lopez Ostra v. Spain*, 1994). საქმეში გილოუ გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Gillow v. the United Kingdom*, 1986) სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფოს უარი განმცხადებლებისათვის მათ საკუთარ სახლში ცხოვრების ნებართვაზე, არღვევდა მე-8 მუხლს, რადგან იგი არათანაზომიერი იყო გურნების კუნძულის ეკონომიკური კეთილდღეობის უზრუნველყოფის კანონიერი მიზნისა.

სასამართლომ არ დაადგინა მე-8 მუხლის დარღვევა საქმეში *ჩეპელი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Chappell v. the United Kingdom*, 1989), რომელშიც გაერთიანებული სამეფოს ხელისუფლების ორგანოებმა ერთდროულად დართეს პოლიციის ჩხრეკის ორდერისა და სასამართლოს მიერ კერძო სამოქალაქო სარჩელის საფუძველზე გაცემული ჩხრეკის ორდერის აღსრულების ნებართვა. ასევე არ დაფიქსირდა დარღვევა საქმეში, რომელშიც სათანადო ნებართვის მქონე პოლიციელები შევიდნენ პიროვნების სახლში მისი დაპატიმრების მიზნით (*მიურეი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, 1994).

ზემოხსენებულ მენთესის საქმესა და საქმეში *აკდივარი თურქეთის წინააღმდეგ (Akdivar v. Turkey*, 1996) სასამართლომ დაადგინა საცხოვრებლის პატივისცემაზე უფლების დარღვევა, რადგან თურქეთის უშიშროების ძალებმა განზრახ დაწვეს და დაანგრეს მოსარჩელეთა საცხოვრებელი ადგილები, ხოლო ხელისუფლებამ ვერ შეძლო ასეთი ქმედების სათანადო ახსნა-განმარტების წარმოდგენა.

8. მიმოწერის პატივისცემა

საქმეთა უმრავლესობა, რომლებიც მიმოწერის პატივისცემაზე უფლების დარღვევას ამტკიცებდნენ, შემოიტანეს პატიმრებმა. სასამართლომ დაადგინა, რომ პატიმართა უფლება

ცენზურისაგან თავისუფალ მიმოწერაზე მის ადვოკატთან ან სასამართლო ხელისუფლების ორგანოსთან, როგორც მთავარი საშუალება, რომლის მეშვეობითაც პიროვნებას შეუძლია მისი უფლებების დაცვა (თავისი უდანაშაულობის დამტკიცება), არის თითქმის ხელშეუხებელი (*გოულდერი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, 1975), *კემპბელი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Campbell v. the United Kingdom*, 1992), *დომენიკინი იტალიის წინააღმდეგ* (1996) და *კალეგრო დიანა იტალიის წინააღმდეგ (Calegro Diana v. Italy*, 1996). თუმცა, სასამართლომ დასაშვებად ჩათვალა სახელმწიფოს მიერ გარკვეული შეზღუდვების დაწესება არაიურიდიული ხასიათის კორესპონდენციაზე. საქმეში *სილვერი და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Silver and Others v. the United Kingdom*, 1983), სასამართლომ განაცხადა, რომ სახელმწიფოს შეუძლია გონივრულ ფარგლებში მოახდინოს წერილების ცენზურა ციხეში ცალკეული სახიფათო პატიმრების ყოფნის, უკანონო და ფარული ბიზნესის და სხვა მსგავსი პრობლემების არსებობის შემთხვევაში.

და ბოლოს, სასამართლომ დაადგინა ამ დებულების დარღვევა საქმეში, სადაც შვედეთის ხელისუფლებამ შეზღუდა სატელეფონო და წერილობითი კავშირები დედასა და მის ვაჟს შორის, რომელიც იმყოფებოდა სახელმწიფოს მზრუნველობის ქვეშ (*მარგარეტა და როჯერ ანდერსონები შვედეთის წინააღმდეგ, Margareta and Roger Andersson v. Sweden*, 1992).

L. აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლება: მე-9 მუხლი

მუხლი 9 - აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლება

1. ყველას აქვს უფლება აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლებაზე; ეს უფლება მოიცავს რელიგიისა და

რწმენის შეცვლის თავისუფლებას, პიროვნების თავისუფლებას ეულად თუ სხვებთან ერთად კავშირში და საჯაროდ თუ კერძოდ, გამოამჟღავნოს თავისი რელიგია ან რწმენა ღვთისმსახურებით, სწავლებით, აღმსარებლობით და რიტუალების შესრულებით.

2. ადამიანის რელიგიის ან რწმენის გამოამჟღავნების თავისუფლება ექვემდებარება მხოლოდ ისეთ შეზღუდვებს, რომლებიც განსაზღვრულია კანონით და აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ინტერესებიდან გამომდინარე, საზოგადოებრივი წესრიგის, ჯანმრთელობის ან ზნეობის, ან სხვათა უფლებებისა და თავისუფლებების დასაცავად.

ტერმინები – “აზრი”, “რწმენა”, “სინდისი” და “რელიგია” შეიძლება მოიცავდნენ ინტელექტუალური და სულიერი საქმიანობის ფართო წრეს. ამდენად, სასამართლო განსაკუთრებული გულდასმით განიხილავს მე-9 მუხლის დარღვევის თაობაზე შემოტანილ განაცხადებს იმის განსაზღვრისას, შეიძლება თუ არა ცალკეული რწმენის, აქტის ან “გამომჟღავნების” კონვენციასთან შესაბამისობის განხილვა. ისევე, როგორც იმ საქმეთა განხილვისას, რომლებიც ამტკიცებენ კონვენციის მე-8, მე-10 და მე-11 მუხლების დარღვევას, იმ შემთხვევაში, თუ სასამართლო დაადგენს, რომ სახეზეა პირველი პუნქტით უზრუნველყოფილი უფლებებით სარგებლობაში სახელმწიფოს ჩარევა, შემდეგ იგი აგრძელებს იმის გარკვევას, არის თუ არა უფლების შეზღუდვა “გათვალისწინებული კანონით” და “აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში” მეორე პუნქტის შესაბამისად. ამ კონტექსტში აღნიშვნის ღირსია, რომ იმ მუხლებს შორის, რომლებსაც ანალოგიური სტრუქტურა აქვთ, მე-9 მუხლი ერთადერთია, რომელიც სახელმწიფოს ნებას არ რთავს მოიხმოს “ეროვნული უსაფრთხოება” დაცული უფლებებით სარგებლობაზე შეზღუდვების დაწესების გასამართლებლად.

აზრის, სინდისისა და რწმენის თავისუფლებაზე უფლების ფართოდ განხორციელება ხდება თავად პიროვნების გო-

ნებაში. სახელმწიფო მას შემდეგ ხდება გაცნობიერებული მათ არსებობასა და ხასიათში, როდესაც პიროვნება იწყებს თავისი აზრისა და რწმენის გამოამჟღავნებას. თუმცა, ამავე დროს, შესაბამისმა გამოამჟღავნებამ შეიძლება წინ წამოსწიოს გამოხატვის თავისუფლებიდან (მე-10 მუხლი) ან კონვენციის სხვა რომელიმე მუხლიდან გამომდინარე საკითხები. იმ შემთხვევაში, როდესაც საქმე წინ სწევდა მე-9 მუხლის საკითხებს სხვა მუხლებიდან გამომდინარე საკითხებთან ერთად, კომისია და სასამართლო ამჯობინებდნენ თავიანთი სამართალწარმოება სხვა მუხლების დარღვევათა განხილვით შეეზღუდათ.

მე-9 მუხლში ჩამოთვლილი ტერმინების განმარტებისას სასამართლომ უარყო არგუმენტი იმის შესახებ, რომ “აზრისა” და ენის ახლო ურთიერთკავშირის გათვალისწინებით, სახელმწიფოსგან შეზღუდვების დაწესება პიროვნების მიერ ენის გამოყენებაზე, წარმოადგენს მე-9 მუხლით უზრუნველყოფილი აზრის თავისუფლების დარღვევას (*ბელგიის ლინგვისტური საქმე*, 1968). კომისიამ და სასამართლომ ერთმანეთისაგან არ განასხვავეს ტერმინები – “სინდისი” და “რწმენა”, თუმცა, ზოგადად ეთანხმებოდნენ პიროვნების მოსაზრებას, რომ რომელიმე იდეა ან ინტელექტუალური პოზიცია შეიძლება ყოფილიყო მათი განხილვის საგანი. თუმცა, კომისიამ ასევე დაადგინა, რომ თავად რწმენის გამოამჟღავნება შეიძლება არც მოექცეს 9(1) მუხლით უზრუნველყოფილი დაცვის ქვეშ იმ შემთხვევაში, როდესაც აქტი წარმოადგენს არა რწმენის გამოამჟღავნებას, არამედ რწმენით არის მოტივირებული ან ჩადენილია მისი ზეგავლენით. მაგალითად, საქმეში *ეროუსმიტი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Arrowsmith v. the United Kingdom)*, კომ. 1978 წლის მოხს.), განმცხადებელი დავობდა მის სისხლის სამართლებრივ დევნასა და დამნაშავედ ცნობაზე ჯარისკაცებისათვის პროკლამაციების დარიგების გამო, რომელიც შეიცავდა ჩრდილოეთ ირლანდიაში პოზიციების დაკავების საწინააღმდეგო და რელიგიურ-ეთიკური მოტივებით სამხედრო სამსახურზე უარის თქმისაკენ მოწოდებებს. იგი ამტკიცებდა,

რომ გაერთიანებული სამეფოს მთავრობამ დაარღვია მე-9 მუხლით გათვალისწინებული მისი სინდისისა და რწმენის თავისუფლება, რადგან იგი იყო ურყევი პაციფისტი. სასამართლომ დაადგინა, რომ პაციფიზმი შეიძლება დაცული იქნას მე-9 მუხლით, თუმცა, განაცხადა, რომ პროკლამაციების გავრცელება არ წარმოადგენდა პაციფისტური რწმენის უშუალო გამოქვეყნებას. კომისიამ ასევე დაადგინა, რომ განმცხადებელს სათანადოდ ჰქონდა მოხმობილი მე-10 მუხლი პროკლამაციების გავრცელების მიმართ, თუმცა დაადგინა, რომ სახელმწიფოს ჩარევა კანონიერი იყო ეროვნული უსაფრთხოების და (არმიაში) უწყსრიგობის თავიდან აცილების ინტერესებიდან გამომდინარე. არმიაში უწყსრიგობის აღკვეთის საკითხი ასევე იქნა მიჩნეული თურქეთის სამხედრო საჰაერო ძალებიდან უკიდურესი ფუნდამენტალისტური შეხედულებების მქონე ოფიცრის დათხოვნის კანონიერ საფუძვლად. ამდენად, საქმეში *კალაჯი თურქეთის წინააღმდეგ (Kalac v. Turkey, 1996)* სასამართლო დაეთანხმა ხელისუფლების არგუმენტებს იმის თაობაზე, რომ პიროვნების დათხოვნა სამხედრო სამსახურიდან განპირობებული იყო შესაბამისი პირის ქცევითა და დამოკიდებულებით და არა მისი რელიგიური რწმენის გამოქვეყნებით.

სასამართლომ განიხილა რამდენიმე საქმე, რომლებიც ამტკიცებდნენ რელიგიის თავისუფლების შესახებ მე-9 მუხლით გათვალისწინებული დებულების დარღვევას. საქმეში *კოკინაკისი საბერძნეთის წინააღმდეგ (Kokkinakis v. Greece, 1993)* სასამართლომ დაადგინა მე-9 მუხლის დარღვევა, რადგან ხელისუფლებამ ვერ დაამტკიცა, რომ განმცხადებელი, რომელიც მსჯავრდებული იქნა პროსელიტიზმისათვის (თავის რელიგიაზე სხვა პირების დაუშვებელი საშუალებებით მოქცევისათვის), იყენებდა შეუსაბამო მეთოდებს სხვებთან მისი რელიგიური რწმენის განხილვისას. მან ასევე დაადგინა დარღვევა საქმეში *მანუსაკისი და სხვები საბერძნეთის წინააღმდეგ (Manoussakis v. Greece, 1996)*, რომელშიც განმცხადებელი დამნაშავედ სცნეს ხელი-

სუფლების სათანადო ნებართვის გარეშე რელიგიური დაწესებულების შექმნისა და მართვისათვის. სასამართლომ აღნიშნა, რომ მიუხედავად განმცხადებლის მრავალჯერადი მცდელობისა მიეღო ნებართვა, ხელისუფლების პასუხისმგებელი ორგანოები განუსაზღვრელად აჭიანურებდნენ საკითხზე გადაწყვეტილების მიღებას. ამდენად, იურიდიული ფორმულების შესრულების შეუძლებლობის გამო, პიროვნების დამნაშავედ ცნობა სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში წარმოადგენდა მე-9 მუხლის დარღვევას.

მიუხედავად იმისა, რომ მე-9 მუხლის მიზნებისათვის მათ დეტალურად არ განსაზღვრეს ტერმინის – “რელიგია” – ატრიბუტები, სასამართლომ განიხილა საკითხთა ორი კატეგორია, რომლებიც დაგვეხმარება განვსაზღვროთ, თუ საკითხთა რა წრე არ არის დაცული მე-9 მუხლის დებულებით რელიგიის შესახებ. პირველ რიგში, კომისიამ დაადგინა, რომ სახელმწიფო ვალდებული არ არის ნება დართოს ცალკეულ რელიგიურ სექტებს, თავად აირჩიონ შესაბამისი სახელმწიფოს სამართლებრივ სისტემაში ინკორპორაციის ფორმა, რადგან სექტის წევრებს შეუძლიათ გამოამჟღავნონ მათი რელიგიური რწმენა არჩეული სამართლებრივი სტრუქტურის გარეშე (გან. N8652/79). მეორე, კომისიამ დაადგინა, რომ პიროვნებას არ შეუძლია დაეყრდნოს მე-9 მუხლით გათვალისწინებულ დებულებას რელიგიის თავისუფლების შესახებ, რათა გაამართლოს ისეთი ქმედება, რომელიც შეუსაბამოა მისი საკუთარი რელიგიის პრაქტიკასთან (გან. N10180/82, რომელშიც ორთოდოქსი ებრაელი მამაკაცი იძულებული იყო დასთანხმებოდა განქორწინების შესახებ რელიგიური კანონის მოთხოვნებს ან გადაეხადა კომპენსაცია მისი ყოფილი მეუღლისათვის) ან გაასაჩივროს სახელმწიფო ეკლესიის მიერ დაკავებული ზოგადი პოზიციები, რადგან პიროვნება თავისუფალია დატოვოს თავისი რელიგია (გან. N11045/84 და N12356/83, ეკლესიის მიერ აბორტის დასაშვებად გამოცხადების შესახებ და გან. N7374/76 ცალკეული ბაპტისტური პრაქტიკის შესახებ).

კომისიამ დაადგინა, რომ მე-9 მუხლი მოითხოვს სახელმწიფოსაგან ისეთი მექანიზმების უზრუნველყოფას, რომლებიც საშუალებას მისცემს პიროვნებას თავისუფლად დატოვოს ეკლესია. ამავე დროს, მან ასევე დაადგინა, რომ სახელმწიფოს არ შეუძლია საგადასახადო თუ სხვაგვარი საშუალებებით აიძულოს პიროვნება გადაიხადოს ფინანსური შენატანები სახელმწიფო ეკლესიაში (გან. N9781/82). საქმეში **დარბი შვედეთის წინააღმდეგ (Darby v. Sweden, 1990)**, ალანდის კუნძულებზე (ფინეთი) მცხოვრებ განმცხადებელს, რომელიც მუშაობდა შვედეთში, მოეთხოვებოდა გადასახადების გადახდა შვედეთის ლუთერანული ეკლესიის მხარდასაჭერად, თუმცა, შვედეთში რეგისტრირებულ მაცხოვრებლებს შეეძლოთ მოეთხოვათ გადასახადისაგან გათავისუფლება. განმცხადებელი ამტკიცებდა მისი მე-9 მუხლით უზრუნველყოფილი რელიგიის თავისუფლებაზე უფლების, 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლით უზრუნველყოფილი ქონებით მშვიდობიანად სარგებლობის უფლებისა და მე-14 მუხლით გათვალისწინებული დისკრიმინაციის აკრძალვის (თითოეულ მუხლთან მიმართებაში) დარღვევას. სასამართლომ დაადგინა 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლისა და მე-14 მუხლის დარღვევა და განაცხადა, რომ აუცილებელი არ იყო მე-9 მუხლის დარღვევის საკითხის განხილვა.

კომისიამ განიხილა რამდენიმე განაცხადი, რომლებიც წინ სწევდნენ მე-9 მუხლით გათვალისწინებული სინდისისა და რწმენის თავისუფლების უფლებიდან, ისევე, როგორც 4(3)(b) მუხლიდან გამომდინარე საკითხებს, რომელიც ნებას რთავს, მაგრამ არ ავალდებულებს ხელმეპყრელ სახელმწიფოებს, აღიარონ რელიგიურ-ეთიკური მოტივებით სამხედრო სამსახურზე უარის თქმა და მოითხოვონ ალტერნატიული სამსახურის შესრულება. კომისიამ არ დაადგინა მე-9 მუხლის დარღვევა შვეიცარიის მიერ სამხედრო სამსახურზე უარის მთქმელი მამაკაცისათვის სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის დაკისრებისა (გან. N10640/83) და გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის მიერ პიროვნებისათვის სამოქალაქო

ალტერნატიულ სამსახურიდან გათავისუფლებაზე უარის თქმის გამო (გან. N7705/76). კომისიამ, ასევე არ დაადგინა მე-9 და მე-14 მუხლების დარღვევა საქმეში, რომელშიც სამხედრო სავალდებულო სამსახურზე რელიგიურ-ეთიკური მოტივებით უარის მთქმელი პირი ამტკიცებდა, რომ შვედეთის კანონები ნებას რთავდნენ მხოლოდ ცალკეული რელიგიური დაჯგუფების წევრებს (ამ შემთხვევაში იელოვას მოწმეებს) გათავისუფლებულიყვნენ როგორც სამხედრო, ასევე ალტერნატიული სამსახურიდან.

K. გამოხატვისა და ინფორმაციის თავისუფლება: მე-10 მუხლი

მუხლი 10 - გამოხატვის თავისუფლება

1. ყველას აქვს უფლება გამოხატვის თავისუფლებაზე. ეს უფლება მოიცავს ადამიანის თავისუფლებას, ჰქონდეს მოსაზრებანი და მიიღოს და გასცეს ინფორმაცია და იდეები სახელმწიფო ხელისუფლების ჩარევის გარეშე და საზღვრების მიუხედავად. ეს მუხლი არ შეუშლის ხელს სახელმწიფოებს მოითხოვონ რადიოსამაუწყებლო, სატელევიზიო ან კინემატოგრაფიული საწარმოების ლიცენზირება.

2. ამ თავისუფლებათა განზოცელება, იმის გამო, რომ იგი მოიცავს მოვალეობებსა და პასუხისმგებლობას, შეიძლება დაექვემდებაროს ისეთ ფორმალობებს, პირობებს, შეზღუდვებს ან სასჯელს, რომლებიც გათვალისწინებულია კანონით და აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში ეროვნული უსაფრთხოების, ტერიტორიული მთლიანობის ან საზოგადოებრივი წესრიგის ინტერესებიდან გამომდინარე, უწყვეტიობის ან დანაშაულის აღსაკვეთად, ჯანმრთელობის ან ზნეობის, სხვათა რეპუტაციის ან უფლებების დასაცავად, კონფიდენციალურად მიღებული ინფორმაციის გამჟღავნების თავიდან ასაცილებლად ან სასამართლო ხელისუფლების ავტორიტეტისა და მიუკერძოებლობის შესანარჩუნებლად.

უფლება გამოხატვის თავისუფლებაზე არა მხოლოდ დემოკრატიის ერთ-ერთი ძირითადი საფუძველია, არამედ, ევროპული კონვენციით გათვალისწინებული მრავალი სხვა უფლებითა და თავისუფლებით სარგებლობის წინაპირობაც არის. მისი მნიშვნელობა იმდენად დიდია, რომ ბევრი საქმე, რომლითაც დადგინდა კონვენციის განმსაზღვრელი პრინციპების ახსნა-განმარტების კრიტერიუმები, შემოტანილი იქნა მე-10 მუხლიდან გამომდინარე საკითხებთან დაკავშირებით.

მიუხედავად იმისა, რომ მე-10 მუხლს აქვს სხვა მუხლების მსგავსი სტრუქტურა, ჩამოთვლის რა დაცულ უფლებებს პირველ პუნქტში და განსაზღვრავს მათ განხორციელებაზე შეზღუდვების დაწესების საფუძვლებს მეორეში, მე-10 მუხლს გააჩნია გარკვეული დამახასიათებელი ნიშნები, რომლებიც განსხვავებენ მას სხვა მუხლებისაგან და გარკვეულ სპეციფიკას ანიჭებენ კომისიისა და სასამართლოს პრაქტიკას. მაგალითად, მე-10 მუხლის 1-ლი პუნქტი “სახელმწიფო ხელისუფლების ჩარევის” აკრძალვის კატეგორიიდან იღებს “რადიომუწყებლობის, ტელევიზიისა და კინოწარმოების ლიცენზირებას”. ხოლო, მე-2 პუნქტის მიხედვით, სახელმწიფოს თავისუფალი მოქმედების არე უფრო ფართოა, ვიდრე სხვა მუხლების მიხედვით, აცხადებს, რა რომ “ამ უფლებების განხორციელება მოიცავს ვალდებულებებსა და პასუხისმგებლობას” და ამდენად, “შეიძლება დაექვემდებაროს” სხვადასხვა სახის სახელმწიფო კონტროლს.

1. მე-10 მუხლი და კონვენციის სხვა მუხლები

ისევე, როგორც კონვენციით უზრუნველყოფილი სხვა უფლებებისა და თავისუფლებების შემთხვევაში, სახელმწიფოებს შეუძლიათ შეზღუდონ გამოხატვისა და ინფორმაციის თავისუფლებით სარგებლობა კონვენციის სხვა მუხლებზე დაყრდნობით, თავად მე-10 მუხლის მე-2 პუნქტში გათვალისწინებული შეზღუდვის საფუძვლების მოხმობის გარდა.

მაგალითად, კომისიამ მიუღებლად გამოაცხადა განაცხადები, რომლებშიც პოლიტიკური პარტიის ორი წევრი, რომლებიც განსხვავებული კანის ფერის მქონე იმიგრანტი მუშების გაძევებისა და სხვა მსგავსი ზომების მიღების პროპაგანდას ეწეოდნენ, დავობდნენ, რომ ნიდერლანდების ხელისუფლებამ დაარღვია კონვენციის მე-10 მუხლით გათვალისწინებული უფლება გამოხატვის თავისუფლებაზე, ცნო რა ისინი დამნაშავედ აღნიშნული შეხედულებების მქონე ფურცლების გავრცელებისათვის (გან. N8348/78 და 8406/78). კომისიამ განაცხადი განიხილა მე-10 და ასევე, მე-17 მუხლების მოთხოვნებიდან გამომდინარე. მან თავდაპირველად აღნიშნა, რომ პიროვნება, რომელიც ახორციელებს გამოხატვის თავისუფლებას, ამავე დროს იღებს გარკვეულ მოვალეობებსა და პასუხისმგებლობას. შემდეგ მან განაცხადა:

“*ზემოხსენებული მოვალეობები და პასუხისმგებლობა გაცილებით ზუსტ გამოხატულებას ჰპოვებს უფრო ზოგად დებულებაში, კერძოდ, კი მე-17 მუხლში ..., [რომლის] მთავარ მიზანს წარმოადგენს, არ დაუშვას ტოტალიტარული ჯგუფების მიერ კონვენციით დაცული პრინციპების თავიანთი საკუთარი ინტერესების სასარგებლოდ გამოყენება. განმცხადებლები, ძირითადად, ცდილობენ გამოიყენონ მე-10 მუხლი კონვენციით უზრუნველყოფილი ერთ-ერთი უფლებით სარგებლობის საფუძვლად, რათა განახორციელონ ისეთი საქმიანობა, რომელიც შეუსაბამო იქნება კონვენციის ტექსტსა და სულისკვეთებასთან და იმ შემთხვევაში, თუ ეს თავისუფლება მათ მიენიჭებათ, ეს ხელს შეუწყობს [მასში განსაზღვრული] უფლებებისა და თავისუფლებების დარღვევას.*”

კომისიის მიერ განხილულ ერთ-ერთ ყველაზე ადრეულ საქმეში განმცხადებელი დავობდა, რომ საგამომცემლო საქმიანობაში მონაწილეობაზე მის მიმართ დაწესებული სამი-დღეშიო აკრძალვა, როგორც სასჯელის ერთ-ერთი დამატებითი ზომა, ომის დროს მის მიერ ჩადენილი სახელმწიფო დალატისათვის, წარმოადგენდა მე-10 მუხლით გათვალისწინებული მისი გამოხატვის თავისუფლებაზე უფლების დარღვევას

(*დე ბეკერი ბელგიის წინააღმდეგ*, 1962). ბელგიის ხელისუფლება ამტკიცებდა, რომ დაწესებული შეზღუდვა გამართლებული იყო კონვენციის 2-7 მუხლების მიხედვით, რომელთაგანაც თითოეული ითვალისწინებს სისხლის სამართლის სანქციების გამოყენების შესაძლებლობას. კომისია ამ აზრს არ დაეთანხმა და განაცხადა:

“იმის გამო, რომ შესაბამისი სისხლის სამართლის სანქცია ითვალისწინებს გამოხატვის თავისუფლების აღკვეთას ან შეზღუდვას, იგი წინააღმდეგობაში მოდის კონვენციის მთლიან მიზანსა და მეთოდოლოგიასთან, როდესაც ამ სანქციის გამართლება ხდება კონვენციის მე-2, მე-5 და მე-4 მუხლების საფუძველზე, რომლებიც ეხებიან სიცოცხლის, პიროვნების თავისუფლებისა და უსაფრთხოების და იძულებითი შრომისაგან თავისუფლების უფლებას და არა მე-10 მუხლის საფუძველზე, რომელიც უზრუნველყოფს უფლებას გამოხატვის თავისუფლებაზე”.

ზოგჯერ სასამართლო თავს არიდებს მე-10 მუხლის დარღვევის საკითხის განხილვას, როდესაც შესაძლებელია საქმის განხილვა მე-8 ან მე-11 მუხლის მიხედვით. საქმეში *მაკკალუმი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (*McCallum v. the United Kingdom*, 1990) სასამართლომ დაადგინა, რომ პატიმართა კორესპონდენციაზე ცენზურის დაწესება წარმოადგენდა მე-8 მუხლის დარღვევას და აუცილებელი არ იყო მე-10 მუხლის დარღვევის საკითხის განხილვა. ხოლო საქმეში *ეზელენი საფრანგეთის წინააღმდეგ* (1991), სასამართლომ განიხილა ადვოკატზე დისციპლინური სასჯელის დაკისრების საკითხი საზოგადოებრივ დემონსტრაციაში მონაწილეობისათვის, რომელშიც გამოითქვა შეურაცხყოფელი შენიშვნები პოლიციის მიმართ და რომლის დროსაც შენობებზე გამოიფინა სასამართლო ხელისუფლების გამაყრტიტებელი პლაკატები. სასამართლომ განაცხადა, რომ საქმის ფაქტები პირდაპირ კავშირში იყო მე-11 მუხლთან, რომელიც იცავს მშვიდობიანი შეკრების უფლებას და არა მე-10 მუხლით უზრუნველყოფილ გამოხატვის თავისუფლებასთან.

და ბოლოს, უნდა აღინიშნოს, რომ კონვენციის მე-16 მუხლი უფლებას ანიჭებს სახელმწიფოებს, შეზღუდონ უცხოელების პოლიტიკური გამოხატვის თავისუფლება. თუმცა, სასამართლომ აღნიშნა, რომ ეს კატეგორია არ მოიცავს ევროპის კავშირის წევრი ქვეყნის მოქალაქეებს, რომლებსაც სურთ განახორციელონ გამოხატვის თავისუფლება კავშირის სხვა წევრ სახელმწიფოში (*პიერმონი საფრანგეთის წინააღმდეგ*, *Piermont v. France*, 1995).

2. ტერმინ “გამოხატვის” მნიშვნელობა მე-10 მუხლის მიხედვით

მე-10 მუხლი აცხადებს, რომ უფლება გამოხატვის თავისუფლებაზე “მოიცავს პიროვნების თავისუფლებას ჰქონდეს მოსაზრებანი და მიიღოს და გასცეს ინფორმაცია და იდეები”. კომისიამ და სასამართლომ განმარტეს და გააფართოვეს მე-10 მუხლით დაცული გამოხატვის ბუნება. საქმეში *ჰენდისაიდი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (1976) სასამართლომ განიხილა საკითხი, წარმოადგენს თუ არა პიროვნების დამნაშავედ ცნობა სკოლის მოსწავლეთათვის სახელმძღვანელო წიგნის გამოცემისათვის, რომელიც შეიცავდა რჩევებს სქესობრივ და სხვა საკითხებზე, მე-10 მუხლით უზრუნველყოფილი მისი უფლებების დარღვევას. სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფო მოქმედებდა მისი თავისუფალი მოქმედების არეში, მოიხმორა მე-2 პუნქტით გათვალისწინებული დებულება “მორალის დაცვის” შესახებ, თუმცა, სასამართლომ ასევე განსაზღვრა მისი პოზიცია დემოკრატიულ საზოგადოებაში გამოხატვის თავისუფლების მიმართ:

“გამოხატვის თავისუფლება წარმოადგენს ასეთი საზოგადოების ერთ-ერთ ძირითად საფუძველს, მისი და თითოეული ადამიანის განვითარების მნიშვნელოვან პირობას ... იგი გამოიყენება არა მხოლოდ “ინფორმაციისა” და “იდეების” მიმართ, რომელთა მიღებაც ხდება საზოგადოების სურვილის შესაბამისად, ან რომლებიც მიიჩნევიან არაშეურა-

ცხმოფელად, ან რომელთა შეფასებაც ხდება გულგრილად, არამედ, ასევე იმათ მიმართაც, რომლებიც შეურაცხყოფენ, შოში აგდებენ და აწუხებენ სახელმწიფოს ან მოსახლეობის რომელიმე სექტორს. ასეთია პლურალიზმის, ტოლერანტობისა და გონებაგახსნილობის მოთხოვნები, რომელთა გარეშეც არ არსებობს “დემოკრატიული საზოგადოება”.

მეორე საქმეში, რომელშიც განხილვის საგანი იყო “მორალის დაცვა”, განმცხადებლები დავობდნენ, რომ შვეიცარიის ხელისუფლების ორგანოების მიერ რამდენიმე სქესობრივი ხასიათის ნახატის კონფისკაცია და მხატვართა დაჯარიმება უცენზურო მასალების გამოქვეყნებისათვის, წარმოადგენდა მე-10 მუხლის დარღვევას (*მიულერი და სხვები შვეიცარიის წინააღმდეგ, Muller and Others v. Switzerland*, 1988). გაამართლა რა სახელმწიფოს მიერ მე-2 პუნქტის შესაბამისად მიღებული ზომები, სასამართლომ აღნიშნა, რომ სახელმწიფოებს გააჩნიათ თავისუფალი მოქმედების ფართო არე იმის განსაზღვრისას, თუ რა არის “აუცილებელი მორალის დასაცავად”. თუმცა, სასამართლომ გადაწყვეტილების გამოტანისას აღნიშნა, რომ მე-10 მუხლით გათვალისწინებული ტერმინი “გამოხატვა”, ასევე მოიცავს შემოქმედებითი ხასიათის გამოხატვასაც, “რაც იძლევა ყველა სახის კულტურული, პოლიტიკური და სოციალური ინფორმაციისა და იდეების საზოგადოებრივ გაცვლაში მონაწილეობის შესაძლებლობას”.

სასამართლო ასევე ემხრობოდა სახელმწიფოებს იმ შემთხვევებში, როდესაც შემოქმედებითი გამოხატვით შეიძლება შეურაცხყოფილი იქნას მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის რელიგიური გრძნობები. საქმეებში *ოტო-პრემინგერ-ინსტიტუტი ავსტრიის წინააღმდეგ (Otto-Preminger-Institut v. Austria*, 1994) და *უინგროვი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Wingrove v. the United Kingdom*, 1996) სასამართლომ არ დაადგინა მე-10 მუხლის დარღვევა, როდესაც ხელისუფლების ორგანოებმა აკრძალეს ფილმების ჩვენება, რომლებიც არასათანა-

დო იმიჯს უქმნიდნენ და განმარტავდნენ ცალკეულ ქრისტიანულ პრაქტიკასა და პერსონაჟებს.

3. პრესის თავისუფლება

მე-10 მუხლიდან გამომდინარე საქმეებიდან რამდენიმე ყველაზე მნიშვნელოვანი საქმე ეხებოდა გაზეთების უფლებას გამოხატვის თავისუფლებაზე. გაზეთის ძირითად ფუნქციას წარმოადგენს ინფორმაციისა და იდეების გამოქვეყნება საზოგადოებრივ ინტერესებში შემაჯალ საკითხებზე. აქედან გამომდინარეობს, რომ კომისია და სასამართლო ძალზედ ფრთხილად აწონასწორებდნენ პრესის ინფორმაციის გამოქვეყნების ინტერესებს სახელმწიფოს იმ ინტერესებთან მიმართებაში, რომელიც საზოგადოების მიერ სახელმწიფოს წინააღმდეგ გამოქვეყნებული ინფორმაციის მიღების შეზღუდვაში მდგომარეობს.

მე-10 მუხლით უზრუნველყოფილი პრესის თავისუფლების შესახებ წამყვან საქმედ ითვლება *სანდი ტაიმზი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Sunday Times v. the United Kingdom (I)*, (1979). ამ საქმეში განმცხადებლების მიერ გამოსაქვეყნებლად მომზადდა სტატია, რომელიც მიმოიხილავდა ფარმაცევტული კომპანიის მიერ ტკივილგამაყუჩებელ პრეპარატ თალიდომიდის მეცნიერული კვლევისა და ტესტირების პროცედურას. სტატიის შესაძლო გამოქვეყნების დროს გაერცელდა მოსაზრება (პრესისაგან დამოუკიდებელი წყაროებით), რომ ბევრი ახალშობილი დაზარადა დაბადების დროინდელი დეფექტებით, იმის გამო, რომ მათი დედები ფეხმძიმობისას იღებდნენ ამ წამალს. რამდენიმე დაზარალებულმა ოჯახმა გაერთიანებულ სამეფოში მიაღწია კომპრომისის ფარმაცევტულ კომპანიასთან საკითხის სასამართლო წესით გადაწყვეტის გარეშე; ოჯახების ნაწილი კვლავაც მოლაპარაკების პროცესში იყო, ხოლო რამდენიმე ოჯახი იყო სამართალწარმოების ადრეულ ეტაპზე. შესაბამისი საგაზეთო სტატიის ასლის მიღების შემდეგ, ფარმაცევტულმა კომპანიამ მიმართა სასამართლოს და მისგან მიიღო აკრძალვა

სტატიის გამოქვეყნებაზე. სასამართლო აკრძალვა დაცული იქნა უმაღლეს სასამართლო ინსტანციაში იმ საფუძველზე, რომ სტატიის გამოქვეყნება წარმოადგენდა სასამართლოზე ზეწოლას, რადგან იგი ერეოდა და ზიანს აყენებდა მართლმსაჯულების განხორციელებას მომავალ სამართალწარმოებაში. ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ სასამართლო აკრძალვა წარმოადგენდა 10(1) მუხლით გათვალისწინებულ გაზეთის გამოხატვის უფლებით სარგებლობაში ჩარევას. შემდეგ მან გააგრძელა ხელისუფლების მიერ უფლების განხორციელებაში ჩარევის დასაბუთებათა შემოწმება 10(2) მუხლის მიხედვით და თავდაპირველად აღნიშნა, რომ მიუხედავად სასამართლოზე ზეწოლის აკრძალვის შესახებ ინგლისური კანონების დაუწერელი ხასიათისა, სამართლებრივი ნორმები მაინც შესაბამისობაში იყვნენ მოთხოვნასთან “კანონით გათვალისწინების” შესახებ, რადგან განმცხადებლებისათვის ხელმისაწვდომი იყო მათი ქმედებების მიმართ გამოსაყენებელი შესაბამისი სამართლებრივი ნორმები, ისევე, როგორც ადეკვატური ინფორმაცია, ამ წესების დარღვევის შემთხვევაში შესაძლო შედეგების შესახებ. სასამართლომ შემდეგ აღნიშნა, რომ შესაბამისი კანონის ერთ-ერთ ძირითად ფუნქციას წარმოადგენდა სასამართლო ხელისუფლების ავტორიტეტისა და მიუკერძოებლობის შენარჩუნება, რომელიც არის 10(2) მუხლის მიხედვით გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის ერთ-ერთი საფუძველი. შიდა სამართლითა და ევროპული კონვენციით გათვალისწინებული ამ ორი მიზნის თანხედრამ განსაზღვრა, რომ სასამართლო აკრძალვა ემსახურებოდა მე-2 პუნქტით გათვალისწინებულ კანონიერ მიზანს.

დაადგინა რა, რომ სასამართლო აკრძალვა შესაბამისობაში იყო “კანონით გათვალისწინების” მოთხოვნასთან, სასამართლომ შემდგომ განიხილა მისი შესაბამისობა სტანდარტთან – “აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში”. სასამართლომ დაადგინა, რომ გაერთიანებული სამეფოს მთავრობამ ვერ შეძლო დაესაბუთებინა, რომ სასამართლო აკრძალვის აღსრულება შესაბამისობაში იყო “საზოგადოებრივ აუცი-

ლებლობასთან” და “თანაზომიერი იყო კანონიერად დადგენილი მიზნისა”, ხოლო შიდა სასამართლოების მიერ მოხმობილი საფუძველები “საკმარისი და შესაბამისი იყო 10(2) მუხლის მიხედვით”. ევროპულმა სასამართლომ ხაზი გაუსვა ასეთი გადაწყვეტილების მიღებისათვის რამდენიმე ძალზედ მნიშვნელოვან ფაქტორს, მათ შორის, აკრძალვის სიფართოვესა და შეუზღუდავ ბუნებას, შესაბამისი სტატიის თანამედროვე ხასიათს, სამართალწარმოების ხანგრძლივობას, მოლაპარაკებებს დავის მოგვარების თაობაზე და სტატიის ობიექტის შესახებ მიმდინარე ინტენსიურ საზოგადოებრივ დებატებს. სასამართლომ, ასევე განიხილა ხელისუფლების არგუმენტი, რომელმაც განაცხადა, რომ მან სათანადოდ მოახდინა ორი საზოგადოებრივი ინტერესის – გამოხატვის თავისუფლებისა და მართლმსაჯულების სამართლიანად განხორციელების გაწონასწორება. ამ მხრივ სასამართლომ აღნიშნა:

“ზოგადად აღიარებულია, რომ სასამართლოებს არ შეუძლიათ იმოქმედონ ვაკუუმში. ფაქტი, რომ ისინი წარმოადგენენ ფორუმს დავების მოგვარებისათვის, არ ნიშნავს, რომ არ უნდა მოხდეს დავების წინასწარი განხილვა სხვაგან, ეს იქნება სპეციალიზებული ჟურნალები, ზოგადად პრესა თუ საზოგადოება საერთოდ. უფრო მეტიც, მაშინაც კი, როდესაც მასმედიაში არ უნდა გადააბიჯოს მართლმსაჯულების სათანადოდ განხორციელების მიზნით დადგენილ საზღვრებს, მისი ფუნქციაა ინფორმაციისა და იდეების გაცემა სასამართლოს წინაშე დაყენებულ საკითხებზე, ისევე როგორც საზოგადოებრივ ინტერესებში შემავალ სხვა სფეროებზე. არა მხოლოდ მედიას აკისრია ამგვარი ინფორმაციისა და იდეების გაცემის ამოცანა, არამედ საზოგადოებასაც აქვს უფლება მიიღოს ისინი.”

სასამართლომ დაადგინა, რომ თალიდომიდის ტრაგედიაში ჩართულ ოჯახებს “გააჩნდათ სასიცოცხლო ინტერესი, სცოდნოდათ ყველა მნიშვნელოვანი ფაქტი და საკითხის შესაძლო გადაწყვეტის გზები. მათთვის ამ უაღრესად მნიშვნელოვანი ინფორმაციის მიღების უფლების ჩამორთმევა შეიძლებოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი აბსოლუტურად ცხადი

იქნებოდა, რომ მისი გავრცელება წარმოადგენდა საფრთხეს "სასამართლოს ავტორიტეტისათვის".

სასამართლომ ასევე განაცხადა, რომ საზოგადოებას ზოგადად ჰქონდა უფლება, მიეღო ინფორმაცია საკითხის ირგვლივ, მიუხედავად იმისა, რომ მასთან დაკავშირებული ფაქტები და პრობლემები წარმოადგენდნენ მომავალი სამართალწარმოების საგანს. სასამართლომ აღნიშნა, რომ "ცალკეული ფაქტების სააშკარაოზე გამოტანით სტატიას შეუძლო ყოფილიყო სპეკულაციური და ბუნდოვანებით მოცული დისკუსიების მუხრუჭი". ამდენად, სასამართლომ საქმეში **სანდი ტაიმზი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ** (1979) დაადგინა პრესის დაცვის მაღალი სტანდარტი, დააფუძნა რა თავისი მოსაზრება იმაზე, რომ საზოგადოებრივი ინტერესის საუკეთესოდ დაკმაყოფილება მოხდება იმ შემთხვევაში, თუკი მოსახლეობისათვის ხელმისაწვდომი იქნება, რაც შეიძლება, მეტი ინფორმაცია.

სასამართლომ ხელახლა განიხილა პრესაზე სასამართლო აკრძალვის დაწესების კონვენციასთან შესაბამისობის საკითხი საქმეებში **ობზერვერი და გარდიანი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ** (*Observer and Guardian v. the United Kingdom*, 1991) და **სანდი ტაიმზი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ** (*Sunday Times v. the United Kingdom* (II), 1991). ეს საქმეები ეხებოდა ორ გაზეთში ბრიტანეთის უშიშროების სამსახურის გადამდგარი თანამშრომლის მიერ გამოქვეყნებული წიგნიდან ინფორმაციისა და ნაწყვეტების გამოქვეყნებას, რომლებიც ამტკიცებდნენ, რომ შესაბამისი სამსახური ცალკეულ უკანონო საქმიანობას ეწეოდა. ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ დროებითი სასამართლო აკრძალვის დაწესება სტატიების გამოქვეყნებაზე ბრიტანეთის სასამართლოებში წიგნის ავტორის წინააღმდეგ მიმდინარე სამართალწარმოებებში საბოლოო გადაწყვეტილების გამოტანამდე, შესაბამისობაში იყო მე-10 მუხლის მოთხოვნებთან, რადგან იგი ექცეოდა სახელმწიფოს თავისუფალი მოქმედების არეში ეროვნული უშიშროებისადმი

წარმოქმნილი საფრთხის გათვალისწინებით. მეორეს მხრივ, სასამართლომ დაადგინა, რომ სასამართლო აკრძალვის მოქმედების ვადის გახანგრძლივება მას შემდეგ, რაც მასალას წაერთვა კონფიდენციალური ხასიათი, შესაბამისი ინფორმაციის ფართოდ გავრცელების შემდეგ, კერძოდ კი რამდენიმე ქვეყანაში წიგნის გამოცემის, გაყიდვისა და გაერთიანებულ სამეფოში მისი შეუზღუდავად შემოტანის შედეგად, წარმოადგენდა მე-10 მუხლის დარღვევას. სასამართლომ ამ საქმეებში წარმოდგენილი დასაბუთება გამოიყენა შემდგომ საქმეში **Vereniging Weekblad Bluf! ნიდერლანდების წინააღმდეგ** (1995), რომელშიც პერიოდული გამოცემის რედაქტორებმა გამოაქვეყნეს რეპორტაჟი შიდა უშიშროების სამსახურის საქმიანობის შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ პერიოდული გამოცემის შესაბამის ტირაჟს ყადაღა დაედო, ხოლო რედაქტორები დააპატიმრეს, გამოცემის რედაქციამ დაბეჭდა ახალი ტირაჟი და გაავრცელა მომდევნო დღეს. სასამართლომ დაადგინა მე-10 მუხლის დარღვევა.

საქმეებში **ლინგენსი ავსტრიის წინააღმდეგ** (*Lingens v. Austria*, 1986), **ობერშლიკი ავსტრიის წინააღმდეგ** (*Oberschlick v. Austria* (I), 1991) და **ობერშლიკი ავსტრიის წინააღმდეგ** (*Oberschlick v. Austria* (II), 1997) გამოცემათა რედაქტორებმა გამოაქვეყნეს სტატიები, რომლითაც გააკრიტიკეს ავსტრიელი პოლიტიკოსები მათ მიერ პოლიტიკურ საკითხებზე გაკეთებული განცხადებების გამო. პოლიტიკოსებმა განმცხადებლების წინააღმდეგ სასამართლოში შეიტანეს კერძო სარჩელები ცილისწამების ბრალდებით, რომელთაგანაც ყველა დაკმაყოფილდა. განმცხადებლები დავობდნენ, რომ ავსტრიის სასამართლოთა გადაწყვეტილებებმა დაარღვიეს მათი მე-10 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლება გამოხატვის თავისუფლებაზე. სასამართლო დაეთანხმა რა განმცხადებლების მტკიცებას, ლინგენსის საქმეში აღნიშნა:

"პრესის თავისუფლება ... საზოგადოებას ანიჭებს პოლიტიკური ლიდერების იდეებისა და დამოკიდებულებათა წა-

რმოწენისა და მათზე აზრის შექმნის ერთ-ერთ საუკეთესო საშუალებას. ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ პოლიტიკური დებატების თავისუფლება დევს საფუძველში დემოკრატიული საზოგადოების შესახებ კონცეფციისა, რასაც უკავია უმთავრესი ადგილი მთელს კონვენციაში.

შესაბამისად, მისაღები კრიტიკის საზღვრები პოლიტიკოსის მიმართ უფრო ფართოა, ვიდრე კერძო ფიზიკური პირის მიმართ. ამ უკანასკნელისაგან განსხვავებით, პოლიტიკური მოღვაწე აუცილებლად და შეგნებულად თავად აყენებს მის თითოეულ სიტყვასა და საქმეს ჟურნალისტების, ისევე როგორც მთლიანად საზოგადოების ახლო მეთვალყურეობის ქვეშ ... 10(2) მუხლი საშუალებას იძლევა, რომ დაცული იქნას სხვათა რეპუტაცია და ეს დაცვა ასევე ვრცელდება პოლიტიკოსებზეც ... თუმცა, ამ შემთხვევაში, ამგვარი დაცვის მოთხოვნები უნდა გაწონასწორდეს პოლიტიკურ საკითხებზე ღია დისკუსიების ინტერესებთან მიმართებით.”

სასამართლომ გააკრიტიკა ცილისწამების შესახებ ავსტრიის კანონი მტკიცების ტვირთის ბრალდებულისათვის დაკისრების გამო, რომლის მიხედვითაც ბრალდებული ვალდებული იყო, ემტკიცებინა თავისი განცხადებების სიმართლე. სასამართლომ დაადგინა, რომ ეს, თავისთავად, შეიძლება წარმოადგენდეს მე-10 მუხლის დარღვევას:

“ზუსტად უნდა დადგინდეს ფაქტებსა და მოსაზრებებს შორის განსხვავება. ფაქტების არსებობა შეიძლება დემონსტრირებული იქნას მაშინ, როდესაც მოსაზრებები არ ექვემდებარება მტკიცებულებებს ... [ავსტრიის კანონის მიხედვით] ჟურნალისტები ასეთ შემთხვევაში ვერ გაექცევიან სასამართლოს მიერ დამნაშავედ ცნობას, თუკი ისინი ვერ დაამტკიცებენ თავიანთი განცხადებების სიმართლეს ... რაც შეეხება კანონით დადგენილ მოთხოვნებს მოსაზრებების მიმართ, შეუძლებელია ამ მოთხოვნის შესრულება და იგი თავად არღვევს აზრის თავისუფლებას, რომელიც წარმოადგენს კონვენციის მე-10 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლების ფუნდამენტურ ნაწილს.”

სასამართლომ ასევე აღნიშნა, რომ ხელისუფლების მიერ ჟურნალისტის წინააღმდეგ სანქციების გამოყენება, რომელმაც გააკრიტიკა პოლიტიკური ფიგურა, “წარმოადგენს გარეგნული სახის ცენზურას, რომელმაც შეიძლება დააშინოს იგი ... მომავალში ასეთი კრიტიკით გამოსვლისაგან ... პოლიტიკური დებატების კონტექსტში, ასეთი განაჩენი ხელს შეუშლის ჟურნალისტებს თავიანთი წვლილი შეიტანონ იმ საკითხების საზოგადოებრივ განხილვაში, რომლებიც ზეგავლენას ახდენენ საზოგადოების ცხოვრებაზე. ამგვარმა სანქციამ ასევე შეიძლება შეაფერხოს პრესა ინფორმაციის გაცემისა და საზოგადოებრივი ინტერესების დარაჯის ფუნქციების შესრულებისას”.

საქმეში *გუდვინი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Goodwin v. the United Kingdom, 1996)* სასამართლომ განავრცო ზემოხსენებული პრინციპი, დაადგინა რა მე-10 მუხლის დარღვევა შემთხვევაში, როდესაც ხელისუფლებამ დააწესა აკრძალვა საგაზეთო სტატიის გამოქვეყნებაზე და მოსთხოვა ჟურნალისტს იმ ინფორმაციის წყაროს გამჟღავნება, რომელსაც შეიცავდა ჟურნალისტის რეპორტაჟი ერთ-ერთი კომპანიის საქმიანობის შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ კომპანიის უფლებების დაცვა წარმოადგენდა კანონიერ მიზანს, სასამართლომ აღნიშნა, რომ ამ მიზნის მიღწევისათვის არჩეული საშუალებები თანაზომიერნი არ იყვნენ კანონიერი მიზნისა.

სასამართლომ შედარებით მკაცრად განიხილა პრესის მიერ მოსამართლეთა კრიტიკის საკითხი. საქმეში *ბარფოდი დანიის წინააღმდეგ (Barfod v. Denmark, 1988)* განმცხადებელმა გამოაქვეყნა საგაზეთო სტატია, რომელშიც გააკრიტიკა სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომელმაც დაადასტურა ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კანონიერება. მან თავისი კრიტიკა დააფუძნა იმაზე, რომ სამი მოსამართლიდან ორი არაპროფესიონალი მოსამართლე იყო, რომლებიც, ამავე დროს საქმეში მოპასუხედ გამოსულ ხელისუფლების ადგილობრივ ორგანო-

ში მსახურობდნენ. თავის სტატიაში განმცხადებელმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ, როგორც მოსალოდნელი იყო, შესაბამისმა ორმა მოსამართლემ “შეასრულეს თავისი მოვალეობა”, ე.ი. ხმა მისცეს დამკირავებლის ინტერესების სასარგებლოდ. ხელისუფლებამ წარმატებით განახორციელა განმცხადებლის სისხლისსამართლებრივი დევნა ცილისწამებისათვის, თუმცა, ამავე დროს შიდა სასამართლოებმა აღნიშნეს, რომ არაპროფესიონალ მოსამართლეებს საქმის განხილვაში მონაწილეობა არ უნდა მიეღოთ. ევროპულმა სასამართლომ არ დაადგინა მე-10 მუხლის დარღვევა და აღნიშნა:

“სახელმწიფოს ლეგიტიმური ინტერესი ორი არაპროფესიონალი მოსამართლის რეპუტაციის დაცვის მხრივ ... წინააღმდეგობაში არ მოდის განმცხადებლის ინტერესთან მონაწილეობა მიიღოს თავისუფალ საზოგადოებრივ დისკუსიებში უმაღლესი სასამართლოს სტრუქტურული მიუკერძოებლობის საკითხის ირგვლივ”.

თუმცა, სასამართლომ დააფიქსირა მე-10 მუხლის დარღვევა საქმეში *დე ჰაესი და გიჯსი ბელგიის წინააღმდეგ (De Haes and Gijssels v. Belgium, 1997)*. ამ საქმეში ჟურნალისტი დაჯარიმდა სტატიის გამოქვეყნებისათვის, რომელშიც მან გააკრიტიკა გადაწყვეტილება ბავშვზე მეურვის უფლებების იმ მამაკაცისათვის გადაცემის გამო, რომელიც ადრე დამნაშავედ სცნეს სისხლის აღრევასა და ბავშვის მიმართ უკანონო მოპყრობაში და სადაც ჟურნალისტმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ ამ გადაწყვეტილების გამოტანისას მოსამართლეები ხელმძღვანელობდნენ პოლიტიკური მოტივებით.

4. სამაუწყებლო საშუალებების ლიცენზირება

იმ საკითხთაგან, რომლებიც შეიძლება წამოიჭრან მე-10 მუხლის დარღვევის თაობაზე შემოსული საქმეებიდან, ზოგიერთი ეხება სამაუწყებლო მედიას. ამასთან, მე-10 მუხლი სახელმწიფოებს თავისუფალი მოქმედების ფართო არეს უტოვებს შესაბამის სფეროში, აცხადებს, რა რომ “ეს მუხლი

ხელს არ შეუშლის სახელმწიფოებს მოითხოვონ რადიოსამაუწყებლო, სატელევიზიო ან კინემატოგრაფიული საწარმოების ლიცენზირება”.

მოტიანად მუხლის მიზნების გათვალისწინებით, სასამართლომ დაადგინა, რომ მე-10 მუხლის 1-ლი პუნქტის დებულების ამგვარი რედაქციის მიუხედავად, სახელმწიფოს უნდა შეეძლოს თავისი სალიცენზიო მოთხოვნების ან პრაქტიკის დასაბუთება. საქმეში *Informationsverein Lentia და სხვები ავსტრიის წინააღმდეგ (1997)* მოსარჩელები დავობდნენ ავსტრიის მიერ მათთვის სამაუწყებლო ლიცენზიის გაცემაზე უარის თქმის გამო და ასევე აპროტესტებდნენ ავსტრიის სახელმწიფო სამაუწყებლო კორპორაციის მონოპოლიას. სასამართლომ ორივე შემთხვევაში დაადგინა მუხლის დარღვევა, აღნიშნა რა, რომ სახელმწიფო სამაუწყებლო მონოპოლია აწესებდა მაქსიმალურ შეზღუდვებს გამონახტის თავისუფლებით სარგებლობაზე, ხოლო ასეთი ხასიათის შეზღუდვების გამართლება შეიძლებოდა მხოლოდ უკიდურესი საზოგადოებრივი აუცილებლობით. მაუწყებლობის სფეროში ტექნოლოგიური პროგრესისა და მრავალი სხვადასხვა სახის სამაუწყებლო სიხშირის არსებობის გათვალისწინებით, არ არსებობდა რაიმე საზოგადოებრივი აუცილებლობა, რათა დაწესებულიყო აბსოლუტური აკრძალვა სამაუწყებლო საშუალებების საქმიანობაზე.

სასამართლომ განიხილა რამდენიმე საქმე, რომელშიც მას უნდა გადაეწყვიტა, გულისხმობს თუ არა მაუწყებლობის უფლება პიროვნების ან პიროვნებათა ჯგუფის უფლებას ხელისუფლების ჩარევის გარეშე მიიღონ და გადასცენ ტელერადიო გადაცემები. საქმეში *გროპერა რადიო და სხვები შვეიცარიის წინააღმდეგ (Groppera Radio and Others v. Switzerland, 1990)* ერთ-ერთი შვეიცარიული რადიოკომპანია, რომელსაც ფილიალი ჰქონდა იტალიაში, და მათი პარტნიორი, რამდენიმე ფიზიკური პირი დავობდა, რომ შვეიცარიის ხელისუფლების მიერ შვეიცარულ საკაბელო კომპანიაზე დაწესებული აკრძალვა განმცხადებლების მიერ იტალი-

იდან გადაცემული პროგრამების მაუწყებლობაზე; წარმოადგენდა მე-10 მუხლის დარღვევას. სასამართლომ აღნიშნა, რომ სამაუწყებლო კომპანიების ლიცენზირება დასაშვებია იყო 10(1) მუხლის მიხედვით, თუმცა, სახელმწიფოს შეეძლო განეხორციელებინა თავისი უფლებამოსილებანი ლიცენზირების მიმართ მთლიანად მუხლის მოთხოვნების მხედველობაში მიღებით. მან დაადგინა, რომ შიდა სამართალი ხელმისაწვდომი იყო და შეიძლებოდა მისი განჭვრეტა; თავად შეზღუდვაც კანონიერი მიზნის შესრულებისაკენ იყო მიმართული. ამდენად, სასამართლომ დაადგინა, რომ სახეზე არ იყო მე-10 მუხლის დარღვევა, რადგან შვეიცარიის მთავრობამ აიძვრა შეზღუდვის საშუალება, რომელიც “შეიძლება მიჩნეულიყო აუცილებლად, რათა არ მომხდარიყო კანონის დარღვევა [და] რომელიც არ წარმოადგენდა ცენზურის რაიმე ფორმას”.

საქმეში *აუტრონიკი შვეიცარიის წინააღმდეგ (Autronic v. Switzerland, 1990)*, შვეიცარიულ სატელეკომუნიკაციო კომპანიას ხელისუფლების მიერ უარი ეთქვა საბჭოთა სატელეტიდან არაკოდირებული სატელევიზიო პროგრამების მიღებაზე საბჭოთა კავშირის მხრიდან თანხმობის გარეშე. თავდაპირველად, სასამართლომ აღნიშნა, რომ სატელევიზიო პროგრამების მიღება ექცევა 10(1) მუხლით უზრუნველყოფილ ინფორმაციის მიღების უფლებაში. მან ასევე აღნიშნა, რომ შვეიცარიის შესაბამისი კანონმდებლობა საკმარისად ხელმისაწვდომი იყო შესაბამისი სპეციალიზებული ჯგუფისათვის. თუმცა, მაინც დაადგინა რა მე-10 მუხლის დარღვევა, სასამართლომ განაცხადა, რომ შესაბამისი მაუწყებლობა განუთვნილი იყო საზოგადოების ზოგადი სარგებლობისათვის, ხოლო, რადგან შვეიცარიის ხელისუფლებამ აღიარა, რომ არ არსებობდა საიდუმლო ინფორმაციის გამჟღავნების რისკი მაუწყებლობის მიღების შედეგად, დაწესებული შეზღუდვები არ იყო აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში, რადგან სცილდებოდა სახელმწიფოს თავისუფალი მოქმედების არეს.

5. სიტყვის თავისუფლება კომერციის სფეროში

სასამართლომ მცირე რაოდენობის საქმე განიხილა, რომლებიც ამტკიცებდნენ მე-10 მუხლის დარღვევას კომერციის სფეროში. საქმეში *მარკტ ინტერნ GmbH და კლაუს ბერმანი გერმანიის წინააღმდეგ (Markt Intern GmbH and Klaus Beermann v. Germany, 1989)* ერთ-ერთი სავაჭრო პუბლიკაციის გამომცემლებმა, რომელიც ემსახურებოდა მცირე და საშუალო კომპანიებს, გამოაქვეყნეს სტატია, რომელიც აკრიტიკებდა იმავე სფეროში მოქმედი მსხვილი კომპანიის საქმიანობას ერთ ცალკეულ ინციდენტთან დაკავშირებით და ითხოვდა ინფორმაციის მიწოდებას მისი მკითხველებისაგან მსგავსი ინციდენტებისა და პრაქტიკის შესახებ. კომპეტენტურმა შიდა სასამართლომ დაადგინა, რომ განმცხადებლები უსამართლოდ იქცეოდნენ და აუკრძალა შემდგომში ასეთი ხასიათის პუბლიკაციების დაბეჭდვა. ევროპულმა სასამართლომ არ დაადგინა მე-10 მუხლის დარღვევა და აღნიშნა, რომ კომპანიამ მის წინააღმდეგ წაყენებული ბრალდებების შესახებ ინფორმაციის მიღებისთანავე, დაუყოვნებლივ დაიწყო საქმის შესწავლა; სასამართლომ ასევე აღნიშნა, რომ ინციდენტის შესახებ გადაუშოვნებელი ინფორმაციის გამოქვეყნებას შეეძლო მნიშვნელოვანი ზიანი მიეყენებინა კომპანიისათვის. საქმეში *იაკობოვსკი გერმანიის წინააღმდეგ (Jacobowski v. Germany, 1994)* სასამართლომ არ დააფიქსირა მე-10 მუხლის დარღვევა. ამ შემთხვევაში ხელისუფლებამ განახორციელა იმ პირის სისხლის სამართლებრივი დევნა, რომელმაც სამსახურიდან გათავისუფლების შემდეგ, შექმნა თავისი საკუთარი კომპანია იმავე სფეროში, ხოლო შემდგომ გაავრცელა გაზეთებიდან ამონაჭრები და სხვა მასალები, რომლებიც აკრიტიკებდნენ მის ყოფილ დამსაქმებელსა და პროფესიულ კოლეგებს.

საქმეში *ბართოლდი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ (Barthold v. the Federal Republic of Germany, 1985)* ვეტერინარ ქირურგს პრე-

სამ ინტერვიუ ჩამოართვა სასწრაფო ვეტერინარული სამედიცინო დახმარების ხელმისაწვდომობის შესახებ. რამდენიმე სხვა ვეტერინარმა ქირურგმა, რომლებიც იმავე რაიონში მუშაობდნენ, იჩივლეს პროფესიულ ასოციაციაში იმ საბაბით, რომ ინტერვიუ წარმოადგენდა “საჯაროობას”, რაც ვეტერინარ ქირურგთა პროფესიული საქმიანობის წესებით აკრძალული იყო. ასოციაციამ მიადწია სასამართლო აკრძალვის დაწესებას, რომელიც განმცხადებელს ზღუდავდა პრესაში შესაბამისი განცხადებების ხელახლა გაკეთებისაგან.

დაადგინა რა მე-10 მუხლის დარღვევა, სასამართლომ აღნიშნა, რომ გერმანიის ხელისუფლების სამართლებრივი აქტები “არ იყო შესაბამისობაში გამოხატვის თავისუფლებასთან”, რადგან ისინი პრაქტიკულად გამორიცხავდნენ ცალკეული პროფესიის წარმომადგენელთა მონაწილეობას საზოგადოებრივ დებატებში და შეეძლოთ “დაებრკოლებინათ პრესა ინფორმაციის გაცემისა და საზოგადოებრივი ინტერესების დარაჯის ამოცანების შესრულებაში”. თუმცა, სასამართლომ მხარი დაუჭირა სახელმწიფოთა მიერ დაწესებულ აკრძალვას პროფესიული მომსახურების რეკლამირებაზე (*კასადა კოკა ესპანეთის წინააღმდეგ*) (*Casada Coca v. Spain, 1995*).

6. ფიზიკური პირების მოვალეობები და პასუხისმგებლობა მე-10 მუხლის მიხედვით

10(1) მუხლის მიხედვით “ყველას” აქვს უფლება გამოხატვის თავისუფლებაზე, რაც მოიცავს თავისუფლებას, მიიღოს და გასცეს ინფორმაცია და იდეები. 10(2) მუხლის თანახმად კი პიროვნებას შეუძლია ამ თავისუფლებებით სარგებლობა მხოლოდ მისი მოვალეობებისა და პასუხისმგებლობის მხედველობაში მიღებით. მე-10 მუხლის ირგვლივ არსებულ პრეცედენტებში კომისიამ და სასამართლომ განსაზღვრეს, რომ “მოვალეობებისა და პასუხისმგებლობის” ფაქტორი მჭიდროდ უკავშირდება სტრანდარტს – “აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში”. მაგალითად, საქმეში *ჰენდისაიდი გაერთი-*

ანებული სამეფოს წინააღმდეგ (1976), კომისიამ დაადგინა პრინციპი, რომლის მიხედვითაც მან მხედველობაში უნდა მიიღოს “თითოეული პიროვნების მდგომარეობა, რომელიც სარგებლობს გამოხატვის თავისუფლებით, ისევე, როგორც ის მოვალეობები და პასუხისმგებლობა, რომელიც გამოიყენება შესაბამის სიტუაციაში”. ჰენდისაიდის საქმეში სასამართლომ მნიშვნელოვან ფაქტორად აღნიშნა შესაბამისი პუბლიკაციის მკითხველთა აუდიტორიის ასაკი და მისი შესაძლო ეფექტები ახალგაზრდა მკითხველთა მორალზე. საქმის გარემოებების მხედველობაში მიღებით სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფოს მიერ გამოცემის შეზღუდვა გამართლებული იყო.

სასამართლო საპირისპირო დასკვნამდე მივიდა სანდი ტაიმზის (I) საქმეში, რადგან ამ შემთხვევაში გაზეთის როლი მდგომარეობდა საზოგადოების ინფორმირებაში ზოგად ინტერესებში შემავალ მნიშვნელოვან საკითხზე. საქმეში *იერსილდი დანიის წინააღმდეგ* (*Jersild v. Denmark, 1994*), სასამართლომ ასევე დააფიქსირა მე-10 მუხლის დარღვევა, რადგან ტელევიზიაში მომუშავე ჟურნალისტი დაჯარიმდა რასისტული პროპაგანდის ხელშეწყობისათვის რასისტული და ანტიმიგრაციული შეხედულებების მქონე რამდენიმე ახალგაზრდა პირთან სატელევიზიო ინტერვიუს მომზადების გამო. სასამართლომ დაადგინა, რომ ინტერვიუს ტელევიზიით გადაცემა წარმოადგენდა მიუკერძოებელ და ობიექტურ წვლილს საზოგადოებრივ ინტერესებში შემავალ საკითხზე ღია დისკუსიების გამართვისათვის.

კომისიამ და სასამართლომ განიხილეს რიგი საქმეებისა, რომლებშიც ფიზიკური პირები დავობდნენ, რომ სახელმწიფომ დაარღვია მე-10 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლება გამოხატვის თავისუფლებაზე საჯარო სამსახურში დასაქმების კონტექსტში.

i) საჯარო მოსამსახურეთა უფლებები

რამდენიმე საქმეში საჯარო მოსამსახურეები დავობდნენ მე-10 მუხლით გათვალისწინებული უფლებების და-

რღევანზე, მათი დასაქმების სტატუსთან დაკავშირებით. სტრასბურგის ორგანოები მუდმივად ადგენდნენ, რომ სახელმწიფოს შეუძლია შეზღუდოს მის მიერ დაქირავებულ მოსამსახურეთა უფლება გამოხატვის თავისუფლებაზე, როდესაც გამოხატვა პირდაპირ კავშირშია დასაქმებულთა მოვალეობებსა და სამსახურეობრივ ფუნქციებთან. მაგალითად, ერთ-ერთ განაცხადში გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (N8010/77) კომისიამ დაადგინა, რომ სახელმწიფოს შეუძლია აუკრძალოს მასწავლებელს არა კონფესიონალურ სკოლაში ცალკეული მორალური და რელიგიური რწმენის გამოხატვა, როდესაც ბავშვები ან სხვა პირები შესაძლოა შეურაცხყოფილნი ან შეწუხებულნი იქნენ ასეთი ქმედებებით.

სასამართლომ განიხილა რამდენიმე საქმე, რომლებიც ეხებოდნენ შეიარაღებული ძალების წევრების მიერ გამოხატვის თავისუფლებით სარგებლობას. საქმეში *ენგელი და სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ* (1976), სასამართლომ მხარი დაუჭირა ხელისუფლების აკრძალვას, ჯარისკაცების მიერ ცალკეული უფროსი ოფიცრების კრიტიკის შემცველი ფურცლების დაბეჭდვისა და გავრცელების მიმართ. სასამართლომ თავიდან აღნიშნა, რომ “საზოგადოებრივი წესრიგის” კონცეფცია მოიცავს “წესრიგს, რომლის შენარჩუნებაც უნდა მოხდეს ცალკეული სოციალური ჯგუფის ფარგლებში ... შეიარაღებული ძალების შემთხვევაში, შესაბამის ჯგუფში უწესრიგობას შეიძლება უარყოფითი ზეგავლენა ჰქონდეს მთლიანად საზოგადოებაზე”.

მან შემდეგ აღიარა, რომ მე-10 მუხლი იცავს ხელშეწყვერულ სახელმწიფოთა იურისდიქციის ქვეშ მყოფი საჯარო მოსამსახურეების, ისევე, როგორც სხვების, უფლებებს, თუმცა, აღნიშნა, რომ “არმიის სათანადოდ ფუნქციონირება წარმოუდგენელია ისეთი სამართლებრივი ნორმების გარეშე, რომლებიც მიზნად ისახავენ მოსამსახურეთა მიერ სამხედრო დისციპლინის, თუნდაც წერილობითი ფორმით დარღვევის აღკვეთას ... [ნიდერლანდების სამართალი] დაფუძნებულია ამ ლეგიტიმურ მოთხოვნაზე და თავად არ ეწინააღმდეგება კონვენციის მე-10 მუხლს.

სასამართლომ არ უნდა მოახდინოს სამხედრო ცხოვრების ცალკეული დამახასიათებელი ნიშნებისა და სამხედრო მოსამსახურეთა სპეციფიკური “მოვალეობებისა” და “პასუხისმგებლობის”, ისევე როგორც სახელმწიფოს იმ თავისუფალი მოქმედების არეს იგნორირება, რომელსაც 10(2) მუხლი ... უტოვებს ხელშეწყვერულ მხარეებს.

საკითხი არ იდგა ჯარისკაცებისათვის გამოხატვის თავისუფლების ჩამორთმევის თაობაზე; იგი უბრალოდ ეხება სასჯელის დაკისრებას მათ მიერ ამ თავისუფლების ბოროტად განხორციელების გამო. შესაბამისად, არ მიგვაჩნია, რომ მისმა (ნიდერლანდების ხელისუფლების) გადაწყვეტილებამ დაარღვია 10(2) მუხლი”.

სასამართლო მივიდა საპირისპირო მოსაზრებამდე საქმეში *Vereinigung Demokratischer Soldaten Österreichs* (ავსტრიის ჯარისკაცთა დემოკრატიული გაერთიანება) და *გუბი ავსტრიის წინააღმდეგ* (1994), რომელშიც გასაჩივრებული იყო აკრძალვა სამხედრო ხელისუფლების გამაკრიტიკებელი გამოცემის გავრცელებაზე. დაადგინა რა მე-10 მუხლის დარღვევა, სასამართლომ აღნიშნა, რომ შესაბამისი გამოცემა არ იძლეოდა ისეთი ქმედების რეკომენდაციას ან მისკენ მოწოდებას, რაც საფრთხეს შეუქმნიდა სამხედრო დისციპლინას. გამოცემა ასევე არ არღვევდა “იმ იდეათა უბრალო გაცვლის მიმართ დადგენილ საზღვრებს, რომელთა არსებობაც დემოკრატიული სახელმწიფოს არმიაში უნდა იქნას დაშვებული”. სასამართლომ ასევე დააფიქსირა მე-10 მუხლის დარღვევა საქმეში, რომელშიც პიროვნებას დაეკისრა დისციპლინური პასუხისმგებლობა წერილის გაგზავნისათვის, რომელიც აკრიტიკებდა მის უფროს ოფიცერს, მაშინ, როდესაც არ მომხდარა წერილის გამოქვეყნება ან გავრცელება (*გრიგორიადისი საბერძნეთის წინააღმდეგ, Grigoriades v. Greece*, 1994).

N9041/81 განაცხადში მაღალი ჩინის საჯარო მოსამსახურე, რომლის ავადმყოფობის ისტორიაც ითვალისწინებდა ფსიქიურ აშლილობასაც, დავობდა, რომ მისი გადაყვანა

ერთი სახელმწიფო თანამდებობიდან მეორეზე წარმოადგენდა მე-10 მუხლის დარღვევას, რადგან გადაყვანა მოხდა მას შემდეგ, რაც მან საჯაროდ ბრალი დასდო სახელმწიფოს მასზე მეთვალყურეობაში. ეს ბრალდება განიხილეს ნორვეგიის სამართლოებმა და უარყვეს იგი. კომისია დაეთანხმა ხელისუფლების პოზიციას და განაცხადა, რომ “სამინისტროს პრესტიჟი და მის მიმართ ნდობა შემცირდებოდა როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე მის გარეთ, თუკი განყოფილების უფროსის თანამდებობაზე დარჩებოდა პირი, რომელიც ფსიქურად გაუწონასწორებელის შთაბეჭდილებას ტოვებდა ... საჯარო მოსამსახურეთა და განსაკუთრებით კი, მაღალი ჩინის თანამდებობის პირთა ზოგადი მოვალეობის – დაიცვან კონფიდენციალურობის განსაზღვრული დონე – მხედველობაში მიღებით, კომისია ვერ დაეთანხმება მოსაზრებას, რომ განმცხადებლის გადაყვანა სხვა თანამდებობაზე ამ კონკრეტულ გარემოებებში წარმოადგენს კონვენციის მე-10 მუხლით უზრუნველყოფილ გამოხატვის თავისუფლებაზე უფლების დარღვევას, რადგან ამ თავისუფლებით სარგებლობას თან ახლავს მოვალეობები და პასუხისმგებლობა, რომლებიც მხედველობაში უნდა მიიღოს შესაბამისმა პიროვნებამ”.

N10293/83 განაცხადში კომისიას უნდა გაეწონასწორებინა საჯარო მოსამსახურეთა “მოვალეობები” და “პასუხისმგებლობა” არჩეული წარმომადგენლების “მოვალეობებსა” და “პასუხისმგებლობასთან”. ამ საქმეში განმცხადებელი გამოდიოდა, როგორც საჯარო მოსამსახურე “პოლიტიკურად შეზღუდულ” თანამდებობაზე და აგრეთვე, როგორც თემის არჩეული წარმომადგენელი. განმცხადებელი დაექვემდებარა მთავრობის მიერ მიღებულ დისციპლინურ ზომებს, მას შემდეგ, რაც მას ინტერვიუ ჩამოართვეს სატელევიზიო პროგრამაში, რომელიც საჯარო სამსახურში მისი სამუშაოდან გამომდინარე საკითხებს ეხებოდა. მანამდე განმცხადებელმა თხოვნით მიმართა ხელისუფლების ზემდგომ ორგანოებს, თუმცა პროგრამაში მონაწილეობის ნებართვაზე უარი ეთქვა. კომისიამ ხელისუფლების ქმედება დასაშვებად მიიჩნია 10(2) მუხლის გათვალისწინებით.

ორ საქმეში კომისიამ დაადგინა, რომ ხელისუფლებას შეეძლო სამართლებრივი პროფესიების წარმომადგენელთა მიერ მე-10 მუხლიდან გამომდინარე უფლებების განხორციელების შეზღუდვა. ერთ-ერთ საქმეში იურიტმა გააკეთა “შეურაცხყოფელი და ტენდენციური განცხადებები” (გან. N10414/83), ხოლო მეორეში მოსამართლემ გაავრცელა ფურცლები, რომლებიც შეიცავდნენ პოლიტიკურ კომენტარებს ცალკეულ სისხლის სამართლებრივ დევნასთან დაკავშირებით (გან. N10279/83). კომისიამ დაადგინა, რომ ხელისუფლების მიერ მიღებული დისციპლინური ზომები ორივე განმცხადებლის წინააღმდეგ შესაბამისობაში იყვნენ 10(2) მუხლთან იმ სპეციფიკური მოვალეობებისა და პასუხისმგებლობის მხედველობაში მიღებით, რომლებიც აკისრიათ ადვოკატებსა და მოსამართლეებს.

ii) დასაქმება საჯარო სამსახურში

კომისიამ და სასამართლომ განიხილეს იმ პირების მიმართ დასაქმებაზე უარის თქმის ან სამსახურიდან გათავისუფლების საკითხები, რომლებმაც განახორციელეს მე-10 მუხლით უზრუნველყოფილი თავიანთი უფლება გამოხატვის თავისუფლებაზე. საქმეებში *კოზიეკი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ (Kosiek v. the Federal Republic of Germany, 1986)* და *გლასენაპი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ (Glasenapp v. the Federal Republic of Germany, 1986)*, სასამართლომ განიხილა გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის *berusverbot*-ის დოქტრინა, ანუ მოთხოვნა, რომ ყველა საჯარო მოსამსახურემ უნდა დადოს კონსტიტუციისა და კონსტიტუციურ ღირებულებათა ერთგულების ფიცი. ქალბატონმა გლასენაპმა გამოთქვა ცალკეული მოსაზრებები, რომლებიც ემთხვეოდნენ ამ საკითხზე უკიდურესი მემარცხენე პოლიტიკური ძალების, ხოლო ბატონი კოზიეკისა კი უკიდურესი მემარჯვენე ძალების მოსაზრებებს. ორივე საქმეში ხელისუფლე-

ბამ უარი თქვა მიენიჭებინა განმცხადებლებისათვის მუდმივი საჯარო მოსამსახურის სტატუსი, რომელთაგანაც თითოეული გამოსაცდელი ვადით იყო დანიშნული სკოლის მასწავლებლად. აღიარა რა დასაშვებად ხელისუფლების ზომები მე-10 მუხლის მიხედვით, სასამართლომ ორივე საქმეში აღნიშნა, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია არ უზრუნველყოფს საჯარო სამსახურში დანიშვნის უფლებას. შემდეგ მან განაცხადა, რომ ხელისუფლების ორგანოებმა მხედველობაში მიიღეს განმცხადებლების მოსაზრებები, დამოუდებულებანი და საქმიანობა მხოლოდ იმის განსასაზღვრად, ჰქონდათ თუ არა მათ აუცილებელი პიროვნული კვალიფიკაცია შესაბამისი თანამდებობის დასაკავებლად. ამავე კონტექსტში აღსანიშნავია, რომ შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციამ შექმნა ასეთი და მსგავსი საქმეების შემსწავლელი კომისია და დაადგინა, რომ გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკა არღვევდა 1958 წელს ILO-ს ეგიდით მიღებული დისკრიმინაციის ამკრძალავი კონვენციით (N111) აღებულ ვალდებულებებს. 1995 წელს სასამართლოც მივიდა მისი წინა გადაწყვეტილებების საწინააღმდეგო დასკვნამდე საქმეში *ფოგთი გერმანიის წინააღმდეგ (Vogt v. Germany)*, რომელშიც მან დაადგინა, რომ ენის მასწავლებლის გათავისუფლება სამსახურიდან გერმანიის კომუნისტური პარტიის წევრობის გამო, წარმოადგენდა მე-10 მუხლის დარღვევას.

7. ინფორმაციის მიღებისა და გაცემის უფლება

სასამართლომ განიხილა მე-10 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლება პიროვნების მიერ იმ ინფორმაციის მიღებაზე, რომელიც ეხება ხელისუფლების გადაწყვეტილებებს საჯარო სამსახურში დასაქმების შესახებ. საქმეში *ლეანდერი შვედეთის წინააღმდეგ (Leander v. Sweden, 1987)*, შვედეთის ხელისუფლებამ უარი უთხრა განმცხადებელს საჯარო სამსახურის თანამდებობაზე დანიშვნაზე იმ საფუძველზე, რომ იგი ვერ აკმაყოფილებდა თანამდებობის მიმართ განსაზღვრულ

უსაფრთხოების მოთხოვნებს. განმცხადებელმა მოითხოვა ინფორმაცია ხელისუფლების ორგანოებში მასზე არსებული მასალების შინაარსის შესახებ, რათა განემარტა ან გაებათილებინა რაიმე უზუსტობანი. ხელისუფლებამ უარი განუცხადა თხოვნის დაკმაყოფილებაზე. ევროპულმა სასამართლომ მხარი დაუჭირა ამ უარს ნაწილობრივ იმის გამო, რომ საჯარო სამსახურის ხელმისაწვდომობა არ წარმოადგენს დაცულ უფლებას ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით, ხოლო ნაწილობრივ იმის გამო, რომ მე-10 მუხლის დებულება “ინფორმაციის მიღების თაობაზე” “ძირითადად უკრძალავს ხელისუფლებას შეზღუდოს პიროვნების მიერ იმ ინფორმაციის მიღება, რომლის გაცემის სურვილი აქვთ ან შეიძლება ჰქონდეთ სხვა პირებს. მე-10 მუხლი წინამდებარე საქმის გარემოებებში არ აძლევს პიროვნებას იმ რეესტრის ხელმისაწვდომობის უფლებას, რომელიც შეიცავს ინფორმაციას მისი პიროვნული მდგომარეობის თაობაზე; იგი ასევე არ ავალდებულებს ხელისუფლებას, მიაწოდოს ასეთი ინფორმაცია პიროვნებას”.

საქმეში *გესკინი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (1989)*, სასამართლომ დაადგინა, რომ გაერთიანებული სამეფოს ხელისუფლებამ არ დაარღვია მე-10 მუხლი, როდესაც უარი უთხრა ახალგაზრდა მამაკაცს იმ ინფორმაციის მიწოდებაზე, რომელიც ეხებოდა ხელისუფლების მზრუნველობის ქვეშ მისი ყოფნის პერიოდს, თუმცა სასამართლომ დააფიქსირა მე-8 მუხლის დარღვევა (იხილეთ განხილვა ზემოთ).

საქმეში *ვებერი შვეიცარიის წინააღმდეგ (Weber v. Switzerland, 1990)* ეურნალისტი და ეკოლოგიური მოძრაობის აქტივისტი გაასამართლეს და შეუფარდეს სისხლის სამართლის სანქცია პრესკონფერენციაზე სასამართლო გამოძიების კონფიდენციალურობის დარღვევისათვის. სასამართლომ, თუმცა აღნიშნა, რომ სასჯელი “გათვალისწინებული იყო კანონით” და რომ სასამართლო ხელისუფლების ავტორიტეტისა და მიუკერძოებლობის დაცვა წარმოადგენდა ლეგიტიმურ მიზანს 10(2) მუხლის მიხედვით, მაინც დაადგინა მე-10

მუხლის დარღვევა, იმის გამო, რომ მოსარჩელემ განაცხადა ის ფაქტები, რომლებიც პრესკონფერენციის ჩატარების დროისათვის უკვე ცნობილი იყო საზოგადოებისათვის. ევროპულმა სასამართლომ განაცხადა, რომ შვეიცარიის ხელისუფლებას არ შეეძლო ემტკიცებინა, თითქოს განმცხადებელი ცდილობდა ზეწოლას გამომძიებელ მოსამართლეზე და დაადგინა, რომ ხელისუფლების ჩარევა გამოხატვის თავისუფლებით სარგებლობაში არ შეიძლებოდა მიჩნეულიყო “აუცილებლად დემოკრატიულ საზოგადოებაში”.

ინფორმაციის გაცემისა და მიღების უფლება საზღვარგარეთ აბორტის გაკეთების შესაძლებლობათა შესახებ წარმოადგენდა განხილვის საგანს საქმეში *Open Door Counselling და Dublin Well Woman ირლანდიის წინააღმდეგ* (1992). საქმეში გასაჩივრებული იყო ორ კომპანიამ სასამართლო აკრძალვის დაწესება, რომლებიც შესაბამის ინფორმაციას აწვდიდნენ ფეხმძიმე ქალებს, რაც წარმოადგენდა მათი საკონსულტაციო მომსახურების ნაწილს. დაადგინა რა მე-10 მუხლის დარღვევა, სასამართლომ მხედველობაში მიიღო რიგი ფაქტორები, როგორიცაა სასამართლო აკრძალვის აბსოლუტური ხასიათი, ასეთი ინფორმაციის სხვა წყაროებიდან მიღების შესაძლებლობა და ქალებზე აკრძალვის არარსებობა, რომლებსაც შეეძლოთ საზღვარგარეთ აბორტის დაუბრკოლებლად გაკეთება.

L. შეკრებისა და გაერთიანების თავისუფლება და პროფკავშირების შექმნის უფლება:

მე-11 მუხლი

მუხლი 11 - შეკრებისა და გაერთიანების თავისუფლება

1. ყველას აქვს უფლება მშვიდობიანი შეკრებისა და სხვებთან გაერთიანების თავისუფლებაზე, მისი ინტერესების დასაცავად პროფკავშირების შექმნისა და მათში გაერთიანების უფლების ჩათვლით.

2. შეზღუდვები არ დაწესდება ამ უფლებათა განხორციელებაზე იმით გარდა, რომლებიც გათვალისწინებულია კანონით და აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში ეროვნული უშიშროების ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ინტერესებიდან გამომდინარე, უწესრიგობის ან დანაშაულის აღსაკვეთად, ჯანმრთელობის ან ზნეობის, ან «ხვათა უფლებებისა და თავისუფლებების დასაცავად. ეს მუხლი არ შეუშლის ხელს შეიარაღებული ძალების, პოლიციის და სახელმწიფო ადმინისტრაციის წევრების მიმართ ამ უფლებების განხორციელებაზე კანონიერი შეზღუდვების დაწესებას.

მე-11 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლებები უკავშირდება და გამომდინარეობს დემოკრატიული საზოგადოების პოლიტიკური და სოციალური ფასეულობებიდან. იმის გამო, რომ ეს მუხლი იცავს პროფკავშირების უფლებებს, რაც, თავის მხრივ, გულისხმობს ცალკეული ეკონომიკური და სოციალური უფლებების დაცვას, სხვა საერთაშორისო ინსტრუმენტებისა და დეკლარაციების, მაგალითად, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის კონვენციების ერთობლიობა, ხშირად გამოსადეგია მუხლის დებულებების ახსნა-განმარტებისათვის.

1. მშვიდობიანი შეკრების უფლება

დღემდე ევროპულმა კომისიამ და სასამართლომ განიხილეს მცირე რაოდენობის საქმე, რომლებიც ეხებოდნენ მე-11 მუხლით უზრუნველყოფილ მშვიდობიანი შეკრების თავისუფლებას. ეს, ნაწილობრივ, შეიძლება იმით აიხსნას, რომ ტერმინი “შეკრება”, ე.ი. ადამიანთა შეხვედრა და იდეების ან მოსაზრებების გაცვლაში მონაწილეობა, უფრო მეტად გულისხმობს არაფორმალურ დაჯგუფებას, ვიდრე ტერმინი “გაერთიანება” (ასოციაცია). კომისიამ აღწერა მშვიდობიანი შეკრების როლი და გამოთქვა ზოგადი მოსაზრება, რომ საზოგადოებრივი შეკრებების ჩატარებაზე წინასწარი თანხმობის მიღების პროცედურა თავისთავად არ არღვევს მე-11 მუხლს:

“ამ მუხლით განსაზღვრული მშვიდობიანი შეკრების უფლება წარმოადგენს ფუნდამენტურ უფლებას დემოკრატიულ საზოგადოებაში და ... არის ასეთი საზოგადოების ერთ-ერთი საფუძველი. როგორც ასეთი, იგი მოიცავს როგორც კერძო შეხვედრებს, ასევე შეხვედრებს საზოგადოებრივ ადგილებში. როდესაც საქმე გვაქვს უკანასკნელ შემთხვევასთან, მათი დაქვემდებარება ნებართვის მიღების პროცედურისადმი, როგორც წესი, არ არღვევს უფლების არსს. ასეთი პროცედურა შესაბამისობაშია 11(1) მუხლით დადგენილ მოთხოვნებთან მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იგი მიზნად ისახავს იმის მიღწევას, რომ ხელისუფლების ორგანოებს შეეძლოთ შეხვედრის მშვიდობიანი ბუნების უზრუნველყოფა. ამდენად, ამგვარი პროცედურისადმი შეკრებების დაქვემდებარება არ წარმოადგენს შესაბამისი უფლებით სარგებლობაში ჩარევას” (გან. N8191/78).

შემდეგ საქმეში კომისიამ დაადგინა, რომ ხელისუფლების მიერ დროებითი აკრძალვის დაწესება საზოგადოებრივ დემონსტრაციებზე ერთ-ერთ ქალაქში მისაღები იყო 11(2) მუხლიდან გამომდინარე, რადგან არსებობდა სერიოზული საფრთხე იმისა, რომ საზოგადოებრივი უსაფრთხოება და წესრიგი დაღებოდა საფრთხის ქვეშ იმ შემთხვევაში, თუ გაიმართებოდა საზოგადოებრივი დემონსტრაცია. კომისიამ ასევე უარყო ხელისუფლების არგუმენტი, რომლითაც იგი ამტკიცებდა, რომ განმცხადებელი ორგანიზაციის შესაძლო დემონსტრაცია არ ექცეოდა მე-11 მუხლით უზრუნველყოფილი დაცვის ქვეშ, რადგან მას შეეძლო გამოეწვია ძალადობრივი წინააღმდეგობა ოპონენტებისა და ექსტრემისტების მხრიდან. კომისიამ აღნიშნა:

“უფლება მშვიდობიანი შეკრების თავისუფლებაზე უზრუნველყოფილია ყველასათვის, ვისაც განზრახული აქვს მშვიდობიანი დემონსტრაციის ორგანიზება ... ძალადობრივი კონტრ-დემონსტრაციების შესაძლებლობას ან ორგანიზატორი ასოციაციის არაწევრი ძალადობრივი განზრახვების მქონე ექსტრემისტთა შესაძლებლობას, შეუერთდნენ დემონსტრაციას, არ

შეუძლია ამ უფლების ჩამორთმევა. იმ შემთხვევაშიც კი, თუ არსებობს რეალური რისკი იმისა, რომ საზოგადოებრივი პროცესია გადაიზრდება უწესრიგობაში მისი ორგანიზატორების კონტროლს გარედან, ასეთი პროცესია მხოლოდ ამ მიზეზის გამო არ ვარდება კონვენციის 11(1) მუხლით უზრუნველყოფილი დაცვის სფეროდან; ამდენად, ასეთ შეკრებაზე დაწესებული ნებისმიერი შეზღუდვა შესაბამისობაში უნდა იყოს ამ მუხლის მე-2 პუნქტის მოთხოვნებთან” (გან. N8440/78).

კომისიამ დაადგინა, რომ ხელისუფლება მოქმედებდა მისი თავისუფალი მოქმედების არეში, აკრძალა რა ყველა საზოგადოებრივი დემონსტრაცია, რადგან არსებობდა მნიშვნელოვანი საფუძველი ვარაუდისა, რომ სახეზე იყო რეალური საშიშროება, რომელიც ემუქრებოდა საზოგადოებრივ უსაფრთხოებასა და წესრიგს. აღსანიშნავია, რომ ზემოხსენებულ საქმეთაგან ორივეში, ხელისუფლების მხრიდან საზოგადოებრივი დემონსტრაციების აკრძალვას ხანმოკლე ხასიათი ჰქონდა და ვრცელდებოდა შეზღუდულ გეოგრაფიულ რაიონზე.

საქმეში *პლატფორმა “Arzte fur das Leben”* (ექიმები სიცოცხლისათვის) ავსტრიის წინააღმდეგ (1988), სასამართლომ განიხილა სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულება, მშვიდობიანი შეკრების უფლების განხორციელებისას დაეცვა პიროვნებათა ჯგუფი. ამ საქმეში ავსტრიის ხელისუფლებამ აბორტის საწინააღმდეგო დემონსტრაციის განსაზღვრულ ადგილას ჩატარების ნებართვა გასცა. განმცხადებელმა ორგანიზაციამ მოგვიანებით ითხოვა დემონსტრაციის ადგილის შეცვლა სხვა ადგილით, რომელიც ნაკლებად მისაღებოდა იყო ბრბოს კონტროლის თვალსაზრისით. მისი თხოვნა დაკმაყოფილდა, თუმცა, ხელისუფლების ორგანოებმა აცნობეს დემონსტრაციის ორგანიზატორებს იმ შესაძლებლობის შესახებ, რომ პოლიცია ვერ უზრუნველყოფდა ადეკვატურ დაცვას საწინააღმდეგო დემონსტრაციებისაგან, რასაც რეალურად ჰქონდა კიდევ ადგილი. ანალოგიური სიძნელეები წარმოიქმნა მეორე დემონსტრაციის ჩატარების დროსაც. განმცხადებელი ორგანიზაცია დავობდა, რომ ავსტრიის ხელი-

სუფლებამ დაარღვია მე-11 მუხლი, ვერ უზრუნველყო რადემონსტრაციის მშვიდობიანად ჩატარებისათვის სათანადო ზომების მიღება.

სასამართლომ დაადგინა, რომ ავსტრიას აკისრია ვალდებულება დაცვით უზრუნველყოს ცალკეული ჯგუფები, რომლებიც ახორციელებენ მშვიდობიანი შეკრების უფლებას:

“დემონსტრაციამ შეიძლება გააღიზიანოს ან შეურაცხყოს ის პიროვნებები, რომლებიც არ ეთანხმებიან დემონსტრანტების იმ იდეებსა და მოსაზრებებს, რომელთა მხარდაჭერასაც დემონსტრაცია ისახავს მიზნად. თუმცა, დემონსტრაციის მონაწილეებს უნდა შეეძლოთ დემონსტრაციის ჩატარება ყოველგვარი შიშის გარეშე, რომ ისინი დაექვემდებარებიან ფიზიკურ ძალადობას მათი ოპონენტების მხრიდან. ასეთმა საფრთხემ შეიძლება ხელი შეუშალოს გაერთიანებებს ან სხვა დაჯგუფებებს თავიანთი იდეებისა და ინტერესების საჯაროდ გამოხატვაში სხვადასხვა წინააღმდეგობრივ საკითხებზე, რომლებსაც ზეგავლენა აქვთ საზოგადოებაზე. დემოკრატიულ საზოგადოებაში კონტრ-დემონსტრაციების ჩატარების უფლება არ შეიძლება გაფართოვდეს იმდენად, რომ დააბრკოლოს შეკრების უფლებით სარგებლობა. ამდენად, მშვიდობიანი შეკრების ჭეშმარიტი და ეფექტიანი უფლება არ შეიძლება დავიდეს სახელმწიფოს მხრიდან უბრალო ჩაურევლობის მოვალეობამდე: საკითხის წმინდად ნეგატიური გაგება შეუსაბამისო იქნება მე-11 მუხლის საგანსა და მიზანთან. ისევე, როგორც მე-8 მუხლი, მე-11 მუხლიც ზოგჯერ მოითხოვს პოზიტიური ზომების მიღებასაც, თუნდაც პიროვნებებს შორის ურთიერთობებში, თუკი სახეზეა ამის აუცილებლობა.”

ამასთან, სასამართლომ თავისუფალი მოქმედების ფართო არე დაუტოვა სახელმწიფოებს ამ სფეროში:

“შეშინ, როდესაც ხელშემკერელი სახელმწიფოების მოვალეობას წარმოადგენს სათანადო და შესაბამისი ზომების მიღება კანონიერი დემონსტრაციების მშვიდობიანად ჩატარების უზრუნველსაყოფად, მათ არ შეუძლიათ ამის აბსოლუტუ-

რი უზრუნველყოფა, მაგრამ გააჩნიათ ფართო უფლებამოსილებანი გამოსაყენებელი საშუალებების მიმართ.

ამ სფეროში მათ მიმართ კონვენციის მე-11 მუხლით დაკისრებულ ვალდებულებას წარმოადგენს ზომების მიღება და არა გარეგანი შედეგების მიღწევა.”

წინამდებარე საქმეში სასამართლომ დაადგინა, რომ ავსტრიის ხელისუფლების ორგანოებს მიღებული ჰქონდათ ყველა გონივრული და შესაბამისი ზომა დემონსტრანტების დასაცავად და ამდენად, სახეზე არ იყო მე-11 მუხლის დარღვევა.

ამგვარად, კომისიამ და სასამართლომ აღიარეს საზოგადოებრივ შეკრებებთან დაკავშირებული პრაქტიკული სიძნელების არსებობა და სახელმწიფოებს დაუტოვეს ფართო დისკრეციული უფლებამოსილება შესაბამისი სიძნელებთან გამკლავებლად დემონსტრაციის ჩასატარებლად ნებართვის გაცემის, პოლიციის მიერ დაცვის უზრუნველყოფის ან სხვა საშუალებების მეშვეობით. წინამდებარე საქმეში სასამართლომ მიიჩნია, რომ ავსტრიის ხელისუფლების ორგანოებმა მიიღეს ყველა სათანადო ზომა დემონსტრანტების დასაცავად და ამდენად, სახეზე არ იყო მე-11 მუხლის დარღვევა.

ნებისმიერი სიძნელის მიუხედავად, რომელიც შეიძლება წარმოექმნას სახელმწიფოს მშვიდობიანი შეკრების უფლების უზრუნველყოფისას, დაუშვებელია პიროვნების დასჯა შეკრებაში მონაწილეობის გამო, როდესაც სახეზე არ არის მისი მხრიდან უკანონო ქმედება (ეზელენი საფრანგეთის წინააღმდეგ, 1991).

2. გაერთიანების უფლება

კომისიამ, ისევე, როგორც სასამართლომ, განსაზღვრა, რომ გაერთიანება (ასოციაცია) უფრო ფორმალური და ორგანიზებულია, ვიდრე შეკრება. საქმეში იანგი, ჯეიმსი და უებსტერი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (კომ. 1979 წლის მოხს.) კომისიამ განაცხადა, რომ “ურთიერთობე-

ბი ერთი და იმავე დამსაქმებლის მიერ დაქირავებულ მუშებს შორის არ შეიძლება გაგებული იქნას, როგორც მე-11 მუხლით ნაგულისხმევი გაერთიანება, რადგან იგი დამოკიდებულია მხოლოდ დამსაქმებელსა და დასაქმებულებს შორის არსებულ სახელშეკრულებო ურთიერთობებზე. მან შემდგომ განმარტა, რომ ტერმინი “ასოციაცია” გულისხმობს საერთო მიზნის მქონე ნებაყოფლობით გაერთიანებას. კომისიამ და სასამართლომ გამოიყენეს ეს ორი კრიტერიუმი – “ნებაყოფლობითი ბუნება” და “საერთო მიზანი” – მთლიან ამ მუხლის ირგვლივ არსებულ პრაქტიკაში.

“ნებაყოფლობითი ბუნების” კრიტერიუმი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმ საქმეებში, რომლებიც ეხებიან მე-11 მუხლში გათვალისწინებული უფლებებისადმი “ნეგატიურ” მიდგომას, ანუ პიროვნების უფლებას, არ გაერთიანდეს ასოციაციაში ან პროფკავშირში. სასამართლომ განიხილა ეს საკითხი საქმეში *იანგი, ჯეიმსი და უებსტერი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Young, James and Webster v. United Kingdom, 1981)*, რომელშიც განმცხადებლები ამტკიცებდნენ, რომ ბრიტანეთის რეინიგზის კომპანიასა და რეინიგზელთა ცალკეულ პროფკავშირებს შორის დადებული შეთანხმება, რომელიც დასაქმების ერთ-ერთ წინაპირობად აყენებდა ამ პროფკავშირების წევრობას, არღვევდა მე-11 მუხლით უზრუნველყოფილ გაერთიანების თავისუფლებას. სასამართლო დაეთანხმა ამ მოსაზრებას დაადგინა რა, რომ არ შეიძლება განმცხადებლები აიძულონ შევიდნენ პროფკავშირში მათი სამუშაოს შესანარჩუნებლად:

“პროფკავშირის შექმნისა და მათში გაერთიანების უფლება წარმოადგენს გაერთიანების თავისუფლების სპეციფიკურ ასპექტს ... თავისუფლების ცნება გულისხმობს არჩევანის თავისუფლებას მისი განხორციელების მიმართაც.

აქედან, რა თქმა უნდა, არ უნდა დაეასკვნათ, რომ პიროვნების გაერთიანების თავისუფლების ნეგატიური ასპექტი არ ექცევა მე-11 მუხლით უზრუნველყოფილი დაცვის ქვეშ და რომ ყოველი იძულება ცალკეულ პროფკავშირში

გაერთიანების მიმართ შესაბამისობაშია ამ მუხლის მიზანთან. მე-11 მუხლის ახსნა-განმარტება იმგვარად, რომ იგი ნებას რთავს პროფკავშირების წევრობის სფეროში ნებისმიერი სახის იძულებას, წინააღმდეგობაში იქნება იმ თავისუფლების არსთან, რომლის უზრუნველყოფასაც იგი მიზნად ისახავს.”

აუცილებლად უნდა გაესვას ხაზი, რომ სასამართლომ *obiter dicta* აღნიშნა, ასეთი “დახურული” (closed shop) შეთანხმებები ავტომატურად არ არღვევენ მე-11 მუხლს. სასამართლომ განაცხადა, რომ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში განმცხადებლების მე-11 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლება დაირღვა, რადგან კითხვის ქვეშ იდგა მათი დასაქმების გაგრძელება. სასამართლომ ასევე დაადგინა მე-11 მუხლის დარღვევა საქმეში *სიგურდურ სიგურიონსონი ფინეთის წინააღმდეგ (Sigurdur Sigurjonsson v. Finland, 1993)*. ამ საქმეში მძღოლს ტაქსის მართვის ლიცენზია მიეცა იმ პირობით, რომ იგი გაერთიანდებოდა საავტომობილო ასოციაციაში. იგი ასეც მოიქცა, თუმცა შემდგომ აღარ გააგრძელა მისი წევრობა, რის გამოც ასოციაციამ გააუქმა მისი ლიცენზია ტაქსის მართვაზე. სამი წლის შემდეგ ისლანდიის პარლამენტმა მიიღო კანონი, რომელიც ყველა ტაქსის მძღოლისაგან მოითხოვდა საავტომობილო ასოციაციის წევრობას. სასამართლომ აღნიშნა, რომ გაერთიანების ამგვარი სამართლებრივი ვალდებულება არათანაზომიერია მისაღწევი მიზნისა.

ზემოხსენებულ ორ საქმეს სულ მცირე, ორი მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს ევროპული კონვენციის მე-11 მუხლის ირგვლივ არსებულ პრეცედენტულ სამართალში. პირველ რიგში, ისინი წარმოადგენენ იმის კარგ მაგალითს, თუ როგორ ურთიერთქმედებენ დებულებები, ერთის მხრივ, გაერთიანების თავისუფლებისა და, მეორეს მხრივ, პროფკავშირის შექმნისა და მასში გაერთიანების შესახებ. სასამართლომ განიხილა გაერთიანების თავისუფლების და არა პროფკავშირის შექმნისა და მასში გაერთიანების საკითხი, რადგან საქმე ეხებოდა ფართო ხასიათის პრინციპს, რომელიც არა მხო-

ლოდ პროფკავშირის კონტექსტში გამოიყენება. მეორეც, საქმეები ასახავენ სასამართლოს ფრთხილ დამოკიდებულებას ევროპის საბჭოს წევრ ქვეყნებში პროფკავშირის საქმიანობის მიმართ არსებული სხვადასხვაგვარი მიდგომის მიმართ. ევროპული კონვენციის მომზადების დროს მისმა ავტორებმა განზრახ თქვეს უარი დებულების – “პიროვნების უფლება უარი თქვას პროფკავშირში შესვლაზე” – კონვენციაში ჩართვაზე გაერთიანებულ სამეფოში “closed shop” სისტემის მოქმედების გამო. როგორც ზემოთ აღინიშნა, სასამართლომ იანგის, ჯეიმსისა და ვებსტერის საქმეში არ ჩათვალა აუცილებლად განეხილა ასეთი სისტემების კონვენციასთან შესაბამისობა და შემოიფარგლა მხოლოდ რეინიგზელთა დასაქმების გაგრძელების ვიწრო საკითხის განხილვით, “closed shop” სისტემის შემოღებასთან დაკავშირებით, რომელიც მოცემულ სფეროში მანამდე არ არსებობდა.

მე-11 მუხლით დადგენილი “საერთო მიზნის” კრიტერიუმი, გარკვეულწილად, უფრო ძნელად განსამარტებელია, ვიდრე “ნებაყოფლობითი ბუნების” კრიტერიუმი. კომისიამ ვერ აღმოაჩინა საერთო მიზანი და აქედან გამომდინარე, მე-11 მუხლის აზრის შესაბამისად გაერთიანების არსებობა საქმეში, რომელშიც პატიმართა ჯგუფი ამტკიცებდა მათი გაერთიანების უფლების დარღვევას მათთვის იზოლირებული პატიმრობის შეფარდებით (გან. N8317/78). კომისიამ დაადგინა, რომ ეს უფლება “არ ეხება პატიმართა უფლებას გაიზიაროს სხვა პატიმართა კამპანია ან “გაერთიანდეს” სხვა პატიმრებთან”. მეორეს მხრივ, არსებობს მთელი რიგი საქმეებისა, რომლებშიც კომისიამ და სასამართლომ დაადგინეს, რომ პიროვნება შეიძლება ვალდებული იყოს გაერთიანდეს ცალკეულ ორგანიზაციებში, იმ საფუძველზე, რომ ეს ორგანიზაციები არ წარმოადგენენ მე-11 მუხლით ნაგულისხმევ “გაერთიანებებს”. მაგალითად, საქმეში *ლე კონტი, ვან ლევენი და დე მეიერი ბელგიის წინააღმდეგ* (1981) სასამართლომ დაადგინა, რომ ბელგიაში ექიმებს შეიძლება დაეკისროთ ვალდებულება გაერთიანდნენ ბელგიის სამედიცინო ასოციაციაში, “რომლის

მიზანია სამედიცინო ეთიკისა და მისი წევრების პატივის, თავისუფლების, სანდობისა და ღირსების დაცვა”. ორგანიზაციის ზოგადი ამოცანები ასახავენ იმას, რაც სხვაგვარ კონტექსტში შეიძლება განისაზღვროს, როგორც “საერთო მიზანი” – მისი წევრების ინტერესების დაცვა. თუმცა, კომისია და სასამართლო დაეთანხმნენ მოსაზრებას, რომ ეს ორგანიზაცია არ წარმოადგენდა “გაერთიანებას” მე-11 მუხლის მიხედვით, რადგან იგი ასრულებდა საჯარო სამართლებრივ ფუნქციებს, კერძოდ, ახდენდა მისი წევრების პროფესიული საქმიანობის მონიტორინგს. ასეთივე დასკვნა გამოითანეს სხვა საქმეებშიც. კერძოდ, კომისიამ მხარი დაუჭირა სხვადასხვა ორგანიზაციებში სავალდებულო წევრობას; მაგალითად, სტუდენტურ ორგანიზაციებში (გან. N6094/73) და ვეტერინარ ქირურგთა საბჭოში (გან. N8734/79). ამ კონტექსტში აღნიშვნის ღირსია, რომ პროფკავშირების შემთხვევაში კომისიამ და სასამართლომ “საერთო მიზნად” მიიჩნიეს პროფკავშირების წევრების ეკონომიკური და სოციალური ინტერესების დაცვა.

3. პროფკავშირების უფლებები

კომისიამ და სასამართლომ მოახდინეს მე-11 მუხლით გათვალისწინებული პროფკავშირების შექმნისა და მათში გაერთიანების უფლების პირდაპირი, სიტყვასიტყვითი ინტერპრეტაცია. მათი პრაქტიკის მიხედვით, ამ მუხლის მოთხოვნების დაკმაყოფილება ხდება იმ შემთხვევაში, თუკი შესაძლებელია პროფკავშირების შექმნა და მისი წევრობის აღიარება. დღემდე კომისია და სასამართლო არ დაეთანხმნენ განმცხადებელთა არგუმენტებს, რომლებიც ეხებოდნენ შესაბამისი პროფკავშირების საქმიანობის არაეფექტურობას მისი წევრების ინტერესების დაცვის მხრივ. მაგალითად, სასამართლომ დაადგინა, რომ მე-11 მუხლით სახელმწიფოს არ მოეთხოვება უზრუნველყოს პროფკავშირებთან ურთიერთობის გარკვეული დონე ან ფორმა, თუმცა, შეუძლია თავად აირჩიოს ამ გაერთიანებებთან ურთიერთობის საშუალებები.

ბელგიის პოლიციის ეროვნული კავშირის (*National Union of Belgian Police*, 1975), საქმეში განმცხადებელი პროფკავშირი დავობდა, რომ ბელგიის ხელისუფლების კონსულტაციები რამდენიმე დიდ საჯარო მოსამსახურეთა პროფკავშირულ გაერთიანებასთან ბელგიის პოლიციის კავშირის მონაწილეობის გარეშე, წარმოადგენდა მე-11 მუხლის დარღვევას. სასამართლომ დაადგინა, რომ კონსულტაციის მიღების უფლებაზე დამოკიდებული არ არის პროფკავშირებთან დაკავშირებული უფლების ეფექტიანი განხორციელება. სასამართლომ ასევე განაცხადა, რომ მე-11 მუხლი გარკვეულწილად იცავს პროფკავშირის უფლებას, მხედველობაში იქნას მიღებული მისი მოსაზრებები კოლექტიური მოლაპარაკებების წარმართვის დროს, თუმცა, იგი არ იცავს კოლექტიური შეთანხმების დადების უფლებას (*შვედეთის მემანქანეთა პროფკავშირის საქმე, Swedish Engine Drivers' Union Case*, 1976). და ბოლოს, სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ მე-11 მუხლი არ იცავს გაფიცვის უფლებას და ამდენად, საშუალებას აძლევს სახელმწიფოს, თავად აირჩიოს სხვა საშუალებები, რომლებიც უზრუნველყოფენ პროფკავშირის მიერ მისი წევრების სამსახურებრივი ინტერესების დაცვას. საქმეში *შმიდტი და დალსტრიომი შვედეთის წინააღმდეგ (Schmidt and Dahlstrom v. Sweden, 1979)* სასამართლომ აღნიშნა:

“კონვენცია იცავს პროფკავშირული საქმიანობით პროფკავშირების წევრების სამსახურებრივი ინტერესების დაცვის უფლებას. ასეთი საქმიანობა და მისი განვითარება ნებადართული და შესაძლებელი უნდა იყოს ხელშეწყვერელი მხარეების მიერ.

ამასთან, 11(1) მუხლი უტოვებს სახელმწიფოს გამო-საყენებელი საშუალებების თავისუფალ არჩევანს ამ კონტექსტში. გაფიცვის უფლების მინიჭება უეჭველად წარმოადგენს ამ საშუალებებიდან ერთ-ერთს, თუმცა, არსებობენ სხვა საშუალებებიც. გაფიცვის უფლება, რომელიც პირდაპირ არ არის დაცული მე-11 მუხლით, შეიძლება დაექვემდებაროს

ეროვნული სამართლით რეგულირებას ისეთი გზით, რაც შეზღუდავს მისით სარგებლობას ცალკეულ შემთხვევებში.”

კონვენციის სხვა მუხლების მსგავსად, სახელმწიფოს მოვალეობაა არ ჩაერიოს მე-11 მუხლით გათვალისწინებული უფლებების განხორციელებაში. კომისიამ განმარტა ჩაურევლობის პრინციპი პროფკავშირებთან მიმართებით სახელმწიფოს მოქმედების კონტექსტში. N10550/83 განაცხადში განმცხადებელი დავობდა, რომ პროფკავშირიდან მისმა გარიცხვამ დაარღვია მე-11 მუხლით გათვალისწინებული უფლებები. კომისიამ არ დაადგინა მე-11 მუხლის დარღვევა და განმარტა, რომ ამ მუხლის მიზანს წარმოადგენს სახელმწიფოს ჩარევისაგან, ძირითადად, კერძო სახის საქმიანობის დაცვა:

“პროფკავშირების შექმნისა და მათში გაერთიანების უფლება წარმოადგენს გაერთიანების თავისუფლების სპეციფიკურ ასპექტს, რომელიც, პირველი რიგში და პირველ ყოვლისა, იცავს სახელმწიფოს ჩარევისაგან. სახელმწიფოს არ შეუძლია ჩაერიოს პროფკავშირების შექმნასა და მათში გაერთიანებაში ... თუმცა, საკითხი, რომელიც წამოიჭრა წინამდებარე საქმეში, ეხება იმას, თუ რა ზომით ავაღიერებთ ეს დებულება სახელმწიფოს, დაიცავს პროფკავშირის წევრი მის წინააღმდეგ პროფკავშირის მიერ მიღებული ზომებისაგან. პროფკავშირების შექმნის უფლება მოიცავს, მაგალითად, პროფკავშირის უფლებას, შეადგინოს თავისი შიდა წესები, ადმინისტრირება გაუკეთოს თავის საქმეებს და დააფუძნოს ან შეუერთდეს პროფკავშირთა ფედერაციებს ... შესაბამისად, ამ სფეროებში პროფკავშირთა გადაწყვეტილებები არ შეიძლება დაექვემდებაროს სახელმწიფოს მხრიდან შეზღუდვებსა და კონტროლს.

ამგვარად, ასეთი გადაწყვეტილებები უნდა ჩაითვალოს კერძო საქმიანობად, რომლისთვისაც, პრინციპში, სახელმწიფო არ შეიძლება იყოს პასუხისმგებელი კონვენციის მიხედვით...

ამ დებულებით უზრუნველყოფილი დაცვა, პირველ რიგში, მიმართულია სახელმწიფოს ჩარევის წინააღმდეგ.”

თუმცა, კომისიამ აღნიშნა, რომ ზოგიერთ ვითარებაში სახელმწიფო შეიძლება იძულებული იყოს ჩაერიოს პრო-

ფაკეშირების საქმიანობაში პიროვნების დასაცავად. “პროფკავშირების მიერ დაკავებული პოზიციის ბოროტად გამოყენებისაგან ... პროფკავშირების მიერ თავისი უფლებამოსილებების ბოროტად გამოყენებას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს, მაგალითად, იმ შემთხვევებში, როდესაც წევრის გარიცხვა არ მომხდარა კავშირის წესდების შესაბამისად, ან როდესაც წესებს, მთლიანობაში, არაგონივრული ან თვითნებური ხასიათი აქვს, ან როდესაც პიროვნების გარიცხვას მოჰყვა სერიოზული შედეგები პიროვნებისათვის, რაც გამოიხატა მის მიერ სამუშაოს დაკარგვაში “closed shop” სისტემის მოქმედების გამო.”

კონვენციის სხვა მუხლებისაგან განსხვავებით, კომისია და სასამართლო იშვიათად ადგენდნენ 11(1) მუხლით გათვალისწინებული უფლებებით სარგებლობაში სახელმწიფოს “ჩარევას” პროფკავშირებთან მიმართებაში. ამდენად, ისინი იშვიათად განიხილავდნენ მე-2 პუნქტით გათვალისწინებული შემზღუდავი დებულებების გამოყენებას. სასამართლომ თავისი პოზიცია განსაზღვრა ბელგიის პოლიტიკის ეროვნული კავშირისა (1975) და შვედეთის მეძანქანეთა კავშირის (1976) საქმეებში. ორივე საქმეში კომისიამ დაადგინა, რომ სახელმწიფოების მიერ ისეთი ზომების მიღება, რომლებიც პროფკავშირების წევრობას ნაკლებად მიმზიდველს ხდიან, ამცირებენ რა მათ უფლებამოსილებებს დამსაქმებლებთან მოლაპარაკების დროს, შეიძლება ზოგიერთ გარემოებაში წარმოადგენდეს მე-11 მუხლის დარღვევას. თუმცა, სასამართლომ არ დაადგინა დარღვევები და აღნიშნა, რომ პროფკავშირების წევრობის ნაკლებად მიმზიდველობის უზრუნველყოფა შედიოდა სახელმწიფოს “იმ ორგანიზაციათა რიცხვის შემცირებისკენ მიზანმიმართულ ზოგად პოლიტიკაში, რომლებთანაც უნდა დაიდოს კოლექტიური შეთანხმებები. ასეთი პოლიტიკა თავისთავად არ არის შეუსაბამო (მე-11 მუხლით გათვალისწინებულ) პროფკავშირების თავისუფლებასთან”.

4. მე-11 მუხლით გათვალისწინებული შემზღუდავი დებულებების სპეციფიკური ასპექტები

კონვენციის მსგავსი სტრუქტურის მქონე მუხლებისაგან განსხვავებით, მე-11 მუხლი შეიცავს დებულებას მე-2 პუნქტში, რომელიც კონვენციის მაღალ ხელშემკრელ მხარეებს უფლებას ანიჭებს შეზღუდონ 1-ლი პუნქტით უზრუნველყოფილი უფლებების განხორციელება შეიარაღებული ძალების, პოლიციისა და საჯარო მოსამსახურეების მიერ.

კომისიამ ეს დებულება განმარტა N11630/85 განაცხადში. ამ საქმეში განმცხადებლები დავობდნენ სახელმწიფოს მიერ გაერთიანებული სამეფოს მთავრობის საკომუნიკაციო შტაბში (GCHO) დასაქმებული საჯარო მოსამსახურეებისათვის პროფკავშირის შექმნისა და მასში გაერთიანების უფლების ჩამორთმევაზე, თუმცა, ასეთი პროფკავშირი მანამდე თითქმის ოთხი ათწლეულის განმავლობაში საქმიანობდა. საქმის ყველა მხარე შეთანხმდა, რომ პროფკავშირების ეს აკრძალვა წარმოადგენდა ჩარევას მე-11 მუხლით გათვალისწინებული უფლებების განხორციელებაში.

კომისიის მიერ სახელმწიფოს მე-2 პუნქტის მიხედვით მოხმობილი არგუმენტების განხილვა წარმოადგენს იმის მაგალითს, რომ არსებობს მნიშვნელოვანი განსხვავება მე-11 მუხლის შემზღუდავ დებულებებსა და ევროპული კონვენციის მსგავსი სტრუქტურის მქონე სხვა მუხლების ანალოგიურ დებულებებს შორის. იმის გამო, რომ განმცხადებლები GCHQ საქმეში აშკარად იყვნენ “სახელმწიფოს ადმინისტრაციის წევრები”, კომისია განხილვისას შემოიფარგლა სახელმწიფოს იმ ზომების “კანონიერების” შემოწმებით, რომლებიც კრძალავდნენ პროფკავშირების წევრობას. კომისიამ დაადგინა, რომ შესაბამისი სამართლებრივი დებულებები ეფუძნებოდნენ ეროვნულ სამართალს და შიდა სასამართლოების მხრიდან სასამართლო კონტროლს ექვემდებარებოდნენ.

კომისიამ ღიად დატოვა საკითხი, მოიცავს თუ არა ტერმინი “კანონიერი” თანაზომიერობის პრინციპს და განა-

ცხადა, რომ “იმ შემთხვევაშიც კი, თუ “კანონიერების” ცნება მოითხოვს იმაზე მეტს, ვიდრე საფუძველს ეროვნულ სამართალში, კერძოდ კი, კანონმდებლობით თვითნებური გადაწყვეტილებების აკრძალვას, ეჭვსგარეშეა, რომ წინამდებარე საქმეში ეს პირობაც დაკმაყოფილებული იქნა”.

კომისიამ თავი აარიდა ამ საქმის განხილვას მოთხოვნასთან – “აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში” – შესაბამისობის მხრივ, რადგან მან დაადგინა, რომ 11(2) მუხლის მხოლოდ მეორე წინადადება გამოიყენებოდა წინამდებარე საქმის მიმართ.

M. ქონებით დაუბრკოლებლად სარგებლობის უფლება: 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლი

ოქმი N1

მუხლი 1 – საკუთრების დაცვა

ყველა ფიზიკურ და იურიდიულ პირს უფლება აქვს, დაუბრკოლებლად ისარგებლოს თავისი ქონებით. არავის შეიძლება ჩამოერთვას ქონება იმ შემთხვევის გარდა, როცა ამას მოითხოვს საზოგადოების ინტერესები და იმ პირობების დაცვით, რომლებიც გათვალისწინებულია კანონითა და საერთაშორისო სამართლის ზოგადი პრინციპებით.

ამასთან, ზემო დებულებები არანაირად არ ზღუდავენ სახელმწიფოს უფლებას უზრუნველყოს ისეთი კანონების შესრულება, რომლებიც მას აუცილებლად ესაზღვრება საკუთრების გამოყენებაზე კონტროლის განხორციელებისათვის საერთო ინტერესებიდან გამომდინარე, ან ბეგარის ან სხვა გადასახადებისა და საურავის აკრეფის უზრუნველსაყოფად.

ევროპული კონვენციის 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლი უზრუნველყოფს ქონებით დაუბრკოლებლად სარგებლობის უფლებას, რომელსაც, ზოგადად, შეიძლება ვუწოდოთ საკუ-

თრების უფლება. კონვენციით უზრუნველყოფილი სხვა არსებითი მუხლების მსგავსად, სახელმწიფოს შეუძლია შეზღუდოს ქონებით სარგებლობის უფლების განხორციელება. მას შეუძლია პიროვნებას ჩამოართვას ქონება “საზოგადოებრივ ინტერესებში და სამართლით გათვალისწინებული პირობების დაცვით”. მას ასევე შეუძლია აამოქმედოს ისეთი კანონები, რომლებიც აუცილებლად ესაზღვრება ქონებით სარგებლობაზე კონტროლის განხორციელებისათვის საერთო ინტერესებიდან გამომდინარე, ან იმ მიზნით, რომ უზრუნველყოს სხვადასხვა საურავების, გადასახადებისა და მოსაკრებლების ამოღება. ამდენად, ამ მუხლის შესაბამისად, სახელმწიფოს გააჩნია თავისუფალი მოქმედების ფართო არე. აღნიშვნის ღირსია, რომ სასამართლო ამ კონტექსტში ფართოდ განმარტავს გამოთქმა “იურიდიულ პირებს”.

1. 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლით გათვალისწინებული “ქონების” სამართლებრივი ბუნება

კომისიამ და სასამართლომ განიხილეს საქმეების რიგი, რომელშიც უნდა განესაზღვრათ 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლით გათვალისწინებული “ქონების” ცნება. საქმეში *მელახერი და სხვები ავსტრიის წინააღმდეგ (Mellacher and Others v. Austria, 1989)*, განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ რენტის მიღება ქირავნობის კონტრაქტებიდან წარმოადგენდა საკუთრების და არა ქონებით სარგებლობის უფლებას. სასამართლო არ დაეთანხმა ამ მოსაზრებას, დაადგინა რა, რომ საიჯარო ხელშეკრულებების დადების უფლება წარმოადგენდა საკუთრების უფლების ნაწილს და ამდენად, შესაბამისი ქონების ფლობის ერთ-ერთი ასპექტი იყო. თუმცა, კომისიამ ასევე განაცხადა, რომ ავსტრიის მიერ ქირავნობაზე კონტროლის დაწესება შედიოდა მისი თავისუფალი მოქმედების არეში და ამდენად, სახეზე არ იყო საკუთრების უფლების დარღვევა.

რამდენიმე განაცხადში ფიზიკური პირები ამტკიცებდნენ, რომ სხვადასხვა სახის ლიცენზიები წარმოადგენდნენ

1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლით გათვალისწინებულ ქონებას. კომისიამ, ისევე, როგორც სასამართლომ, აღიარა, რომ ლიცენზიები წარმოადგენენ ქონებას 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლის მიხედვით, თუმცა, აღნიშნა, რომ სახელმწიფო ლიცენზიას გასცემს განსაზღვრულ პირობებზე და ამდენად, შეუძლია უარი თქვას გაცემაზე ან გააუქმოს გაცემული ლიცენზია, თუკი მისი მფლობელი ვერ აკმაყოფილებს იმ პირობებს, რომლებზეც გაიცა ლიცენზია. საქმეში *ტრე ტრაქტორერ აკტიეზოლადი შვედეთის წინააღმდეგ (Tre Traktor Aktiebolad v. Sweden, 1989)* სასამართლომ აღნიშნა, იმის გათვალისწინებით, რომ ალკოჰოლური სასმელების გაყიდვის ლიცენზია წარმოადგენდა რესტორნის ფლობისა და მართვის მნიშვნელოვან ელემენტს, შესაბამისი ლიცენზიის ჩამორთმევის განხილვა შეიძლებოდა 1-ლი ოქმის 1-ლ მუხლთან შესაბამისობის მხრივ, თუმცა, მან ასევე დაადგინა, რომ ლიცენზიის ჩამორთმევა შედიოდა შვედეთის ხელისუფლების დისკრეციული უფლებამოსილების სფეროში.

საქმეში *ვან მარლე და სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Van Marle and Others v. the Netherlands, 1986)* სასამართლომ დაადგინა, რომ “კარგი რეპუტაცია” ზოგიერთ შემთხვევაში შეიძლება განიხილებოდეს, როგორც 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლით გათვალისწინებული ქონება:

“მათი შრომის შედეგებით განმცხადებლებს მოზიდული ჰყავდათ თავიანთი კლიენტურა; ამას კი, ბევრის მხრივ, ჰქონდა კერძო უფლების ბუნება და წარმოადგენდა ფასეულობას და შესაბამისად, ქონებას 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლის თანახმად.”

როგორც კომისიამ, ასევე სასამართლომ ადრეულ ეტაპზე განაცხადა, რომ საკუთრება არ არსებობს იმ დრომდე, სანამ პიროვნებას არ წარმოექმნება უფლება შესაბამის ქონებაზე. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, საკუთრების უფლება არ მოიცავს საკუთრების შეძენის უფლებას. ამდენად, საქმეში *მარქსი ბელგიის წინააღმდეგ (1979)* (ეს საქმე განხილულია მე-8 და მე-14 მუხლებზე მსჯელობისას), სასამართლომ

დაადგინა, რომ დედას, რომელსაც უარი ეთქვა თავისი ქალიშვილისათვის ანდერძით ქონების დატოვებაზე, დაერღვა 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლით გათვალისწინებული უფლება, თუმცა ეს უფლება დარღვეული არ ყოფილა მისი ქალიშვილის მიმართ, რადგან მუხლით დაცული არ არის ქონების შეძენის უფლება. ხოლო საქმეში *ვან დერ მესელი ბელგიის წინააღმდეგ (1983)* (ეს საქმე განხილულია მე-4 და მე-14 მუხლებზე მსჯელობისას), სასამართლომ დაადგინა, რომ მოთხოვნა, რომლის მიხედვითაც იურისტმა უნდა უზრუნველყოს უფასო მომსახურება ცალკეულ შემთხვევებში, არ ართმევს მას არსებულ ქონებას და ამდენად, სახეზე არ არის 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლის დარღვევა.

ტერმინი “ქონება” მოცავს პიროვნებისათვის ნებისმიერ “მინიჭებულ უფლებას”, როგორიც არის ცალკეული კონტრაქტიდან გამომდინარე კერძო სამართლებრივი ხასიათის წილები, აქციები ან ფულადი სახსრები და საჯარო სამართლით უზრუნველყოფილი ეკონომიკური და სოციალური შეღავათები.

2. ქონებით “დაუბრკოლებლად სარგებლობა”

ფრაზის – “დაუბრკოლებლად სარგებლობა” – ახსნა-განმარტებისას კომისიამ, ისევე როგორც სასამართლო, ხშირად განასხვავებდნენ ერთმანეთისაგან ქონების ჩამორთმევასა და მის გამოყენებაზე კონტროლის დაწესებას. მაგალითად, ერთ-ერთ წამყვან საქმეში *სპორონგი და ლონორთი შვედეთის წინააღმდეგ (Sporrong and Lonnorth v. Sweden, 1982)* განმცხადებლები ამტკიცებდნენ, რომ სტოკჰოლმის მუნიციპალიტეტის განკარგულებამ, რომელმაც ხელისუფლების ორგანოებს მათთვის სასურველი ქონების ექსპროპრიაციის უფლება მისცა თითქმის შეუზღუდავ საფუძველზე, დაარღვია მათი 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლით უზრუნველყოფილი უფლება. სასამართლომ დაადგინა, მიუხედავად იმისა, რომ შესაბამისი ექსპროპრიაცია ტექნიკურად უფლებას უტოვებდა მესა-

კუთრეებს, ესარგებლათ და განეკარგათ თავიანთი ქონება, პრაქტიკულად ამის განხორციელების შესაძლებლობა იმდენად იყო შემცირებული, რომ შესაბამისი სამართლებრივი ნორმების მოქმედებით ირღვეოდა მესაკუთრეთა უფლება, მშვიდობიანად ესარგებლათ თავიანთი ქონებით. ამ საქმის განხილვისას სასამართლომ კვლავ გაიმეორა თავისი შეხედულება, რომ მთლიანობაში კონვენცია მოითხოვს სათანადო წონასწორობის დაცვას საზოგადოების ინტერესებსა და პიროვნების ფუნდამენტურ უფლებებს შორის და აღნიშნა, რომ ქონების ჩამორთმევის, მისით სარგებლობაზე შეზღუდვების დაწესებისა და სხვა ანალოგიურ შემთხვევებში, სამართლიანობა მოითხოვს, შესაბამის დაზარალებულ ფიზიკურ პირებს მიეცეთ უფლება, გაასაჩივრონ ხელისუფლების გადაწყვეტილებები ქონების ჩამორთმევის, ან მისით სარგებლობაზე კონტროლის დაწესების შესახებ, ან კომპენსაციის თაობაზე.

სასამართლომ კერძო პირებისა და საზოგადოების ინტერესების გაწონასწორების შესახებ თავისი შეხედულებები შეიმუშავა საქმეებში *ლითგოუ და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Lithgow and Others v. the United Kingdom, 1987)* და *ჯეიმსი და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (James and Others v. the United Kingdom, 1986)*. ბოლო საქმეში განმცხადებლები დაეობდნენ ბრიტანული კანონის მოქმედებაზე, რომელიც ნებას რთავდა მოქირავნებს შეესყიდათ გამქირავებლის საკუთრებაში მყოფი საცხოვრებელი ფართი, ზოგიერთ შემთხვევაში შესყიდვის დროისათვის საბაზრო კურსზე ნაკლები ღირებულებით. არ დაადგინა რა საკუთრების უფლების დარღვევა, სასამართლომ განაცხადა:

“საზოგადოებრივი ინტერესების” ცნებას ძალზედ ფართო ხასიათი აქვს ... სასამართლო, აღიარებს რა, რომ კანონმდებლისათვის დატოვებული თავისუფალი მოქმედების არე სოციალური და ეკონომიკური პოლიტიკის განსაზღვრისას ფართო უნდა იყოს, პატივს სცემს კანონმდებლის გადაწყვეტილებას იმის თაობაზე, თუ რა შედის “საზოგადოებრივი

ინტერესებში”, იმ შემთხვევაში, თუ გადაწყვეტილებას აქვს აშკარად გონივრული დასაბუთება.

ქონების ჩამორთმევა, განხორციელებული ლეგიტიმური სოციალური, ეკონომიკური ან სხვა პოლიტიკის შესაბამისად, შეიძლება პასუხობდეს “საზოგადოებრივ ინტერესებს” იმ შემთხვევაშიც კი, თუ საზოგადოება პირდაპირ არ იყენებს ჩამორთმეულ ქონებას”.

1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლის არსებული რედაქციიდან და მთელი პრაქტიკის მანძილზე კომისიისა და სასამართლოს ახსნა-განმარტებიდან ნათლად ჩანს, რომ სახელმწიფოს თავისუფალი მოქმედების ბევრად უფრო ფართო არე გააჩნია “საზოგადოებრივი ინტერესების” კრიტერიუმთან მიმართებაში, კონვენციის სხვა მუხლებში მოცემულ – “აუცილებელი დემოკრატიულ სახელმწიფოში” – სტანდარტთან შედარებით. საფრანგეთის ხელისუფლებამ გადააბიჯა “საზოგადოებრივი ინტერესების” მიმართ მისი თავისუფალი მოქმედების არეც გადასახადების ამოღების უზრუნველყოფისას საქმეში *ენტრიში საფრანგეთის წინააღმდეგ (Hentrich v. France, 1994)*. ამ საქმეში ხელისუფლების რეგიონალურმა ორგანოებმა ისარგებლეს კერძო ქონების უპირატესი შესყიდვის უფლებით შესაბამისი კანონის მიხედვით, რომელიც მათ ფართო უფლებებს ანიჭებდა, თუმცა, ამ ორგანოებმა კერძო მოსაკუთრე არ უზრუნველყვეს შესაბამისი პროცედურული გარანტიებით. სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფოს მიერ თავისი აბსოლუტური ძალაუფლების გამოყენება, თავად შეესყიდა უძრავი ქონება მხოლოდ იმ მიზნით, რომ ხელი შეეშალა სხვა პირებისათვის, თავი აერიდებინათ გადასახადების გადახდისაგან, პიროვნებას აკისრებდა არათანაზომიერ ტვირთს. ამდენად, სახეზე იყო 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლის დარღვევა.

თვითნებობა წარმოადგენდა განხილვის საგანს საქმეში *კატიკარიდისი და სხვები საბერძნეთის წინააღმდეგ (Kataridis and Others v. Greece, 1996)* და *ცომტოსი საბერძნეთის წინააღმდეგ (Tsomtos v. Greece, 1996)*. ეს საქმეები ეხებოდნენ ქონების ექსპროპრიაციას გზა-

ტკეცილის გაყვანის მიზნით და ამასთან, ამ შემთხვევის მიმართ გამოიყენებოდა კანონი, რომლის მიხედვითაც გზის გაყვანა წარმოადგენდა შესაბამისი პირებისათვის ადეკვატურ კომპენსაციას. სასამართლომ დაადგინა, რომ კომპენსაციის გადახდის სისტემის მოუქნელობა და კერძოდ, ქონების ჩამორთმევის შედეგად მიყენებული ზარალის სასამართლო წესით შეფასების შეუძლებლობა წარმოადგენდა 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლის დარღვევას.

იმ შემთხვევაში, თუ სახელმწიფო მრავალი წლის განმავლობაში არ მისცემს პიროვნებას უფლებას ისარგებლოს, გამოიყენოს და განკარგოს თავისი ქონება, სახეზე იქნება ქონებით დაუბრკოლებლად სარგებლობის უფლების დარღვევა. სასამართლო ამ მოსაზრებამდე მივიდა საქმეში *ლოიზიდუ თურქეთის წინააღმდეგ (Loizidou v. Turkey, 1996)*, რომელშიც იგი არ დაეთანხმა ხელისუფლების რიგ არგუმენტებს იმის თაობაზე, რომ პოლიტიკური სიტუაცია კვიპროსში ამართლებდა ბერძენი ეროვნების კვიპროსელისათვის თურქეთის კონტროლის ქვეშ მყოფ ტერიტორიაზე არსებული ქონებით სარგებლობაზე უარის თქმას. სასამართლომ აღნიშნა, რომ “ფიზიკურმა დაბრკოლებამ ისევე შეიძლება გამოიწვიოს კონვენციის დარღვევა, როგორც სამართლებრივმა.”

3. საკუთრებით სარგებლობაზე კონტროლის დაწესება

სასამართლომ განიხილა რამდენიმე საქმე, რომლებშიც საცხოვრებელი სახლების მესაკუთრეები ასაჩივრებდნენ ხელისუფლების მიერ მათი საკუთრებით სარგებლობაზე კონტროლის დაწესებას. ზემოხსენებული მელახერიის საქმის გარდა, სასამართლომ განიხილა ორი საქმე, რომელშიც საცხოვრებელი ბინების მესაკუთრეებს არ შეეძლოთ მიეღწიათ მოქირავნეთა გასახლების შესახებ სასამართლო გადაწყვეტილებათა აღსრულებისათვის. სასამართლო თითოეულ საქმეში მივიდა ორ განსხვავებულ დასკვნამდე. საქმეში *სპადეა და*

სკალაბრინო იტალიის წინააღმდეგ (Spadea and Scalabrino v. Italy, 1995) სასამართლომ დაადგინა, რომ მოსარჩეულებს თავად არ ესაჭიროებოდათ შესაბამისი საცხოვრებელ ბინაში ცხოვრება, მაშინ, როდესაც მოქირავნეები იყვნენ მოხუცი ხელმოკლე ქალები, რომლებმაც სთხოვეს ქალაქის ხელისუფლებას მათთვის ალტერნატიული დაბალფასიანი საცხოვრებლის გამონახვა, შიდა სასამართლოს მიერ შესაბამისი გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ. ამდენად, სახეზე არ იყო 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლის დარღვევა. თუმცა, დარღვევა დაფიქსირდა საქმეში *სკოლიო იტალიის წინააღმდეგ (Scollo v. Italy, 1995)*, რომელშიც შეზღუდული ქმედუნარიანობის მქონე განმცხადებელმა შეძლო დაემტკიცებინა როგორც თავისი ისე მისი ოჯახის შესაბამის ბინაში ცხოვრების საჭიროება.

სასამართლომ რამდენიმეჯერ განიხილა საქმეები, რომლებშიც დავა ეხებოდა ქონების გამოყენებაზე კონტროლის დაწესებას სისხლის სამართალწარმოებასთან დაკავშირებით. საქმეში *რაიმონდო იტალიის წინააღმდეგ (Raimondo v. Italy, 1994)* იტალიის ხელისუფლების ორგანოებმა მოახდინეს იმ პიროვნების ქონების მნიშვნელოვანი ნაწილის სეკვესტრი, რომელიც ეჭვმიტანილი იყო მაფიასთან კავშირში; ამასთან, ხელისუფლების ორგანოებს არ ჰქონდათ წარმოდგენილი იმის დამამტკიცებელი საბუთები, რომ ქონება შეძენილი იყო უკანონო გზით. არ დაადგინა რა 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლის დარღვევა, სასამართლომ ხაზი გაუსვა მაფიის მიერ შესაბამისი ქონების გამოყენების გზებს, ქონებით ასეთი სარგებლობის წინააღმდეგ ბრძოლასთან დაკავშირებულ სიძნეულებებს და სეკვესტრის შესახებ გადაწყვეტილების შეზღუდულ ბუნებას. სასამართლომ ასევე არ დააფიქსირა დარღვევა საქმეში, რომელშიც სადავო იყო იმ საცხოვრებელი ბინის კონფისკაცია, რომელიც მოითხოვებოდა, როგორც დამამტკიცებელი საბუთი სისხლის სამართალწარმოებასთან დაკავშირებით (*ვენდიტელი იტალიის წინააღმდეგ, Venditelli v. Italy, 1994*). ამასთან, სასამართლომ ორივე საქმეში

დაადგინა დარღვევა იმაში, რომ ხელისუფლებამ დაუყოვნებლივ არ მიიღო ზომები, რათა უზრუნველყო პირებისათვის ქონებით სარგებლობის უფლების განხორციელება შესაბამისი სამართალწარმოების დასრულების შემდეგ.

4. კომპენსაცია ქონების ჩამორთმევისათვის

სასამართლომ განიხილა რამდენიმე საქმე, რომლებშიც განმცხადებლები დავობდნენ მათი საკუთრების ჩამორთმევისათვის კომპენსაციის გადაუხდელობის გამო. იმის განხილვისას, შეესაბამება თუ არა სახელმწიფოს მიერ ამ მხრივ მიღებული ცალკეული ზომები 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლის მოთხოვნებს, სასამართლო ითვალისწინებს ისეთ ფაქტორებს, როგორიცაა ექსპროპრიაციისა და კომპენსაციის მომწესრიგებელი კანონები და პროცედურები (*ძუბანი იტალიის წინააღმდეგ, Zubani v. Italy*, 1996), ექსპროპრიაციასა და კომპენსაციასთან დაკავშირებული პროცედურების ხანგრძლივობა (*ძუბანის საქმე და მატოშ ეს სილვა და სხვები პორტუგალიის წინააღმდეგ (Matos e Silva, and Others v. Portugal*, 1996), ქონების ჩამორთმევის ხანგრძლივობიდან გამომდინარე ზარალი (*გიემენი საფრანგეთის წინააღმდეგ*, 1997) და კომპენსაციის ოდენობა მისი გადახდის დაყოვნების გათვალისწინებით (*გიემენის საქმე და აკუსი თურქეთის წინააღმდეგ, Akkus v. Turkey*, 1997).

სასამართლომ დაადგინა 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლის დარღვევა იმ საქმეებში, რომლებშიც კონვენციის ხელშეკრული სახელმწიფოები ცალკეულ კანონებზე დაყრდნობით ცდილობდნენ თავი აერიდებინათ თავიანთი ვალდებულებათათვის, გადაეხადათ პიროვნებისათვის კომპენსაცია ჩამორთმეული ქონების სანაცვლოდ. სახელმწიფოს არ შეუძლია ცალმხრივად შეცვალოს ან გააუქმოს კერძო პირებთან დადებული ხელშეკრულებები მათთვის მიყენებული ზარალისათვის შესაბამისი კომპენსაციის გადახდის გარეშე, ან გაა

უქმოს სასამართლოს გადაწყვეტილებები დაზარალებულთათვის კომპენსაციის გადახდის თაობაზე ხელშეკრულების შეცვლასა ან მოშლასთან დაკავშირებით (*Stran Greek Refineries და სტატიის ანდრიადისი საბერძნეთის წინააღმდეგ*, 1994). სახელმწიფოს ასევე არა აქვს უფლება ცალკეულ კანონებზე დაყრდნობით გამოიცილოს მიყენებული ზარალის ანაზღაურების თაობაზე საჩივრების წარდგენის შესაძლებლობა პიროვნებათა ცალკეული ჯგუფის ან სახელმწიფოს წინააღმდეგ, მაშინ, როდესაც ამგვარი საჩივრები სხვა შემთხვევებში დაკმაყოფილდნენ (*Pressos Compania Naviera S.S. და სხვები ბელგიის წინააღმდეგ*, 1995).

5. 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლი და კონვენციის სხვა მუხლები

მოსარჩელები ხშირად ამტკიცებენ, რომ სახელმწიფომ არა მხოლოდ დაარღვია მათი საკუთრების უფლება, არამედ, არ უზრუნველყო სათანადო პროცედურული გარანტიები, რათა მათ მოეთხოვათ თავიანთი საკუთრების უფლების პატივისცემა. მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფოთა მიერ 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლის მოქმედების სფეროში მიღებული ზომები შეიძლება შედიოდეს მათი თავისუფალი მოქმედების არეში, სასამართლო ხშირად ადგენდა, რომ პროცედურები, რომლებიც ხელმისაწვდომი უნდა იყოს პიროვნებისათვის ამ ზომების გასასაჩივრებლად, შეიძლება წინააღმდეგობაში მოდიოდეს 6(1) მუხლით დადგენილი სამართლიან სასამართლო განხილვაზე უფლების მოთხოვნებთან (*ალან იაკობსონი (Allan Jacobsson*, 1989), *ჰაკანსონი და სტურესონი (Hakansson and Stureson*, 1990), *ლანგბორგერი (Langborger*, 1989), ყველა *შვედეთის წინააღმდეგ*).

N. განათლების უფლება: 1-ლი ოქმის
მე-2 მუხლი

ოქმი N1

მუხლი 2 - განათლების უფლება

არავის შეიძლება ეთქვას უარი განათლების უფლებაზე. სახელმწიფო, ნებისმიერი ფუნქციის შესრულების დროს, რომელსაც იგი თავის თავზე იღებს განათლებისა და სწავლების მხრივ, პატივს სცემს მშობელთა უფლებას, უზრუნველყონ თავისი შვილებისათვის ისეთი განათლება და სწავლება, რომელიც შესაბამისობაში იქნება მათ საკუთარ რელიგიურ და ფილოსოფიურ მრწამსთან.

კონვენციის 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლით უზრუნველყოფილ განათლების უფლებაში სახეზეა სამი ურთიერთდაკავშირებული ელემენტი. მის პირველ წინადადებაში მუხლი ადგენს, რომ სახელმწიფომ არ უნდა უთხრას ვინმეს უარი განათლების უფლებაზე. ეს ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს არ შეუძლია ჩაერიოს პიროვნების მიერ განათლების უფლებით სარგებლობაში, მაგალითად, სახელმწიფოს მიერ უზრუნველყოფილი საგანმანათლებლო საშუალებების გამოყენებაში ხელის შეშლით. მუხლის მეორე წინადადება განსაზღვრავს განათლების უფლების დანარჩენ ორ ელემენტს. პირველ რიგში, იგი სახელმწიფოებს ანიჭებს განუსაზღვრელ უფლებამოსილებას განათლებისა და სწავლების სფეროში მისი მონაწილეობის ბუნებისა და ზომის განსაზღვრის მხრივ. ზოგადად, ეს ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს არ აკისრია ვალდებულება უზრუნველყოს განსაზღვრული სახის საგანმანათლებლო შესაძლებლობები ან თითოეული პირისათვის ისეთი განათლება, რომლის მიღების სურვილიც მას აქვს. და მეორე, იგი უზრუნველყოფს მშობელთა უფლებას პატივი სცენ მათ პირად მრწამსს მათი შვილების განათლების მხრივ.

საქმეში *კელდსენი, ბუსკ მადსენი და პედერსენი დანიის წინააღმდეგ (Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark, 1976)*, სასამართლომ ხაზი გაუსვა განათლების მნიშვნელოვან როლს დემოკრატიულ საზოგადოებაში, დაადგინა რა, რომ 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლი, კერძოდ, “შიზნად ისახავს განათლების სფეროში პლურალიზმის უზრუნველყოფას, რაც ძალზედ მნიშვნელოვანია კონვენციით ნაგულისხმევი “დემოკრატიული საზოგადოების” შენარჩუნებისათვის. თანამედროვე სახელმწიფოს ძალაუფლებათა გათვალისწინებით, ამ მიზნის მიღწევა უნდა მოხდეს პირველ რიგში სახელმწიფო სწავლების მეშვეობით”.

კომისიისა და სასამართლოს მთელი პრაქტიკის მანძილზე, ეს ორგანოები 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლით გათვალისწინებულ ამ ელემენტებს ყოველთვის განიხილავდნენ ერთმანეთთან კავშირში.

კონვენციის სხვა მუხლებისაგან განსხვავებით, რომლებიც უზრუნველყოფენ არსებითი უფლებების დაცვას, 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლი წარმოდგენილია ნეგატიური სახით და ადგენს, რომ სახელმწიფომ არ უნდა უთხრას პიროვნებას უარი შესაბამისი უფლებით სარგებლობაზე, თუმცა, სახელმწიფოს არ აკისრია ვალდებულება უზრუნველყოს პიროვნების მიერ შესაბამისი უფლებით სარგებლობა. უფლების ამგვარი კონსტრუქცია სახელმწიფოს სტოვებს ხელსაყრელ მდგომარეობაში, მუხლის დარღვევის თაობაზე ბრალდებებისაგან თავის დასაცავად, რადგან პიროვნებას შეიძლება გაუჭირდეს ძლიერი არგუმენტების გამოძებნა იმის დასამტკიცებლად, რომ სახელმწიფოს აკისრია ჩაურევლობის და/ან პოზიტიურად მოქმედების ვალდებულება, იმისათვის, რომ უზრუნველყოს მისი განათლების უფლების პატივისცემა. ამის საპირისპიროდ, პიროვნებას აკისრია იმის მტკიცების ტვირთი, რომ სახელმწიფომ უარი უთხრა მას განათლების უფლებით სარგებლობაზე, რაც ბევრად უფრო მაღალი ზღვარია, ვიდრე ჩაურევლობის, ან პოზიტიურად მოქმედების ვალდებულების პრინციპი. დღემდე სასამართლომ მხოლოდ ერთ საქმეში –

კემპბელი და კოზენსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Campbell and Cosans v. the United Kingdom*, 1982) დაადგინა ამ მუხლის დარღვევა. ამ საქმეში განმცხადებელი მშობლები დავობდნენ შოტლანდიის სახელმწიფო სკოლებში სხეულებრივი (ფიზიკური) დასჯის, როგორც დისციპლინური ზომის გამოყენების შესახებ. ერთობლივი განაცხადები სხვა საკითხებთან ერთად ამტკიცებდნენ, რომ სხეულებრივი სასჯელის სკოლებში გამოყენება არღვევდა 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლით მათთვის უზრუნველყოფილ უფლებებს იმ მხრივ, რომ მათი შვილების განათლება და სწავლება შესაბამისობაში არ იყო მათ ფილოსოფიურ მრწამსთან. მეორე განმცხადებელი ასევე დავობდა, რომ მისი ვაჟის სკოლიდან გარიცხვამ დაარღვია მუხლის პირველ წინადადებაში გათვალისწინებული განათლების მიღების უფლება. სასამართლომ უფლების დარღვევა დაადგინა ორივე შემთხვევაში. მან, თავდაპირველად, განიხილა გაერთიანებული სამეფოს ხელისუფლების არგუმენტები იმის თაობაზე, რომ სკოლის შიდა ადმინისტრაციასთან დაკავშირებული ფუნქციები არ წარმოადგენდნენ “განათლებასა” და “სწავლებასთან” დაკავშირებულ მე-2 მუხლით ნაგულისხმევ ფუნქციებს. მან განაცხადა:

“ნებისმიერ საზოგადოებაში ბავშვების განათლება წარმოადგენს ერთ მთლიან პროცესს, რომელშიც მოზრდილები ცდილობენ გადასცენ თავიანთი რწმენა, კულტურა და სხვა ღირებულებები ახალგაზრდებს, მაშინც როდესაც სწავლება და ინსტრუქტაჟი, კერძოდ, მიეკუთვნება ცოდნის გადაცემისა და ინტელექტუალური განვითარების სფეროს.

შეიძლება ითქვას, რომ სხეულებრივი სასჯელის გამოყენება, გარევეულწილად, განეკუთვნება სკოლის ადმინისტრაციის კომპეტენციას, თუმცა, ამავე დროს, იგი გამოყენებისას წარმოადგენს პროცესის შემადგენელ ნაწილს, რითაც სკოლა ცდილობს იმ მიზნის მიღწევას, რომლისთვისაც ის შეიქმნა, კერძოდ, მისი მოსწავლეების ზრდასრულად და გონებრივი შესაძლებლობების განვითარებასა და განმტკიცებას.”

შემდეგ, სასამართლომ განიხილა მშობელთა ფილოსოფიური მრწამსის არსი:

“კონვენციის, როგორც მთლიანი ინსტრუმენტის მხედველობაში მიღებით, გამოთქმა “ფილოსოფიური მრწამსი” წინამდებარე კონტექსტში, სასამართლოს აზრით, გულისხმობს ისეთ მრწამსს, რომელიც იმსახურებს პატივისცემას “დემოკრატიულ საზოგადოებაში ... და არ არის შეუსაბამო ადამიანის ღირსებასთან; ამასთანავე, იგი წინააღმდეგობაში არ უნდა იყოს ბავშვის განათლების ფუნდამენტურ უფლებასთან, რამეთუ, მთლიანად მე-2 მუხლში უპირატესი მნიშვნელობა ენიჭება მის პირველ წინადადებას.

განმცხადებლების მოსაზრებები ეხებოდა ადამიანის ცხოვრებისა და ქცევის მნიშვნელოვან და არსებით ასპექტებს, კერძოდ კი პიროვნების ხელშეუხებლობას, ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, სხეულებრივი დასჯის დაქვემდებარებისა და იმ სტრესის გამორიცხვას, რომელსაც თან სდევს ასეთი სასჯელისადმი დაქვემდებარების რისკი. ეს მოსაზრებები აკმაყოფილებენ ზემოთ ჩამოთვლილ სხვადასხვა კრიტერიუმთან თითოეულს.”

დაადგინა რა 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლის მეორე წინადადების დარღვევა, სასამართლომ შემდეგ განიხილა სახელმწიფოს მიერ პირველი წინადადებით უზრუნველყოფილი განათლების მიღების უფლების დარღვევის საკითხი მოსწავლის სკოლიდან გარიცხვით. მიუხედავად იმისა, რომ კომისიამ აუცილებლად არ მიიჩნია ამ საკითხის განხილვა შესაბამისი მუხლის მეორე წინადადების დარღვევის დაფიქსირების გამო, სასამართლომ, თავის მხრივ, აუცილებლად ჩათვალა საკითხის ცალკე განსახილველად:

“სხეულებრივი დასჯის, როგორც დისციპლინური ზომის არსებობა მისი ვაჟის სკოლაში, ეხება მე-2 მუხლთან დაკავშირებულ ორივე დარღვევას, თუმცა მნიშვნელოვანი განსხვავება არსებობს მისი ორი საჩივრის ფაქტობრივ გარემოებებს შორის. მეორე წინადადების შემთხვევაში, საჩივრის საგანს წარმოადგენს სკოლაში ცალკეული პრაქტიკისადმი და-

ქვემდებარება, მაშინ, როდესაც პირველი წინადადების შემთხვევაში, საჩივრის საგანია სკოლაში დასწრების აკრძალვა. ბოლო მდგომარეობის შედეგები ბევრად უფრო შორს მიდის, ვიდრე პირველის.

მე-2 მუხლი წარმოადგენს ერთ მთლიან დებულებას, რომელშიც უპირატესი მნიშვნელობა ენიჭება მის პირველ წინადადებას; მეორე წინადადებით გათვალისწინებული უფლება კი არის განათლების ფუნდამენტური უფლების მომიჯნავე უფლება.

და ბოლოს, ასეთივე არსებითი განსხვავება არსებობს ორი საჩივრის სამართლებრივ საფუძვლებს შორის, რადგან ერთი ეხება მშობლის, ხოლო მეორე კი შვილის უფლებას.

მე-2 მუხლის პირველი წინადადებით უზრუნველყოფილი განათლების უფლება, მისი არსით ითვალისწინებს საკითხის სახელმწიფო რეგულირებას, თუმცა ასეთმა რეგულირებამ არც ერთ შემთხვევაში არ უნდა დაარღვიოს მუხლის არსი და წინააღმდეგობაში არ უნდა იყოს კონვენციასა და მის ოქმებში გათვალისწინებულ სხვა უფლებებთან.”

საქმე კემპბელი და კოზენსი გაერთიანებული სა-
მეფოს წინააღმდეგ ერთადერთია, რომელშიც სასამართლომ დაადგინა 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლის პირველი წინადადებით უზრუნველყოფილი განათლების უფლების დარღვევა. თუმცა, კომისიამ და სასამართლომ განიხილეს რამდენიმე საქმე, რომლებიც ამტკიცებდნენ, რომ ცალკეული სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა ან პრაქტიკა *de facto* წარმოადგენდნენ განათლების მიღების უფლებაზე უარის თქმას. ამათგან არცერთი განაცხადი არ დაკმაყოფილდა. საქმეში, რომელიც ეხებოდა ბელგიაში განათლების სფეროში გამოსაყენებელი ენების შესახებ კანონის ცალკეულ ასპექტებს (*Case relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium*) (ბელგიის ლინგვისტური საქმე, 1968), განმცხადებლები – ფრანგულენოვანი მშობლები, რომლებიც ცხოვრობდნენ ბელგიის პოლანდიურენოვან ნაწილში, დავობდნენ, რომ ბელგიის ხელი-

სუფლების უარმა მათი შვილების ფრანგულ ენაზე განათლების უზრუნველყოფის მხრივ, დაარღვია 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლით მათთვის უზრუნველყოფილი უფლებები. სასამართლომ შემდეგნაირად განსაზღვრა განათლების უფლების შინაარსი და მისი მოქმედების ფარგლები:

“[განათლების უფლების] ნეგატიური ფორმულირება მიუთითებს, რომ ხელშეშეკრული მხარეები არ აღიარებენ განათლების ისეთ უფლებას, რომელიც მათგან მოითხოვს საკუთარი სახსრებითა და სუბსიდიებით განსაზღვრული სახის ან განსაზღვრულ დონეზე განათლების უზრუნველყოფას.

ევროპის საბჭოს ყველა წევრი სახელმწიფო ... ფლობს განათლების ზოგად და ოფიციალურ სისტემას. ამდენად, საკითხი დვას არა თითოეული სახელმწიფოს მიერ ასეთი სისტემის შექმნის, არამედ ხელშეშეკრული მხარის იურისდიქციაში მყოფი პირებისათვის მოცემულ დროს არსებული საგანმანათლებლო საშუალებებით სარგებლობის უფლების უზრუნველყოფის შესახებ.

შესაბამისად, 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლის პირველი წინადადება, პირველ რიგში, უზრუნველყოფს მოცემულ დროს არსებული საგანმანათლებლო საშუალებებისადმი ხელმისაწვდომობას. მაგრამ ასეთი ხელმისაწვდომობა წარმოადგენს განათლების უფლების მხოლოდ ერთ ნაწილს. იმისათვის, რომ განათლების უფლება ეფექტიანი იყოს, აუცილებელია განათლების მიმღებ პირს ჰქონდეს შესაძლებლობა ისარგებლოს მიღებული განათლებით, ანუ სახელმწიფოში მოქმედი სამართლებრივი ნორმების შესაბამისად, რაიმე ფორმით მიიღოს მის მიერ დასრულებული სასწავლო კურსების ოფიციალური აღიარება (დიპლომი, სერტიფიკატი).

1-ლი ოქმის მე-2 მუხლის პირველი წინადადებით უზრუნველყოფილი განათლების უფლება, მისი ბუნებიდან გამომდინარე, მოითხოვს სახელმწიფოს მხრიდან რეგულირებას ... ასეთმა რეგულირებამ კი არცერთ შემთხვევაში არ უნდა დაარღვიოს განათლების უფლების არსი და წინააღმდეგობაში არ უნდა იყოს კონვენციით გათვალისწინებულ სხვა უფლებებთან.”

განმცხადებლების მიერ დაყენებულ რამდენიმე საკითხს შორის, სასამართლომ მხოლოდ ერთ შემთხვევაში დაადგინა დარღვევა. ბელგიის კანონმდებლობა ნებას რთავდა პოლანდიურენოვან ბავშვებს, რომლებიც ცხოვრობდნენ ფრანგულენოვან რაიონებში, განათლება მიეღოთ მეზობელი რაიონების პოლანდიურენოვან სკოლებში; თუმცა, ასეთივე უფლებას არ ანიჭებდა ფრანგულენოვან ბავშვებს. სასამართლომ აღიარა, რომ ეს წარმოადგენდა დისკრიმინაციის აკრძალვის თაობაზე მე-14 მუხლის დარღვევას 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლიდან.

“ბინადრობის მიმართ პირობის წაყენება არ ხდება სკოლის ინტერესებში ან ადმინისტრაციული ან ფინანსური მიზნებიდან გამომდინარე: იგი განმცხადებლების შემთხვევაში მხოლოდ ენასთან დაკავშირებული მოსაზრებებიდან გამომდინარეობს. უფრო მეტიც, შესაბამისი ზომა მთლიანობაში არ ითვალისწინებს განმცხადებლებისა და მათი შვილების უძრავი ქონების მიმართ თანაზომიერობის უზრუნველყოფის აუცილებლობას, გამოყენებულ საშუალებებსა და მისაღწევ მიზნებს შორის.

სასამართლოს მიერ მიღებული მოსაზრების მიხედვით, განათლების უფლებითა და, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, არსებული სკოლებისადმი ხელმისაწვდომობის უფლებით სარგებლობა, წინამდებარე შემთხვევაში, არ არის უზრუნველყოფილი, კერძოდ, ენის საფუძველზე დისკრიმინაციის გარეშე.”

ბელგიის ლინგვისტურ საქმეში საკითხი ეხებოდა დაწყებითი განათლების ხელმისაწვდომობას. სხვა საქმეებში კომისიამ დაადგინა, რომ სახელმწიფოს შეუძლია დაარეგულიროს სხვა სახის განათლების მიღების საკითხები 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლის დარღვევის გარეშე. კომისიამ განაცხადა, რომ 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლი, პირველ რიგში, ეხება დაწყებით განათლებას და ამდენად, სახელმწიფოს არ აკისრია ვალდებულება უზრუნველყოს პატიმრების ან უცხოელებისათვის უმაღლესი და სპეციალური განათლება (გან. N7671/76 14 სხვა განაცხადთან ერთად). კომისიამ ასევე დაადგინა, რომ

“იმ შემთხვევაში, როდესაც სახელმწიფო უზრუნველყოფს შეზღუდული ოდენობის უმაღლეს საგანმანათლებლო საშუალებებს, ეს, პრინციპში, არ არის შეუსაბამო 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლიდან, თუ შეიზღუდება ამ საშუალებებისადმი ხელმისაწვდომობა მხოლოდ იმ პირებით, რომლებმაც მიაღწიეს ისეთ აუცილებელ აკადემიურ დონეს, რაც მათ საშუალებას მისცემს მაქსიმალურად ისარგებლონ შემოთავაზებული სასწავლო კურსებით” (გან. N8844/80).

კომისიამ ასევე დაადგინა, რომ 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლით უზრუნველყოფილი განათლების უფლება არ გამოირიცხავს სახელმწიფოების მიერ სავალდებულო დაწყებითი განათლების მიღების დაწყებას. N10233/83 განაცხადში მუხჯი ბავშვების მშობლებმა ირჩიეს, რომ მათ შვილებს განათლება სახლში მიეღოთ და არა სახელმწიფო სკოლებში, რომლებსაც ასეთი ინვალდი ბავშვებისათვის განათლების უზრუნველსაყოფად ნაკლები საშუალებები გააჩნიათ. მიუხედავად იმისა, რომ შიდა სამართლით ეს ნებადართული იყო, ხელისუფლება უფლებას იტოვებდა ზედამხედველობა გაეწია ბავშვების მიერ ძირითადი საგნების დაუფლებაზე, რის გამოც, მშობლები ამტკიცებდნენ 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლების დარღვევას. კომისია არ დაეთანხმა ამ მოსაზრებას, აღნიშნა რა, რომ სახელმწიფოს შეეძლო კანონიერად მოეთხოვა მშობლებისაგან თანამშრომლობა მათი შვილების განათლების დონის შეფასებაში, რადგან დაწყებითი განათლება, ყველა შემთხვევაში, სავალდებულო იყო ყველა ბავშვისათვის.

მიუხედავად იმისა, რომ კომისიამ, ამდენად, აღიარა მშობლების უფლება შვილებისათვის განათლება მიეცათ სასკოლო სისტემის გარეთ, მან დაადგინა, რომ სახელმწიფო ვალდებული არ არის მოახდინოს კერძო განათლების სუბსიდირება (გან. N6853/74 და N7782/77). აღსანიშნავია, რომ ამ კონტექსტში კონვენციის რამდენიმე მაღალმა ხელშემკრებმა მხარემ გააკეთა დათქმა, რაც ასახავს მათ მოლოდინს მე-14 მუხლით გათვალისწინებული დისკრიმინაციის აკრძალვის შე-

სახეებ დებულების დარღვევის წინააღმდეგ შესაძლო განაცხადების შემოტანის მიმართ, არასახელმწიფო სკოლების დაარსების, აკრედიტაციისა და ფინანსური მხარდაჭერის გამო.

კემპელისა და კოზენსის და ბელგიის ლინგვისტური საქმეები ეხებიან თავად განათლების უფლებით სარგებლობას. კომისიამ და სასამართლომ უფრო დეტალურად განიხილეს მშობელთა უფლებების პატივისცემის საკითხი მათი შვილებისათვის განათლების უზრუნველყოფის მხრივ. ამ საკითხზე წამყვან საქმედ ითვლება *კელდსენი, ბუსკ მადსენი და პედერსენი დანიის წინააღმდეგ* (1976), რომელშიც რამდენიმე მშობელი გამოდიოდა დანიის სასკოლო განრიგში სქესობრივი განათლების ჩართვის წინააღმდეგ. საკითხი გართულებული იყო იმ ფაქტით, რომ სახელმწიფოს მიერ სქესობრივი განათლების ელემენტების ჩართვის გამო ბევრ საგანში, არ არსებობდა საშუალება, რომლითაც სახელმწიფოს შეეძლო მშობლების მოთხოვნათა დაკმაყოფილება, თუნდაც მათთვის შვილების საკუთარ მრწამსთან შეუსაბამო ცალკეული გაკვეთილებიდან გამოყვანის უფლების მიცემით. სახელმწიფომ შემდეგი განმარტება მისცა დებულებას “მშობელთა უფლების პატივისცემის” შესახებ:

“მშობლების, რომლებიც, პირველ რიგში, პასუხისმგებელი არიან მათი ბავშვების “განათლებასა” და “სწავლებაზე”, ბუნებრივ მოვალეობას წარმოადგენს, რომ მოითხოვონ სახელმწიფოსაგან მათი რელიგიური და ფილოსოფიური მრწამსის პატივისცემა. ამდენად, მათი უფლება შეესაბამება განათლების უფლებით სარგებლობასთან მჭიდროდ დაკავშირებულ პასუხისმგებლობას.”

სასამართლომ შემდეგ განსაზღვრა სახელმწიფოთა პასუხისმგებლობა ამ სფეროში:

“შე-2 მუხლის მეორე წინადადება, მეორეს მხრივ გულისხმობს, რომ სახელმწიფომ განათლებისა და სწავლების სფეროში მის მიერ აღებული ფუნქციების შესრულებისას უნდა იზრუნოს, რომ განათლების პროგრამაში ჩართული ინფორმაციისა და ცოდნის გადაცემა მოხდეს ობიექტური,

კრიტიკული და პლურალისტული გზით. სახელმწიფოს ეკრძალება მოსწავლეთა იდეოლოგიური დამუშავება, რაც შეიძლება განხილულ იქნას, როგორც მშობლების რელიგიური და ფილოსოფიური მრწამსის უპატივეცემულობა. ეს წარმოადგენს იმ ზღვარს, რომლის გადალახვაც არ უნდა მოხდეს.”

სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ კერძო სკოლების ლეგალურობა და მათი არსებობა არ არის მშობლების კითხვებზე ადეკვატური პასუხი, რადგან ამან შეიძლება მიუღებელ შედეგებამდე მიგვიყვანოს, როდესაც მოხდება მხოლოდ მდიდარი მშობლების უფლებათა “პატივისცემა”. ამდენად, მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფოებს შეუძლიათ ნება დართონ მოსწავლეებს არ დაესწრონ იმ გაკვეთილებს, რომლებიც წინააღმდეგობაში არიან მათი მშობლების მრწამსთან ან იარონ კერძო სკოლებში, ასეთი არჩევანი ავტომატურად არ ათავისუფლებს სახელმწიფოს, მასზე დაკისრებული პასუხისმგებლობისაგან, შეასრულოს 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლით გათვალისწინებული ვალდებულება სახელმწიფო სასკოლო სისტემაში. ამ საქმეში სასამართლომ აღნიშნა, რომ მიუხედავად იმისა, პრინციპში, სქესობრივი განათლება შესაძლოა მოიცავდეს მოსაზრებების შთაგონებას, რაც ზოგჯერ შეიძლება წინააღმდეგობაში იყოს მშობლების უფლებასთან, წინამდებარე შემთხვევაში დანიის ხელისუფლების ქმედება დასაშვები იყო, რადგან მის მიზანს წარმოადგენდა მოსწავლეების ინფორმირება და არა მათი იდეოლოგიური დამუშავება.

O. უფლება თავისუფალ არჩევნებზე: 1-ლი ოქმის მე-3 მუხლი

მუხლი 3 - უფლება თავისუფალ არჩევნებზე

მაღალი ხელშეწყვრელი მხარეები ვალდებულებას იღებენ, გონივრული პერიოდულობით ჩაატარონ თავისუფალი არჩევნები ფარული ხმის მიცემის გზით, იმეკარ პირობებში,

რომლებიც უზრუნველყოფენ ხალხის თავისუფალი ნების გამოვლენას საკანონმდებლო ხელისუფლების არჩევაში.

1-ლი ოქმის მე-3 მუხლი წარმოადგენს კონვენციის ერთადერთ დებულებას, რომელიც არ არის უფლება და თავისუფლება და რომელიც არ მოითხოვს სახელმწიფოსაგან ჩაურევლობას. ამის საპირისპიროდ, ეს დებულება პირდაპირ განსაზღვრავს სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებას.

საბერძნეთის საქმეში (1969) კომისიამ ხაზი გაუსვა 1-ლი ოქმის მე-3 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლებების მნიშვნელობას, განაცხადა რა, რომ “გონივრული ვადის ინტერვალით არჩეული საკანონმდებლო ხელისუფლების არსებობა წარმოადგენს დემოკრატიული საზოგადოების საფუძველს”.

კომისიამ და სასამართლომ განიხილეს მცირე რაოდენობის საქმეები, რომლებიც წინ სწევდნენ 1-ლი ოქმის მე-3 მუხლიდან გამომდინარე საკითხებს. კომისიამ მიუღებლად გამოაცხადა განაცხადები, რომლებშიც ფიზიკური პირები დავობდნენ ისეთი სახელმწიფო პრაქტიკის წინააღმდეგ, როგორიცაა პოლიტიკური პარტიების სუბსიდირება არჩევნების შედეგების საფუძველზე ან პეტიციაზე ხელმოწერების განსაზღვრული რაოდენობის არსებობის მოთხოვნა პიროვნებისათვის არჩევნებში კანდიდატად მონაწილეობის ნებართვის მიცემამდე (განაცხადი N6850/74). კომისიამ ასევე აღნიშნა, რომ 1-ლი ოქმის მე-3 მუხლი, თეორიულად, ყველასათვის უზრუნველყოფს ხმის მიცემისა და საკანონმდებლო ორგანოს არჩევნებში კანდიდატად მონაწილეობის უფლებას, კონვენციის 1-ლ მუხლში გათვალისწინებული ყოვლისმომცველი პრინციპის შესაბამისად (გან. N6745 და N6746/74). ფრაზა – “საკანონმდებლო ორგანო” განმარტებული უნდა იქნას თითოეული მაღალი ხელშეკვრული მხარის შიდა სამართლის მიხედვით, ხოლო მისი საკანონმდებლო ძალაუფლება უნდა გამომდინარეობდეს ეროვნული კონსტიტუციიდან.

დღემდე სასამართლომ 1-ლი ოქმის მე-3 მუხლიდან გამომდინარე მხოლოდ ორი საქმე განიხილა. საქმეში *მეთიუ-მოჰინი და კლერფაიტი ბელგიის წინააღმდეგ (Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium, 1987)* ფრანგულენოვანი განმცხადებლები დავობდნენ, რომ ბელგიის სამართლის მოთხოვნა, რომლის მიხედვითაც ფლანდრიის საბჭოში არჩეულმა პირებმა საპარლამენტო ფიცი უნდა დადონ პოლანდიურ ენაზე, დაბრკოლებას უქმნიდა ფრანგულენოვან ამომრჩევლებს, ხმა მიეცათ ფრანგულენოვანი კანდიდატებისათვის და ამდენად, არღვევდა დებულებას არჩევნების თავისუფლების შესახებ. თავიდან სასამართლომ ხაზი გაუსვა, რომ 1-ლი ოქმის მე-3 მუხლი “უაღრესად მნიშვნელოვანია” კონვენციის სისტემაში, “რადგან მასში მოცემულია დემოკრატიის დამახასიათებელი ერთ-ერთი პრინციპი”. შემდეგ, სასამართლომ დაადგინა, რომ მუხლი არ მოითხოვს რაიმე განსაზღვრული პოლიტიკური სისტემის, ისეთის, როგორიცაა მაჟორიტარული ან პროპორციული საარჩევნო სისტემა, შემოღებას. იგი ასევე არ მოთხოვს, რომ ყველა ხმას ჰქონდეს თანაბარი წონა პროცესის შეჯამებისას ან ყველა კანდიდატისთვის უზრუნველყოფილი იქნას გამარჯვების თანაბარი შანსი. ამასთან, სასამართლომ აღნიშნა, რომ სახელმწიფოს თავისუფალი მოქმედების არე, შესაბამისი ქვეყნის პოლიტიკური განვითარების მიმართ, კომისიასა და სასამართლოს უტოვებდნენ მხოლოდ იმის შეფასების საშუალებას, არღვევენ თუ არა მე-3 მუხლით დაცულ უფლებებს სახელმწიფოს მიერ დადგენილი პირობები.

საქმეში *გიტონასი და სხვები საბერძნეთის წინააღმდეგ (Gitonas and Others v. Greece, 1997)*, სასამართლომ არ დაადგინა 1-ლი ოქმის მე-3 მუხლის დარღვევა. ამ საქმეში შიდა სამართალი უკრძალავდა პიროვნებას არჩევნებში კანდიდატად მონაწილეობას, თუკი იგი სამ თვეზე მეტი ხნით მუშაობდა სახელმწიფო თანამდებობაზე შესაბამისი არჩევნების თარიღამდე სამი წლის განმავლობაში.

P. უცხოელთა უფლებები: მე-16 მუხლი, მე-4 ოქმის მე-4 მუხლი და მე-7 ოქმის 1-ლი მუხლი

ოქმი N 4

მუხლი 4 - უცხოელთა კოლექტიური გაძევების აკრძალვა

უცხოელთა კოლექტიური გაძევება აკრძალულია.

ოქმი N7

მუხლი 1 - გარანტიები უცხოელთა გაძევების წინააღმდეგ

1. სახელმწიფოს ტერიტორიაზე კანონიერად მცხოვრები უცხოელი არ შეიძლება გაძევებული იქნას იქიდან იმ შემთხვევის გარდა, როდესაც უნდა აღსრულდეს კანონის შესაბამისად მიღებული გადაწყვეტილება, და მას უნდა ჰქონდეს საშუალება:

a) წარადგინოს არგუმენტები მისი გაძევების წინააღმდეგ;

b) მისი საქმე იქნეს გადასინჯული; და

c) ამ მიზნებისთვის წარსდგეს ხელისუფლების კომპეტენტური ორგანოს ან ამ ხელისუფლების ორგანოს მიერ დანიშნული ერთი ან რამდენიმე პირის წინაშე.

2. უცხოელი შეიძლება გაძევებული იქნეს წინამდებარე მუხლის 1-ლი პუნქტის "ა", "ბ" და "გ" ქვეპუნქტებში ჩამოთვლილი უფლებების განხორციელებამდე, თუკი ასეთი გაძევება აუცილებელია საზოგადოებრივი წესრიგის ინტერესებიდან გამომდინარე, ან მისი მოტივირება ხდება სახელმწიფო უსაფრთხოების მოსაზრებებით.

კონვენციისა და მისი ოქმების რამდენიმე დებულება ეხება მაღალი ხელშეწყვერელი მხარეების ტერიტორიაზე "კა-

ნონიერად მცხოვრები" უცხოელების უფლებებს. თავად კონვენცია შეიცავს მხოლოდ ერთ დებულებას, რომელიც ზღუდავს შესაბამის უფლებებს. კერძოდ, მისი მე-16 მუხლი ადგენს:

"არაფერი, გათვალისწინებული მე-10, მე-11 და მე-14 მუხლებით არ შეიძლება განხილული იქნას, როგორც მაღალი ხელშეწყვერელი მხარის მიერ უცხოელთა პოლიტიკური საქმიანობის შეზღუდვის ხელის შემშლელი ფაქტორი."

ეს მუხლი შეიცავს გამონაკლისს მე-14 მუხლით გათვალისწინებული დისკრიმინაციის აკრძალვისა და ასევე, მაღალი ხელშეწყვერელი მხარის მიერ მისი იურისდიქციის ქვეშ მყოფი ყველა პირისათვის კონვენციით გათვალისწინებული უფლებებისა და თავისუფლებების უზრუნველყოფის პრინციპიდან. დღემდე სასამართლომ მხოლოდ ერთხელ განიხილა მე-16 მუხლის საგანთან დაკავშირებული საქმე. საქმეში *პიერმონი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Piermont v. France, 1995)*, გერმანიის მოქალაქე, რომელიც იყო ევროპული პარლამენტის წევრი, დავობდა საფრანგეთის ხელისუფლების მიერ ფრანგულ პოლინეზიაში მოგზაურობისას მის გამოხატვისა და გადაადგილების თავისუფლებაზე დაწესებულ შეზღუდვებზე. საფრანგეთის ხელისუფლებამ მოიხმო მე-16 მუხლი მოსარჩელის გამოხატვის თავისუფლებაზე მის მიერ დაწესებული შეზღუდვის გასამართლებლად. თუმცა, სასამართლო არ დაეთანხმა ამ არგუმენტს იმის გამო, რომ მოსარჩელე იყო არა მხოლოდ ევროპის კავშირის წევრი სახელმწიფოს მოქალაქე, არამედ, ევროპული პარლამენტის წევრიც. ამდენად, იგი არ წარმოადგენდა უცხოელს, კონვენციის მე-16 მუხლის აზრის მიხედვით.

ოქმი N4 ეხება უცხოელთა ცალკეულ უფლებებს. მე-4 ოქმის მე-2 მუხლი უზრუნველყოფს ორ არსებით უფლებას: პირველი, ყველას, ვინც კანონიერად იმყოფება სახელმწიფოს ტერიტორიაზე, უფლება აქვს გადაადგილებასა და მისი საცხოვრებელი ადგილის არჩევის თავისუფლებაზე, და მეორე, ყველას შეუძლია დატოვოს ნებისმიერი ქვეყანა. მუხლი ასევე ითვალისწინებს უფლებებზე ორი სახის შეზღუ-

დვის დაწესების შესაძლებლობას: ზოგადი ხასიათის შეზღუდვები განსაზღვრულია კონვენციის 8-11 მუხლებში, და თავად მუხლში მოცემული სპეციფიკური შეზღუდვა, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფოს შეუძლია შეზღუდოს გადაადგილებისა და საცხოვრებელი ადგილის არჩევის თავისუფლება იმ შემთხვევებში, როდესაც ეს გამართლებულია “დემოკრატიულ საზოგადოებაში საზოგადოებრივი ინტერესებით”. მხედველობაშია მისაღები, რომ სახელმწიფოს არ შეუძლია მოიხმოს “საზოგადოებრივი ინტერესი” პიროვნების იმიგრაციის დასაბრკოლებლად, რაც მნიშვნელოვანი პრობლემაა იმ ქვეყნებისათვის, რომლებიც განიცდიან “ტვინის გაღივებას” ან ადამიანური რესურსების სხვაგვარ სერიოზულ დანაკარგებს. ზემოხსენებულ პიერმონის საქმეში სასამართლომ არ დააფიქსირა მე-4 ოქმის მე-2 მუხლის დარღვევა იმ ნაწილში, რომელშიც საფრანგეთის ხელისუფლებამ გამოიყენა მოქმედი ადგილობრივი კანონი განმცხადებლის წინააღმდეგ გაძევების ორდერის მისაღებად.

მე-4 ოქმის მე-3 მუხლი სახელმწიფოს უკრძალავს თავისი საკუთარი მოქალაქეების გაძევებას, როგორც ინდივიდუალურ, ასევე კოლექტიურ საფუძველზე. იგი ასევე უკრძალავს სახელმწიფოს, მოქალაქისათვის მის საკუთარ სახელმწიფოში შესვლის უფლების ჩამორთმევას.

მე-4 ოქმის მე-4 მუხლი კრძალავს უცხოელთა კოლექტიურ გაძევებას. კომისიამ ამ მუხლში მოცემული ტერმინი – “კოლექტიური” განმარტა, როგორც “ხელისუფლების კომპეტენტური ორგანოების მიერ მიღებული ნებისმიერი ზომა, რომელიც აიძულებს უცხოელებს, როგორც ერთ მთლიან ჯგუფს, დატოვონ ქვეყანა, იმ შემთხვევების გამოკლებით, როდესაც ასეთი ზომა მიღებული იქნა ჯგუფში შემავალი თითოეული უცხოელის საქმის გონივრული და ობიექტური შესწავლის საფუძველზე” (გან. N7011/75).

ცალკეული უცხოელი პირების საქმეთა შესწავლა წარმოადგენს მე-7 ოქმის 1-ლი მუხლის საგანს. ამ მუხლის 1-ლი პუნქტი კრძალავს “კანონიერად მცხოვრები” ნებისმიერ

რი პირის გაძევებას, რომელსაც საშუალება არ მიეცა წარედგინა მოსაზრებები გაძევების საწინააღმდეგოდ, ან მისი საქმის განსახილველად წარდგენილი არ იქნა ხელისუფლების კომპეტენტური ორგანოს წინაშე, თუმცა, მე-2 პუნქტი ნებას რთავს სახელმწიფოს, გააძეოს უცხოელი მის მიერ ზემოთჩამოთვლილი უფლებების განხორციელებამდე, როდესაც “ასეთი გაძევება აუცილებელია საზოგადოებრივი წესრიგის ინტერესებიდან გამომდინარე ან მისი მოტივირება ზღუდა სახელმწიფო უსაფრთხოების მოსაზრებებით”. კომისიასა და სამართლოს, ჯერჯერობით, არ განუხილავთ მე-7 ოქმის 1-ლი მუხლიდან გამომდინარე საქმეები.

Q. დისკრიმინაცია: მე-14 მუხლი

მუხლი 14 - დისკრიმინაციის აკრძალვა

ამ კონვენციით გათვალისწინებული უფლებებითა და თავისუფლებებით სარგებლობა უზრუნველყოფილი იქნება ყველასათვის ნებისმიერ საფუძველზე, ისეთზე, როგორიცაა სქესი, რასა, კანის ფერი, ენა, რელიგია, პოლიტიკური ან სხვაგვარი მოსაზრება, ეროვნული თუ სოციალური წარმოშობა, ეროვნული უმცირესობისადმი კუთვნილება, ქონება, დაბადება ან სხვაგვარი სტატუსი, დისკრიმინაციის გარეშე.

როგორც შიდა, ასევე საერთაშორისო სამართალი ითვალისწინებს დისკრიმინაციის აკრძალვისა და თანასწორობის პრინციპებს. ამ პრინციპებს შეიძლება ჰქონდეთ ფორმალური ასპექტი, მაგალითად, სამართლის მიერ ყველა პირის მიმართ თანაბარი რეჟიმის უზრუნველყოფა, და მატერიალური ასპექტი, როგორიც არის, მაგალითად, შესაბამის საზოგადოებაში უფლებებისა და შეზღუდვების თანაბარი განაწილება. სამართალი ორივე ასპექტში გარკვეულ განსხვავებებს ითვალისწინებს უფლებებით მოსარგებლეებს შორის. ამ მხრივ მნიშვნელოვან საკითხს წარმოადგენს იმის დადგენა, თუ რა შემთხვე-

ვაში ხდება ეს განსხვავება აკრძალული დისკრიმინაცია. სასამართლო მაღალ ხელშეწყვერელ მხარეებს უტოვებს თავი-სუფალი მოქმედების ფართო არეს იმ გარემოებების განსა-ზღვრისათვის, რომლებშიც დასაშვებია ცალკეული განსხვავე-ბის დაწესება (*ლითგოუ და სხვები გაერთიანებული სამე-ფოს წინააღმდეგ*, 1987).

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია იცავს ფიზიკური პირების და არა ჯგუფების უფლებებს. შესაბამი-სად, მე-14 მუხლიც იცავს ცალკეული პირების და არა ჯგუ-ფების უფლებებს. პრაქტიკული თვალსაზრისით, ეს ნიშნავს, რომ მხოლოდ იმ პირებს შეუძლიათ სტრასბურგში ჩივილი, რომელთა კონვენციით უზრუნველყოფილი ერთი ან მეტი უფლება იქნა პირდაპირ დარღვეული: არავის შეუძლია განა-ცხადოს შეტანა მეორე, დაზარალებული მხარის სახელით. კონვენცია არ უზრუნველყოფს *actio populari*-ს. ჯგუფის მი-ერ შემოტანილი განაცხადის შემთხვევებშიც კი, ჯგუფში შე-მაჯალმა თითოეულმა პირმა უნდა დაამტკიცოს, რომ ის უშუ-ალოდ არის უფლების დარღვევის მსხვერპლი.

კონვენციით გათვალისწინებული არ არის დისკრიმინა-ციის დაუშვებლობის ზოგადი ვალდებულება; სამაგიეროდ, მე-14 მუხლით უზრუნველყოფილი დაცვა წარმოადგენს კო-ნვენციაში ჩამოყალიბებული სხვა არსებითი უფლებების აქსე-სუარს. თუმცა, კომისიამ და სასამართლომ განაცხადეს, რომ იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც დადგინდება, რომ სახელმწი-ფომ შეასრულა არსებითი უფლებების პატივისცემის ვალე-ბულება რომელიმე კონკრეტულ საქმეში, ასევე შეიძლება და-დგინდეს, რომ მან იგივე უფლება დაარღვია მე-14 მუხლთან კავშირში. მან ამგვარი გადაწყვეტილება მიიღო *ბელგიის ლინგვისტურ საქმეში* (1968), რომელშიც ფრანგულენოვან-ნი მოსწავლეების მშობლები დავობდნენ ბრიუსელის პერიფე-რიებში ფრანგულენოვანი სკოლების ხელმიუწვდომლობის თა-ობაზე, რაც განპირობებული იყო მხოლოდ მშობლების სა-ცხოვრებელი ადგილით, მაშინ, როდესაც პოლანდიურენოვანი თემის მიმართ არ იყო დაწესებული ამგვარი შეზღუდვა. ამ

საქმეზე გადაწყვეტილების მიღებისას სასამართლომ გამოიყე-ნა კრიტერიუმი, რომლის შედარებაც შეიძლება ისეთ საქმე-ებში გამოყენებულ კრიტერიუმებთან, სადაც განიხილებოდნენ უფლებათა შემზღუდავი დებულებების შემცველი მუხლები-დან გამომდინარე საკითხები. ეს კრიტერიუმი შესაბამისი პრაქტიკით მისაღწევი მიზნის კანონიერება და თანაზომიერება გამოყენებულ საშუალებებსა და კანონიერ მიზანს შორის.

ერთადერთ გამონაკლისს იმ წესიდან, რომლის მიხე-დვითაც მოქმედებს მე-14 მუხლი, როგორც კონვენციით გა-თვალისწინებული სხვა არსებითი მუხლების აქსესუარი, ადგილი ჰქონდა საქმეში *აღმოსავლეთ აფრიკელი აზიელები გაე-რთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (East African Asians v. the United Kingdom*, კომ. 1973 წლის მოხს., რომე-ლიც არ გამოქვეყნებულა). ამ საქმეში გაერთიანებულმა სამე-ფომ უარი უთხრა ბრიტანული პასპორტის მფლობელ პი-რებს, რომლებიც გააძევეს უგანდიდან, კენიიდან და ტანზანი-იდან, გაერთიანებულ სამეფოში შესვლასა და იქ დაფუძნება-ზე. განმცხადებლები დავობდნენ, რომ ქვეყანაში შესვლაზე უარი მოტივირებული იყო რასობრივ საფუძველზე და ამდე-ნად, ირდევოდა მე-14 მუხლი და მე-3 მუხლით გათვალისწი-ნებული დებულება დამამცირებელი მოპყრობის აკრძალვის თაობაზე. ამ კონტექსტში უნდა აღინიშნოს, რომ კონვენცია არ უზრუნველყოფს ქვეყანაში შესვლისა და იმიგრაციის უფლე-ბას. მჭუხედავად იმისა, რომ კომისიის მოხსენება ამ საქმეზე საიდუმლოდ ინახება, კომისიამ ამ საკითხზე გაკეთებულ მის საჯარო განცხადებაში აღნიშნა, რომ რასობრივ საფუძველზე მოტივირებული ზომები ზოგიერთ შემთხვევაში შეიძლება არღვე-ვდნენ მე-3 მუხლს, მიუხედავად იმისა, რომ თავად დისკრიმი-ნაციის არსი არ ეხება კონვენციით დაცული რომელიმე მუ-ხლის უზრუნველყოფას ან მასზე უარის თქმას.

1. მე-14 მუხლით აკრძალული დისკრიმინაცია

სახელმწიფოს მიერ მსგავს სიტუაციებში სხვადასხვა ფიზიკური პირების მიმართ დაწესებულ განსხვავებულ რეჟიმს

უნდა ჰქონდეს ობიექტური და გონივრული გამართლება. სასამართლომ დაადგინა, რომ ეს მოთხოვნა დაცული არ იქნა საქმეში *მარქსი ბელგიის წინააღმდეგ* (1979), რომელშიც დედა და მისი ღვიძლი შვილი დავობდნენ 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლის (საკუთრების უფლება), მე-8 მუხლის (ოჯახური ცხოვრების უფლება) და მე-14 მუხლის დარღვევის თაობაზე ქორწინების გარეთ დაბადებული ბავშვების მიმართ ბელგიური კანონების მოქმედების გამო. სასამართლომ დაადგინა, რომ როგორც დედის, ასევე შვილის მდგომარეობა საკმარისად ანალოგიური იყო დაქორწინებული ქალისა და მისი შვილის მდგომარეობისა და ამდენად, სახელმწიფოს არ შეეძლო მის მიერ დაწესებული განსხვავებული რეჟიმის გამართლება. ერთადერთი გამონაკლისი ეხებოდა ბავშვის საკუთრების უფლებას 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლის მიხედვით: სასამართლომ დაადგინა, რომ ეს დებულება არ გამოიყენება მემკვიდრეობის მიღების მოლოდინის მიმართ. თორმეტი წლის შემდეგ ორმა განმცხადებელმა, რომლებიც იმყოფებოდნენ ანალოგიურ ფაქტობრივ გარემოებებში, შემოიტანა განაცხადი. სასამართლომ, თუმცა, დაადასტურა თავისი წინა გადაწყვეტილება, არ შეეხო საკუთრების უფლების დარღვევის საკითხს (*ვერმერი ბელგიის წინააღმდეგ, Vermeire v. Belgium*, 1991). სასამართლომ იგივე პრინციპი გამოიყენა საქმეში *ინზე ავსტრიის წინააღმდეგ (Inze v. Austria*, 1987), დაადგინა რა, რომ ავსტრიის კანონი მემკვიდრეობის მიღების შესახებ, რომელიც უპირატესობას ანიჭებდა ქორწინებაში დაბადებულ შვილებს ქორწინებს გარეთ დაბადებულთან შედარებით, სასოფლო სამეურნეო მიწების განაწილები-სას იმ შემთხვევაში, როდესაც მშობელს დატოვებული არ ჰქონდა ანდერძი, არღვევდა მე-14 მუხლს.

საქმეში *აბდულაზიზი, კაბალესი და ბალკანდალი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (1985), განმცხადებლები დავობდნენ მე-8 მუხლისა (ოჯახური ცხოვრების უფლება) და მე-14 მუხლის დარღვევაზე გაერთიანებულ სამეფოში ძალაში მყოფი საიმპერაციო კანონების მიერ, რომლე-

ბიც ართულებდნენ უცხოელი მამაკაცებისათვის ქვეყანაში კანონიერად მცხოვრებ მათ მეუღლეებსა და საცოლეებთან შეერთებას, თუმცა ასეთი შეზღუდვები დაწესებული არ იყო უცხოელი ქალების მიმართ. არ დააფიქსირა რა მე-8 მუხლის დარღვევა, სასამართლომ აღნიშნა, რომ ხელშეშეკრულ სახელმწიფოებს კონვენციით არ აკისრიათ ვალდებულება პატივი სცენ დაქორწინებული წყვილის მიერ საცხოვრებელი ადგილის არჩევანს და ამდენად, მისცენ მოქალაქეობის არმქონე მეუღლეებს ქვეყანაში მუდმივად ცხოვრების ნებართვა. თუმცა, სასამართლომ დაადგინა, რომ გაერთიანებულმა სამეფომ დაარღვია მე-14 მუხლი მე-8 მუხლთან კავშირში. მან განაცხადა:

“*მე-14 მუხლით ნაგულისხმევი დისკრიმინაციის ცნება ზოგადად მოიცავს შემთხვევას, რომელშიც ცალკეული პირის ან პირთა ჯგუფის მიმართ დაწესებული რეჟიმი სათანადო გამართლების გარეშე ნაკლებად ხელსაყრელია, ვიდრე სხვა პირის ან პირთა ჯგუფის მიმართ დაწესებული რეჟიმი, მიუხედავად იმისა, რომ კონვენციით, შეიძლება, არც მოითხოვე-ბოდეს უფრო მეტად ხელსაყრელი რეჟიმის უზრუნველყოფა.*”

ამდენად, მე-14 მუხლის საგანს წარმოადგენს ცალკეული რეჟიმის უთანასწორობა და არა სახელმწიფოს მიერ არჩეული იმ განსხვავებული მიდგომების შედარება, რითაც იგი ზღუდავს რომელიმე არსებითი უფლებით სარგებლობას.

სასამართლომ ასევე დააფიქსირა სქესის საფუძველზე დისკრიმინაციის გამო მე-8 მუხლის დარღვევა მე-14 მუხლთან კავშირში საქმეში *ბურგჰარტი შვეიცარიის წინააღმდეგ (Burghartz v. Switzerland*, 1994), როდესაც მამაკაცს ნებართვა არ მიეცა, შეეცვალა თავისი გვარი მეუღლის გვარით, მაშინ, როდესაც ქალებს ჰქონდათ უფლება მიეღოთ თავიანთი მეუღლეების გვარი.

ოჯახური ცხოვრება წარმოადგენდა განხილვის საგანს საქმეში *ჰოფმანი ავსტრიის წინააღმდეგ (Hoffmann v. Austria*, 1993). მოსარჩელე, რომელიც გახდა იელოვას მოწმე, მანამდე იყო კათოლიკე. მოგვიანებით, როდესაც იგი განქორწინდა თავის ქმართან, ავსტრიის სასამართლოებმა ბა-

ვშვზე მეურვის უფლებები მიანიჭეს მის ქმარს, ამასთან, თავისი გადაწყვეტილება დააფუძნეს მოსარჩელის რელიგიურ მრწამსზე. სასამართლომ დაადგინა მე-8 მუხლით გათვალისწინებული ოჯახურ ცხოვრებაზე უფლების დარღვევა მე-14 მუხლთან კავშირში. ასეთივე გადაწყვეტილება მიიღეს საქმეში *კეგანი ირლანდიის წინააღმდეგ* (1994), რომელშიც ქორწინების გარეთ დაბადებული ბავშვის მამას არ აცნობეს და მისგან თანხმობა არ მიიღეს გაშვილების თაობაზე გადაწყვეტილების მიღებისას.

საქმეში *შულერ-ზგრაგენი შვეიცარიის წინააღმდეგ* (*Schuler-Zraggen v. Switzerland*, 1993) ხელისუფლებამ შეუწყვიტა ინვალიდობის პენსიის გადახდა მეძუძურ ქალს და თავისი გადაწყვეტილება გაამართლა კანონით გათვალისწინებული პრეზუმფციით, რომ იგი შეწყვეტდა მის ფორმალურ დასაქმებას, რათა გამხდარიყო დიასახლისი და დედა. სასამართლომ დააფიქსირა ნ(1) მუხლისა (სამოქალაქო უფლებების განსაზღვრა) და მე-14 მუხლის დარღვევა იმ საფუძველზე, რომ ასეთ პრეზუმფციას არ გააჩნდა ობიექტური და გონივრული დასაბუთება. მან ასევე დაადგინა წინა ორი მუხლის დარღვევა საქმეში *კანეა კათოლიკური ეკლესია საბერძნეთის წინააღმდეგ* (*Canea Catholic Church v. Greece*, 1997), აღნიშნა რა, რომ შიდა სამოქალაქო სასამართლოს მიერ მოსარჩელე ეკლესიის იურიდიული პირის სტატუსის ცნობაზე უარის თქმა, მაშინ, როდესაც მან სცნო სხვა რელიგიური დაწესებულებების იურიდიული სტატუსი, წარმოადგენდა, როგორც სასამართლოსადმი მიმართვის უფლების, ასევე, ამ უფლების განხორციელებისას დისკრიმინაციისაგან დაცვის უფლების დარღვევას.

სასამართლომ რამდენიმეჯერ დაადგინა 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლით უზრუნველყოფილი საკუთრების უფლების დარღვევა მე-14 მუხლთან კავშირში. საქმეში *დარბი შვედეთის წინააღმდეგ* (1990), განმცხადებელი ამტკიცებდა მე-9 მუხლის (რელიგიის თავისუფლება), 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლისა (საკუთრების უფლება) და მე-14 მუხლის დარღვევას

მოქმედი შვედური კანონის მიერ, რომელიც მოითხოვდა უცხოელი მომუშავეებისაგან საეკლესიო გადასახადის გადახდას, რომლისგანაც შვედეთის მოქალაქეებს შეეძლოთ გათავისუფლება. სასამართლომ დაადგინა, რომ ასეთი შეზღუდვა არღვევდა 1-ლი ოქმის 1-ლ მუხლს მე-14 მუხლთან კავშირში და აუცილებლად არ მიიჩნია მე-9 მუხლის დარღვევის საკითხის განხილვა მე-14 მუხლთან კავშირში. საქმეში *ვან რაალტე ნიდერლანდების წინააღმდეგ* (*Van Raalte v. the Netherlands*, 1997), სასამართლომ დარღვევა დააფიქსირა იმის გამო, რომ ორმოცდახუთ წელზე მეტი ასაკის უშვილო ქალები თავისუფლებდნენ სოციალურ ფონდში გადასახადების გადახდისაგან, მაშინ, როდესაც იმავე ასაკის მამაკაცების მიმართ დადგენილი არ იყო ანალოგიური შეღავათი. სასამართლომ ასევე დაადგინა 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლისა და მე-14 მუხლის დარღვევა საქმეში, რომელშიც ავსტრიის ხელისუფლებამ სოციალური შეღავათები არ მიანიჭა კანონიერად მცხოვრებ უცხოელს იმ საფუძველზე, რომ იგი არ იყო ქვეყნის მოქალაქე, თუმცა, განმცხადებელი იხდიდა გადასახადს ეროვნულ სოციალურ ფონდში (*გაიგუსუზი ავსტრიის წინააღმდეგ*, *Gaygusuz v. Austria*, 1996).

2. მე-14 მუხლით დასაშვები განსხვავებები

საქმეში *ვან დერ მესელი ბელგიის წინააღმდეგ* (1983), ახალგაზრდა ბელგიელი იურისტი, რომელსაც კანონმდებლობით მოეთხოვებოდა განსაზღვრული რაოდენობის საქმეებში ხელმოკლე კლიენტების ინტერესების დაცვა სასამართლოში, ამტკიცებდა მე-4 მუხლის (იძულებითი შრომა) და მე-14 მუხლის დარღვევას. სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფომ გამართლებულად დააწესა ასეთი მოთხოვნა იურისტებზე, რადგან ისინი არა მხოლოდ განსხვავებულ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ სხვა პროფესიის წარმომადგენლებთან შედარებით (დენტისტები, ექიმები, მოსამართლეები და ა.შ.), რომლებსაც არ ეკისრებოდათ ასეთივე ვალდებულება.

არამედ სადავო პრაქტიკა წარმოადგენდა ერთ-ერთ საშუალებას, რომლის მეშვეობითაც ბელგიას შეეძლო კონვენციის მე-6 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლების (სამართლიანი სასამართლო განხილვაზე) შესრულება.

მე-14 მუხლის დაყენება მოხდა მე-5 მუხლთან კავშირში (თავისუფლებისა და უსაფრთხოების უფლება) საქმეში *ირლანდია გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (1978), სადაც განმცხადებელი ხელისუფლება ამტკიცებდა, რომ გაერთიანებულმა სამეფომ დისკრიმინაციული გზით გამოიყენა კანონი სპეციალური უფლებამოსილებების შესახებ, რომლის დანიშნულებასაც წარმოადგენდა ტერორისტული საქმიანობის წინააღმდეგ ბრძოლისადმი ხელშეწყობა, მოახდინა რა მისი გამოყენების კონცენტრაცია კათოლიკურ საზოგადოებაზე და არ შეეხო პროტესტანტულ საზოგადოებას ჩრდილოეთ ირლანდიაში. ამ მტკიცების დამადასტურებელი სტატისტიკური მონაცემების არსებობის მიუხედავად, კომისიამ და სასამართლომ არ დაადგინეს მე-14 მუხლის დარღვევა მე-5 მუხლთან კავშირში, აღნიშნეს რა ხელისუფლების თავისუფალი მოქმედების ფართო არე შესაბამისი საკითხების მიმართ. ამ კონტექსტში უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც ირლანდიის, ასევე გაერთიანებული სამეფოს ხელისუფლების ორგანოები შეთანხმდნენ იმ საკითხზე, რომ სახეზე იყო მე-15 მუხლით გათვალისწინებული საგანგებო მდგომარეობა (მუხლით უზრუნველყოფილია კონვენციიდან გადახვევის შესაძლებლობა ცალკეულ გარემოებებში). სასამართლომ დაადგინა, რომ ნებისმიერი განსხვავებული რეჟიმის დაწესების გამართლება შეიძლება იმ პირობების მიმართ, რომლებიც ახდენენ ტერორისტულ აქტებს ჩრდილოეთ ირლანდიაში, როდესაც მისაღწევი მიზანი დადგენილია კანონით და გამოყენებული საშუალებები თანაზომიერია მისაღწევი მიზნისა.

საქმეში *რასმუსენი დანიის წინააღმდეგ (Rasmussen v. Denmark, 1984)* მამაკაცს სურდა თავისი მეუღლის მიერ ნაშობი ბავშვის მამობაზე უარის თქმა, თუმცა, ამის უფლება არ მიეცა, რადგან გასული იყო ის ვადა, რო-

მლის განმავლობაშიც მას ამის გაკეთება შეეძლო. მეუღლეს, მეორეს მხრივ, შეეძლო მოეთხოვა მამობის დასადგენად ტესტის ჩატარება ნებისმიერ დროს, ბავშვის სრულწლოვანობის მიღწევამდე. სასამართლომ არ დაადგინა მე-14 მუხლის დარღვევა მე-8 მუხლთან (ოჯახური ცხოვრება) კავშირში, რადგან დანიის ხელისუფლებამ შეძლო გაემართლებინა განსხვავება მამებისა და დედების მდგომარეობას შორის არსებული განსხვავებით.

სამ საქმეში, რომლებიც ეხებოდნენ პროფკავშირების შექმნისა და მათში გაერთიანების უფლების რიგ ასპექტებს, სასამართლომ დაადგინა, რომ სახეზე არ იყო თავად მე-11 მუხლის დარღვევა ან მე-11 მუხლის დარღვევა მე-14 მუხლთან კავშირში (*ბელგიის პოლიციის ეროვნული კავშირი* (1975); *შმიდტი და დალსტრიომი შვედეთის წინააღმდეგ* (1976); *შვედეთის მემანქანეთა კავშირი* (1976)).

წინა თავში განხილული საქმეებისაგან განსხვავებით, სასამართლომ არ დააფიქსირა 1-ლი ოქმის 1-ლი მუხლის დარღვევა მე-14 მუხლთან კავშირში, საქმეში, რომელშიც იტალიის ხელისუფლებამ შეზღუდვები დააწესა მესაკუთრეთა უფლებაზე, დაუფლებოდნენ თავიანთ ქონებას გაქირავების შემდეგ. სასამართლომ აღნიშნა, რომ ამ მხრივ სახელმწიფოს შეეძლო გაეთვალისწინებინა განსხვავება საბინაო და არასაბინაო ქონებას შორის (*სპადეა და სკალაბრინო იტალიის წინააღმდეგ*, 1995).

3. მე-14 მუხლიდან გამომდინარე საკითხების განუმარტებლობა

ზოგჯერ კომისია და სასამართლო თავს არიდებდნენ მე-14 მუხლის დარღვევის საკითხის განხილვას საქმეებში, რომლებშიც მანამდე დაადგინეს კონვენციის სხვა მუხლებით უზრუნველყოფილი ერთი ან მეტი არსებითი უფლების დარღვევა. მაგალითად, საქმეში *ჯონსტონი და სხვები ირლანდიის წინააღმდეგ* (1986), დაუქორწინებელი წყვილის

ქალიშვილი ამტკიცებდა ირლანდიის კანონების მიერ მე-8 მუხლით უზრუნველყოფილი მისი ოჯახური ცხოვრების უფლების დარღვევას მე-14 მუხლთან კავშირში. დაადგინა რა მე-8 მუხლის დარღვევა, სასამართლომ განაცხადა, რომ აუცილებელი არ იყო მე-14 მუხლის დარღვევის საკითხის განხილვა. საქმეში **დაჯენი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ** (1981) ჰომოსექსუალისტი მამაკაცი დავობდა, რომ ჩრდილოეთ ირლანდიაში სექსუალური ურთიერთობის აკრძალვა 21 წელზე მეტი ასაკის მამაკაცსა და ამ ასაკზე ნაკლები ხნის მამაკაცს შორის არღვევდა არა მხოლოდ მე-8 მუხლს (პირადი ცხოვრება), არამედ, ასევე, მე-14 მუხლსაც, რადგან ლესბოსელთა და ჰეტეროსექსუალებათა მიმართ დადგენილი მინიმალური ასაკი წარმოადგენდა 17 წელს ორივე შემთხვევაში. სასამართლომ დაადგინა მე-8 მუხლის დარღვევა, თუმცა განაცხადა, რომ “სამართლებრივი თვალსაზრისით აუცილებელი არ იყო იმის განსაზღვრა, განმცხადებელი დაექვემდებარა თუ არა დისკრიმინაციას სხვა პირებთან შედარებით, რომლებისთვისაც იგივე უფლება უფრო ნაკლები ზომით იყო შეზღუდული”. სასამართლომ, ამდენად, თავი აარიდა მე-14 მუხლიდან გამომდინარე საკითხის განხილვას.

R. უფლება ევექტიან შიდა სახელმწიფოებრივ ზომებზე: მე-13 მუხლი

მუხლი 13 – ევექტიანი ზომის მიღების უფლება

ყველას, ვისაც დაერღვა ამ კონვენციით გათვალისწინებული უფლებები და თავისუფლებები, აქვს ევექტიანი ზომის მიღების უფლება ეროვნული ხელისუფლების წინაშე, მიუხედავად იმისა, ეს დარღვევა ჩადენილია თუ არა იმ პირების მიერ, რომლებიც მოქმედებდნენ ოფიციალური უფლებამოსილებით.

1. ევექტიანი ზომის მიღების უფლების სამართლებრივი ბუნება

კონვენციის მე-13 მუხლი უზრუნველყოფს “ევექტიანი ზომის მიღების უფლებას ეროვნული ხელისუფლების წინაშე” ყველასათვის, ვისაც დაერღვა კონვენციით უზრუნველყოფილი უფლებები და თავისუფლებები. ერთი შეხედვით ჩანს, რომ მუხლის რედაქცია წარმოადგენს საკმაოდ პირდაპირ სამართლებრივ კონცეფციას, თუმცა, მე-13 მუხლით უფრო მეტი პრობლემები შეექმნა კომისიასა და სასამართლოს ახსნა-განმარტების თვალსაზრისით, ვიდრე კონვენციის რომელიმე სხვა დებულებით. სასამართლომ განაცხადა, რომ მე-13 მუხლით უზრუნველყოფილმა დაცვამ უნდა მოიცავს ყველა საფუძვლიანი პრეტენზია იმის თაობაზე, რომ დაირღვა შესაბამისი პირისათვის კონვენციით უზრუნველყოფილი უფლებები და თავისუფლებები (**კლასი და სხვები გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ**, 1978). საქმეში **სილვერი და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ** (1983), სასამართლომ დამატებით განმარტა:

“იმ შემთხვევაში, თუკი პიროვნება საფუძვლიანად ამტკიცებს, რომ იგი არის კონვენციაში განსაზღვრული უფლებების დარღვევის მსხვერპლი, მას უნდა ჰქონდეს ხელისუფლების ეროვნული ორგანოების წინაშე ზომების მიღების საშუალება, რათა მოხდეს მისი საჩივრის გადაწყვეტა, ხოლო საჭიროების შემთხვევაში მისთვის კომპენსაციის გადახდა.”

საქმეში **პლატფორმა “Arzte fur das Leben” ავსტრიის წინააღმდეგ** (1988), აბორტის მოწინააღმდეგეთა ჯგუფი დავობდა, რომ პოლიციის მიერ უზრუნველყოფილი დაცვა ორ საჯარო დემონსტრაციაზე, არ იყო საკმარისი და ამდენად, ავსტრიის მთავრობამ დაარღვია მე-11 მუხლით გათვალისწინებული მშვიდობიანი შეკრების უფლება. ჯგუფი ასევე დავობდა, რომ ავსტრიის სამართლებრივ სისტემას არ გააჩნდა რაიმე საშუალება, რომლითაც შესაძლებელი იქნებოდა ამ უფლებით ევექტიანი სარგებლობა და ამდენად, ასევე

დაირღვა მე-13 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლება ეფექტიანი ზომის მიღებაზე. სასამართლომ დაადგინა, რომ იმის გამო, რომ ავსტრიის ხელისუფლების ორგანოებმა მიიღეს გონივრული და სათანადო ზომები დემონსტრანტების დასაცავად, ჯგუფს არ გააჩნდა საფუძვლიანი არგუმენტი მტკიცებისათვის, რომ მათ მიმართ დაირღვა მე-11 მუხლი და ამდენად, ასეთი საფუძვლიანი არგუმენტის გარეშე, არ შეიძლებოდა მე-13 მუხლის დარღვევის საკითხის განხილვა.

კლასისა და სილვერის ერთგვაროვანი საქმეები ეხებოდნენ კონვენციის მე-8 მუხლით დაცული უფლებების დარღვევის საკითხებს. სასამართლომ უკანასკნელ წლებში განიხილა ანალოგიური საქმეები. საქმეში *კალეგრო დიანა იტალიის წინააღმდეგ* (1996) და *დომენიკინი იტალიის წინააღმდეგ* (1996), პატიმრები სხვა საკითხებთან ერთად დავობდნენ ციხის ადმინისტრაციის მიერ მათი და მათი ადვოკატების მიმოწერის საიდუმლოების დარღვევაზე. დაადგინა რა მე-13 მუხლის დარღვევა, სასამართლომ აღნიშნა, იმის გარდა, რომ ადმინისტრაციულ სასამართლოს მიღებული არ ჰქონდა გადაწყვეტილება საკითხზე, თავად იტალიის საკასაციო სასამართლოს განაცხადებით, იტალიის კანონმდებლობის მიხედვით არ არსებობდა რაიმე ზომის მიღების შესაძლებლობა, რათა მომხდარიყო გადაწყვეტილების მიღება პატიმართა კორესპონდენციაზე ცენზურის დაწესების შესახებ. საქმეში *ჰალფორდი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (1997) სასამართლომ ასევე დააფიქსირა მე-8 და მე-13 მუხლების დარღვევა მოსარჩელის მიერ მისი სამუშაო ოფისიდან განხორციელებული სატელეფონო ზარების ჩაწერის გამო.

საქმეებში *ვალსამისი საბერძნეთის წინააღმდეგ* (*Valsamis v. Greece*, 1996) და *ეფრასტრათიუ საბერძნეთის წინააღმდეგ* (*Efrastratiou v. Greece*, 1996) იელოვას მოწმეები დავობდნენ დისციპლინურ საფუძველზე მათი შეილების სკოლიდან გარიცხვის გამო, რადგან ბავშვებმა რელიგიური მოსაზრებებიდან გამომდინარე, უარი თქვეს ომის დაწყებისადმი მიძღვნილ სასკოლო ზეიმში მონაწილეობაზე.

მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლომ არ დაადგინა კონვენციის მე-9 მუხლისა და 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლის დარღვევა, მან მიიჩნია, რომ ამ მუხლების დარღვევის შემთხვევაში არ არსებობდა შიდა სახელმწიფოებრივ დონეზე ეფექტიანი ზომების მიღების საშუალება და დააფიქსირა მე-13 მუხლის დარღვევა. საქმეში *კამენზინდი შვეიცარიის წინააღმდეგ* (*Camenzind v. Switzerland*, 1997) სასამართლომ, ანალოგიურად, არ დაადგინა მე-8 მუხლის დარღვევა მოსარჩელის სახლის ჩხრეკასთან დაკავშირებით, მაგრამ აღნიშნა, რომ პიროვნებას შიდასახელმწიფოებრივ დონეზე არ გააჩნდა ეფექტიანი ზომების მიღების საშუალება ჩხრეკის გასასაჩივრებლად.

მე-13 მუხლი მოითხოვს ზომის ეფექტიანობას, რათა შესრულდეს ამ მუხლის მოთხოვნები. იმ შემთხვევაში, თუკი პიროვნება ამტკიცებს არსებული შიდასახელმწიფოებრივი საშუალებების არაეფექტიანობას, სასამართლო მოითხოვს, რომ მოპასუხე სახელმწიფომ წარმოადგინოს პიროვნების მიერ მსგავს საქმეებში არსებული საშუალებების წარმატებით გამოყენების შემთხვევების მაგალითები (*Vereinigung Demokratischer Soldaten Osterreichs* და *გუბი ავსტრიის წინააღმდეგ*, (1994), *ვალსამისი საბერძნეთის წინააღმდეგ*, (1996) და *ეფრასტრათიუ საბერძნეთის წინააღმდეგ*, (1996). საქმეში *ლეანდერი შვედეთის წინააღმდეგ* (1987) სასამართლომ დაადგინა, რომ ტერმინი “ზომა” ფაქტიურად შეიძლება მოიცავდეს “ზომათა ერთობლიობას”. მან ასევე განმარტა, რომ უფლება ეფექტიანი ზომის მიღებაზე შეიძლება დაექვემდებაროს “კონტექსტიდან გამომდინარე შესაბამის შეზღუდვებს”, ხოლო ამ საქმეში კი ეროვნული უსაფრთხოების მოთხოვნებს. თუმცა, სასამართლომ დააფიქსირა მე-13 მუხლის დარღვევა საქმეში *ჩაჰალი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (1996), რომელშიც, განხილვის საგანი ასევე დაკავშირებული იყო ეროვნულ უსაფრთხოებასთან. ამ საქმეში არ არსებობდა ხელისუფლების დამოუკიდებელი ორგანო, რომელიც განიხილავდა სახელმწიფო მდივნის მიერ მიღებულ გა-

დაწვევებილებას განმცხადებლის დეპორტაციის თაობაზე ეროვნული უსაფრთხოების მოსაზრებებიდან გამომდინარე. განმცხადებელი, თავის მხრივ, ამტკიცებდა მისი დეპორტაციის შემთხვევაში მე-3 მუხლის შესაძლო დარღვევას. სასამართლომ აღნიშნა, რომ ეფექტიანი ზომის უზრუნველყოფის ვალდებულება ამ შემთხვევაში მოითხოვდა მიმღებ ქვეყანაში მოსარჩელის მიმართ სასტიკი მოპყრობისადმი დაქვემდებარების შესაძლებლობის დამოუკიდებლად შესწავლას, განმცხადებლის ქვეყანაში დატოვებით, ეროვნული უშიშროებისადმი წარმოქმნილი საფრთხის მხედველობაში მიღების გარეშე.

ბოლო წლებში სასამართლომ განსაზღვრა მე-13 მუხლით გათვალისწინებული ზომების ეფექტიანობის შეფასების კრიტერიუმები, როდესაც საქმე ეხებოდა მე-3 მუხლის დარღვევას პიროვნების დეპორტაციით. საქმეში *აქსოი თურქეთის წინააღმდეგ* (1996), სასამართლომ დაადგინა მე-13 მუხლის დარღვევა ამ კონტექსტში და განაცხადა შემდეგი:

“ეფექტიანი ზომის” ცნება, აუცილებლობის შემთხვევაში კომპენსაციის გადახდის გარდა, მოიცავს ყოვლისმომცველი და ეფექტიანი გამოძიების ჩატარებასაც, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელი იქნება პასუხისმგებელ პირთა გამოვლენა და დასჯა; იგი, ასევე მოიცავს მოსარჩელისათვის საგამოძიებო პროცედურისადმი ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფას.”

სასამართლომ შემდგომ აღნიშნა, რომ ხელისუფლების წარმომადგენლის მიერ სასტიკი მოპყრობის თაობაზე მტკიცებათა გამოძიების მოვალეობის შეუსრულებლობა ყველა არსებული და ხელმისაწვდომი ზომის ეფექტიანობის შემცირების ტოლფასი იყო. უშიშროების ძალების მიერ მე-8 მუხლის დარღვევით რიგი სახლების დანგრევის მიმართ არსებული პრეტენზიების ყოვლისმომცველი და დამოუკიდებელი გამოძიების განუხორციელებლობის გამო, სასამართლომ, ასევე დაადგინა მე-13 მუხლის დარღვევა საქმეში *მენტესი და სხვები თურქეთის წინააღმდეგ* (1997).

საქმეში *აბდულაზიზი, კაბალესი და ბალკანდალი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (1985), იმის გა-

მო, რომ ბრიტანულ სასამართლოებს შეეძლოთ განეხილათ მხოლოდ შიდა კანონებისა და კანონქვემდებარე აქტების გამოყენების სისწორე, რომელთა ნაწილსაც არ წარმოადგენდა ევროპული კონვენცია ადამიანის უფლებათა შესახებ, და იმის გამო, რომ შესაბამისი შიდა სამართლებრივი ნორმები ფაქტობრივად სწორად გამოიყენებოდა ხელისუფლების ორგანოების მიერ, სასამართლომ დაადგინა, რომ განმცხადებლებს არ ჰქონდათ “ეფექტიანი ზომების” მიღების საშუალება ბრიტანული სამართლით მე-8 მუხლით (ოჯახური ცხოვრება) და მე-14 მუხლით (დისკრიმინაციის აკრძალვა) უზრუნველყოფილი უფლებების დარღვევის საწინააღმდეგოდ.

2. ურთიერთკავშირი მე-13 მუხლსა და კონვენციის სხვა მუხლებს შორის

მე-13 მუხლის გარდა კონვენციის ორი სხვა დებულება, კერძოდ კი მე-5 მუხლის მე-4 პუნქტი (*habeas corpus*) და მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტი (სამართლიანი სასამართლო განხილვა), ასევე მოითხოვს სახელმწიფოებისაგან გარკვეული ზომების უზრუნველყოფას ადამიანის უფლებათა დარღვევის შემთხვევაში. იმის გამო, რომ ეს დებულებები პირდაპირ მოითხოვენ სასამართლოსადმი მიმართვის უფლების მინიჭებას, ევროპული სასამართლო, როგორც წესი, მიიჩნევს, რომ ამ დებულებებით უფრო დიდი დაცვაა უზრუნველყოფილი, ვიდრე თავად მე-13 მუხლით. ამდენად, იგი საქმის განხილვისას იფარგლება მე-5 ან მე-6 მუხლის შესაბამისი დებულებების განხილვით და ხშირად აცხადებს, რომ არ არის აუცილებელი მე-13 მუხლიდან გამომდინარე საკითხის განხილვა (*დე ვილდე, რომსი და ვერსიპი ბელგიის წინააღმდეგ*, (1971) და *ვირი ირლანდიის წინააღმდეგ*, (1979). თუმცა, აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ მე-13 მუხლი შეიძლება წარმოადგენდეს ერთადერთ გამოსაყენებელ დებულებას იმ საქმეებში, რომლებიც წინ სწევნ ეფექტიანი ზომების მიღების შეუძლებლობის საკითხებს იმ უფლებების დარღვევის მი-

მართ, რომლებიც არ წარმოადგენენ სამოქალაქო და სი-
სხლის სამართლის საკითხებს კონვენციის შესაბამისად.

S. გადახვევა ომისა და სხვა საზოგადოებრივი საგანგებო მდგომარეობის დროს: მე-15 მუხლი

მუხლი 15 - გადახვევა საგანგებო მდგომარეო- ბის დროს

1. ომის ან სხვა საზოგადოებრივი საგანგებო მდგომა-
რეობის დროს, რომელიც საფრთხეს უქმნის ერის სიცო-
ცხლეს, ნებისმიერ მაღალ ხელშეყვრულ მხარეს შეუძლია
მიიღოს ზომები, რომლებიც უზვევენ ამ კონვენციიდან გამო-
მდინარე მის ვალდებულებებს, იმდენად, რამდენადაც ეს მოი-
თხოვება მდგომარეობის სიმწვაით, იმ პირობით, რომ ამგვა-
რი ზომები არ უნდა იყოს შესაბამო საერთაშორისო სამა-
რთლით მასზე დაკისრებულ სხვა ვალდებულებებთან.

2. გადახვევა არ დაიშვება მე-2 მუხლიდან, იმ შე-
მოთხვევების გარდა, როდესაც გარდაცვალება წარმოადგენს მა-
რთლზომიერი საომარი აქტების შედეგს, აგრეთვე, მე-3, მე-4
(1-ლი პუნქტი) და მე-7 მუხლებიდან.

3. ნებისმიერი მაღალი ხელშეყვრელი მხარე, რომე-
ლიც გამოიყენებს გადახვევის ამ უფლებას, სრულად აცნო-
ბებს ევროპის საბჭოს გენერალურ მდივანს მიღებული ზომე-
ბისა და მათი მიზეზების თაობაზე. იგი ასევე აცნობებს ევრო-
პის საბჭოს გენერალურ მდივანს ამ ზომების მოქმედების
შეწყვეტისა და კონვენციის დებულებათა კვლავ სრულად
აღსრულების შესახებ.

არსებობს რამდენიმე საშუალება, რომლითაც კონვე-
ნციის მაღალ ხელშეყვრულ მხარეს შეუძლია შეზღუდოს
უზრუნველყოფილი უფლებებით სარგებლობა. რატიფიკაციის
დროს სახელმწიფო უფლებამოსილია გააკეთოს დათქმა კო-
ნვენციის ერთ-ერთი არსებითი დებულების მიმართ (იხილეთ

დათქმების განხილვა ქვემოთ). ხოლო იმ პეტიციის პასუხად,
რომელიც ამტკიცებს სახელმწიფოს მიერ კონვენციით დაცუ-
ლი ერთ-ერთი უფლების დარღვევას, მას შეუძლია მოიხმოს
8-11 მუხლებში მოცემული რომელიმე შემზღუდავი დებულე-
ბა (იხილეთ განხილვა ზემოთ). კონვენციის მე-15 მუხლი,
ასევე ნებას რთავს სახელმწიფოებს შეზღუდონ კონვენციით
გათვალისწინებული ბევრი სხვა უფლებით სარგებლობა, თუ-
მცა მას შეუძლია ასე მოიქცეს მხოლოდ ცალკეულ, კარგად
განსაზღვრულ და გამონაკლის გარემოებებში და სპეციფიკური
პროცედურების დაცვით. მე-15 მუხლის მოხმობა არ უნდა
მოხდეს უსაფუძვლოდ.

ისე, როგორც ეს მიესადაგება ისეთ სერიოზულ სა-
კითხს, როგორიცაა ადამიანის უფლებათა შესახებ საერთა-
შორისო შეთანხმებიდან გადახვევა, მე-15 მუხლი განსაზღვრავს
ძალზედ მკაცრ პირობებს იმ სახელმწიფოებისათვის, რომლე-
ბსაც სურთ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციიდან
გადახვევა. საქმეში **ლოლისი ირლანდიის წინააღმდეგ** (1961)
ირლანდიის რესპუბლიკური არმიის ერთ-ერთი წევრი ამტკი-
ცებდა, რომ ირლანდიის ხელისუფლების მიერ გამოყენებული
მისი დაკავების პროცედურა და პირობები წარმოადგენდნენ
ევროპული კონვენციის მე-5 მუხლის დარღვევას. ადამიანის
უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ განსაზღვრა მე-15 მუ-
ხლით გათვალისწინებული პირობების არსებობის შეფასების
კრიტერიუმები "სიტყვათა ნორმალური და ჩვეულებრივი მნი-
შვნელობის" შესაბამისად:

"საზოგადოებრივი საგანგებო მდგომარეობის არსებო-
ბა, რომელიც ემუქრება ერის სიცოცხლეს, [შეიძლება და-
დგინდეს] რამდენიმე ფაქტორის კომბინაციით; კერძოდ, ეს
ფაქტორებია: პირველ რიგში, ირლანდიის რესპუბლიკის ტე-
რიტორიაზე საიდუმლო არმიის არსებობა, რომელიც დაკავე-
ბულია არაკონსტიტუციური საქმიანობით და იყენებს ძალა-
ლობას მისი მიზნების მისაღწევად; მეორე, ფაქტი, რომ ეს
არმია მოქმედებდა სახელმწიფოს ტერიტორიის გარეთ, სერი-
ოზული რისკის ქვეშ აყენებდა ირლანდიის რესპუბლიკის ურთი-

ერთობებს მის მეზობელ სახელმწიფოსთან, და მესამე, ტერორისტული საქმიანობის სტაბილური და შემაშვოთებელი განვითარება.”

სასამართლომ შეაფასა კონვენციიდან გადახვევის მხრივ ირლანდიის ხელისუფლების მიერ მიღებული ზომების შესაბამისობა დებულებასთან, რომლის მიხედვითაც შესაბამისი ზომები უნდა იყოს “მხოლოდ მდგომარეობის სიმწვავეთ მოთხოვნილი”:

“სასამართლოს აზრით, ... ჩვეულებრივი სამართლის გამოყენება საკმარისი არ აღმოჩნდა იმ მზარდი საფრთხის გასაკონტროლებლად, რომელიც ემუქრებოდა ირლანდიის რესპუბლიკას ... ჩვეულებრივ სისხლის სამართლის სასამართლოებს, ან თუნდაც სპეციალიზებულ სისხლის სამართლის ან სამხედრო სასამართლოებს არ შეეძლოთ მშვიდობისა და წესრიგის აღდგენა ... აუცილებელი დამადასტურებელი მტკიცებულებების შეგროვება IRA-ს საქმიანობაში ჩართული პირების დამნაშავედ ცნობისათვის სასამართლოს მიერ აწყდებოდა დიდ სიძნეეებს, რომლებიც გამოწვეული იყო შესაბამისი ჯგუფების სამხედრო, საიდუმლო და ტერორისტული ხასიათითა და იმ შიშით, რაც მათ დათესილი ჰქონდათ მოსახლეობაში ... საზღვრების ჩაკეტვას ძალზედ სერიოზული შედეგები ექნებოდა მთლიანად საზოგადოებაზე და საგანგებო მდგომარეობის სიმწვავეთ მოთხოვნილ ზომაზე მეტი აღმოჩნდებოდა.

უფრო მეტიც, სახელმწიფოს წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაულების შესახებ 1940 წლის აქტი (შესწორება) ითვალისწინებდა რიგ გარანტიებს, რომლებიც მიზნად ისახავენ აღმინისტრაციული დაკავების დროს ხელისუფლების ბოროტად გამოყენების დაუშვებლობას. აქტის გამოყენება ექვემდებარებოდა პარლამენტის მუდმივ ზედამხედველობას, რომელიც არა მხოლოდ იღებდა რეგულარული ინტერვალებით ზუსტ, დეტალურ ინფორმაციას მისი განხორციელების შესახებ, არამედ ასევე, ნებისმიერ დროს შეეძლო თავისი რეზოლუციით გაეუქმებინა მთავრობის განცხადება, რომლითაც ძალაში შევიდა აქტი.

განცხადების გაკეთების შემდეგ, რომლითაც ძალაში შევიდა დაკავების უფლებამოსილება, მთავრობამ დაუყოვნებლივ, საჯაროდ განაცხადა, რომ იგი გაათავისუფლებდა ნებისმიერ დაკავებულ პირს, რომელიც ვალდებულებას აიღებდა პატივი ეცა კონსტიტუციისა და კანონისათვის და არ ჩაერთვებოდა არალეგალურ საქმიანობაში. დაპატიმრებული პირები დაუყოვნებლივ იყვნენ ინფორმირებულნი, რომ ისინი გაათავისუფლდებოდნენ შესაბამისი ვალდებულების აღების შემდეგ ... ხელისუფლების მიერ საჯაროდ გაცხადებული გაათავისუფლების ეს გარანტია წარმოადგენდა ხელისუფლებაზე დაკისრებულ სამართლებრივ ვალდებულებას, გაეთავისუფლებინა ყველა პირი, რომელიც აიღებდა შესაბამის ვალდებულებას.”

სასამართლომ დაადგინა, რომ ორივე ფაქტორი და მათი გამოყენება ლოლისის საქმის მიმართ შეიძლება დახასიათდეს, როგორც ზომები, რომელთა მიღებაც აუცილებლად მოითხოვება კონვენციის მე-15 მუხლით ნაგულისხმევი მდგომარეობის სიმწვავეთ.

საბერძნეთის საქმეში (1969) კომისიამ განმარტა, რომ ტერმინი “საგანგებო მდგომარეობა” შეიცავს ცნებას აშკარა საფრთხის შესახებ და ამდენად, აუცილებელია შემდეგი ელემენტების არსებობა, რათა გამოყენებული იქნას მე-15 მუხლის დებულებები:

1. საფრთხე უნდა იყოს რეალური და აშკარა.
2. მის შედეგებს ზეგავლენა უნდა ჰქონდეს მთელს ერზე.
3. საზოგადოების ორგანიზებული ცხოვრების გაგრძელება უნდა იდგეს საფრთხის ქვეშ.
4. კრიზისს ან საფრთხეს უნდა ჰქონდეს გამონაკლისი ხასიათი, ანუ კონვენციით ნებადართული ჩვეულებრივი ზომები ან შეზღუდვები საკმარისი არ უნდა იყოს საზოგადოებრივი უსაფრთხოების, ჯანმრთელობისა და წესრიგის შენარჩუნებისათვის.”

კომისიამ შემდეგ დაადგინა, რომ საბერძნეთის ხელისუფლებამ ვერ შეძლო საგანგებო მდგომარეობის არსებობის დამადასტურებელი საკმარისი მტკიცებულებების წარმოდგენა.

საქმეში *ირლანდია გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (1978), კომისიამ პირდაპირ განიხილა მე-15 მუხლით ნაგულისხმევი თანაზომიერების პრინციპის გამოყენების საკითხი. მან აღნიშნა, რომ ხელისუფლებას არ შეუძლია მოიხმოს საგანგებო მდგომარეობის არსებობა ნებისმიერი ზომის გასამართლებლად, რომელიც მან შეიძლება გამოიყენოს, არამედ, მან უნდა დაამყაროს კონკრეტული მიზეზობრივი კავშირი შესაბამის ზომასა და იმ სიტუაციას შორის, რომელიც კონტროლს მოითხოვს. ამავე დროს, კომისიამ განაცხადა, რომ ხელისუფლებას შეუძლია გააუმჯობესოს საგანგებო მდგომარეობის დროს მიღებული ცალკეული ზომები და ამას არ შეიძლება შემდგომში მოჰყვეს სახელმწიფოზე მე-15 მუხლის დარღვევისათვის პასუხისმგებლობის დაკისრება.

კონვენციის ძალაში შესვლიდან წვერი სახელმწიფოები ახდენდნენ მე-15 მუხლის მიხედვით გადახვევების რეგისტრაციას. მაგალითად, გაერთიანებულმა სამეფომ მოახდინა იმ გადახვევათა რეგისტრაცია, რომლებიც ეხებოდნენ კონვენციის მე-5 და მე-6 მუხლების მოქმედებას მის რამდენიმე კოლონიაში (მათ შორის გაერთიანებული სამეფოდან დამოუკიდებლობის მიღებამდე) და ჩრდილოეთ ირლანდიაში. გაერთიანებულმა სამეფომ მოახდინა მე-5 მუხლიდან გადახვევების რეგისტრაცია ტერორიზმის აღკვეთის შესახებ აქტის ამოქმედებასთან დაკავშირებით მას შემდეგ, რაც ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა გაერთიანებული სამეფოს მიერ მე-5 მუხლის დარღვევა “ტერორისტულ” საქმიანობაში ეჭვმიტანილი პირების მიმართ ბრალის წაყენებისა და შესაბამისი პროცედურული გარანტიების გარეშე დაკავებისათვის (*ბროუგენი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, 1988).

თურქეთმა მისი პირველი გადახვევის რეგისტრაცია მოახდინა 1981 წელს ქვეყნის მთელ ტერიტორიასთან მიმართებით. თურქეთის ხელისუფლებამ მოახდინა გადახვევა შემდეგ გააუქმა, თუმცა, გააკეთა ახალი გადახვევის რეგისტრაცია, რომელიც ეხებოდა მხოლოდ განსაზღვრულ ქალაქებს,

დროის გარკვეული ვადით. ამ დროიდან თურქეთმა რამდენიმეჯერ მოახდინა მისი გადახვევების რეგისტრაცია იგივე ან სხვა ქალაქების მიმართ. სასამართლომ დაადგინა, რომ ხელისუფლებას უფლება არა აქვს გააგრძელოს გარკვეული გეოგრაფიული რაიონის მიმართ გაკეთებული გადახვევა იმ რაიონებზე, რომლებიც არ არის შეტანილი დეკლარაციაში კონვენციიდან გადახვევის შესახებ (*საკი და სხვები თურქეთის წინააღმდეგ, Sakik and Others v. Turkey*, 1997).

საბერძნეთმა მისი პირველი გადახვევის რეგისტრაცია მოახდინა 1967 წლის აპრილში სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ, ხოლო ამ თარიღიდან მოყოლებული მან ასევე მოახდინა რამდენიმე სხვა გადახვევის რეგისტრაცია 1969 წლამდე, როდესაც საბერძნეთის ხელისუფლებამ დენონსაცია გაუკეთა კონვენციას. ცოტა ხანში საბერძნეთი გამოვიდა ევროპის საბჭოდან, თუმცა, მოგვიანებით შეუერთდა ორგანიზაციას, ხოლო კონვენციის ერთ-ერთი მხარე გახდა 1974 წელს.

ირლანდიის რესპუბლიკამ ორჯერ ისარგებლა გადახვევის უფლებით მისი საგანგებო უფლებამოსილებათა შესახებ აქტის ამოქმედებასთან დაკავშირებით.

გადახვევათა აკრძალვა

15(2) მუხლი კრძალავს კონვენციის მე-2, მე-3, მე-4 და მე-7 მუხლებიდან გადახვევას. ამ აკრძალვას იმპერატიული ხასიათი აქვს, როდესაც საკითხი ეხება მე-3 მუხლს (წამება, არაადამიანური და დამამცირებელი მოპყრობა ან დასჯა) და 4(1) მუხლს (მონობა). მონობისაგან თავისუფლება წარმოადგენს ერთადერთ უფლებას მე-4 მუხლში, რომლისგანაც დაუშვებელია გადახვევა, რადგან იგი ეხება პიროვნების ძირეულ სტატუსს და მდგომარეობას მაშინ, როდესაც ამ მუხლით უზრუნველყოფილი სხვა უფლებები ეხება არანებაყოფლობით, თუმცა დროებითი ხასიათის სამუშაოს.

გადახვევების აკრძალვას სიცოცხლის უფლებასთან დაკავშირებით, უფრო სუსტი ხასიათი აქვს სხვა აკრძალვებისაგან განსხვავებით. 15(2) მუხლი ნებას რთავს სახელმწიფოს, გადაუხვიოს მე-2 მუხლს იმ შემთხვევებში, “როდესაც გარდაცვალება წარმოადგენს ომის კანონზომიერ შედეგს”. მე-9 ოქმი, რომელიც ეხება სიკვდილით დასჯის გაუქმებას, კრძალავს ამ დებულებიდან გადახვევას, თუმცა მისი სხვა დებულებები სახელმწიფოებს ნებას რთავს გაითვალისწინონ სიკვდილით დასჯა “ომის ან ომის ამკარა საფრთხის დროს ჩადენილი ქმედებების მიმართ”, რაც წარმოადგენს გამონაკლისების უფრო ფართო კატეგორიას, თავად მე-2 მუხლით გათვალისწინებულ გამონაკლისებთან შედარებით.

I. დათქმები და ახსნა-განმარტებითი დეკლარაციები

ევროპული კონვენციის მიხედვით, სახელმწიფოს შეუძლია შეზღუდოს იმ მუხლების მოქმედება და ძალა, რომლებითაც დაცულია ცალკეული არსებითი უფლებები შესაბამისი მუხლის ან მუხლების მიმართ დათქმების გაკეთების მეშვეობით. საერთაშორისო შეთანხმებების შესახებ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის 1969 წლის კონვენციის 2(1)(d) მუხლის თანახმად, რომლითაც, ბევრის მხრივ, მოხდა საერთაშორისო შეთანხმებათა ახსნა-განმარტების ზოგადი პრინციპების კოდიფიკაცია, დათქმა წარმოადგენს “სახელმწიფოს მიერ საერთაშორისო შეთანხმების ხელმოწერის, რატიფიკაციის, მიღების, დამტკიცების ან მიერთების დროს გაკეთებულ ცალმხრივ განცხადებას, რომლითაც იგი მიზნად ისახავს გამოორიგბოს ან შეცვალოს შეთანხმების ცალკეული დებულებების სამართლებრივი ძალა ამ სახელმწიფოსადმი მათი გამოყენებისას”.

იმის გამო, რომ ევროპული კონვენციის მოქმედება დაფუძნებულია არა სახელმწიფოთა შორის ორმხრივობის პრინციპზე, არამედ მაღალი ხელშეწყვერელი მხარეების მიერ

ცალმხრივი ვალდებულებების აღებაზე, ვენის კონვენციით არ არის მოცემული საკმარისი განმარტება სახელმწიფოების მიერ ევროპული კონვენციისადმი გაკეთებული დათქმების მიმართ. თავად ევროპული კონვენციის 57-ე მუხლს აქვს შემდეგი რედაქცია:

მუხლი 57 - დათქმები

1. ნებისმიერ სახელმწიფოს კონვენციაზე ხელის მოწერისას ან სარატიფიკაციო სიგელის დეპონირების დროს, შეუძლია გააკეთოს დათქმა კონვენციის რომელიმე ცალკეული დებულების მიმართ, თუკი ამ დროს მის ტერიტორიაზე ძალაში მყოფი რომელიმე კანონი შესაბამისობაში არ არის კონვენციის შესაბამის დებულებასთან. დაუშვებელია ამ მუხლის მიხედვით ზოგადი ხასიათის დათქმების გაკეთება.

2. ამ მუხლის მიხედვით გაკეთებული ნებისმიერი დათქმა უნდა შეიცავდეს შესაბამისი კანონის მოკლე გადმოცემას.

ამდენად, მუხლი განსაზღვრავს დათქმის გაკეთების ორ ძირითად პირობას: ა) დათქმა პირდაპირ კავშირში უნდა იყოს ეროვნულ კანონთან, რომელიც შეუსაბამოა კონვენციის ამა თუ იმ დებულებასთან (მიიჩნევა, რომ კანონი ძალაში უნდა იყოს დათქმის გაკეთების დროისათვის), და ბ) დათქმა უნდა გაკეთდეს კონვენციის ცალკეული, განსაზღვრული დებულების მიმართ. დღემდე კომისიამ და სასამართლომ ერთმანეთისაგან არ განასხვავეს ტერმინები “დათქმა” და “ახსნა-განმარტებითი დეკლარაცია”. ბოლო ტერმინი გულისხმობს ცალკეული ქვეყნის განცხადებას იმის თაობაზე, რომ საერთაშორისო შეთანხმების რომელიმე მუხლის საგალღებულო ძალას ქვეყნის მიმართ განაპირობებს შესაბამისი დებულებისათვის მის მიერ მიცემული ახსნა-განმარტება. როგორც დათქმა, ასევე ახსნა-განმარტებითი დეკლარაცია ზღუდავს შესაბამის სახელმწიფოში საერთაშორისო შეთანხმების რომელიმე დებულების ძალასა და მოქმედებას.

57-ე მუხლით გათვალისწინებული პირველი პირობა უკრძალავს სახელმწიფოს დათქმის გაკეთებას თავის მიერ კონვენციის რატიფიკაციის შემდეგ მიღებული ნებისმიერი კანონის გამო, ხოლო მეორე – ნებას რთავს სახელმწიფოს, გააკეთოს დათქმა კონვენციის ცალკეული დებულების მიმართ. 57-ე მუხლის პირდაპირი რედაქციის მიუხედავად, კომისია ნებას რთავდა სახელმწიფოებს, მიეღოთ ახალი კანონები ან სამართლებრივი აქტები, რომლებიც, არსებითად, იგივე აქტებს წარმოადგენდნენ, რაც ძალაში იყო თავდაპირველი დათქმების გაკეთების დროისათვის.

მხოლოდ ოქმი N6, რომელიც ეხება სიკვდილით დასჯის გაუქმებას, აწესებს, რომ დაუშვებელია დათქმების გაკეთება ამ ოქმის მიმართ. თუმცა, ოქმის რატიფიცირებისას შვეიცარიამ აღნიშნა, რომ მისი სამართლებრივი სისტემა ითვალისწინებდა სიკვდილით დასჯის ხელახლა შემოღების შესაძლებლობას ომის ან მისი აშკარა საფრთხის დროს. ორივე საფუძველი დასაშვებია ოქმის მე-2 მუხლით. შვეიცარიის ხელისუფლებამ ასევე მოიხმო “აუცილებლობის საფუძველი” სიკვდილით დასჯის ხელახლა შემოღების შესაძლებლობის გასამართლებლად. თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო საფუძველი საკმაოდ ფართო და ყოვლისმომცველია, შვეიცარიას, ფაქტობრივად, არ გამოუყენებია იგი მე-6 ოქმის რატიფიცირების შემდეგ.

სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფოს არ შეუძლია გააკეთოს დათქმა კონვენციის იმ მუხლის მიმართ, რომელსაც პირდაპირი კავშირი არა აქვს არსებით უფლებებსა და თავისუფლებებთან და რომლებიც ეხებიან პროცედურულ და ფორმალურ საკითხებს. საქმეში *ლოიზიდუ თურქეთის წინააღმდეგ* (1995), მოსარჩელე დავობდა თურქეთის ხელისუფლების მცდელობებზე, დაეწესებინა შეზღუდვები ინდივიდუალური პეტიციის უფლებით სარგებლობასა და სასამართლოს იურისდიქციაზე, იმ დროს, როდესაც ამ ორი მექანიზმის მიღება დამოკიდებული იყო სახელმწიფოს ნებაზე. მიიჩნია რა ასეთი შეზღუდვების დაწესება დაუშვებლად, სასამართლომ განაცხადა:

“შესაძლებელი რომ იყოს არსებითი ან ტერიტორიული შეზღუდვების დაწესება [57-ე მუხლის] ამ დებულებების მიხედვით, ხელშეშერელ მხარეებს უფლება ექნებოდათ, სხვადასხვაგვარად განესაზღვრათ კონვენციის აღსრულების რეჟიმი ცალკეული რაიონების მიხედვით. ასეთი სისტემა არა მხოლოდ სერიოზულად შეასუსტებდა ... სასამართლოს როლს, ... არამედ ასევე შეამცირებდა კონვენციის, როგორც ევროპული საზოგადოებრივი წყობის (*ordre public*) შემადგენელი ელემენტის ეფექტიანობას.”

57-ე მუხლის 1-ლი პუნქტის ბოლო წინადადება კრძალავს “ზოგადი ხასიათის” დათქმების გაკეთებას. საქმეში *ბელილოსი შვეიცარიის წინააღმდეგ (Belilos v. Switzerland, 1988)* განმცხადებელი დავობდა, რომ ხელისუფლების ადმინისტრაციული ორგანოების მიერ მიღებული გადაწყვეტილების წინააღმდეგ სასამართლოში მიმართვის შეუძლებლობა წარმოადგენდა კონვენციის 6(1) მუხლით უზრუნველყოფილი სამართლიან სასამართლო განხილვაზე უფლების დარღვევას. განაცხადის პასუხად, შვეიცარიის ხელისუფლება დაეყრდნო თავის მიერ 6(1) მუხლის მიმართ გაკეთებულ ახსნა-განმარტებით დეკლარაციას, რომელიც ადგენდა:

“შვეიცარიის ფედერალურ საბჭოს მიაჩნია, რომ კონვენციის მე-6 მუხლის 1-ლ პუნქტში გათვალისწინებული გარანტია სამართლიან სასამართლოზე სამოქალაქო უფლებებისა და ვალდებულებების და პიროვნების წინააღმდეგ წაყენებული სისხლის სამართლებრივი ბრალდებების განსაზღვრისას მიზნად ისახავს მხოლოდ დასკვნითი სასამართლო კონტროლის უზრუნველყოფას სახელმწიფო ხელისუფლების იმ ქმედებებსა და გადაწყვეტილებებზე, რომლებიც დაკავშირებული არიან ასეთ უფლებებთან ან მოვალეობებთან და ასეთი ბრალდებების საფუძვლიანობის განსაზღვრასთან.”

როგორც კომისია, ასევე სასამართლო, მივიდა დასკვნამდე, რომ დეკლარაციის რედაქცია, ფაქტობრივად, სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში ბრალდებულ პირს მთლიანად ართმევდა კონვენციით უზრუნველყოფილ დაცვას.

ამდენად, დეკლარაციას ძალზედ ზოგადი ხასიათი ჰქონდა და არ შეესაბამებოდა 57-ე მუხლის მოთხოვნებს, სულ მცირე სისხლის სამართალწარმოებასთან მიმართებით. სასამართლომ განმარტა, რომ “57-ე მუხლით გათვალისწინებული “ზოგადი ხასიათის დათქმა”, კერძოდ, გულისხმობს ისეთ დათქმას, რომელიც ძალზედ ბუნდოვანი და ფართოა იმისათვის, რომ განისაზღვროს მისი ზუსტი მნიშვნელობა და გამოყენების სფერო ... სიტყვები – “დასყვნილი სასამართლო კონტროლი ხელისუფლების ქმედებებსა და გადაწყვეტილებებზე” – საშუალებას არ იძლევა ზუსტად დადგინდეს, თუ დავების რომელ კატეგორიას მოიცავს შვეიცარიის მიერ გაკეთებული დათქმა და ითვალისწინებს თუ არა “დასყვნილი სასამართლო კონტროლის” განხორციელება საქმის ფაქტების განხილვას. ამდენად, მათი ახსნა-განმარტება შესაძლებელია სხვადასხვა გზით, მაშინ, როდესაც 57-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი მოითხოვს სიზუსტესა და გარკვეულობას. მოკლედ რომ ითქვას, ისინი ეწინააღმდეგებიან წესს, რომლის მიხედვითაც დათქმა არ უნდა იყოს ზოგადი ხასიათის”.

ბელილოსის საქმეზე გადაწყვეტილების გამოტანის შემდეგ, შვეიცარიის ხელისუფლებამ გააუქმა მე-6 მუხლით გათვალისწინებული სისხლის სამართლებრივი ბრალდებებისა და სამოქალაქო უფლებებისა და ვალდებულებების განსაზღვრის მიმართ გაკეთებული დათქმა.

57-ე მუხლის მე-2 პუნქტი ადგენს, რომ ამ მუხლის მიხედვით გაკეთებული ნებისმიერი დათქმა უნდა შეიცავდეს შესაბამისი კანონის მოკლე გადმოცემას. ეს დებულება, ძირითადად, ავსებს 1-ლი პუნქტის მოთხოვნებს, რომლის მიხედვითაც დათქმა უნდა ეხებოდეს “ძალაში მყოფ” კანონს და რომ, იგი არ უნდა იყოს ზოგადი ხასიათის. მე-2 პუნქტის მიზანს წარმოადგენს იმის უზრუნველყოფა, რომ სახელმწიფოების მიერ ევროპული კონვენციისადმი გაკეთებული დათქმები შეიცავდნენ საკმარის ინფორმაციას, რათა კომისიასა და სასამართლოს კონვენციასთან მათი შესაბამისობის შეფასების საშუალება ჰქონდეთ. მათ განიხილეს ამ დებულების

მოქმედება შვეიცარიის მიერ 6(1), 6(3)(d) და 6(3)(e) მუხლების მიმართ გაკეთებულ დათქმასთან დაკავშირებით:

“შვეიცარიის ფედერალური საბჭო აცხადებს, რომ იგი კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის “c” და “e” ქვეპუნქტით გათვალისწინებულ გარანტიებს უფასო სამართლებრივი დახმარებისა და თარჯიმნის უფასო მომსახურების შესახებ განმარტავს იმგვარად, რომ ისინი მუდმივად არ ათავისუფლებენ დახმარების მიმღებ პირებს შესაბამისი ზარჯების დაფარვიდან.”

საქმეში *ტემელტაში შვეიცარიის წინააღმდეგ (Telmetsch v. Switzerland)*, კომ. 1982 წლის მოხს.) შვეიცარიის სასამართლომ მოუხსნა თურქული წარმოშობის პოლანდიის მოქალაქეს მის წინააღმდეგ წაყენებული სისხლის სამართლებრივი ბრალდებები. ხელისუფლების ორგანოებმა შემდეგ ტემელტაშს წარუდგინეს თარჯიმნისათვის გადასახდელი საფასურის ანგარიში გაწეული სათარჯიმნო მომსახურებისათვის, მოიხმეს რა ზემო ხსენებული ახსნა-განმარტებითი დეკლარაცია. განმცხადებელი დავობდა, რომ დაირღვა კონვენციის 6(3) მუხლით მისთვის უზრუნველყოფილი უფლებები, იმ საფუძველზე, რომ ახსნა-განმარტებითი დეკლარაცია არ შეესაბამებოდა მაშინდელი 64-ე მუხლის მე-2 პუნქტის ფორმალურ მოთხოვნებს, რადგან დათქმა არ შეიცავდა კანონის მოკლე გადმოცემას. ხელისუფლებამ საპასუხო განცხადებაში აღნიშნა, რომ სახელმწიფო ფედერალური სტრუქტურა გამოირიცხავდა რაიმე “კანონის მოკლე გადმოცემის” მიწოდების შესაძლებლობას. კომისიამ ხელისუფლების არგუმენტი დამაჯერებლად არ სცნო და გააგრძელა საკითხის განხილვა, მხოლოდ 57-ე მუხლით გათვალისწინებულ მეორე მოთხოვნასთან – ზოგადი ხასიათის დათქმების აკრძალვა – შესაბამისობის დასადგენად:

“შხედველობაში აუცილებლად უნდა იქნას მიღებული კონვენციის იმ დებულების გამოყენების სფერო, რომლის შეზღუდვასაც სახელმწიფო მიზნად ისახავს დათქმის ან ახსნა-განმარტებითი დეკლარაციის საშუალებით. კანონის შინაა-

რსის გადმოცემის აუცილებლობა დათქმაში, განსაკუთრებით დიდია იმ შემთხვევებში, როდესაც იგი ეხება კონვენციის უფრო მნიშვნელოვან დებულებას, მაგალითად, მე-10 მუხლს, ვიდრე უფრო ნაკლები გამოყენების სფეროს მქონე, მაგალითად, 6(3) მუხლს.

თუმცა, წინამდებარე საქმეში შვეიცარიის ახსნა-განმარტებითი დეკლარაცია ეხება 6(3)(e) დებულებას, რომელიც განსაზღვრავს ძალზედ კონკრეტულ პრინციპს: თარჯიმნის უფასო მომსახურებას ... ახსნა-განმარტებითი დეკლარაციის პირობები საქმარის იყო განმცხადებლისა და მისი ადვოკატის გასაცნობიერებლად, რომ თარჯიმნის უფასო მომსახურების პრინციპი, როგორც ასეთი, არ შეიძლება მოხმობილიყო შვეიცარიის წინააღმდეგ.

კომისიამ დაადგინა, რომ შვეიცარიის ახსნა-განმარტებით დეკლარაციას ჰქონდა “კანონიერად გაკეთებული დათქმის სამართლებრივი ეფექტი” და ამდენად, სახეზე არ იყო 6(3) მუხლის დარღვევა.

თუმცა, საქმეში ვებერი შვეიცარიის წინააღმდეგ (1990), სასამართლო მივიდა საწინააღმდეგო დასკვნამდე. ამ საქმეში განმცხადებელი ამტკიცებდა მისი საქმის საჯარო მოსმენის უფლების დარღვევას მის წინააღმდეგ წაყენებული სისხლის სამართლებრივი ბრალდების განსაზღვრისას. შვეიცარიის ხელისუფლებამ საპასუხოდ მიუთითა შემდეგ დათქმაზე:

“კონვენციის მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტით გათვალისწინებული წესი, რომლის მიხედვითაც სასამართლო მოსმენა უნდა ჩატარდეს საჯაროდ, არ გამოიყენება სისხლის სამართლის ბრალდების განსაზღვრასთან დაკავშირებული სამართალწარმოების მიმართ, რომელიც კანტონების კანონმდებლობის მიხედვით უნდა ჩატარდეს ხელისუფლების ადმინისტრაციული ორგანოების წინაშე.

წესი, რომლის მიხედვითაც გადაწყვეტილება უნდა გამოცხადდეს საჯაროდ, ზეგავლენას არ მოახდენს კანტონების სამოქალაქო ან სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის მოქმედებაზე, რომლებიც ადგენს, რომ სასამართლოს

გადაწყვეტილება უნდა გამოცხადდეს არა საჯაროდ, არამედ მხარეებს ეცნობოს წერილობითი ფორმით.”

სასამართლომ დაადგინა ამ დათქმების ბათილობა იმ საფუძველზე, რომ შვეიცარიის ხელისუფლებამ არ დაურთო დეკლარაციას 57(2) მუხლით მოთხოვნილი “შესაბამისი კანონის მოკლე გადმოცემა”. დაეყრდნო რა ზემოხსენებულ ბელილოსის საქმეს, სასამართლომ ხაზი გაუსვა, რომ დათქმაში კანონის მოკლე გადმოცემის იგნორირება წარმოადგენდა არსებითი პირობისა და არა მხოლოდ ფორმალური მოთხოვნის დარღვევას.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის ორგანოები

A. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია ძალაში შევიდა 1998 წლის 1 ნოემბერს. ვინაიდან, წინამდებარე გამოცემა მომზადდა სასამართლოს რეგლამენტის მიღებამდე, შემდგომი ქვეთავები შეიცავს შეცვლილი კონვენციით დადგენილი ინსტიტუციონალური და პროცედურული მექანიზმების მხოლოდ ფაქტობრივ მიმოხილვას.

1. სასამართლოს შემადგენლობა

კონვენციის მე-20 მუხლი განსაზღვრავს, რომ სასამართლოს მოსამართლეთა რაოდენობა თანაბარია მაღალ ხელშეყვრულ მხარეთა რაოდენობისა. მოსამართლეები, რომლებიც მსახურობენ თავიანთი პირადი პასუხისმგებლობით, უნდა აკმაყოფილებდნენ შემდეგ პირობებს:

“[ისინი] უნდა ხასიათდებოდნენ მაღალი მორალური თვისებებით და ჰქონდეთ მაღალი თანამდებობის დაკავებისათვის აუცილებელი კვალიფიკაცია, ან უნდა იყვნენ აღიარებული კომპეტენციის იურისკონსულტები.”

მათი უფლებამოსილების ვადის განმავლობაში მოსამართლეებს ეკრძალებათ ისეთი საქმიანობის წარმართვა, რაც შეუთავსებელი იქნება მათ დამოუკიდებლობასთან, მიუკერძოებლობასა და სრულგანაკვეთიანი სამსახურის მოთხოვნებთან. სასამართლო თავად წვევებს ამ პრინციპის გამოყენებასთან დაკავშირებულ ყველა საკითხს.

ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეა ირჩევს ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მოსამართლეებს ექვსი წლის ვადით. შესაძლებელია მოსამართლეთა ხელახალი არჩევა.

მოსამართლე შეიძლება გათავისუფლდეს დაკავებული თანამდებობიდან, თუკი სხვა მოსამართლეები გადაწყვეტენ, რომ იგი ვეღარ აკმაყოფილებს აუცილებელ პირობებს (24-ე მუხლი).

2. სასამართლოს სტრუქტურა და იურისდიქცია

კონვენციის 27-ე მუხლი ითვალისწინებს სასამართლოს სტრუქტურაში სამი სხვადასხვა სახის ორგანოს შექმნას. ეს ორგანოებია: კომიტეტები, პალატები და დიდი პალატა.

სამი წევრისაგან შემდგარი კომიტეტები იღებენ გადაწყვეტილებას ფიზიკური პირის მიერ შემოტანილი განაცხადის მიუღებლად გამოცხადების ან საქმეთა სიიდან მისი ამოღების (გარიცხვის) თაობაზე, იმ შემთხვევაში, როდესაც ასეთი გადაწყვეტილება შეიძლება მიღებული იქნას შემდგომი განხილვის გარეშე. გადაწყვეტილება საბოლოოა და არ ექვემდებარება გასაჩივრებას.

სასამართლოს სამუშაოს უდიდესი ნაწილი სრულდება ორგანიზაციული სტრუქტურის მეორე ეტაპზე შვიდი მოსამართლისაგან შემდგარი პალატის მიერ, რომელშიც ასევე შედის *ex officio* წევრი, ანუ საქმის ერთ-ერთი მხარე ხელშეკრული სახელმწიფოს წარმომადგენელი მოსამართლე, ხოლო მოსამართლის არყოფნის შემთხვევაში, ამ მიზნით დაინშნული შესაბამისი უფლებამოსილების მქონე პირი.

ზემოხსენებული კომიტეტების შექმნის გარდა, პალატები არსებითად განიხილავენ შემოსულ საქმეებს და წყვეტენ სახელმწიფოთაშორისი განაცხადებისა და იმ ინდივიდუალური პეტიციების არსებითად განსახილველად მიღების საკითხებს, რომლებიც კომიტეტებმა არ ამოიღო საქმეთა სიიდან. როგორც წესი, პალატა განცალკევებით იღებს გადაწყვეტილებას საქმის არსებითად განსახილველად მიღების თაობაზე იმ შემთხვევის გარდა, როდესაც იგი, გამონაკლის გარემოებებში, სხვაგვარად გადაწყვეტს.

მესამე ეტაპზე სასამართლო მოქმედებს დიდი პალატის მეშვეობით, რომელიც შედგება ჩვიდმეტი მოსამართლისაგან. იმის გარდა, რომ 27-ე მუხლის მე-3 პუნქტი დიდი პალატის შემადგენლობაშიც მოითხოვს *ex officio* წევრის ყოფნას, იგი ასევე ითვალისწინებს სასამართლოს თავმჯდომარის, თავმჯდომარის მოადგილეებისა და პალატების თავმჯდომარეთა და სასამართლოს რეგლამენტის შესაბამისად არჩეულ სხვა მოსამართლეთა წევრობას დიდ პალატაში.

დიდი პალატა თავის უფლებამოსილებებს ახორციელებს მხოლოდ სამ გარემოებაში მისთვის გადაცემულ საკითხებზე. პირველ რიგში, კონვენციის 30-ე მუხლის მიხედვით, პალატას შეუძლია თავისი იურისდიქცია გადასცეს დიდ პალატას “იმ შემთხვევაში, როდესაც პალატის განხილვის ქვეშ მყოფი საქმე წამოჭრის სერიოზულ საკითხებს, რომლებიც ეხება კონვენციისა და მისი ოქმების ახსნა-განმარტებას, ან როდესაც პალატის მიერ საკითხის გადაწყვეტას შეიძლება მოჰყვეს სასამართლოს მიერ მანამდე მიღებულ გადაწყვეტილებასთან შეუსაბამო შედეგი, ... თუკი საქმის არცერთი მხარე არ იქნება ამის წინააღმდეგი.”

იგივე კრიტერიუმები გამოიყენება დიდი პალატისათვის საქმის გადაცემის მეორე პირობის მიმართ, რომელიც მოცემულია კონვენციის 43-ე მუხლში. ამ მუხლის მიხედვით, იმ საქმის ნებისმიერ მხარეს, რომელზეც პალატამ გადაწყვეტილება მიიღო, უფლება აქვს სამი თვის ვადაში მოითხოვოს საქმის დიდი პალატისათვის გადაცემა. ხუთი მოსამართლისა-

გან შემდგარი კომისია წევრებს დიდი პალატისათვის საქმის გადაცემის საკითხს იმ შემთხვევაში, თუ საქმე წინ სწევს "კონვენციის ახსნა-განმარტებასთან დაკავშირებულ სერიოზულ საკითხს" ან "ზოგადი მნიშვნელობის საკითხს". თუკი კომისია უარს განაცხადებს თხოვნის დაკმაყოფილებაზე, საქმეზე პალატის გადაწყვეტილება იქნება საბოლოო.

კონვენციის 47-ე მუხლი ეხება დიდი პალატისათვის საქმის გადაცემის მესამე შემთხვევას, ანუ თხოვნებს კონსულტატიური მოსაზრებების მიწოდების თაობაზე. შესაბამისი თხოვნა შეიძლება გაკეთდეს მხოლოდ ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის მიერ გამონაკლის შემთხვევებში და იგი უნდა ეხებოდეს "კონვენციისა და მისი ოქმების ახსნა-განმარტებასთან დაკავშირებულ სამართლებრივ საკითხებს". ამდენად, თხოვნა არ შეიძლება ეხებოდეს კონვენციის I ნაწილში განსაზღვრული უფლებების შინაარსს ან მიზანს.

3. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით დადგენილი პროცედურა

საერთაშორისო სამართლის ეფექტიანობა ზოგადად დამოკიდებულია სახელმწიფოთა ნებაზე, გადასცენ მათი ცალკეული სუვერენული უფლებამოსილებანი უფრო ფართო ხასიათის საერთაშორისო კონტროლს. სახელმწიფოებო სამართლის კონტექსტში სუვერენული სახელმწიფოები ხშირად ახდენენ საერთაშორისო ხელშეკრულების რატიფიკაციას მხოლოდ იმ პირობით, რომ იმავე ხელშეკრულების მხარე სხვა სახელმწიფოებიც თმობენ მათ შესაბამის, ექვივალენტურ, სუვერენულ უფლებამოსილებებს. ასეთი საერთაშორისო ხელშეკრულებების ძირითად პრინციპს წარმოადგენს ორმხრივობა, ანუ იმის გაგება, რომ თითოეულმა მხარემ უნდა იმოქმედოს განსაზღვრული გზით, რადგან ასევე მოქმედებენ ხელშეკრულების სხვა მხარეები.

ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი, როგორც საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთი დარგი, ნაწილობრივ, დაფუძნებულია ორმხრივობის პრინციპზე, მაგალი-

თად, ჰუმანიტარული სამართლისა და შეიარაღებული კონფლიქტების სამართლის სფეროში. ამავე დროს, ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალმა შემოიტანა ორი ახალი და მნიშვნელოვანი სიახლე საერთაშორისო სამართალში. პირველი, იგი ფართოდ ეფუძნება მრავალმხრივი კონვენციების სისტემას, რომელიც ადგენს სახელმწიფოს მოქმედების ობიექტურ სტანდარტებს და არა ორმხრივ უფლებებსა და ვალდებულებებს. და მეორე, ეს კონვენციები აკისრებს სახელმწიფოებს ვალდებულებებს, მათი იურისდიქციის ქვეშ მყოფი ფიზიკური პირების და არა კონვენციის მხარე სხვა სახელმწიფოების მიმართ.

როგორც ერთ-ერთი უპირველესი ინსტრუმენტი ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლის სფეროში, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია დაფუძნებულია ობიექტური სტანდარტებისა და სახელმწიფოს მხრიდან ადამიანის უფლებათა დარღვევის დაუშვებლობის პრინციპზე. კონვენციის მთლიანი სამართლებრივი რეჟიმი დაფუძნებულია სახელმწიფოს მიერ ადამიანის უფლებათა ყველასათვის უზრუნველყოფის ვალდებულებაზე. ამასთან, არსებობს რამდენიმე საშუალება, როგორიც არის დათქმა ან გადახვევა, რომლითაც სახელმწიფოს შეუძლია სისტემის ეფექტიანობის შეზღუდვა. ყველა ეს საშუალება ეხება კონვენციით უზრუნველყოფილ არსებით უფლებებს. თუმცა, სხვა საშუალებები, როგორიცაა ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოში ინდივიდუალური პეტიციით მიმართვის უფლებისა და სასამართლოს სავალდებულო იურისდიქციის ცნობა, უშუალოდ უზრუნველყოფენ ადამიანის უფლებათა დარღვევის განხილვის შესაძლებლობას და შესაბამისად, აქვთ უფრო დიდი მნიშვნელობა მთლიანობაში კონვენციის სისტემის ეფექტიანობისათვის. ახალი სისტემის მიხედვით, ეს არჩევანი აღარ გააჩნიათ სახელმწიფოებს, რადგან მე-11 ოქმის მიხედვით ინდივიდუალური პეტიციის უფლებისა და სასამართლოს სავალდებულო იურისდიქციის აღიარება კონვენციასთან მიერთებისას ავტომატურად ხდება (იხილეთ 34-ე და 32-ე მუხლები).

i. ინდივიდუალური პეტიციის უფლება: 34-ე მუხლი

ინდივიდუალური პეტიციის უფლება, რომელიც წარმოადგენს ადამიანის უფლებათა დაცვის ერთ-ერთ ყველაზე ეფექტიან საშუალებას, არის ევროპული კონვენციით შექმნილი საზედამხებელო მექანიზმის ძირითადი ელემენტი. კონვენციის 34-ე მუხლი ნებას რთავს სასამართლოს, მიიღოს პეტიციები “ნებისმიერი პირისაგან, არასამთავრობო ორგანიზაციისა და ფიზიკურ პირთა ჯგუფისაგან, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ ისინი არიან ერთ-ერთი მაღალი ხელშეშეკრული მხარის მიერ კონვენციით უზრუნველყოფილი უფლებების დარღვევის მსხვერპლნი.” მე-11 ოქმის მიხედვით, კონვენციის ყველა ხელშეშეკრულმა მხარემ უნდა სცნოს 34-ე მუხლით გათვალისწინებული ინდივიდუალური პეტიციის უფლება. კონვენციის ძველი სისტემის მიხედვით, სახელმწიფოთა უმრავლესობა ინდივიდუალური პეტიციის უფლებას სცნობდა მხოლოდ დროის გარკვეული ვადით და ისინი რეგულარულად ანახლებდნენ ამ მხრივ გაკეთებულ დეკლარაციებს. ზოგიერთმა სახელმწიფომ, რომლებმაც სცნეს ინდივიდუალური პეტიციის უფლება ძველი სისტემის მიხედვით, ეს მოახდინეს მხოლოდ რამდენიმე წლის წინ.

34-ე მუხლის მიხედვით, სასამართლო უფლებამოსილია 35-ე მუხლის მოთხოვნათა დაცვით განიხილოს ინდივიდუალური პეტიციები, რომლებიც კონვენციიდან გამომდინარე ნებისმიერ საკითხს ეხება, მას შემდეგ, რაც სახელმწიფო მოახდენს თავად კონვენციის რატიფიცირებას. წინა სისტემის მიხედვით, რამდენიმე ქვეყანამ გააკეთა საწინააღმდეგო დეკლარაცია, შეზღუდეს რა კომისიის კომპეტენცია, განეხილა ის საკითხები ან გადაწყვეტილებები, რომლებიც წარმოიქმნებოდნენ ან მიიღებოდნენ დეკლარაციის ძალაში შესვლის შემდეგ. კომისიამ დააგინა, რომ ამგვარი დეკლარაციები არ ეწინააღმდეგებიან ამ მუხლს.

34-ე მუხლის მიხედვით, როდესაც სახელმწიფო აღიარებს ინდივიდუალური პეტიციის უფლებას, იგი ვალდებულია

ლებას იღებს “ხელი არ შეუშალოს რაიმე გზით ამ უფლებით ეფექტიან სარგებლობას”. ეს დებულება ახლო კავშირშია მე-6 მუხლით უზრუნველყოფილ სასამართლოსადმი მმართველისა და ადვოკატის ყოლის უფლებასთან და მე-8 მუხლით უზრუნველყოფილ მიმოწერის პატივისცემის უფლებასთან.

უკანასკნელ წლებში წარმოიშვა სხვა საკითხებიც, რომლებიც ეხება სახელმწიფოს ვალდებულებას, არ დააბრკოლოს 34-ე მუხლით უზრუნველყოფილი ინდივიდუალური პეტიციის შემოტანის უფლების ეფექტიანი განხორციელება.

1987 წელს თურქეთმა განაცხადა, რომ ცნობს კომისიის კომპეტენციას, განიხილოს ინდივიდუალური პეტიციები 34-ე მუხლის (მაშინდელი 24-ე მუხლის) მიხედვით. ამავე დროს, მან კომისიის კომპეტენცია რიგ შეზღუდვებს დაუქვემდებარა. კერძოდ, თურქეთის ხელისუფლებამ განაცხადა:

“(iii) ამ დეკლარაციის ძალით კომისიისათვის მინიჭებული კომპეტენცია არ მოიცავს საკითხებს, რომლებიც დაკავშირებულია სამხედრო მოსამსახურეთა სამართლებრივ სტატუსსა და კერძოდ, შეიარაღებულ ძალებში დისციპლინურ სისტემასთან;

(iv) კომისიის ამ დეკლარაციის ძალით განსაზღვრული კომპეტენციიდან გამომდინარე, კონვენციის მე-8, მე-9, მე-10 და მე-11 მუხლების მე-2 პუნქტებით გათვალისწინებული “დემოკრატიული საზოგადოების” ცნების გაგება უნდა მოხდეს თურქეთის კონსტიტუციით და კერძოდ, მისი პრემიულითა და მე-13 მუხლით დადგენილი პრინციპების შესაბამისად.

(v) წინამდებარე დეკლარაციით განსაზღვრული კომისიის კომპეტენციის მიზნებიდან გამომდინარე, უნდა ჩაითვალოს, რომ კონსტიტუციის 33-ე, 52-ე და 135-ე მუხლები შესაბამისობაში არიან კონვენციის მე-10 და მე-11 მუხლებს.” (გენერალური მდივნისათვის 1987 წლის 29 იანვარს გაგზავნილი წერილის დანართი).

თურქეთი წარმოადგენს ევროპული კონვენციის ერთადერთ ხელშეშეკრულ მხარეს, რომელმაც სცადა წამოეყენებინა

პირობები დეკლარაციაში, რომლითაც მან სცნო ინდივიდუალური პეტიციის უფლება. მას შემდეგ, რაც გენერალურმა მდივანმა აცნობა სხვა ხელშეწყვერელ მხარეებს თურქეთის დეკლარაციის თაობაზე, რამდენიმე მათგანმა თავისი უკმაყოფილება გამოთქვა ამგვარი პირობებით და უფლება დაიტოვა გაესაჩივრებინა ისინი მომავალში (შევდეთი, ლუქსემბურგი, დანია და ნორვეგია). საბერძნეთმა განაცხადა, რომ დაუშვებლად მიიჩნევს თურქეთის დეკლარაციას. ამ საკითხის თაობაზე მიმდინარე მიმოწერისას წამოჭრილი ძირითადი საკითხი ეხებოდა კონვენციის 57-ე მუხლით და ზოგადად, საერთაშორისო სამართლით დადგენილი დათქმის სამართლებრივ ბუნებას (იხილეთ დათქმებისა და ახსნა-განმარტებითი დეკლარაციების განხილვა ზემოთ). სასამართლომ სათანადოდ გაითვალისწინა ზემოხსენებული დათქმის მიმართ გამოთქმული უკმაყოფილება, დაადგინა რა, რომ თურქეთის მიერ ინდივიდუალური პეტიციის უფლების ცნობა უნდა ყოფილიყო უპირობო (*ლოიზიდუ თურქეთის წინააღმდეგ*, 1995).

1988 წლის ბოლოს კვიპროსის რესპუბლიკამ ასევე გააკეთა დეკლარაცია ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის ამჟამინდელი 34-ე მუხლით გათვალისწინებული ინდივიდუალური პეტიციის უფლების აღიარების თაობაზე. თუმცა, დეკლარაცია შეიცავდა ქვეპუნქტს, რომელიც აცხადებდა, რომ კვიპროსის ხელისუფლება არ სცნობს კომისიის კომპეტენციას, განიხილოს განაცხადები, რომლებიც ეხება “კვიპროსის რესპუბლიკის ხელისუფლების მიერ მიღებულ ზომებს იმ მდგომარეობასთან დაკავშირებით, რაც შეიქმნა თურქეთის მიერ კვიპროსის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე შეჭრისა და მისი ერთი ნაწილის დაკავების შედეგად”. მინისტრთა კომიტეტს, ისევე, როგორც სასამართლოს, არ მიუღიათ გადაწყვეტილება კომისიის კომპეტენციაზე ამ შეზღუდვის დაწესების მიმართ.

ii. სასამართლოს სავალდებულო იურისდიქცია: 32-ე მუხლი

კონვენციის 32-ე მუხლი შემდეგი გზით განსაზღვრავს სასამართლოს სავალდებულო იურისდიქციას:

“სასამართლოს იურისდიქცია ვრცელდება ყველა საკითხზე, რომელიც ეხება კონვენციისა და მისი ოქმების ახსნა-განმარტებასა და გამოყენებას, როგორც ეს განსაზღვრულია 33-ე, 34-ე და 47-ე მუხლებით.”

ზემო დებულებაში მოხსენიებული მუხლები სასამართლოს ანიჭებს უფლებამოსილებას, განიხილოს სახელმწიფოთაშორისი საქმეები და ინდივიდუალური პეტიციები და გამოიტანოს კონსულტაციური მოსაზრებები განსაზღვრულ გარემოებებში კონვენციის ახსნა-განმარტებასთან დაკავშირებულ ცალკეულ სამართლებრივ საკითხებზე.

4. სასამართლოში საქმის განხილვის პროცედურა

იმისათვის, რომ თავიდან იქნას აცილებული 1998 წლის ნოემბრამდე მოქმედი კონვენციის ინსტიტუტებისა და პროცედურების აღრევა ამჟამინდელ სისტემასთან, შემდგომ ქვეთავში ციტირებულია კონვენციის შესაბამისი დებულებები:

I. საქმეთა მიღების პირობები: 35-ე მუხლი

1. სასამართლოს შეუძლია მიიღოს საქმე მხოლოდ მას შემდეგ, რაც საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული წესების თანახმად, ამოიწურება ყველა შიდასახელმწიფოებრივი საშუალება და, ამასთან ექვსი თვის ვადაში იმ თარიღიდან, როდესაც საქმეზე საბოლოო გადაწყვეტილება იქნება მიღებული.

2. სასამართლო არ მიიღებს 34-ე მუხლის მიხედვით შემოსულ განაცხადს, თუკი

a) იგი არის ანონიმური, ან

ბ) არსებითად წარმოადგენს იგივე საკითხს, რომელიც უკვე განიხილა სასამართლომ ან გადაეცა საერთაშორისო გამოძიების ან მოგვარების სხვა პროცედურას და არ შეიცავს რაიმე ახალ ინფორმაციას.

3. სასამართლო გამოაცხადებს მიუღებლად 34-ე მუხლის მიხედვით შემოსულ ინდივიდუალურ განაცხადს, თუკი ჩათვლის, რომ განაცხადი შეუთავსებელია კონვენციისა და მისი ოქმების დებულებებთან, აშკარად უსაფუძვლოა ან ბოროტად იყენებს სასამართლოსადმი მიმართვის უფლებას.

4. სასამართლო არ დააკმაყოფილებს ნებისმიერ განაცხადს, რომელსაც ამ მუხლის მიხედვით იგი მიუღებლად მიიჩნევს. სასამართლოს შეუძლია ამის გაკეთება სამართალწარმოების ნებისმიერ ეტაპზე.

35-ე მუხლის 1-ლი და მე-4 პუნქტები გამოიყენება როგორც სახელმწიფოთაშორისი, ასევე ინდივიდუალური განაცხადების მიმართ, მაშინ, როდესაც მე-2 და მე-3 პუნქტები ეხება მხოლოდ ინდივიდუალურ პეტიციებს.

ა) შიდა საშუალებების ამოწურვის პრინციპი

ადამიანის უფლებათა ყველა საერთაშორისო სასამართლო ან კვაზი სასამართლო ორგანოები, რომლებსაც აქვთ სახელმწიფოს წინააღმდეგ შეტანილი ინდივიდუალური საჩივრების განხილვის კომპეტენცია, იყენებენ წესს, რომლის მიხედვითაც პიროვნებას ამოწურული უნდა ჰქონდეს ყველა შიდა სახელმწიფოებრივი საშუალება საერთაშორისო საზედამხედველო ორგანოში პეტიციის შემოტანამდე. ეს ასახავს საერთაშორისო სამართლის ზოგად პრინციპს, რომელიც დაფუძნებულია მოსაზრებაზე, რომ სახელმწიფოსათვის უზრუნველყოფილი უნდა იყოს ყველა არსებული შესაძლებლობა მისი საერთაშორისო ვალდებულებების დარღვევის გამოსასწორებლად შიდა სახელმწიფოებრივი საშუალებების მეშვეობით, მანამ, სანამ იგი დაექვემდებარება საერთაშორისო ზე-

დამხედველობას ან განხილვას (*გუზარდი იტალიის წინააღმდეგ*, 1980). მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი სახელმწიფოს ხელისუფლების ორგანოები არ დაადგენენ უფლების დარღვევას ან არ უზრუნველყოფენ სამართლიან დაკმაყოფილებას შესაბამისი უფლების დარღვევისათვის, ევროპულ სასამართლოს საკითხის განხილვის შესაძლებლობა ეძლევა.

ფრაზის – “შიდა საშუალებების ამოწურვა” – განმარტებისას, კომისია ყოველთვის ადგენდა, რომ განმცხადებელს ამოწურული უნდა ჰქონდეს შიდა სამართლით უზრუნველყოფილი ყველა, როგორც ადმინისტრაციული, ასევე სასამართლო საშუალება. ამასთან, პიროვნებას მოეთხოვება მხოლოდ იმ საშუალებების ამოწურვა, რომლებზედაც მას აქვს უფლება და არა იმათი, რომლის გამოყენების პრევილევაც მას აქვს სხვებთან შედარებით. ამდენად, მიუხედავად იმისა, რომ მან უნდა მიმართოს მისთვის ხელმისაწვდომ სასამართლოებს, იგი ვალდებული არ არის სამართალი ეძიოს ცალკეულ სოციალურ სამსახურებში (გან. N214/56) ან მოითხოვოს სასჯელის პატიება ადმინისტრაციული ხელისუფლებისაგან. ამ ზომებს კომისია განიხილავს როგორც “საგანგებო” და არა როგორც “ეფექტიან” საშუალებებს (გან. N8395/78). იმის განხილვისას, ამოიწურა თუ არა შიდა საშუალებები, სასამართლო განიხილავს როგორც შიდა დონეზე გადაწყვეტილი საქმის არსს, ასევე შიდა სისტემით ხელმისაწვდომი საშუალებების ეფექტიანობას. კომისიამ დაადგინა, რომ განმცხადებელი ვალდებული არ არის მოიხმოს ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია შიდა სასამართლოებში, იმ დროს, როდესაც მას მოხმობილი აქვს იმავე შინაარსის მქონე შიდა სამართლებრივი დებულებები (*კარდო საფრანგეთის წინააღმდეგ* (Cardot v. France, 1991) და *სადიკი საბერძნეთის წინააღმდეგ* (Sadik v. Greece, 1996)). თუმცა, განმცხადებელმა უნდა მოიხმოს კონვენცია, როდესაც იგი წარმოადგენს მისი პრეტენზიების ერთადერთ სამართლებრივ საფუძველს (*დევეერი ბელგიის წინააღმდეგ*, 1980). განმცხადებელმა უნდა გამოიყენოს ყველა შიდა სახელმწიფოე-

ბრივი პროცედურული საშუალება, რომლებმაც შეიძლება ხელი შეუშალოს კონვენციის დარღვევას (*ბარბერა, მესეგუე და ჯაბარდო ესპანეთის წინააღმდეგ, Barbera, Messegue and Jabardo v. Spain*, 1988).

მოპასუხე სახელმწიფოებს შეუძლიათ დააყენონ საკითხი, რომ განმცხადებელს ამოწურული არა აქვს ყველა შიდა საშუალება (გან. N9120/80), მაგრამ მასვე აწევს აგრეთვე ხელმისაწვდომი და საკმარისი შიდა საშუალებების არსებობის მტკიცების ტვირთიც (გან. N9013/80). მოპასუხე სახელმწიფოებს ასევე აკისრიათ არსებული საშუალებების ეფექტიანობის მტკიცების ტვირთი. იმ შემთხვევაში, თუ სარჩელი ეხება უფლების დარღვევის შედეგად მიყენებული ზარალის ანაზღაურებას, ასეთი საშუალება უნდა იყოს პრაქტიკული და არა მხოლოდ ფორმალური (*ნავარა საფრანგეთის წინააღმდეგ, Navarra v. France*, 1993). ანალოგიურად, პრინციპის აღიარება, რომ პიროვნებას აქვს კომპენსაციის მიღების უფლება, მისი ქონების ჩამორთმევის შემთხვევაში არასაკმარისია, თუკი პიროვნებას არ დაუბრუნდება ჩამორთმეული ქონება ან მას არ გადაუხდიან კომპენსაციას ქონების უკანონო ჩამორთმევისათვის (*გიემენი საფრანგეთის წინააღმდეგ*, 1997). შეიძლება დადგინდეს ხელმისაწვდომი საშუალებების არაეფექტიანობა იმ საფუძველზე, რომ სახელმწიფოში არსებული პრეცედენტები შესაბამის საკითხთან დაკავშირებით აშკარად ეწინააღმდეგობოდნენ განმცხადებლის მიერ წარმატების მიღწევის შანსს (*კეგანი ირლანდიის წინააღმდეგ*, 1995), ან იმ შემთხვევებში, როდესაც განმცხადებლის საქმის საგანი ანალოგიურია ხელისუფლების შიდა ორგანოების მიერ უკვე განხილული საქმის საგნისა (გან. N77367/76 და N7819/77). ისეთი აპელაციის შესაძლებლობა გაძევების ან დეპორტაციის ორდერების წინააღმდეგ, რომელიც მიზნად არ ისახავს შესაბამისი ორდერების აღსრულების შეჩერებას, არ შეიძლება განხილული იქნას, როგორც ეფექტიანი საშუალება, სულ მცირე მე-3 მუხლიდან (წამების, არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობის, ან დასჯის

აკრძალვა) გამომდინარე პეტიციების შემთხვევაში (გან. N10400/83 და 10564/83). და ბოლოს, თუკი ადვოკატი ცალსახად განაცხადებს, რომ ცალკეული საშუალების გამოყენებით წარმატების არანაირი შანსი არ არსებობს, მოსარჩელე თავისუფლდება შიდა საშუალებების ამოწურვის ვალდებულებისაგან (გან. N10000/82). თუმცა, თუკი ადვოკატი მხოლოდ გამოთქვამს თავის ეჭვებს წარმატებული შედეგების მიმართ, განმცხადებელი ვალდებულია შეასრულოს 35-ე მუხლით დადგენილი შიდა საშუალებების ამოწურვის მოთხოვნა (გან. N10789/84).

და ბოლოს, უნდა აღინიშნოს, რომ იმ შემთხვევაში, თუკი განაცხადი გამოცხადდება მიუღებლად იმ საფუძველზე, რომ არ იქნა ამოწურული შიდა საშუალებები, ეს არის მხოლოდ დროებითი დაბრკოლება. სასამართლოს შეუძლია ხელახლა განიხილოს იგივე განაცხადი მას შემდეგ, რაც განმცხადებელი ამოწურავს არსებულ შიდა საშუალებებს.

ბ) ექვსი თვის წესი

35-ე მუხლი განმცხადებლისაგან მოითხოვს სასამართლოში განაცხადის შეტანას ექვსი თვის ვადაში იმ თარიღიდან, როდესაც მის საქმეზე მიღებული იქნება საბოლოო გადაწყვეტილება სახელმწიფოს ფარგლებში. ეს დებულება, რომელიც წარმოადგენს 24-ე მუხლით უზრუნველყოფილი პეტიციის შეტანის უფლების შეზღუდვას, ეიწრო გაგებით უნდა განიმარტოს. განმცხადებლის უბრალო წერილი მიიჩნევა “განაცხადად” ექვსი თვის წესის მიხედვით, იმ შემთხვევაში, როდესაც განაცხადის მიზანი საკმარისად ნათელია (*პაპა-გეორგიუ საბერძნეთის წინააღმდეგ*, 1997).

თარიღი, რომლიდანაც იწყება ექვსთვიანი ვადის ათვლა, არის არა მხოლოდ შიდა სახელმწიფოებრივი გადაწყვეტილების მიღების თარიღი, არამედ ის თარიღიც, როდესაც განმცხადებელმა შეიტყო ამ გადაწყვეტილების შესახებ და ამდენად, შესაძლებლობა მიეცა განაცხადი შეეტანა ევროპულ სასამართლოში.

პეტიციის შეტანის უფლებაზე დაწესებული ექვსი თვის ვადის მოთხოვნის გამოყენება შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც საუბარია კონკრეტულ და განსაზღვრულ გარემოებებზე. იმ შემთხვევაში, როდესაც შეუძლებელია სახელმწიფო ხელისუფლების გადაწყვეტილებებისა და ქმედებების გასაჩივრება, ვადის ათვლა იწყება იმ მომენტიდან, როდესაც ძალაში შედის საბოლოო გადაწყვეტილება (გან. N8206/78 და N8440/78). როდესაც განაცხადი ეხება სამართლებრივი დებულების მოქმედებას, რომელმაც შეიძლება გამოიწვიოს დროში უფლებების შეუზღუდავი დარღვევა, არ არსებობს საწყისი წერტილი, რომლიდანაც ექვსი თვის ვადის ათვლა უნდა დაიწყოს (გან. N8317/78).

ე) ინდივიდუალური განაცხადების არსებითად განსახილველად მიღების პირობები: 35-ე მუხლის მე-2 და მე-3 პუნქტები

კონვენციის 35-ე მუხლის მე-2 და მე-3 პუნქტები განსაზღვრავენ ინდივიდუალური პეტიციების არსებითად განსახილველად მიღების პირობებს. ამ დებულებების მიხედვით სასამართლოს არ შეუძლია განიხილოს განაცხადი, თუკი იგი ანონიმურია, ან, არსებითად, წარმოადგენს სასამართლოს მიერ უკვე განხილულ საკითხს, ან გადაეცა საერთაშორისო გამოძიების ან მოგვარების სხვა პროცედურას. ბოლო ორ შემთხვევაში სასამართლოს შეუძლია მიიღოს განაცხადი, თუკი იგი შეიცავს ახალ ინფორმაციას.

35-ე მუხლის მე-2 პუნქტის “ხ” ქვეპუნქტით დადგენილი პირობა ასახავს პრინციპს, რომლის მიხედვითაც ერთი და იგივე საკითხის განხილვა ორჯერ არ უნდა მოხდეს: *res judicata*. მუხლის ტექსტი განსაზღვრავს “არსებითი მსგავსების” კრიტერიუმთან დაკავშირებულ ორ პირობას: პირველი ეხება სასამართლოს მიერ უკვე განხილულ განაცხადს, ხოლო მეორე, სხვა საერთაშორისო ორგანოებისათვის გადაცემულ საქმეს. უკანასკნელ შემთხვევაში, წარმოქმნილ პრობლე-

მას არ ჰქონდა დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა კონვენციის თავდაპირველად ძალაში შესვლის შემდეგ, თუმცა, შემდგომში მან საკმაო მნიშვნელობა შეიძინა ადამიანის უფლებათა სფეროში მოქმედი სხვა საერთაშორისო ორგანოების, ისეთის, როგორიცაა ადამიანის უფლებათა კომიტეტი (საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ), შექმნის შედეგად.

35-ე მუხლის მე-3 პუნქტი სასამართლოსაგან მოითხოვს მიუღებლად გამოაცხადოს განაცხადი, თუკი იგი “შეუთავსებელია კონვენციისა და მისი ოქმების დებულებებთან, აშკარად უსაფუძვლოა ან ბოროტად იყენებს სასამართლოსადმი მიმართვის უფლებას”. შეუთავსებლობის კრიტერიუმი გამოიყენება იმ შემთხვევაში, როდესაც ჩათვლიან, რომ რომელიმე საქმის საგანი არ შედის კონვენციის ორგანოთა კომპეტენციის სფეროში.

35-ე მუხლის მე-3 პუნქტით გათვალისწინებული საქმის არსებითად განსახილველად მიუღებლობის მეორე საფუძველი – “აშკარად დაუსაბუთებელი” ბევრ საქმეში იქნა გამოყენებული. საქმის არსებითად განსახილველად მიღების საკითხის განხილვისას, ეს კრიტერიუმი ათავისუფლებს სასამართლოს იმ განაცხადების განხილვის ვალდებულებისაგან, რომლებიც წინასწარი განხილვისას არ მიუთითებენ, რომ შეიძლება სახეზე იყოს კონვენციის დარღვევის საკითხი.

35-ე მუხლის მე-3 პუნქტით გათვალისწინებული ბოლო პირობა – “სასამართლოსადმი მიმართვის უფლების ბოროტად გამოყენება” – ხშირად იქნა მოხმობილი განაცხადის მიუღებლად გამოცხადებისას. ეს პირობა გამოიყენეს, როდესაც განმცხადებელმა არ უპასუხა კომისიის რამდენიმე თხოვნას, მისი პეტიციის განხილვასთან დაკავშირებით და როდესაც განმცხადებელმა გააკეთა ცილისმწამებლური განცხადებები მოპასუხე სახელმწიფოს წარმომადგენელთა წინააღმდეგ.

ii. საქმის არსებითი განხილვა

მას შემდეგ, რაც სასამართლო არსებითად განსახილველად მიიღებს განაცხადს, მოქმედებას იწყებს კონვენციის 36-ე მუხლი. იგი ითვალისწინებს საქმის არსებითად განხილვის ორ სახეს:

a) საქმის განხილვა

38-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი სასამართლოსაგან მოითხოვს მიღებული საქმის განხილვას მხარეთა წარმომადგენლების მონაწილეობით. იგი, ასევე, უფლებას ანიჭებს სასამართლოს განახორციელოს ნებისმიერი საკითხის გამოძიება, თუკი ამას აუცილებლად ჩათვლის. თუ სასამართლო ასეც გადაწყვეტს, დებულება მოუწოდებს სახელმწიფოებს სასამართლოსთვის “უზრუნველყონ ყველა საშუალება”.

თუკი სახეზე არ არის “გამონაკლისი გარემოება”, სასამართლოში სამართალწარმოება საჯაროდ მიმდინარეობს. ყველა შემთხვევაში, სასამართლოს გადაწყვეტილება უნდა გამოცხადდეს საჯაროდ. სასამართლოს არ მოეთხოვება გადაწყვეტილების ერთსულოვნად მიღება და თითოეულ მოსამართლეს უფლება აქვს, წარადგინოს თავისი განსხვავებული პოზიცია, რომელიც გამოქვეყნდება უმრავლესობის გადაწყვეტილებასთან ერთად.

b) მეგობრული მოგვარების პროცედურები

38-ე მუხლის მე-2 პუნქტით სასამართლო “შესთავაზებს მხარეებს თავის მომსახურებას საქმის მეგობრული მოგვარების მიღწევის მიზნით, კონვენციითა და მისი ოქმებით განსაზღვრული ადამიანის უფლებების პატივისცემის საფუძველზე”. ამგვარი პროცედურა უნდა წარიმართოს კონფიდენციალურად.

38-ე მუხლის 1-ლი პუნქტის “ხ” ქვეპუნქტი ითვალისწინებს მეგობრული მოგვარების პროცედურის ორ ასპექტს. პირველია შუამავლობა მხარეებს შორის, ხოლო მეორე – ასეთი შუამავლობის მარეგულირებელი პრინციპი, რომლის მიხედვითაც მეგობრული მოგვარება უნდა მოხდეს მხოლოდ “ადამიანის უფლებათა პატივისცემის საფუძველზე”. ამდენად, სასამართლოს როლი მეგობრული მოგვარების პროცედურაში იმაში მდგომარეობს, რომ უზრუნველყოს საერთო დაინტერესება ადამიანის უფლებათა პატივისცემაში, იმ განსაკუთრებულ შემთხვევებშიც კი, როდესაც მხარეები თანხმდებიან მოავარონ საქმე ერთმანეთს შორის. სასამართლოს, როგორც ადამიანის უფლებათა მიუკერძოებელი დამცველის, ეს ფუნქცია ძალზედ მნიშვნელოვანია იმ შემთხვევებში, როდესაც შესაბამისი დარღვევის შედეგები ეხება არა მხოლოდ განმცხადებლის ინტერესებს, და როდესაც ამ შედეგებმა შეიძლება მოითხოვოს სახელმწიფოსაგან ზოგადი ზომების მიღება იმ მიზნით, რომ გამოირიცხოს იმავე უფლების დარღვევა მომავალში სხვა პირის მიმართ. ბევრ შემთხვევაში მეგობრული მოგვარება მიღწეული იქნა მას შემდეგ, რაც მოპასუხე სახელმწიფომ მიიღო ადმინისტრაციული, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში კი საკანონმდებლო ზომები, რათა თავიდან აეცილებინა კონვენციის შესაძლო დარღვევები.

იმ შემთხვევაში, თუკი მიიღწევა მეგობრული მოგვარება 38-ე მუხლის 1-ლი პუნქტის “ხ” ქვეპუნქტის მიხედვით, სასამართლო ამოიღებს საქმეს თავისი სიიდან “გადაწყვეტილების მიღების გზით, რომელიც შემოიფარგლება ფაქტებისა და მიღწეული გადაწყვეტილებების მოკლე გადმოცემით” (39-ე მუხლი), საქმეზე აღარ გაგრძელდება სამართალწარმოება.

5. სასამართლოს სხვა პროცედურები.

i. საქმის ამოღება სასამართლოს საქმეთა სიიდან

კონვენციის 37-ე მუხლის თანახმად, სასამართლოს ზოგჯერ შეუძლია ამოიღოს საქმე თავისი სიიდან, როდესაც განმცხადებელი არ აპირებს ბოლომდე მიჰყვეს თავის განაცხადს, ან თუკი საქმე გადაწყდა, ან თუ სასამართლო დაადგენს, რომ გამართლებული არ არის პეტიციის განხილვის გაგრძელება. სასამართლოს შეუძლია არ ამოიღოს საქმე თავისი სიიდან, "თუ კონვენციითა და მისი ოქმებით უზრუნველყოფილი ადამიანის უფლებათა პატივისცემა ამას მოითხოვს".

საქმის სიიდან ამოღებას დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ შემთხვევებში, როდესაც განაცხადის გამოტანა ან განმცხადებლის ინერტულობა ეფუძნება წინასწარ შეთანხმებას მოპასუხე სახელმწიფოსა და მას შორის სასამართლოს მონაწილეობის, ან ზეგავლენის გარეშე. კონვენციის 38-ე მუხლით გათვალისწინებული "მეგობრული მოგვარების" პროცედურისაგან განსხვავებით, როდესაც დავის მოგვარების ეს არაფორმალური ფორმა არ მოითხოვს სასამართლოს საგამოძიებო პროცედურებს, არ არის აუცილებელი, რომ იგი დაფუძნებული იყოს "ადამიანის უფლებათა პატივისცემის" ვალდებულებაზე. უმცა, სასამართლო კომპეტენტურია *ex officio* განიხილოს განაცხადი იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც მოსარჩელე განაცხადებს თავისი განზრახვის თაობაზე, გამოიტანოს განაცხადი.

ii. მესამე მხარის მონაწილეობა

36-ე მუხლი აწესრიგებს სასამართლოში მიმდინარე მართალწარმოებაში მესამე მხარის მონაწილეობის საკითხებს. ამ მუხლის 1-ლი პუნქტი უფლებას ანიჭებს ნებისმიერ მაღალ ხელშეგებულ მხარეს, რომლის ერთ-ერთი მოქმედებაც არის განმცხადებელი, წარადგინოს წერილობითი კომენტარები და მონაწილეობა მიიღოს საქმის მოსმენაში.

მე-2 პუნქტი სასამართლოს თავმჯდომარეს ნებას რთავს, მიიწვიოს ნებისმიერი მაღალი ხელშეგებულ მხარე, რომელიც არ არის სამართალწარმოების ერთ-ერთი მხარე, რათა მან წარადგინოს თავისი კომენტარები და მონაწილეობა მიიღოს საქმის განხილვაში. მესამე მხარის ამგვარი მონაწილეობა უნდა მოხდეს მხოლოდ მართლმსაჯულების სათანადოდ განხორციელების ინტერესებიდან გამომდინარე.

iii. სამართლიანი დაკმაყოფილება: სასამართლოს გადაწყვეტილებები 41-ე მუხლის მიხედვით

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის 41-ე მუხლის მიხედვით, თუკი სასამართლო დაადგენს კონვენციის დარღვევას და თუ მაღალი ხელშეგებულ მხარის შიდა სამართალი არ იძლევა დარღვევის ადეკვატური რეპარაციის შესაძლებლობას, სასამართლო "აუცილებლობის შემთხვევაში უზრუნველყოფს დაზარალებული მხარის სამართლიან დაკმაყოფილებას". ბევრ საქმეში სასამართლომ აღნიშნა, რომ დარღვევის დადგენა თავად წარმოადგენს სამართლიან დაკმაყოფილებას, ხოლო, რიგ საქმეებში დაადგინა, რომ საკმარისია დაზარალებულისათვის სიმბოლური თანხის გადახდა. მეორეს მხრივ, სასამართლო, ზოგიერთ შემთხვევაში, თავისი გადაწყვეტილებით სახელმწიფოსაგან მოითხოვს დიდი ოდენობის ფულადი თანხის გადახდას დაზარალებულის სასარგებლოდ, იმ პროცენტული განაკვეთების ჩათვლით, რომელიც ერიცხება სახელმწიფოს, კომპენსაციის გადახდის დაყოვნების შემთხვევაში. ერთ საქმეზე სასამართლოს გადაწყვეტილებით სახელმწიფოსაგან მოითხოვებოდა უკანონოდ ჩამორთმეული ქონების მოსარჩელისათვის დაბრუნება.

მიუხედავად იმისა, რომ როგორც წესი, სასამართლო განიხილავს განმცხადებელთა 41-ე მუხლიდან გამომდინარე მოთხოვნებს სამართლიანი დაკმაყოფილების თაობაზე, თავის გადაწყვეტილებაში საქმის არსებითი ასპექტების შესახებ, იგი ზოგჯერ იყენებს საკითხის ცალკე განჩინებით გადაწყვეტის შესაძლებლობას.

U. ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტი

ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტი შედგება ევროპის საბჭოს ყველა წევრი სახელმწიფოს საგარეო საქმეთა მინისტრებისაგან. ამდენად, ადამიანის უფლებათა ევროპული სამართლის წევრებისაგან განსხვავებით, მინისტრთა კომიტეტის წევრები მსახურობენ როგორც თავიანთი სახელმწიფოს ხელისუფლების წარმომადგენლები და არა როგორც ცალკეული ექსპერტები ადამიანის უფლებათა სფეროში. მინისტრთა კომიტეტის ყოველდღიური საქმიანობა, როგორც წესი, ხორციელდება მათი მოადგილეების მიერ (წევრი ქვეყნების ელჩები ევროპის საბჭოში).

მინისტრთა კომიტეტის უფლებამოსილება, მოითხოვოს კონსულტატიური მოსაზრებები ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოდან, განხილულია ზემოთ.

46-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი მოითხოვს, რომ მაღალმა ხელშეწყვერელმა მხარემ უნდა აიღოს ვალდებულება, შეასრულოს სასამართლოს გადაწყვეტილება ნებისმიერ საქმეზე, რომელშიც ისინი მხარეები იყვნენ, ხოლო 46-ე მუხლის მე-2 პუნქტი ადგენს, რომ “სასამართლოს საბოლოო აქტი გადაეცემა მინისტრთა კომიტეტს, რომელიც ზედამხედველობას უწევს მის აღსრულებას”.

ეს ზედამხედველობა, პირველ რიგში, მოითხოვს იმის უზრუნველყოფას, რომ ხელისუფლებამ პიროვნებას გადაუხადოს სასამართლოს მიერ განსაზღვრული კომპენსაცია მისი სამართლიანი დაკმაყოფილებისათვის. გამონაკლისი შემთხვევებში, როდესაც მხოლოდ ფულადი კომპენსაციის გადახდას არ შეუძლია გამოასწოროს განმცხადებლის მდგომარეობა, კონტროლმა შეიძლება ასევე მოიცვას ხელისუფლების მიერ სხვა ზომების, როგორიცაა შეწყალება, საქმის ხელახალი განხილვა, ნასამართლობის ამოღება პიროვნების საქმიდან, ბინადრობის ნებართვის გაცემა და ა.შ., მიღება. თუ სახელმწიფო არ მიიღებს სათანადო ზომებს, განმცხადებელს შეუძლია მიმართოს მინისტრთა კომიტეტს. კომიტეტი,

ასევე, ზედამხედველობს მოპასუხე სახელმწიფოს მიერ მიღებულ ზომებს იმ მხრივ, რომ თავიდან იქნას აცილებული უფლებების დარღვევა მომავალში (უმრავლეს შემთხვევებში, ხდება ცვლილებების შეტანა კანონმდებლობაში, სასამართლოთა იურისდიქციის ან კანონქვემდებარე აქტების ან პრაქტიკის შეცვლა; ზოგიერთ შემთხვევაში, აუცილებელია ისეთი პრაქტიკული ზომების მიღება, როგორიცაა საპრობილეო აშენება, პოლიციის ინსტრუქტაჟი ან მოსამართლეთა დანიშვნა). განმცხადებელსა და სხვა დაინტერესებულ პირებს შეუძლიათ კომიტეტს წარუდგინონ კომენტარები შემოთავაზებული ზომების თაობაზე. მას შემდეგ, რაც კომიტეტი დაადგენს, რომ ეფექტიანად მოხდა ადეკვატური ზომების მიღება, იგი იღებს საჯარო რეზოლუციას, რომელშიც აღნიშნავს, რომ გადაწყვეტილების აღსრულება დასრულებულია. რეზოლუცია ასევე შეიცავს ინფორმაციას, მოპასუხე სახელმწიფოს მიერ მიღებულ სხვადასხვა ზომებზე კონვენციით განსაზღვრული მისი ვალდებულებების შესრულების მიზნით.

დღემდე არცერთ სახელმწიფოს არ განუცხადებია უარი სასამართლოს ან მინისტრთა კომიტეტის გადაწყვეტილებების შესრულებაზე. ამგვარი საერთო თანხმობის გათვალისწინებით ევროპის საბჭომ არ მიიღო რაიმე სპეციალური რეგლამენტი, რომელიც სანქციებს დააწესებდა “დაუმორჩილებელი” მოპასუხე სახელმწიფოს წინააღმდეგ. თუმცა, ყველაზე სერიოზულ სანქციებს ითვალისწინებს ევროპის საბჭოს წესდება, რომლის მე-3 მუხლი ადგენს, რომ ადამიანის უფლებათა პატივისცემა წარმოადგენს ევროპის საბჭოს წევრობის განმსაზღვრელ პრინციპს. წესდების მე-8 მუხლი მინისტრთა კომიტეტს უფლებას ანიჭებს, შეუჩეროს წევრობა და გარიცხოს კიდევ ნებისმიერი წევრი სახელმწიფო, რომელიც უშვებს ადამიანის უფლებათა სერიოზულ დარღვევებს.

V. ევროპის საბჭოს გენერალური მდივანი

1. გენერალური მდივნის სარატიფიკაციო სიგელების დეპონირებასთან დაკავშირებული ფუნქცია

გენერალური მდივანი მოქმედებს, როგორც ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის, ისევე, როგორც ევროპის საბჭოს ფარგლებში დადებული ყველა სხვა კონვენციის დეპონიტორი. ზოგიერთ შემთხვევებში დეპონირებასთან დაკავშირებული მისი ფუნქცია საკმაოდ შეზღუდულია; მაგალითად, თავად კონვენციის შემთხვევაში. კონვენციის 59-ე მუხლის მე-4 პუნქტის თანახმად, გენერალური მდივანი მხოლოდ აცნობებს ევროპის საბჭოს წევრ სახელმწიფოებს იმ სახელმწიფოთა სახელებს, რომლებიც მიუერთდნენ კონვენციას ან მოახდინეს მისი რატიფიცირება. გენერალურ მდივანს მოეთხოვება აცნობოს ყველა ხელშემკერდ მხარეს, რომელიმე სახელმწიფოს მიერ 58-ე მუხლის შესაბამისად განხორციელებული ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის დენონსაციის თაობაზე.

ევროპული კონვენციის მე-15 მუხლის მიხედვით, ნებისმიერი სახელმწიფო, რომელიც გადაუხვევს კონვენციიდან გამომდინარე ვალდებულებებს, სრულად აცნობებს გენერალურ მდივანს მიღებული ზომებისა და შესაბამისი მიზეზების შესახებ. სახელმწიფო ასევე ვალდებულია აცნობოს გენერალურ მდივანს, შესაბამისი ზომების მოქმედების შეწყვეტისა და კონვენციის დებულებათა სრულად აღსრულების თაობაზე. გადახვევის მთელი ვადის განმავლობაში გენერალურ მდივანს პირდაპირ არ ევალება აცნობოს სხვა ხელშემკერდ მხარეებს, კონვენციიდან გადახვევისა და მისი პირობების შესახებ.

2. გენერალური მდივნის სხვა ფუნქციები

სიგელების დეპონირებასთან დაკავშირებულ ფუნქციებისა და ზოგიერთ შემთხვევაში, მაღალი ხელშემკერდი მხა-

რეების ინფორმირების ვალდებულების გარდა, გენერალური მდივანი კონვენციის შესრულებაზე ზედამხედველობისას ასრულებს სხვა, უფრო ქმედით ფუნქციებს. 52-ე მუხლი გენერალურ მდივანს უფლებას ანიჭებს, მოითხოვოს ნებისმიერი მაღალი ხელშემკერდი მხარისაგან “ახსნა-განმარტება იმის თაობაზე, თუ რა გზებით უზრუნველყოფს მისი შიდა სახელმწიფოებრივი სამართალი კონვენციის რომელიმე დებულების ეფექტიან განხორციელებას”. გენერალური მდივანი მხოლოდ ზოგიერთ შემთხვევაში ითხოვს ახსნა-განმარტებას. დღემდე ასეთი თხოვნები ეხებოდა ცალკეულ საკითხებს და ასეთ შემთხვევაში, ახსნა-განმარტების მიწოდება მოითხოვებოდა ყველა მაღალი ხელშემკერდი მხარისაგან და არა ცალკეული სახელმწიფოსგან. აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ 52-ე მუხლი არ ანიჭებს გენერალურ მდივანს უფლებას, მიიღოს რაიმე ზომა რომელიმე მაღალი ხელშემკერდი მხარისაგან მიღებულ ინფორმაციასთან დაკავშირებით.

დასკვნითი შენიშვნები

ნაკლოვანებების მიუხედავად, წინამდებარე მეგზური ეცადა ეჩვენებინა, თუ როგორ მოხდა ადამიანის უფლებათა დაცვის შესახებ ყველაზე ძლიერი საერთაშორისო სამართლებრივი ინსტრუმენტის – ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის განვითარება ევროპული კომისიისა და ადამიანის უფლებათა სასამართლოს მიერ მისი ახსნა-განმარტების გზით. ამ ორგანოების მიერ კონვენციის გამოყენების პრაქტიკა ამდიდრებს კონვენციის შინაარსს, აძლევს რა მას ფორმასა და სიცოცხლისუნარიანობას. მათ მიერ ისეთი კონცეფციების ახსნა-განმარტება, როგორებიცაა კანონის უზენაესობა და დემოკრატიული საზოგადოება, ქმნის ადამიანის უფლებათა ევროპული სისტემის საფუძვლებს და იძლევა ნათელ ორიენტირებს აღმოსავლეთ და ცენტრალური ევროპის ქვეყნებისათვის, რომლებიც სულ ახლახანს გახდნენ ამ სისტემის ნაწილი.

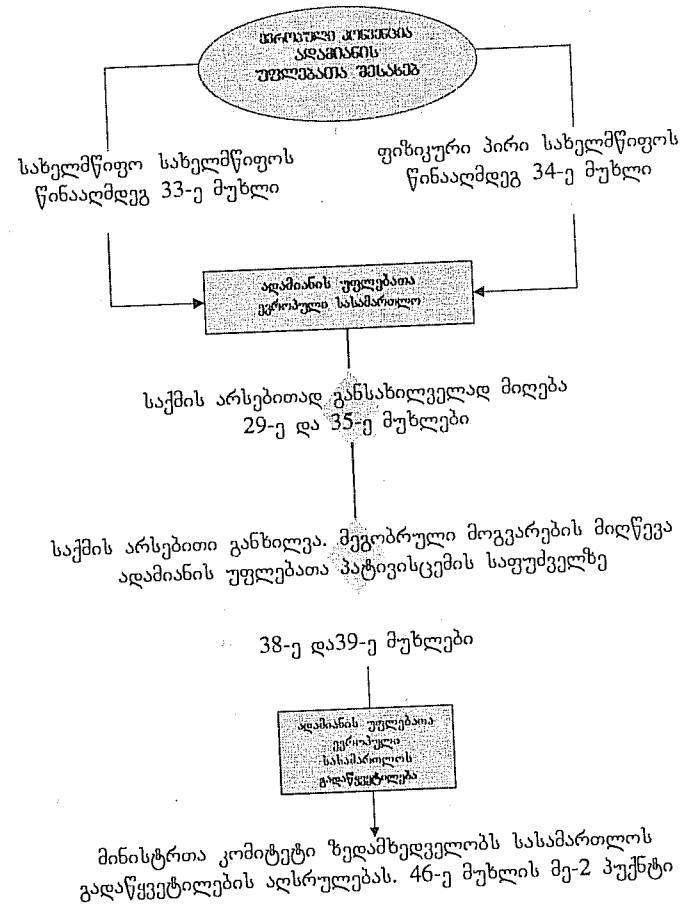
ამავე დროს, გვმართებს გარკვეული სიფრთხილის გამოჩენაც. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია პანაცეას არ წარმოადგენს ევროპაში ადამიანის უფლებათა სფეროში არსებული ყველა პრობლემის გადაჭრისათვის. კონვენცია შემუშავდა მეორე მსოფლიო ომის დასრულებისთანავე და იგი კონცენტრირებულია მხოლოდ პიროვნებისა და მისი ძირითადი უფლებების დაცვაზე. ამის გამო კონვენციას აშკარად არ ძალუძს ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებული, პირველ რიგში, ეკონომიკური და სოციალური ხასიათის ბევრი მწვავე პრობლემის გადაწყვეტა. თუმცა, იმ შეზღუდვების მიუხედავად, რომლებიც არსებობენ ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციაში, როგორც პოლიტიკოსებმა, ასევე იურისტებმა უნდა გაითვალისწინონ ის ტრადიციები, რომლებსაც იგი იცავს და იმუშაონ თავიანთი შესაძლებლობების სრულყოფაზე, კონვენციის ფარგლებში მიღწეული შესანიშნავი შედეგების მიღებამ ევროპის საბჭოში და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციისადმი მიერთებამ ახალი იმპულსი უნდა მისცეს ამ ძალისხმევას, რათა ევროპის საბჭომ და მისმა ახალმა და მომავალმა წევრებმა შეაფასონ და გააანალიზონ თავიანთი მიღწევები და უზრუნველყონ ადამიანის უფლებათა დაცვის მაღალი სტანდარტი, რაც წარმოადგენს ევროპის ზნეობრივი და პოლიტიკური ცხოვრების საფუძველს.

დანართები

I დანართი ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის იმპლემენტაციის მექანიზმი

ევროპული კონვენცია ადამიანის უფლებათა შესახებ

საკონტროლო მექანიზმი



II დანართი
ხელშეკრული სახელმწიფოების მიერ კონვენციისა და მისი
ოქმების ხელმოწერისა და რატიფიკაციის ამსახველი ცხრილი
2000 წლის იანვრის მდგომარეობით
ხელმოწერილი

ხელმოწერილი [] რატიფიცირებული []

[illegible]

შენიშვნა: საქართველომ მოახდინა ევროპული კონვენციისა და მისი დეკლარაციის რატიფიცირება. 1-ლი ოქმის გარდა.

რჩეული ბიბლიოგრაფია ადამიანის უფლებათა
ევროპული კონვენციის შესახებ

პირველადი წყაროები:

Collection of decisions of the European Commission
of Human Rights, Vols 1-46, 1960-1974, Council
of Europe

Series A: Judgements and decisions, Vols 1-338,
1961-1995

Carl Heymanns Verlag, Cologne
continued as

Reports of judgements and decisions, 1996-, Carl
Heymanns Verlag, Cologne

Collection of resolutions adopted by the Committee of Ministers in application of Articles 32 and 54 of the European Convention of Human Rights, 1959-1989, 1993, Council of Europe

ഓൺലൈൻ

გვერდის საბჭოს WEB გვერდი: <http://www.coe.fr>

ადამიანის უფლებათა WEB გვერდი, ადამიანის უფლებათა
დირექტორატი: <http://www.dhdirhr.coe.fr>

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო: <http://www.dhcour.coe.fr>

ევროპის საბჭოს მინიტრთა კომიტეტი: <http://www.coe.fr/cm>
სხვა პუბლიკაციები

Cohen-Jonathan, G., *La Convention europeene des Droits de l'Homme* (Aix-en-Provence: Economica, 1989)

Council of Europe, *Digest of Strasbourg Case Law relating to the European Convention of Human Rights*

Council of Europe, *Human rights today: European legal texts* (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1999)

Council of Europe, *Stock-taking on the European Convention on Human Rights. A periodic note on the concrete results achieved under the convention* (1984) and supplements

Drzemczewski, A., *European Human Rights Convention in domestic law* (Oxford: Clarendon Press, 1983)

Duterte, G. and J. van der Velde, *Key extracts from a selection of judgements of the European Court of Human Rights and decisions and reports of the European Commission of Human Rights* (Strasbourg: Directorate of Human Rights, Council of Europe, 1988)

Frowein, J.A. and W. Peukert, *Europäische Menschenrechtskonvention, EMRK-Kommentar* (Kehl: Engel, 1985)

Gomien, D., D. Harris and L. Zwaak, *Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter* (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1996)

Harris, D.J., M. O'Boyle and C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights* (London: Butterworths, 1995)

Matscher, Franz and Herbert Petzold (eds.), *Protecting Human Rights: The European Dimension. Studies in Honour of Gerard Wiadra* (Koln: Carl Heymanns Verlag, 1988)

Van Dijk, P. and G.J.H. Van Hoof, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights* (Deventer: Kluwer, 1998)

Yearbook of the European Convention on Human Rights, Vols. 1-, 1959-, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague/London/Boston. Contains selected decisions of the European Commission of Human Rights; summaries and the judgements of the European Court of Human Rights; and the human rights (DH) resolutions of the Committee of Ministers.

ადამიანის უფლებათა ევროპული
კონვენციის მოკლე გეგმა

დონა გომიენი

SHORT GUIDE TO THE EUROPEAN
CONVENTION ON HUMAN RIGHTS

Donna Gomien

კომპიუტერული უზრუნველყოფა
ლალი ქელდიშვილისა